

FÓRUM TÁRSADALOMTUDOMÁNYI SZEMLE

NEGYEDÉVENKÉNT MEGJELENŐ TUDOMÁNYOS FOLYÓIRAT

XV. évfolyam

Főszerkesztő
CSANDA GÁBOR

Főmunkatárs
FAZEKAS JÓZSEF

A szerkesztőbizottság elnöke
ÖLLÖS LÁSZLÓ

Szerkesztőbizottság

Biró A. Zoltán, Csanda Gábor, Fazekas József, Fedinec Csilla, Gyurgyík László,
Hunčík Péter, Lampl Zsuzsanna, Lanstyák István, Liszka József,
Mészáros András, Simon Attila, Szarka László, Tóth Károly, Végh László

Tartalom

Tanulmányok

L. JUHÁSZ ILONA

Brassóból Ipolyságra. Erdélyi menekültek az első világháború idején Ipolyságon
és környékén 3

BENDÍKNÉ SZABÓ MÁRTA

„Légy közbenjárónk és szószólónk!”

A Mária-tisztelet jelei az Alsó-Ipoly mentén 37

KERÉNYI ÉVA

Asszimiláció és nemzetépítés a 19. századi Gömörben 65

MOLNÁR NORBERT

Az MKP és a Híd közötti kommunikáció a 2010-es választások előtt a szlovákiai
magyar sajtóban 99

MÁRIA HOMIŠINOVÁ

Szlovákiai és magyarországi fiatalok szlováknyelv-használata napjainkban.

Egy empirikus vizsgálat eredményei 123

SZERHIJ GORGYIJCSUK

Politikai ellenállási akciók Kárpátalján az 1956-os magyar forradalom körüli
időszakban, 1955–1959 között 133

Konferencia

BAUKO JÁNOS

A nevek szemiotikája 145

Könyvek

Jankovits László: Nobilis ingenio. Janus Pannonius költészete
(Csehy Zoltán) 148

L. Juhász Ilona: A harmincnégyes kőnél... Haláljelek és halálhelyjelek
az utak mentén
(Voigt Vilmos) 151



Realizované s finančnou podporou Úradu vlády Slovenskej republiky
– program Kultúra národnostných menšín 2013

FÓRUM TÁRSADALOMTUDOMÁNYI SZEMLE

A szerkesztőség címe: Fórum Kisebbségkutató Intézet, Park u. 4., 931 01 Somorja. E-mail: csanda@foruminst.sk
• Kiadja: Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja. IČO: 34 028 587. Felelős kiadó: Tóth Károly igazgató •
Nyomdai előkészítés: Kassák Központ, Érsekújvár • Nyomta: Kanovits Media Kft., Dunaszerdahely • Megje-
lent a Szlovák Köztársaság Kormányhivatala támogatásával • Példányszám: 600 • Ára: 3 € • 2013. decem-
ber • Nyilvántartási szám: Ev 904/08 • ISSN 1335-4361 • Internet: <http://www.foruminst.sk> • Kéziratokat
nem őrünk meg és nem küldünk vissza.

FÓRUM SPOLOČENSKOVEDNÁ REVUE

Adresa redakcie: Fórum inštitút pre výskum menšín, Parková 4, 931 01 Šamorín. E-mail: csanda@foruminst.sk •
Vydavateľ: Fórum inštitút prevýskum menšín, Šamorín. IČO: 34 028 587. Zodpovedný: Károly Tóth riaditeľ •
Tlačiarenská príprava: Kassákovo centrum, Nové Zámky • Tlač: Kanovits media, s.r.o., Dunajská Streda •
S finančným príspevkom ÚV SR • Náklad: 600 • Cena: 3 € • december 2013 • Evidenčné číslo: EV 904/08
• ISSN1335-4361 • Internet: <http://www.foruminst.sk>

L. JUHÁSZ ILONA

Brassóból Ipolyságra Erdélyi menekültek az első világháború idején Ipolyságon és környékén¹

ILONA L. JUHÁSZ

From Brassó to Ipolyság

Transylvanian refugees in World War I in Ipolyság and surroundings

94(=511.141)(498)"1916"

355.48"1914/1918"

314.7 (498)"1916"

316.022.4(=511.141)(498)"1916"

Keywords: Transylvanian refugees, migration, World War I.

Bevezetés

Az első világháború néprajzi-történeti vizsgálata gyerekcipőben jár, ez különösen érvényes a mai Szlovákia területén élő magyarok vonatkozásában. Az adatközlők, akik átéltek az első világháborút – a frontokon harcoló katonák és hozzátartozóik – ma már nem élnek, így nem tudjuk kikérdezni őket az akkori történésekről. Marad tehát a levéltári és könyvtári kutatás lehetősége, hogy feltárhassuk a háború mindennapjaira vonatkozó történéseket a harctereken és a hátszágban egyaránt.

A „nagy háború” befejezése óta számtalan fontos hadtörténeti és történeti munka született, azonban ezekben általában csupán utalásokat találhatunk a néprajzkutatás számára fontos témákra vonatkozóan. Ilyenek például a *Kárpáti Falvak Újjáépítése* címmel meghirdetett országos segélyakció és az ehhez kapcsolódó különféle elképzelések,² *Károly Király Gyermekegyaraltatása 1918* nyarán,³ a háború során jótékony céllal árusított különféle tárgyak⁴ számbavétele, s még hosszan folytathatnánk a sort. A háborúnak a hátszág lakossága mindennapjaira, a naptári ünnepekre és az emberélet fordulóihoz kapcsolódó szokásokra gyakorolt hatása vagy e történelmi eseményhez kapcsolódó

- 1 A téma kutatását a Magyar Tudományos Akadémia Domus Hungaricum Scientiarum et Atrium ösztöndíja tette lehetővé számomra.
- 2 A Magyarország északkeleti részében 1915 nyarán az oroszok betörését követő harcok során lerombolt falvak újjáépítésére meghirdetett országos segélyakció.
- 3 Az V. Károly által meghirdetett gyermekegyaraltatási akció keretében 1918 nyarán a magyarországi gyerekeket az osztrák tengerpartra vitték nyaralni, Magyarországra – tehát a mai Szlovákia területére is – pedig osztrák gyerekek érkeztek 6 hétre, akiket családoknál szállásoltak el.
- 4 Ilyen tárgyak voltak például: a Magyar Talizmán, a Szövetségi Hűség Gyűrűje, Időreform emléklap, Koronázási emléklap stb.

folklóranyag (a műkedvelő amatőrök alkalmi versei, a frontra invitáló különféle humoros meghívók) és még számos más téma és műfaj kutatása szempontjából a korabeli sajtó igazi kincsesbánya a kutatók számára. A két világháború emlékjeleiről írt monográfiám (L. Juhász 2010) anyaggyűjtése során is nagy segítségemre voltak a korabeli lapok, sok eddig ismeretlen emlékjelről is tudomást szerezhettem, valamint számos új, fontos adathoz jutottam általuk.

A különböző témákhoz kötődő kutatásaim során a regionális és országos lapok átnézésekor figyeltem fel a *Honti Lapok*ban 1916 szeptemberében megjelent hírré, amely egy Brassóból Ipolyságra érkezett, erdélyi menekültekkel teli vonat érkezéséről tudósított, s amelyben egyebek között ez állt: „...E hó 2-án délben egy óraker érkezett egyenest Brassóból a máv mozdonyával a brassói helyi érdekű vasút apró kocsijaiból összeállított vonat, melyet Scholtz Károly üzletvezető főmérnök vezetett, ki Brassóból Ipolyságra a vonat mozdonyán, a gépész oldalán tette meg fáradságos útját...”⁵ A téma felkeltette érdeklődésemet, s miután kiderült számomra, hogy a mai Szlovákia vonatkozásában eddig senki sem foglalkozott e migrációs tárgykörrel, elkezdtem a mai Szlovákia területére 1916 szeptemberében érkezett és itt ideiglenesen letelepített erdélyi menekültekkel kapcsolatos kutatásaimat. Célom az volt, hogy a korabeli sajtóhírek segítségével rekonstruáljam az akkori eseményeket, s ezáltal elvégezzem a kérdés alapkutatását. Eddig Kassa és környéke vonatkozásában dolgoztam fel a sajtóhírek alapján a témát. (Vö. L. Juhász 2012, 387–406. p.) Az alábbiakban e kutatás további részeredményeként az Ipolyságon kiadott *Honti Lapok*ban megjelent anyag alapján ezen a járási székhelyen, illetve az Ipolysági járáshoz tartozó falvakban ideiglenesen elhelyezett menekültekkel kapcsolatos eseményeket és azok néprajzi vonatkozásait rekonstruálom.

Történeti háttér

Miután Románia 1916. augusztus 27-én a határ teljes hosszában megtámadta Erdélyt (Galántai 2001, 218–222. p.), az ott élő lakosság nagy része elmenekült. Az osztrák–magyar hadvezetés számolt az esetleges román támadással, s 1916 augusztusára elkészítettek egy tervezetet⁶ is, amely szerint megvalósult volna a majd megtámadott területek esetleges kiürítése. Az illetékes szervek megkésett intézkedése, valamint a magyar kormány eredetileg eltérő elképzelése miatt azonban a menekülés nem a tervek szerint történt, s a román betörést követő kezdeti időszakot a szervezetlen, fejevesztett menekülés jellemezte. (Csóti 1999, 227. p.) Később a szervezést az illetékes kormányzerveknek sikerült aránylag jól kézben tartaniuk. A menekültek lakóhelyéhez közeli táborok létrehozása helyett azonban gazdasági megfontolásból inkább a széttelepítésük mellett döntöttek. (Csóti 1999, 232–233. p.) A mai Szlovákia területére is

5 Erdélyi menekültek Hontban. *Honti Lapok*, 1916. szeptember 9., 2–3. p.

6 A tervezet szerint Máramarosból Szatmár vármegyébe, Csíkból Maros-Torda vármegyébe és Marosvásárhelyre, Háromszékből Udvarhelyre, Brassóból Nagy- és Kis-Küküllő vármegyékbe, Fogarasból Nagy-Küküllő vármegyébe, Szeben vármegyéből Nagy-Küküllő és Alsó-Fehér vármegyékbe, Hunyad vármegyéből Torda-Aranyos és Arad vármegyékbe, Krassó-Szőrény vármegyéből Arad vármegyébe, Beszterce-Naszód vármegyéből Szolnok-Doboka és Kolozs vármegyékbe kerültek volna a menekültek (Csóti 1999, 227. p.).

irányítottak menekültekkel teli vonatokat, s kelettől nyugatig a magyarlakta vidékeken túl több északabbra fekvő szlovák többségű településre is kerültek erdélyi családok. A falvakban és városokban elhelyezett menekültek segélyezésére különféle jótékony-sági akciókat szerveztek a helyiek, de maga a belügyminiszter is utasította az illetékes települések törvényhatósági képviselőt a menekültek ellátásának és elhelyezésének megoldására. Azokon a szlovák településeken is gyűjtöttek számukra, ahol nem voltak elszállásolva. A korabeli lapokban néhány ritka kivételtől eltekintve közzétették az erdélyiek megsegítésére adakozó személyek és az adománygyűjtők névsorát, valamint az adományok összegét is.

A román csapatok lassú, folyamatos előrenyomulásának megállításában a nagyszombati szeptember 28–29-i, valamint az október 7–9-án zajlott brassói ütközet meghatározó szerepet játszott. Az Osztrák–Magyar Monarchia, valamint a Német Birodalom seregei október 10-én már átlépték a Román Királyság határait (Csóti 1999, 227. p.), így ezzel lehetőség nyílt a menekültek visszatérésére is. Sándor János belügyminiszter a visszautazási rendeletet ugyan már 1916. október 2-án kiadta, azonban a menekültek nem mindenhol térhettek vissza, ez attól függött, mely területekre engedélyezte a belügyminiszter a visszatelepülést.

A Barcaságból Magyarország különböző területeire menekült csángók történetét Veres Emese Gyöngyvér dolgozta fel a különböző korabeli lapokban megjelent híradások alapján. (Veres 2008) Kötete témánk szempontjából azért is fontos, mivel éppen a Barcaságból érkezett az első menekülteket szállító vonat Ipolyságra. (Veres 2008, 82–83. p.)

A menekültek utaztatásáról, munka- és lakóhelyükről, segélyezésükről, iskoláztatásukról stb. külön rendeletekkel gondoskodtak. I. Ferenc József a románok támadása után a magánkincstárból 100 000 koronás adományt juttatott segélyezésükre. Hasonló nagyságrendű összegekkel nyújtottak segítséget a fővárosi bankok is. (Szijj-Ravasz 2000, 158. p.)

Az elfoglalt erdélyi területek visszafoglalása után 1917 februárjától hirdette meg a magyar kormány a Pro Transsylvania segélyakciót a háború dúlta erdélyi területek újjáépítésére és a lakóhelyükre visszatért, nincstelenné vált menekültek megsegítésére. (Szijj-Ravasz 2000, 158. p.)

Eddig a korabeli lapokon kívül csupán egyetlen írott forrásban találtam adatot a mai Szlovákia területére menekült erdélyiekkel kapcsolatban. Dobrovolni Antal ipolyszakállosi községi krónikaíró feljegyzései között olvasható néhány sor a Hont megyei településre érkezett erdélyi menekültekkel kapcsolatban: „Augusztus végén a románok Erdélybe törtek és ennek következtében Szakállosra is jött Udvarhely megyéből mintegy 120 főnyi székely menekült. A székelyek e népe vidék előtt nem voltak ismeretlenek, mert e tájat is a háború előtt szövétt áru: ággy és asztalterítők, satöbbi, háziipari munkájukkal gyakran beáruultak. A menekülteket iskolákban és üres házakban szállásolták el, kik mintegy két hónapig voltak Szakálloson, míg nem visszamehettek a románok kiverése után szülőföldjükre.”⁷

7 Az Ipolyszakálloson megjelent *Ezredforduló* című községi lapban 1996–1997-ben folytatásokban közölték a helyi krónikás, Dobrovolni Antal parasztember bejegyzéseit a községi krónikából.

Az erdélyi menekültek az Ipolysági járásban

(A történések rekonstruálása a *Honti Lapok* alapján időrendi sorrendben)

Az Ipolyságon megjelenő *Honti Lapok*ban Erdély megtámadását követően folyamatosan téma volt az erdélyi menekültek ügye érkezésüktől egészen a hazautazásukig. A szövegben hosszabban is idézett írásokon túl a Mellékletben egy gazdag válogatást is közléteszek, egyrészt hogy érzékeltessem az akkori korszellemet, illetve hogy a téma bemutatása ezeknek köszönhetően minél plasztikusabb legyen.⁸

A román betörés híre

Erdély megtámadásáról a többi regionális laphoz hasonlóan az 1916. szeptember 2-án megjelent számában a *Honti Lapok* is vezércikkben számolt be *A bocskoros oláh bandita. Románia megüzente a háborút Magyarországnak és Ausztriának* címmel. Ugyanez a szöveg megjelent a *Budapest* c. lap szeptember 12-i számában is.⁹ Az írás – a később megjelentekhez hasonlóan – több szempontból is tanulságos és hűen tükrözi a korszellemet, az akkori háborús propaganda nyelvezetét. A *Honti Lapok* vezércikkének szerzője érzelmi túlfűtöttségét jól jellemzik az alábbi sorok: „...Fegyverre magyar! Istenbe és a magad erejébe vetett bizalommal vágj neki annak, akinél a kerek földön nagyobb ellenséged nincs, aki egy kanál vízben fojtaná meg a magyarságot, aki el akarja tőled venni Erdélyországot, s aki úr akar lenni fölötted – a Tiszáig. Úr fölötted az a Románia, félszázad előtt még a saruid szíját sem volt méltó megoldani, s aki minden valamire való kultúráját a tizenhetedik századbeli Erdélyországtól kapta.”¹⁰ Általában a mai Szlovákia területén megjelent más regionális, sőt országos lapokban e témában (is) megjelent írásokat is ez a hangvétel jellemezte.

Első hírek a menekültek Ipolyságra érkezéséről

Ugyanabban a lapszámban, amelyben a fentebb említett, Erdély megtámadásáról szóló első vezércikket is közölték, az *Erdélyi menekültek nálunk* címmel megjelent rövidebb hírben már arról tájékoztatják az olvasót, hogy Ipolyságra szeptember 2-án és 3-án nagyjából 600 menekült érkezik, emiatt a város képviselő-testülete szeptember 3-án rendkívüli közgyűlést tartott:

„A hazánkba orvul betört aljas oláh csordák elől menekülő erdélyiekből körülbelül 600 főnyi csoport a belügyminiszter rendelkezése folytán ma és holnap vonaton érkezik Ipolyságra. Elhelyezésük és ellátásuk megállapítása céljából Ipolyság képviselőtestülete ma délután 3 órakor rendkívüli közgyűlést tartott. Társadalmunk is az ő kiapadhatatlan áldozatkészségével bizonyára segítségére siet a hatóság-

8 A lapban megjelent írásokat betűhíven, javítások nélkül közlöm.

9 Ebben az időszakban nem volt egyedi jelenség, hogy a lapok átvették a más újságokban megjelent cikkeket.

10 *A bocskoros oláh bandita. Románia megüzente a háborút Magyarországnak és Ausztriának. Honti Lapok*, 1916. szeptember 2., 1. p. A vezércikket teljes terjedelmében lásd a Mellékletben!

goknak, hogy a habár ideiglenesen is hajléktalanná vált menekülők könnyeit felszárítsuk és telhető módon nélkülözéseiktől, vagy éppen megélhetési gondjaiktól megváltuk. Fogadjuk erdélyi véreinket tiszta vendégszeretettel meleg szíves látással.”¹¹

A szeptember 9-én megjelent számban már több írás is foglalkozott Erdély megtámadásával és a menekültekkel. A *román betörés* címmel közölt vezércikk szerzője Ivánka István főispán volt, aki kissé ellentmond az előző számban megjelent vezércikkben leírtaknak, miszerint Magyarország felkészült a románok árulására. Ő váratlan eseményként értelmezi a románok támadását:

„...Az alattomos, hitszegő románok is reánk törtek végre. Addig-addig hitegettek, altatgattak, míg ők az orosz segítségével szép csendesen fölkészültek, s titokban határainkra nagy haderőket vontak, s minket hiszékeny, becsületes szomszédaikat, szövetségeseiket támadásukkal csalárdan megleptek: gyöngén védett határainkon betörték. Betörték oly erővel, hogy mi egyelőre kénytelenek voltunk visszavonulni, egyes határszéli városokat, községeket kiüríteni, nekik átengedni.

Egy ilyen hitvány törpe ellenséggel több vagy kevesebb, egymagában nem igen számítana ez az óriások harcában. De ideig-óráig mindenesetre okoz kellemetlenséget, kivált hogy annyira elbíztuk magunkat annyira megbíztunk bennük. Megbíztunk főleg királyuk germán becsületességében. Ismét több tehát egy csalódással. Ezt is jó lesz a fülünk mögé írni s tanulságot vonni belőle, hogy ne bízzunk mi senkibe, csak az Istenbe és saját erőnkbe és emberségünkbe. No de majd eljártjuk mi még velük az oláh táncot. Amint ők járatják a medvékkel. Húzzunk mi még karikát az orrukba. Erre legyenek elkészülve. Nehéz lesz még nekik a bocskor, mikor a szorosokon vissza szorítjuk. Csak hadd törüljék ki szemükből az álmat az oláh határon elszundikált katonáink.”¹²

A menekültek megsegítésével kapcsolatos információk

A főispán a lakosság érzelmeire is hatni kívánó vezércikkében már konkrétan kitér a menekültek ügyére, a róluk való gondoskodásra, kérve a vármegye lakosságának segítségét is:

„...az alávaló ortámadás következtében nekünk is jut feladat. A határszéli lakosság menekültjeit nekünk kell keblünkre fogadnunk, akik távol a harcterektől nyugodtan biztonságban élünk. – Hajlékot adni nekik, ahol meghúzhatják magukat, élelmet, hogy ne éhezzenek, addig se, míg újra haza nem térhetnek, míg a betörőket véres homlokkal vissza nem űzzük az ő rumuny hazájukba, rabló fészkeikbe. Avagy amíg bele nem haraptatjuk őket a fűbe, a mi gyönyörű Erdélyünk selymes fűvébe, amit úgy megkívántak. Míg a pokolra nem űzzük, ahová kívánjuk, ahová valók. A menekültekről gondoskodni első sorban minden biznnyal az állam feladata. S ez meg is fog történni, de a társadalom segítsége nélkül ez a segítség nagyon rideg és nagyon tökéletlen lenne.

Hatóságaink már megkapták az utasítást a menekültek elhelyezése és ellátása iránti gondoskodásra. Összeírják, hol mennyit lehet a törvényhatóság területén elhelyezni, s hogyan lehet élelmezni. Ami teljes vagyontalanság és munkaképtelenség esetében állami segítségből fog fedeztetni. Gondoskodás történik, hogy a munkabíró menekültek keresethez jussanak, nehogy csupán kegyelem kenyéren kellejen élniök. De a hatóság magára hagyatva ennek a nagy körülménytést, tapintatot, emberszeretetet, közvetlen érintkezést kívánó feladatnak meg nem tudna felelni.

Felhívom tehát megyénk, törvényhatóságunk lelkes, hazafias, emberbaráti munkára mindenkor késznek bizonyult közönségét, hogy legyen e gondjában is a hatóság segítségére, álljon mindenben szolgálatára, s fogadja földült otthonaikból ide menekült erdélyi véreinket a mi szerencsésebb fekvésű biztos otthonainkban magyar vendégszeretettel, jó testvéri indulattal és gondoskodással. Hogy a magyar föld melegét, a magyar állam, a magyar nemzet oltalmát itt is érezzék. És belássák, hogy ahhoz

11 *Honti Lapok*, 1916. szeptember 2., 4. p.

12 A román betörés. *Honti Lapok*, 1916. szeptember 9., 1. p.

hő maradni a legkétségbeesettebb helyzetekben is érdemes. S ha visszatérnek kis Magyarországra, hálával gondoljanak a nagymagyarországi testvéreikre, akik szorongattatásuk nehéz napjaiban annyi szeretettel ölelték őket, a földönfutókat kebleikre.

Ebben a nagy hazafias munkában a nagy közönséget irányítani neki buzdítani, első sorban a helyi hadsegélyző bizottságok feladata legyen, mint minden hasonló mozgalom bevált szervezeté.

Felhívom és felkérem tehát ezúttal is őket, hogy a hatósággal karöltve, mindent elkövessenek, hogy menekültjeink fődelet, kenyeret, munkát kapjanak, s a közönséget neki buzdítsák s hazafias, emberbaráti tettekre való készségét mindvégig ébren tartsák. S bizalmat öntve beléjük a biztos győzelem s egy szebb boldogabb jövő iránt, még a menekülteknek is könnyűvé tegyék az áldozatok és szenvedések elviselését.

Istenben bízva, s magunkat és egymást el nem hagyva a jövőben egy boldogabb békében is bízva bízhatunk.

Kelt Ipolyság 1916. szeptember 1.

Ivánka István
Főispán¹³

Ugyanennek a lapszámnak a második oldalán beszámoltak a vármegyei közigazgatási tanács üléséről, amelynek fő témája a román betörés volt. Teljes terjedelmében közölték Ivánka István főispán itt elhangzott beszédét is.¹⁴

Beszámoló az erdélyiek menekülésének körülményeiről

Ugyanennek a szeptember 9-én megjelent lapszámnak a 2. oldalán a *Tollhegygel* rovatban *Menekültek* címmel megjelent terjedelmes riportban az Rp. szignóval ellátott írás szerzője eléggé hatásvadász stílusban számol be az Ipolyságra érkezett erdélyiek meneküléséről. Egy menekült kislánnyal és kisfiúval kapcsolatos megható történetet is közöl.¹⁵

Az erdélyiek fogadása, elhelyezése és segítése

Szintén a szeptember 9-i számban a 2. és a 3. oldalon *Erdélyi menekültek Hontban* címmel terjedelmes és részletes beszámoló olvasható a menekültekkel kapcsolatban. A belügyminiszter utasítására az első erdélyi menekültcsoportot Ipolyságon és a szomszédos járási székhelyen, Korponán helyezték el. Ezek a menekültek öt napig utaztak a brassói helyi érdekű vasút kocsijaiból összeállított vonatszerelvényen. A menekültek megsegítésére és a velük kapcsolatos feladatok ellátására Fodor Vilmos főszolgabíró irányításával egy bizottságot hoztak létre a helyi társadalom képviselőiből. A mintegy 150, Bácsfaluból, Hosszúfaluból és Sepsiszentgyörgyből menekült személyt szállító vonatot a pályaudvaron egy hölgybizottság várta étellel és itallal.

„...Az érkező vonatot már készen várta a nagyrészt Vörös Kereszt önkéntes ápolónőiből alakult hölgybizottság, élén Fodor Vilmos drné főszolgabírónéval, készen tartva a menekülők első éhcsillapítására szolgáló étel és italnemüket. A hölgybizottság sorában voltak Draskóczy Jenőné és Margit, Schiller

13 *Honti Lapok*, 1916. szeptember 9., 1. p.

14 A közigazgatási tanács ülése. *Honti Lapok*, 1916. szeptember 9., 2. p. A cikket teljes terjedelmében lásd a Mellékletben!

15 *Honti Lapok*, 1916. szeptember 9., 2. p. Az írást lásd a Mellékletben!

Irma, Zmeskall Györgyné, Szabados Zsigmondné, Tölgyessy Ferencné drné, Huber Emmi, Kinszky Józsefné, Adler Sándorné, Halász Sándorné, özv. Komáromi Ferencné, Mühlstein Gáborné, Hercz Adolfné, Eichenvald Laura, Váradi Jakabné, drné és sokan mások.

Megkapó látvány volt, mikor a vonatból kiözönlött mintegy negyven főnyi gyerekesereget a hölgyek kávéval, kaláccsal, gyümölcscsel és sok nyalánksággal elhalmozták, míg a férfiak közt teát és szivart osztottak szét. A mintegy másfélszáz főnyi, Sepsiszentgyörgy, Bácsfalu és Hosszúfaluból menekült, nagyrészt vasutasok és hozzátartozóikból álló tömeget nagy közönség kísérte a Wolner-szállóba, ahol terített asztal várta. Öt napi fáradalom után új otthonukban az volt az első családias jellegű meleg étkezésük...¹⁶

E cikkből megtudható az is, hogy Ipolyságon már a menekültek érkezése előtt megszervezték elhelyezésüket a helyi magánszemélyek által önként felajánlott lakásokban. Több menekült magával hozta háziállatait is:

„Ezután a menekülteket nagy hatósági gondossággal előkészített elhelyezése következett a magánosok által önként felajánlott lakásokban, s a vasúttól egész napon szállították a menekültek szegényes, hiányos motyóit, mit nagy fejesztettség közben össze tudtak kapkodni. Akadt közte baromfi és sertés is. (...) Ipolyságon néhány híján 200 menekülő nyert ideiglenes új otthont.”¹⁷

A menekültek ellátását központilag az illetékes hatóságok szervezték, s a belügyminiszter erre a célra 50 000 korona segílyt hagyott jóvá. Mivel ez az összeg azonban nem volt elegendő, Fodor Vilmos főszolgabíró adakozásra szólította fel a lakosságot. Egyrészt pénzbeli adományokat, valamint ruhát, bútorokat stb. kért, s felhívta a figyelmet arra is, hogy a menekült óvodás- és iskoláskorú gyerekeknek szükségük lesz tankönyvekre és más iskolai felszerelésre is:

„...A belügyminiszter ugyan utalványozott egyelőre 50 000 korona segedelmet, de ez korántsem elegendő. Fodor Vilmos dr. főszolgabíró lelkes hangú felhívást intézett Ipolyság és járása közönségéhez, hogy ők, kik a háború megpróbáltatásait nem ismerik, kiket a mindenható megóvott eddig a háború által előidézett nyomorúságtól, testi és lelki szenvedéstől, emberbaráti és hazafias kötelességeiket menekült véreink támogatása körül atyafiságos szeretettel teljesítsék.

A felhívás bizonyára nem fog célt téveszteni. Meg fog mozdulni megyeszerte az emberszeretet, s menekült véreink fájdalmas népvándorlása kiváltja mindenkiben a hazafias érzést és telhetőleg adakozni fog.

Szükség van pénzre, ruhára, élelmiszerre, berendezési tárgyakra, házi eszközökre és a gyermekeknek, kik az ipolysági óvóba és elemi iskolába fognak járni, tankönyvekre, miegymásra.

A szeretet adományokat a főszolgabírói hivatal veszi át naponta d. e. 10 és 11 óra közt, azokat nyilvántartja és eljuttatja oda, ahol arra valóban szükség van.

...A már eddig befolyt és ezután beérkező mindennemű szeretet adományokat feltüntető nyilvános kimutatásokat a Honti Lapok ezután hétről-hétre közölni fogja.”¹⁸

A Brassóból érkező vonatot követően este egy másik menekülteket szállító szerelvény is érkezett a városba. Ennek utasai közül több személyt Korponára szállítottak tovább:

„...Este fél kilenckor érkezett meg a menekülők második vonata. Az utazásban eltörődött menekülőket, különösen a nőket és gyermekeket kávéval és teával látták le. Saját kívánságukra az éjszakát

16 *Honti Lapok*, 1916. szeptember 9., 2. p.

17 *Honti Lapok*, 1916. szeptember 9., 3. p.

18 *Honti Lapok*, 1916. szeptember 9., 3. p.

a vasúti kocsikban töltötték, meleg reggeli után azok egy részét, körülbelül 138 egyént Korponára¹⁹ továbbítottak.”²⁰

Szeptember 7-én egy harmadik szerelvény érkezett az ipolysági vasútállomásra, az ezekkel az újonnan érkezett menekültekkel az Ipolyságon tartózkodó erdélyiek száma meghaladta a 300 főt.²¹

Fodor Vilmos főszolgabíró az ellátásukkal kapcsolatos kiadások biztosítása végett az alábbi felhívást intézte a város lakosaihoz:

„A román betörés folytán járásom területére is menekültek erdélyrészi honfitársaink, kiknek legnagyobb része mindenét kénytelen volt ott hagyni.

Nekünk, kik a háború megpróbáltatásait nem ismerjük, kiket a Mindenható megóvott eddig minden a háború által előidézett nyomorúságtól, testi és lelki szenvedéstől, emberbaráti és hazafias kötelességünk, hogy hozzánk menekült véreinket segítsük, támogassuk úgy anyagilag, mind testvéri szeretetünkkel, hogy elveszett otthonuk helyébe új otthont teremtsük, részükre biztosítsuk megélhetésüket. Az állami támogatás magában véve nem elegendő, a társadalom minden egyes tagjának össze kell fognia, hogy szeretetadományaival megkönnyítse a hatóságok nehéz feladatát.

Szükségünk lesz pénzre, ruhára, élelmi szerekre, berendezési tárgyakra, házi eszközökre, tankönyvekre stb.

Az adományokat hivatalom fogja átvenni, nyilvántartani, és oda, ahol szükség van, eljuttatni.

Járásom 43 községében a gyűjtés munkáját magam nem végezhetem, felkérem segítő társamul a jegyző, lelkes és tanító urakat.

Szíveskedjenek községenként felszólítani a lakosságot, hogy ajánlják fel szeretetadományaikat, a felajánlottakat –, ki mivel kíván segíteni, írják össze és ezen kimutatást küldjék be sürgősen hivatalomhoz.

Én a szükséghez képest fogok intézkedni aziránt, hogy a beszállítás mikor történjék.

A pénzbeli adományok hivatalomra címzendők.

Az esetleg előbb beérkező szeretetadományok hivatalomban naponta d. e. 10-11 óra között fognak átvételni.

Ha a beérkezett szeretetadományokból valamelyest fennmaradna, azt megyénk vöröskereszt egysületének fogjuk átadni.

Fogadják már előre is hálás köszönetemet menekültjeink nevében is mindazok, akik szeretetük melegével hozzájárulnak hontalanná váltak istápolásához.”²²

A főszolgabíró szeptember 12-re a város hölgyeit egy megbeszélésre hívta össze, melynek célja a gyűjtési akció megszervezése volt. Lipcsei Ervinné vezetésével létrehozta egy hölgybizottságot, valamint 12 gyűjtőcsoportot is megalakítottak, amelyek Ipolyság egyes részeiben a szeretetadományok gyűjtésért feleltek:

„I. Az Újvárosban: Schmidt Arturné, Wertheimer Juci, Huber Emil.

II. Újtelken: Perhás Imréné, Harczán Endréné, Halász Ferencné, Lamos Edit, Lamos Mancsi.

III. Káptalan utca, Balassa utca, Zsidó iskola utca, Főút: Kinszky Józsefné, Szabados Zsigáné, Halász Sándorné, özv. Komáromy Ferencné, Sziklai Jenőné.

IV. Kossuth Lajos utcában: Mühlstein Gáborné, Hercz Adolfné.

V. Malom, Rózsa és Szondy utcában: Dr. Tölgyessy Ferencné, Dr. Váradi Jakabné.

VI. Deák és temető utcában: Kegye Sándorné, Beöröndy Irma.

VII. A Baross utca és a Várhegyen: Alberty Ernőné, Sirchich Elemérné.

19 Szlovák megfelelője Krupina.

20 *Honti Lapok*, 1916. szeptember 9., 3. p.

21 Erdélyi menekültjeinkért. *Honti Lapok*, 1916. szeptember 16., 1 p.

22 *Honti Lapok*, 1916. szeptember 16., 1. p.

- VIII. Iskola utca és tesmagi rész: Hederváry Lajosné, Ébrey Istvánné.
 IX. A Mária főtéren és Nagyhind utcában: Albert Sándorné, özv. Makoviczky Czirjekné.
 X. Petőfitér és utcában, Zsinagóga utcában: Dégel Ferencné, Martinovich Ilonka.
 XI. Nagytözsdében gyűjtőív és persely: Polgár Ignácné.
 XII. Haditermény főbizományosi irodájában: Schmidl Zsigáné.²³

A menekültek ellátásával, életszükségleti, egészségügyi, iskoláztatási stb. személyi viszonyainak ellenőrzésével az Újvárosban Draskóczy Jenőné és két lányát: Margitot és Agát bízták meg, az Óvárosban pedig Dr. Fodor Vilmosné, Martinovich Istvánné és Schiller Ir-mát kérték fel. A szeretetadományok átvételére és kiosztására külön bizottságot hoztak létre, amelynek tagjai Okolicsányi Istvánné, Martinovich Istvánné, Dr. Fodor Vilmosné, Schiller Irma, Mühlstein Gáborné, Draskóczy Jenőné, özv. Forster Frigyesné, Kegye Sándorné, Barczán Endréné, Udvardy Józsa, Berko Istvánné, Hederváry Lajosné, Csermák Ernőné, Dégel Ferencné és Draskóczy Margit voltak. Az adományok átvétele és kiosztási helyeül a főszolgabírói hivatali helyiségét jelölték ki, ahol hetenként hétfőn délután 3 és 5 óra között határozták meg a szeretetadományok átadásának időpontját. Kinszky Józsefné, Polgár Ignácné, Hercz Adolfné, Schmidl Zsigáné, Adler Sándorné, Makoviczky Czirjekné önként ajánlkozott a vidéki szeretetadományokat gyűjtők küldöttségébe.²⁴

A beszámolók a végén közzétették azoknak a személyeknek a listáját, akik lapzártáig elsőként adakoztak az erdélyiek javára. Nevük mellett feltüntették a pénzzadományok összegét is. Az adakozók sorát a főispán és Fodor Vilmos főszolgabíró nyitotta:

„Ivánka István főispán	100 kor.
Fodor Vilmos dr.	100 kor.
Link Frigyes	100 kor.
Fischer Adolf	50 kor.
Lengyel Gyula	20 kor.
Vámos Béla dr.	40 kor.
Heffler Richard	50 kor.
Heffler Józsefné	50 kor.
Schwarz Sándor	20 kor.
Berczeller Lajos	12 kor.
Vermes József	100 kor.
Wollner Márk	100 kor.
Soskó Ignác ipolyhídvégi tanító gyűjtése	337 kor.
Schück Bertalan	20 kor.
Összesen:	1099 kor.”

Ugyancsak részletesen közölték, hogy a listán szereplő Soskó Ignác ipolyhídvégi tanító által összegyűjtött pénzzadományhoz kik s milyen összeggel járultak hozzá:

„Soskó Ignác gyűjtőívén adakoztak: Lestyánszky János 1 K, Skultéti Józsefné 1 K, Zuzalai Jánosné 3 K, Silsz Károlyné 1 K, Staszni Sándor 5 K, Sinka Jánosné 2 K, Zábrádi Vendel 1 K, Bálint Ferenc 3 K, Tóth István 4 K, Pálincás Sándor 3 K, Semetke Erasmus 2 K, Staszni Bálint 2 K, Antalicz István 2 K, Klein Ferencné 2 K, Staszni János 2 K, Singer Ödön 2 K, Lipták Nándorné 3 K, Pálincás Benedek 4 K, Ragács Vendel 4 K, Kosela István 2 K, Abelovszky Vendel 4 K, Semetke András 2 K, Abelovszky János 4 K, Czibulya Józsefné 4 K, Sógör János 2 K, Sipéki Mária 2 K, Sajó Jánosné 2 K, Bálint József 50 f, Kosela Vendel 2 K, Klacsó János 2 K, Duló Sándorné 2 K, Hlavács Vince 3 K, Csajka Mihály 6 K, Kmety János

23 *Honti Lapok*, 1916. szeptember 16., 1–2. p.

24 *Honti Lapok*, 1916. szeptember 16., 2. p.

2 K, Szurovi János 5 K, Halász János 6 K, Sinka Istvánné 2 K, Zábrádi Béla 5 K, Varga Vince 1 K, Antalicz Béláné 2 K, Varga Jánosné 1 K, Pribéli János 1 K, Paduch Mária 4 K, Semetke Mátvás 1 K, Hegedűs Károly 1 K, Hegedűs Etel 1 K, Salóka József 2 K, Bálint Vendel 2 K, Hocsák Istvánné 2 K, Ragács Györgyné 1 K, Ragács Verona 1 K, Szurovi Erzsébet 5 K, Szurovi Flórián 5 K, Tóth Jánosné 1 K, Dudás Pálné 1 K, Vaskov Józsefné 1 K, Németh Kelemenné 1 K, Szájbert Károlyné 2 K, Szabó Vendel 2 K, Barényi Kázmér 4 K, Bálint Mihályné 2 K, Veki Antal 2 K, Zábrádi Márton 4 K, Turcsányi Sándorné 2 K, Csákány István 10 K, Botka János 5 K, Bódszár János 2 K, Uzel József 2 K, Semetke János 1 K, Staszni Ferenc 1 K, Hocsák János 5 K, Abelovszky Gáspár 2 K, Bódszár Kálmán 5 K, Csajka Istvánné 2 K, Ebenstreich Sebestyén 10 K, Veiner Mór 3 K, Holla József 4 K, Abelovszky József 5 K, Skultéti István 2 K, Abelovszky Lajos 5 K, Lestyán Mihály 10 K, Skultéti József 2 K, Antalicz Kelemen 2 K, Mák Gézáné 4 K, Csajka Vendelné 1 K, Csajka Jánosné 1 K, Trevalecz Károly 3 K, Turi Ferencné 4 K, Szabó János 1 K, Zábrádi István 4 K, Zábrádi József 2 K, Bornstein Ábrahám 1 K, Kenyeres Józsefné 2 K, Abelovszky Sándor 4 K, Tóth József 4 K, Bálint Lajos 3 K, Czibulya Józsefné 6 K, Pál Istvánné 2 K, Abelovszki Antal 4 K, Tóth Ferenc 4 K, Zábrádi Béla 2 K, Bálint János 2 K, Bohus Jánosné 1 K, Terényi Flórián 4 K, Semetke István 2 K, Lestyán István 6 K, Pál János 2 K, Volner Samu 2 K, Czibulya Etel 3 K, Zábrádi Vince 2 K, Trevalecz Elek 2 K, Hicsó Mihály 2 K, Tóth Vendelné 2 K, Zábrádi Józsefné 2 K, Balázs Istvánné 1 K, Stark Istvánné 2 K, Pintér István 4 K, Antalicz Mihály 2 K, Tóth Béla 2 K, Skultéti Sándorné 3 K, Bálint Mihályné 2 K.”

Ezt a kimutatást a főszoigabírói hivatalhoz eljuttatott természetbeni szeretetadományok listája követte:

„Popper Mór á 25 liter 250 liter tej
Schmidl és Dekner á 20 liter 140 liter tej
Deckner Mihály 50 liter tej
Schmidl Mór 200 kg bab
Schmidl Mór 1 öl fa
Polgár István nyomtatványok
Martinovich Istvánné fehér és ruhanemű
Frischer Adolf 10 kg bab
Fodor Vilmos drné gyermekruha, ágynemű
Mühlstein Gáborné férfi és női ruha
Berczeller Márton 5 kg cukor, 1 üveg rum, ¼ kg tea
Kegye Sándorné gyermekruha
Tölgyesy Ferencné drné férfiruha”²⁵

A főszoigabíró az ülésen befejezésül felkérte a munkaadókat, hogy a munkaalkalmakat az ipolysági főszoigabírói hivatalban sürgösen jelentsék be, ugyanis az fogja közvetíteni a munkát az erdélyi menekültek részére. Eddig Tóth Péter gépész, Péter Lajos ács és „kerekés”, valamint Alexi Erzsébet menekült jelentette be igényét munkavállalásra.

Közhírré tette továbbá, hogy naponta reggel fél 8 órakor a tejkiosztás a menekültek részére a főszoigabírói hivatalban lesz, valamint hétfőnként reggel 8 órakor ugyancsak a hivatalban kerül sor a pénzbeli segélyek kiosztására, s ugyanitt hétfőnként 3 órakor osztják ki a menekülők részére a szeretetadományokból beérkezett élelmiszereket, ruhaneműeket, fát stb. is.²⁶

Más korabeli lapokhoz hasonlóan a *Honti Lapok*ban is megjelentették Földes Zoltán erdélyi menekültekről írt *Menekültek* című versét. Ebben a lapban *A hétről* című rovatban kapott helyet.²⁷

25 *Honti Lapok*, 1916. szeptember 16., 2. p.

26 *Honti Lapok*, 1916. szeptember 16., 2. p.

27 *Honti Lapok*, 1916. szeptember 16., 2. p.

A lap szeptember 23-i számának 1. és 2. oldalán *Erdélyi menekültjeinkért* címen tették közzé a Fodor Vilmos főszerkesztő által irányított, Ipolyságon és a járás területén folyó adománygyűjtés részletes heti eredményét, névvel és az adományozott pénzüsszeggel, illetve a természetbeni adományok feltüntetésével együtt.²⁸ Az ezt követő lapszámokban is rendszeresen megjelent az *Erdélyi menekültjeinkért* rovatban a heti kimutatás.

A szeptember 30-án megjelent számban ugyancsak nagy teret kapott az erdélyi menekültek ügye. Az első oldalon közölték „draskóci és jordánföldi” Ivánka István főispánnak a szeptember 28-án tartott őszi törvényhatósági közgyűlésen az erdélyiek támogatásával kapcsolatban elmondott beszédét, amelyből nem hiányoztak az aktuálpolitikai gondolatok sem:

„Erdélyt, a mi féltett kedves kis Erdélyünket máig se tudtuk még megtisztítani az alattomos betörőktől, akik védtelen határainkon kapcabetyárok módjára éjnek idején törtek reánk, szövetségeseinkből egy napról a másikra, sőt egy éjnek át ellenségünkkel vedlettek, az ántánt bérgyilkosai lettek.

De üt még a bosszú órája. Torkukra forr még az oláh virtus. – Nem soká fognak dicsekedni könnyű sikereikkel, zsvány dicsőségükkel. Végez velük a mi négyes szövetségünk dicső hadserege.

Addig is azonban nekünk itt most a hadi szolgáltatásokon kívül legelső kötelességünk a hozzánk menekült erdélyi honfitársainknak menedéket nyújtani. Fődelet a hajléktalanknak, ruhát a mezíteleneknek, ételmezt az éhezőknek. Hadd érezzék, hogy itt is a magyar haza földje öleli őket kebelére, magyar ég borul védőn és oltalmazón föléljük. Érezzék, hogy ők itt nem földönfutó idegenek, hanem szerencsétlen rokonok a szerencsésebb rokonoknál.

Mi, a szerencsés földrajzi fekvésünkben közvetlenül még nem is tudjuk, hogy milyen is igazában a háború. Csak olvasunk és hallunk róla, s következményeiben érezzük. De távol a harcerektektől, még az ágyúk villanását se látjuk, mennydörgését nem halljuk. Illő tehát, hogy azokat a szerencsétlen véreinket, akiket a háború fúriája otthonukból kiűldözött, javaiktól megfosztott, akik legnagyobb részt csak pusztá életüket tudták megmenteni az iszonyatok éjszakájából, illik, hogy szeretettel fogadjuk őket hajlékainkba s velük amink van, legalább az élet fentartás legszükségesebb mérvéig, megosszuk.

Dúsan, bőven magunknak sincs, ők se számítsanak tehát bőségre és dúslakodásra. De hiszen nem is vendégségbe jöttek. Azonban ha szűkösen is, kell, és fogunk nekik annyit juttatni, hogy éhínséget ne lássanak.

A vármegye szíve már is megdobbant. A központi főszerkesztő Fodor Vilmos dr. kezdeményezésére az adományok igen szépen gyűlnek, s az ő helyes szervezésében a megye székhelyén, mint e tekintetben a legelsőnek érintett helyen, a társadalom, s különösen annak lelkes honleányai mindent megtesznek, hogy az ide érkezett menekültek kellő fogadtatás, elhelyezés és ellátásban részesüljenek.

S a mint örömmel értesültem, a Korponára irányítottak is megfelelő gondozásban részesülnek a polgármester s az ottani társadalom által. S meg vagyok róla győződve, hogy ha reájuk kerül a sor, a többi járások sem maradnak hátra illetően hazafias és emberbaráti kötelességük teljesítésében sem. Aminthogy járási hatóságuk vezetése és támogatása mellett eddig is minden hasonló mozgalomból kivették részüket. Az elért eredmények dicsérik őket...²⁹

28 *Honti Lapok*, 1916. szeptember 23., 1–2. p.

29 Törvényhatósági közgyűlés. *Honti Lapok*, 1916. szeptember 30., 1. p.

E lapszámában a már megszokott *Erdélyi menekültjeinkért* rovatban egyebek közt beszámoltak a belügyminiszteri osztálytanácsos Ipolysági látogatásáról. Azzal a céllal érkezett a városba, hogy tájékozódjon a menekültek helyzetéről, s egyben arról is informálta a helyi illetékeseket, hogy a közeljövőben Hont vármegyébe újabb menekültek érkezése várható:

„Viczián István belügyminiszteri osztálytanácsos e hó 27-ikén megjelent a belügyminiszter képviseletében Ipolyságon és Sartorius István tb. főszolgabíró kalauzolása mellett megsejmelte az erdélyi menekültek elhelyezését és ellátását, és tájékoztatta magát a felől, hogy a járásban még mily számú menekült helyezhető el. Tapasztalatai fölött a belügyi kormány nevében a legnagyobb elismerését fejezte ki.

Az az értesülünk egyébként, hogy a közeli napokban vármegyénkbe nagyszámú menekült érkezése várható, ezeket azonban már a járás egyéb községeiben és a többi járásokban fogják elhelyezni...”³⁰

A korábbi lapszámok gyakorlatát követve ezúttal is közzétették az adományozással kapcsolatos részletes, ezúttal is terjedelmes kimutatást.³¹ Ugyanitt jelent meg egy rövid hír *A főegyházmegye köréből* címmel arról, hogy „a bíboros hercegprímás az Erdélyből menekült Hadnagy János porumbali plébánost kisegítő minőségben Ipolytölgyesen helyezte el”.³²

Az október 7-én megjelent számban az *Erdélyi menekültjeinkért* rovatban az alábbi, már rendszeressé váló bevezető sorok után tették közzé a pénzbeli és természetbeni adományok szokásos pontos kimutatását:

„Erdélyi menekültjeink iránt a szeretetteljes áldozatkészség úgy Ipolyságon, mint a vidéken is impozáns módon nyilvánul meg. A Fodor Vilmos dr. főszolgabíró által vezetett segítő akció meghatóan szép méreteit mutatják azok a végtelen számsorok, melyen a Honti Lapok e célra szánt hasábjain állandóan megjelenő kimutatásokban előtűnnek, és a közönség soha nem kiapadó jótékonyágát hangos szóval hirdetik...”³³

A kimutatás végén a *Foglalkozást keresnek* alcím alatt olvasható, mely erdélyiek és milyen jellegű munkát keresnek:

„Orbán Dénes 15 éves erdélyi menekült iskolaszolgái vagy hason minőségű foglalkozást keres. Zsigmond Gergelyné erdélyi menekült mosónő és vasalónő munkát keres.”³⁴

A lap október 14-i számában az *Erdélyi menekültjeinkért* rovatban közölt, az eddigieknél jóval terjedelmesebb kimutatás végén egy hirdetés is helyet kapott, mely szerint „Erdélyi menekült 14-15 éves leányt könnyebb háztartási munkára jó feltételek mellett elvállal Batár Antal csendőrőrmester Hévmagyarádon”.³⁵

A *hétről* című rovatban újabb 1600 erdélyi menekült Hontba érkezéséről tudósítanak, akiket az Ipolysági, a Korponai, a Szobi, Vámosmikolai, valamint a Báti járásban

30 *Honti Lapok*, 1916. szeptember 30., 1. p.

31 *Honti Lapok*, 1916. szeptember 30., 2. p.

32 *Honti Lapok*, 1916. szeptember 30., 3. p.

33 *Honti Lapok*, 1916. október 7., 1–2. p.

34 *Honti Lapok*, 1916. október 7., 2. p.

35 *Honti Lapok*, 1916. október 14., 2. p.

helyeztek el. A részletes hírből sok minden megtudható, mint például, hogy konkrétan hová kerültek, illetve hogyan oldották meg az étkeztetésüket, illetve szállításukat a vasúti állomásokról:

„A belügyminiszter azon erdélyrészi menekültekből, kik ezideig Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében lettek elhelyezés céljából irányítva, ezen megye túltömöttsége folytán 1600 menekültet vármegyénkbe küldött.

A 80 vasúti kocsiból álló két vonat tizenegyedikén délután 1 és 2 óra között érkezett az ipolysági állomásra, ahol azokat a hölgybizottság nevében Fodor Vilmosné dr.-né és Schiller Irma, a hatóság részéről pedig Fodor Vilmos dr. főszolgabíró, Sartorius István tb. főszolgabíró és Horváth Sándor tb. főjegyző, a menekültek ügyeinek alispáni előadója fogadta.

Azonnal megkezdődött az érkezett 1600 léleknek az egész megye területére való elosztása, melynek során az ipolysági járás mintegy 260, az ipolynyéki járás 415, a korponai 87, a szobi 113, a vámosmikolai 610, s végül a bái 101 lelket kapott további községenkénti elhelyezés végett. Az elosztásnál figyelemmel volt a hatóság a menekültek azon kívánságára, hogy az egy községbelieket lehetőleg egy hontmegyei községbe helyeztessenek el. Az elosztást Horváth Sándor központi előadó végezte. Sartorius István tb. főszolgabíró, Sáska Dezső megyei aljegyző és Palásthy László dr. járásbírósi jegyző segítségével.

Az ipolysági járásba utaltakat a községekből odarendelt fogatok azonnal elszállították, a többiek pedig a vasúti kocsikban töltötték az éjszakát és a reggeli órákban Ipolyságról induló vonathoz csatolva szállították Drégelypalánk, Hontnémeti, Szob, Ipolypásztó és Léva állomásokra, ahol az illetékes járási főszolgabírák várták őket. Az egyirányba utazókat Horváth Sándor tb. főjegyző maga kísérte egészen Léváig.

A nagyszámú menekültek Ipolyságon való élelmezéséért igazán elismerés illeti meg Wolner Márk itteni vendéglős nejét, és a három ipolysági pékmestert, akik az 1600 ember részére megrendelt ételt és kenyeret úgyszólván pár óra alatt állították elő. S így a hatóságnak segédkezet nyújtva lehetővé tették azt, hogy a 21 nap óta utazó s a rendetlen táplálkozástól gyengélkedő menekültek Ipolyságon ehetek először meleg ételt.

Különös szeretettel s valóságos lakomával várta a menekülőket a vasútállomáson Ipolypásztó község lakossága. Hisszük azonban, hogy atyafiságos szeretettel és meleg rokonérzéssel fogadták a többi községe is menekült erdélyi véreinket.”³⁶

Hírek a menekültek visszautaztatásáról

Az október 21-i számban megjelent *Erdélyi menekültjeinkért* rovatban ezúttal is hosszú kimutatás olvasható az adakozókról,³⁷ melynek végén helyesbítést is közölnek az előző lapszámban közölt adakozási listával kapcsolatban: „A Honti Lapok 41. számában kimutatott Rengvich Gyula teszléri közjegyző gyűjtése Hontudvarnok községben nem 87 k. 60 f. hanem 87 k. 20. f. Nadeckzy Ferenc tanító Szántó gyűjtése nem 4 k. 10, hanem 42 k. 80 f.”³⁸ A lap 3. oldalán arról tudósítanak, hogy a menekültek első csoportját Ipolyságra szállító vonatot a férfiszeméllyel együtt másnap már indítják vissza Brassóba.³⁹

„Az Ipolyságon elhelyezett erdélyi menekülteket tudvalevőleg a Brassó Háromszéki helyi érdekű vasút két szintén menekült vonata hozta Ipolyságra, melyek azóta állandóan az ipolysági pályaudvaron vesztegeltek. Az oláh hordák csúfos kivezetése után most az erdélyi német hadvezetőség parancsára

36 Újabb erdélyi menekültek Hontban. *Honti Lapok*, 1916. október 14., 2. p.

37 *Honti Lapok*, 1916. október 21., 1–3. p.

38 *Honti Lapok*, 1916. október 21., 3. p.

39 A szövetséges haderőknek október 9-én sikerült visszafoglalniuk a románoktól az elfoglalt erdélyi területeket, október 10-én már átlépték a Román Királyság határait is.

a menekült vonat férőhelyezete egész szerelvényével Scholcz Károly üzletvezető főmérnök vezetése mellett holnap indul vissza Brassóba, ahol a két hónappal ezelőtt elhagyott vonalain a forgalmat azonnal meg fogja kezdeni.”⁴⁰

A *Menekültjeink hazatérése* címen megjelent hírben ugyancsak az erdélyiek visszautaztatásának tervét ismertetik, mivel a szövetségeseknek sikerült visszafoglalni a románok által elfoglalt erdélyi területeket:⁴¹

„Az Erdély szent földjét beszennyezett oláh bocskorok kitakarítása után a belügyminiszter táviratilag rendelkezett az érdekelt hatóságoknál az erdélyi menekültek visszatelepítését illetőleg. A rendelet értelmében a hatóság most összeírja a menekülteket, akiket három csoportban fognak otthonukba szállítani. A három csoportot gyors-, személy- és különvonatokon fogják hazaszállítani. A gyors- és személyvonatok a hivatalos hatósági személyeket, a lelkészeket, tanítókat, orvosokat, gyógyszerészeket és birtokosokat fogják vinni. A falusi népet különvonaton szállítják. Az Ipolyzágon és vármegyénk egyéb területén elhelyezett erdélyi menekült véreink is bizakodva remélhetik, hogy fájdalmas kálvária járásuk után nemsokára visszatérhetnek kihűlt tűzhelyeikhez.”⁴²

Egy menekült meglopása

Az október 28-i számban a különösen terjedelmes rendszeres *Erdélyi menekültjeinkért* rovaton túl⁴³ Az *erdélyi menekültek tolvaja* címmel megjelent hírben egy sajnálatos eseményről olvashatunk, miszerint az Ipolybalogon elhelyezett szentegyházásfalui menekültet a budapesti keresztfia meglopta:

„Az udvarhelyvármegyei Szentegyházásfaluról menekült s jelenleg Ipolybalogon tartózkodó Farkas János székely földművest meglátogatta keresztfia Farkas Péter 19 éves budapesti cipész segéd. Távozásakor azonban nemcsak szülei búcsúcsókját, hanem ennél szerinte sokkal értékesebb dolgot is magával vitt, még pedig egy dr. ezer koronást és hat drb. százkoronást. Fayl Gyula ipolylynéki szolgabíró sürgős távirati megkeresésére a budapesti főkapitányság Farkas Pétert őrizetbe vette, akinél azonban már csak 350 korona készpénzt találtak. Beismerésben van, s az ellene a bűnvádi eljárást Farkas János kérelmére megindították, akit a lopás annál is érzékenyebben érint, mert az ellopott pénz volt jóformán összes vagyona, amit az oláh orvtámadás elől menekülve meg tudott menteni.”⁴⁴

Annak ellenére, hogy az elfoglalt területek visszafoglalása kapcsán már szóba került a menekültek hazautaztatása, a lap november 4-i számának az *Erdélyi menekültjeinkért* rovatban továbbra is szerepelt a kimutatás az adakozásról:

„Az ipolyzági járás főszolgabírájához az erdélyi menekültek részére újabban beérkezett

Pénzbeli szeretetadományok:

Tóth Jánosné drné Kistúr

K 5,-

Vértes Viktor körjegyző Egeg újabb gyűjtése

K 19,30

40 A menekült vonat hazament. *Honti Lapok* 1916. október 21., 3. p.

41 A Sándor János belügyminiszter által kiadott visszautazási rendelet alapján a menekültek csak fokozatosan térhettek vissza, attól függően, mely területekre engedélyezte a visszatelepülést.

42 *Honti Lapok*, 1916. október 21., 3. p.

43 *Honti Lapok*, 1916. október 28., 1–2. p.

44 *Honti Lapok*, 1916. október 28., 3. p.

Lehoczky Árpád Felsőszemeréd gyűjtése	K 258,20
Steinhübl Ambrus esperes Kemence gyűjtése	K 86,70
Kovács János bíró Horváti gyűjtése	K 58,60
Hercegprímás Ő Eminenciája Esztergom	K 100,-
Domby Ignác bíró Kistompa gyűjtése	K 22,80

Egyéb szeretetadományok:

Popper Mór Ipolyság á 25 liter tej	175 liter tej
Tóth Jánosné drné Kistúr	2 férfi kabát ⁴⁵

Egy menekült család köszönőlevele

Ugyanebben a november 4-i lapszámban *A menekültek hála* címmel egy Brassóból menekült család ipolyságiaknak írt köszönőlevele olvasható, akik valószínűleg a Brassóba visszaküldött vonattal hagyhatták el a várost. Az Ipolyságon elhelyezett család *Honti Lapok*ba beküldött leveléhez a szerkesztőség hozzáfűzte, hogy az „egyszerű, de közvetlenségével megható levelet (...) eredeti írásmódjában” közlik:

„Tekintetes Szerkesztőség!

Alázatal kérem tekintetes szerkesztőséget kegyeskedne pár soraim közlésének helyet adne kedves lapjába. Mű erdélyi menekültek Brassóból a helyérdekű vasutaktól Hont megyébe Ipolyságra letünk internálva többcsaládok ami sajnálat hogy kedves othonunkot és tűzhejünköt a román betörés folytán otteket hagyunk de szeret a jó isten mert amilyen bánatos szível távoztunk fészünkünkől mint őszel a fecske épen oly meleg othonra találtunk Ipolyságon nagyságos főszolgabíró és kedves neje szárnyaik alatt mert minden jóba ami csak létezik pénzbeli ruha cipő élelmi cikkek tűzi anyag s mi a fő az a meleg szavak és vigasztalások amiben minket kegyes volt részesíteni és a nagy közönség a kik állandóan erős karöltve együtt műkötek és családainkat jelenleg is támogatják s segítik ezuton leghálásab köszönetemet fejezem ki kegyes jó szíveségeért és állandóan szívünk melet fogjuk hordani.

Egy menekült vasúti család Brassóból.”⁴⁶

A november 11-i számban csupán az *Erdélyi menekültjeinkért* rovatban közzétett adományozók eléggé kurta listája szerepel.⁴⁷

Újabb menekültek érkezése

Bár korábban már a menekültek hazautazásáról adtak hírt, a november 18-án megjelent 47. számban ismét az erdélyi menekültek újabb csoportjának érkezéséről tudósítottak és részletesen beszámoltak az egyebek között a Bátban elhelyezett 100 menekült számára szervezett gyűjtés eredményeiről is. A hontvarsányi lelkes istentiszteletet is tartott a menekültek számára, amiből arra következtethetünk, hogy református vallásúak lehettek:

„Erdélyi menekültjeink mintegy 100 főből álló csoportjának elhelyezése Bátban Nádory Pál főszolgabíró személyes közbenjöttével történt. A hatóság támogatására azon nyomban megindított társadal-

45 *Honti Lapok*, 1916. november 4., 2. p.

46 *Honti Lapok*, 1916. november 4., 2. p.

47 *Honti Lapok*, 1916. november 11., 2. p.

mi akció eddigi eredménye: 115 zsák burgonya, 21 zsák liszt, 1/2 zsák búza, 24 1/2 zsák bab, 16 zsák káposzta, 1/2 zsák lencse, 3 zsák zöldség, 1 1/1 zsák hagyma, 30 kg zsír, 20 kg szalonna, 108 darab tojás, 15 kenyér, ezenkívül fehérmű, ruhanemű és lábbeli. E természetbeni adományok gondos szétosztását Nándory Pálné, Konkoly Thege Zoltánnal, Soltész Gáborné, Soltész Jolán, Renner Irma és Sipler Dezsóné végezték a legnagyobb körültekintéssel. A megindított gyűjtés ezen felül eddig 910 korona 77 fillért eredményezett apróbb tételekben, melyből Rudnay Béla és Wertheimer Vilmos 100-100 koronás adományát kell kiemelnünk. Nándory Pál főszolgabíró kezdeményezésére Czeglédy Pál hontvarsányi ref. lelkész Körmeny tanító segédlete mellett e hó 12-én isteni tiszteletet tartott a menekülteknek, melyen nagy közönség vett részt és élvezettel hallgatta a lelkész magas szárnyalású szónoklatát. Nagyon megindító jelenet volt, midőn a lelkész imakönyveket osztott ki beszéd kíséretében a menekülteknek, akik közül egyik könnyezve mondott köszönetet a lelkésznek, a rég nélkülözött lelki vigaszért. A társadalom gondoskodása dacára a menekültek várva várják azt a pillanatot, midőn – ha romokban is, de vízontláthatják elhagyott otthonukat.”⁴⁸

Erdélyi menekültjeinkért rovat a november 25-i számban is megjelent. Az itt közölt kimutatásban figyelemre méltó, hogy a pénzadományoknál szerepel egy sor, mely szerint Dénes Józsefné törvényszéki végzés hatására fizetett ki a menekültek javára 10 koronát:

„Az ipolysági járás főszolgabírája hivatalához az erdélyi menekültek részére újabban beérkezett szeretetadományokat következőkben mutatja ki:

Pénz adományok:

Ipolysági kir. törvényszék 557.1916. számú végzéssel Dénes Józsefné adományaként 10.- K Szabados Zsigmondné és Vámos Béláné újabb gyűjtése: 131.- K

Természetbeni adományok:

Popper Mór 2 ízben á 25 liter tej összesen 50 liter tej
Báti Berkó István 1 zsák petrezselyem, 1 zsák sárgarépa

Szabados Zsigmondné és Vámos Béláné gyűjtése:

Schnitzer N. 2 k, Daróci Jánosné 5 k, Sziklai Jenőné 3 k, Rózsáné dr-né 5 k, Frimmi Gyuláné 2 k, Wilhelm Károlyné dr-né 5 k, Szokoly Károly 1 k, Várad Jakabné dr.-né 2 k, Halász Sándorné 1 k, Martsán Béláné 2 k, Heffter Richárd 2 k, Vámos leányok 2 k, Czompó Ede 10 k, Sárpy Béláné 5 k, Adler Sándorék 5 k, Vermes Józsefné 5 k, N.N. 3 k, Berkó Istvánné 5 k, Szabados Zsigmond 10 k, Kohn Márkné dr-né 5 k, Kinszky Józsefné 5 k, Polgár Ignácné 2 k, Szabados Zsigmondné 5 k, Vámos Béláné dr-né 10 k.

Az ipolyneki járásban Popellár Bertalan kőkeszi körjegyző a hozzánk beküldött kimutatás szerint körközségeiben szép eredménnyel gyűjtött adományokat és pedig:

Terbegecen 10 k, Sirakon 6,80 k, Szélynyben 21,80 k, Ipolyharasztiban 13 k, Kőkesziben 10 k, összesen 61,60 k, továbbá nagymennyiségű búzát, rozsot, lisztet, zsírt, burgonyát, babot, zöldséget, mákot, ágyeműt.”⁴⁹

A lap december 2-án megjelent 50-ik számában az erdélyi menekültekkel kapcsolatban egy sor sem található.

A december 9-i számban *Bukarest a mienk* címmel jelent meg a Bukarest elfoglalásáról hírt adó vezércikk az alábbi bevezető mondattal: „Felsőbb intézkedésre e hó 7-én délben 12 és 1 óra között Bukarest és Ploesti elfoglalásának öröme az egész országban megkondultak a harangok.”⁵⁰

48 Erdélyi menekültjeink Bátban. *Honti Lapok*, 1916. november 18., 2–3. p.

49 *Honti Lapok*, 1916. november 25., 3. p.

50 *Honti Lapok*, 1916. december 9., 1. p. A teljes cikket lásd a Mellékletben!

Az *Erdélyi menekültjeinkért* rovatban közlik, hogy az erdélyi menekültek részére az Ipolysági járás főszolgabírójához szeretetadományként özv. Rutkay Istvánné Kistúrról 1 zsák burgonyát küldött a menekülteknek. Ugyanitt közölnek egy helyesbítést is, mely szerint a *Honti Lapok* 48. számában [november 25.] „Szabados Zsigmondné és Vámos Béláné által beküldött 131 kor. nem az erdélyi menekültek javára, hanem a József kir. herceg Szanatórium javára lett gyűjtve.”⁵¹

Fodor Vilmos főszolgabíró beszámolója az erdélyi menekülteknek nyújtott segítségről és az adományokról

November 25-ét követően a *Honti Lapok*ban hónapokig nem jelent meg egyetlen hír sem az erdélyi menekültekkel kapcsolatban, csupán az 1917. április 7-i 14. számában foglalkoztak ismét ezzel a témával. Egy részletes és terjedelmes beszámolóban közölték, hogy az erdélyiek túlnyomó része visszatérhetett otthonába, csupán 6 Csík megyei család, összesen 28 személy maradt Ipolyságon, őket azonban áttelepítették Szalatnyára és Egegre, ahol megélhetést, napi keresetet is biztosítottak számukra a hatóságok. A Fodor Vilmos főszolgabíró által szervezett segítő akció tehát véget ért, a menekültek megsegítésére létrehozott segítőbizottságot április 4-én feloszlatták.

Az elnöklő főszolgabíró által előterjesztett terjedelmes beszámolót nem közölte teljes terjedelmében a lap, csupán annak összefoglalását, amelyből azonban nagyon sok fontos információhoz juthattak az olvasók az erdélyi menekültekkel kapcsolatban:

„...hogy lelkes közönségünk jótékonyága elé tükröt tartunk, az akció hatalmas méreteiből ezúttal közlünk annyit, hogy a menekültekre a segélyző bizottság kész pénzben 8573 korona 39 fillért adott ki, az ellátási napok száma 216 nap, az ellátott személyekért az egész itt tartózkodás alatt 59 200 volt. Készpénzbeli maradvány 2187 k. 35 fillér, melyet a segítő bizottság a Hontvármegyei Vörös-kereszt Egyesület rendelkezésére bocsátott.

(...) Elnöklő főszolgabíró azután kijelentette, hogy úgy maga, mint az erdélyi menekültek nevében kedves kötelességének ismeri, hogy a hölgybizottság elnöknőjének, Lipcsey Ervin drnének, a hölgybizottság minden egyes tagjának, a helybeli tanintézetek vezetőinek és a tantestület minden egyes tagjának, a kir. tanfelügyelőségnek, az orvosi karnak, a helybeli kórház vezetőségének, a segítő akcióban közreműködött vidéki megbízottaknak, a járás és a községek tisztviselői karának, előljáróinak s képviselőtestületi tagjainak, a lelkeseknek, a tanítóknak, a vármegyei vöröskereszt, a vöröskeresztes ápoló hölgyeknek s mindazoknak, akik személyes közreműködésükkel az akció sikeres lebonyolítását előmozdították, azoknak, akik az erdélyi menekültek részére szervezett gyűjtést eszközölték, valamint azoknak, akik pénzbeli vagy természetbeni adományaikkal hozzájárultak ahhoz, hogy a gyűjtés sikeres volt és oly tekintélyes eredménnyel végződött, végül mindazoknak, akik szeretetükkel s gondoskodásukkal megkönnyítették a bizottság által vállalt kötelességük teljesítését: szíves és önzetlen közreműködésért hálás köszönetét fejezze ki.

Droszt Artur indítványára a gyűlés elhatározta s egyhangúlag kimondotta, hogy ezen fent tárgyalt nemzeti munka körül kifejtett ügybuzgó fáradságot nem ismerő, körültekintő tevékenységéért – soha nem múló elismerését fejezi ki Fodor Vilmos járási főszolgabírónak s azt ezen jegyzőkönyvben megörökíti. Hogy pedig e nemes hazafias munkát felölélő nemzetmentési akciót híven visszatükröző jelentés a jövő nemzedék okulására is megőriztessék, elhatározta, hogy felkéri a megye főispánját, miszerint a jelentés egy példányát belügyminiszterhez felterjessze, felkéri a vármegye alispánját, hogy a jelentés egy példányát Hontvármegye levéltárában elhelyeztesse, és felkéri a *Honti Lapok*at, hogy a jelentést a nagy nyilvánosság számára egész terjedelmében leközzöltesse.

51 *Honti Lapok*, 1916. december 9., 2. p.

Lipcsey Ervinné drné a hölgybizottság elnöknője a maga személyében és a fenti határozathoz való kiegészítéskép hálás elismerését és meleg köszöntet mondott a járási főszolgabírónak és a hölgybizottság minden tagjának fáradságot nem ismerő fáradozásaikért.

Ezzel a tárgyisor véget érven, elnöklő főszolgabíró megköszönve a megjelentek szíves érdeklődését, a gyűlést berekesztette.”⁵²

A *Honti Lapok* 1917. április 14-én megjelent 15. számában *Erdélyi menekültjeinkért I. Fodor Vilmos dr. főszolgabírónak az ipolysági járásban általa szervezett segítőakciónról szóló beszámoló jelentése* címmel tették közzé a főszolgabíró által előterjesztett, az események időrendi sorrendjében leírt részletes, a 16., 17. és 18. számban még további 3 folytatásban közölt 4 részes beszámolójának első részét. Ebben részletesen szólt minden fontos mozzanatról, mint például a menekülés körülményeiről, illetve a helyi lakosság menekültek iránt tanúsított áldozatkészségéről, akik igyekeztek mindent megtenni annak érdekében, hogy új otthon teremtse a lakhelyüket elhagyni kényszerült erdélyieknek. Részletezte a menekültek fogadásának és étkeztetésének megszervezését, a lakosság ebben nyújtott segítségét s a lakások biztosítását a menekülteknek, illetve az orvosi ellátást és egyebeket.⁵³

Szeptember 5-én a főszolgabíró hivatalos felhívással fordult a járás községeihez, amelyben a menekültek részére pénzbeli és természetbeni adományok felajánlását kérte, s egyben megalakította a segítő hölgybizottságot. Nem csupán a járás területéről, hanem a vármegye több más járásából, de más vármegyéből, sőt a harctérről is küldtek tekintélyes adományokat. Összesen 9919 korona 62 fillér pénzbeli támogatás érkezett, és a természetbeni adományok mennyisége is figyelemre méltóan nagy volt.

A főszolgabírói hivatal minden téren, Ipolyságon és a vidéken egyaránt a menekültek segítségére volt, legyen szó a magánügyeik elintézéséről, a hozzátartozóik felkutatásáról, levelezésük lebonyolításáról stb. Munkát szereztek nekik, a felnőttek és gyerekek egyaránt ingyenes orvosi ellátásban részesültek (ingyen gyógyszerek és kórházi elhelyezés).⁵⁴

A segítő bizottság a belügyminiszter által az országos társadalmi adományokból gyűlt pénzből a felruházására szánt 3000 koronát cipők beszerzésére fordította, mivel a menekültek nagy része nem rendelkezett melegebb lábbelivel. Összesen 112 pár cipőt és 1 pár bakancsot vásároltak, azonban a belügyminiszter által juttatott összeget a helyi gyűjtésből 586 korona 54 fillérrel kellett pótolni.⁵⁵

Mielőtt a menekültek útnak indultak hazafelé, a helyiek gondoskodtak róla, hogy az állomáson mindenki tejet, ennivalót és 4-5 napra való élelmiszert kapjon. A Csík megyei menekültek közül a jelentés idején még 28 személy tartózkodott a régióban, őket Szalatnyára és Egegre telepítették át, ahol munkát is biztosítottak számukra.⁵⁶

A főszolgabíró negatív jelenségekről is beszámolt. Tájékoztatása alapján akadtak olyan menekültek is, akik folyamatosan követelődtek, semmivel sem voltak megelégedve, s olyan személyek is akadtak, akik nem akartak dolgozni, néhányan a nekik juttatott

52 Erdélyi menekültjeinkért. *Honti Lapok*, 1917. április 7., 1. p.

53 *Honti Lapok*, 1917. április 14., 2. p. A beszámoló teljes szövegét lásd a Mellékletben!

54 *Honti Lapok*, 1917. április 21., 2. p. A beszámoló teljes szövegét lásd a Mellékletben!

55 *Honti Lapok*, 1917. április 28., 2. p.

56 Azzal kapcsolatban, hogy ezek a menekültek mikor tértek vissza otthonaikba, a *Honti Lapok*ban nem találtam információt.

cipőket azzal utasították vissza, hogy nem felel meg az ő ízlésüknek. Páran leszólták a helyiek által készített ételeket, sőt olyan esetek is előfordultak, hogy az ételt később az Ipoly folyóba dobták.

A főszolgabíró az alábbi mondatokkal zárta beszámolóját:

„Akciónk ezzel befejeződött, bevégeztük feladatunkat és iparkodtunk a vállalt kötelességnek megfelelni oly módon, amint ezt nemcsak hazafias érzésünk és bajba jutott polgártársaink iránti kötelességünk parancsolta, hanem úgy is, ahogyan ezt szerető szívünk sugallta. S a szeretet jól bevégzett munkájának tudatában nyugodt lelkiismerettel elmondhatjuk, hogy sikerült itt tartózkodásuk idejére elvesztett otthonuk helyett új otthonot teremteni részükre. Ebben a nagy munkában az oroszlátnész mindazokat illeti, akik adományaikkal, munkájukkal, segítségükkel lehetővé tették a segítő akciót, fogadják érte mindnyájan leghálásabb köszönetemet.”⁵⁷

Összegzés

Eddigi kutatásaim alapján úgy tűnik, hogy az első menekülteket szállító vonat a mai Szlovákia területén éppen Ipolyságra érkezett. Az erdélyi menekültekkel kapcsolatban megjelent cikkeknek – különösen a négy folytatásban közölt részletes ipolysági főszolgabírói jelentésnek köszönhetően átfogó képet kaphatunk az Ipolyságra és környékére érkezett erdélyiekkel kapcsolatban az érkezésüktől az elutazásukig. A lap a román betörés hírére követően folyamatosan beszámolt a történekekről, s a rendszeresen (hetente) megjelenő *Erdélyi menekültjeinkért* című rovatból a városban és az Ipolysági járás területén adakozó valamennyi személyről és adományaikról is tájékozódhatunk. A pénzádományokon kívül különböző élelmiszereket (tejet, kenyeret, babot, krumplit, káposztát, szalonnát, lisztet, zsírt stb.) ruhaneműeket, cipőt, háztartási felszereléseket és más szükségleti cikkeket, mint pl. tűzifa, szappan stb. is gyűjtöttek.

A segélyakciókba a társadalom széles rétegei bekapcsolódtak: az ipolysági hölgybizottság, a tanintézetek vezetői és a tantestületei, a tanfelügyelőség, az orvosi kar, az ipolysági kórház vezetősége, az egyház, a gyűjtéssel megbízott vidéki megbízottak, valamint Ipolyság és a járás valamennyi településének előljárói és képviselő-testületei is.

Nem hagyható figyelmen kívül, hogy a menekültek érkezésekor, 1916 őszén már két éve folyt a háború, hatalmas áldozatokat követelve a hátszág lakosságától is. Néhány hónapra a háború kitörését követően folyamatosan adakozniuk kellett valamilyen célra. Eközben folyamatosan jelentős gondok voltak az élelmiszer-ellátásban, cipőhiány volt, folytak a különböző rekvirálások, s még sorolhatnánk tovább a háború okozta megélhetési és egyéb mindennapi nehézségeket. 1916 őszén már az ötödik hadikölcsönt hirdették meg, s a hadiárvek és -özvegyek száma is egyre növekedett. A felsoroltak fényében nagyra értékelhető az az áldozatkészség, amely a lakosság részéről a menekültek iránt megnyilvánult. A lakosság túlterheltségéről tanúskodnak a Fodor Vilmos ipolysági főszolgabíró beszámolójában leírtak is: „Miután a Pereszlénnyben, Honton, Tesmagon és Gyerken elhelyezett menekültek ezen községekben három hónapig nyertek lakást és ellátást, és a lakosság áldozatkészsége már igen nagy mértékben igénybe vettett, azon alkalmából, a midőn haza szállítás céljából Ipolyságra behoztattak, és bevagoníroz-

57 *Honti Lapok*, 1917. május 5., 1–2. p. A négyrészes beszámolót teljes terjedelmében lásd a Mellékletben!

tattak, de közbejött, felsőbb intézkedés folytán elszállításuk betiltatott, újból kivagonírozattak, már nem a fentjelzett 3 községbe küldettek vissza, hanem Drégelypalánkon, Ipolyhídvégen, és Ipolyvecén helyeztetek el, ahol éppen oly ellátásban részesítettek, mint előző lakhelyükön.”⁵⁸

Az 1916-ban az akkori Ipolysági járás területére érkezett 610 menekült tehát az alábbi 14 településen volt elhelyezve: Ipolyság, Drégelypalánk, Egeg, Gyerk Hont, Hontudvarnok, Ipolyhídvég, Ipolyvece, Ipolyvisk, Kemence, Pereszlény, Szalatnya, Tesmag és Tésa. Ezek közül ma Drégelypalánk, Hont, Ipolyvece, Kemence és Tésa Magyarországon található, a többi pedig Szlovákiában.⁵⁹ Fontos megjegyezni, hogy a mai Korponai járásban található Hontudvarnok⁶⁰ 1916-ban szlovák többségű település volt.

A menekültek társadalmi összetételéből és mentalitásbeli különbözőségéből adódóan akadtak bizonyos konfliktusok köztük és a helyiek között. Erre a főszoigabíró a jelentésében is kitért. Akadtak olyanok is, akik semmivel sem voltak megelégedve és dolgozni sem akartak. Bizonyos menekültek azért nem akarták elfogadni a nekik felajánlott lábbelit, mert nem tartották divatosnak (holott ebben az időben a cipőhiány általános volt), mások az ételt kritizálták, s akadtak olyanok is, akik a folyóba dobták, vagy a ruházatra kapott anyagból a legdrágább minőséget követelték. A főszoigabíró azonban megjegyezte, hogy ezek a sajnálatos jelenségek aránylag ritkán fordultak elő.⁶¹

Más lapokkal ellentétben a *Honti Lapok*ban nem közölték a menekülteket érintő rendeleteket és egyéb, kizárólag velük kapcsolatos információkat. Az illetékesek jól megszervezett, erdélyieket segítő hálózata alapján feltételezhetjük, hogy ezekről személyesen informálhatták őket. Hogy nem tették közzé a lapban, annak az lehetett az egyszerű oka, hogy nem tartották szükségesnek, mivel nem helyi lakosságra vonatkoztak a rendeletek.

A főszoigabíró említést tett róla, hogy karácsonyi ünnepségeket terveztek a menekülteknek, azonban erre csupán egy helyen került sor. Ennek okára a beszámolóból nem derül fény.

Annak ellenére, hogy erre vonatkozó utalást nem találunk, feltételezhető, hogy születtek barátságok a menekültek és a helyiek között mind a gyerekek, mind pedig a felnőttek esetében. Ugyancsak elképzelhető, hogy a közös háztartásban élő helyi és erdélyi asszonyok akár recepteket is cserélhettek, a gyerekek eltanulhatták egymás játékaikat stb.

Valószínűleg a szöveges folklór helyi hagyományaira is gyakorolt valamilyen hatást a több hónapos együttélés. Sajnos, ennek kiderítése ma már szinte lehetetlen vállalkozás. A különböző témák kutatásánál azonban nem szabad megfeledkeznünk erről sem.

A második világháború idején más nemzetiségű menekültekkel együtt szintén számos erdélyi is érkezett a mai Szlovákia magyarlakta településeire, ennek vizsgálata ugyancsak fontos lenne. Más témák kutatása során az is kiderült számomra, hogy akadtak olyan második világháborús erdélyi menekültek (is), akik nem tértek vissza

58 *Honti Lapok*, 1917. április 21., 2. p.

59 A települések elnevezésének szlovák megfelelője: Ipolyság (Šahy), Egeg (Hokovce), Gyerk,(Hrkovce), Ipolyhídvég (Ipeľské Predmostie), Ipolyvisk (Výškovce nad Ipľom), Pereszlény (Preseľany nad Iplom), Szalatnya (Slatina), Tesmag (Tešmák).

60 Szlovák megfelelője Hontianske Dvorníky.

61 *Honti Lapok*, 1917. május 5., 2. p.

szülőföldjükre, hanem itt telepedtek le véglegesen (pl. Köbölkúton). Ez akár az első világháborúban menekült erdélyiek esetében (is) előfordulhatott. Mindenesetre – amint azt a *Honti Lapok*ban megjelent anyag is bizonyítja – a két világháború migrációs folyamatainak vizsgálata tájainkon (is) még nagyon sok lehetőséget rejt magában.

Irodalom

- Csóti Csaba 1999. Az 1916 évi román támadás menekültügyi következményei. *Regio*, 10. évf. 3–4 sz. 226–242. p.
- Galántai József 2001. *Magyarország az első világháborúban*. Budapest, Korona Kiadó.
- Kocsis Lajos 2003. Erdélyi menekültek Debrecenben 1916 őszén. http://eda.eme.ro/bitstream/handle/10598/25664/EM_2003_3-4__009_Kocsis_Lajos-Erdelyi_menekultek_Debrecenben_1916.pdf?sequence=1 (Letöltve: 2013. augusztus 25.)
- L. Juhász Ilona 2010. „*Neveitek e márványlapon*”. *A háború jelei*. Somorja, Fórum Ki-sebbségkutató Intézet.
- L. Juhász Ilona 2012. Erdélyi menekültek Kassán és környékén az első világhábo-rú idején (A korabeli sajtó tükrében). In Tóth Arnold (szerk.): *Néprajz – muzeológia. Tanulmányok a múzeumi tudományok köréből a 60 éves Viga Gyula tiszteletére*. Miskolc, Herman Ottó Múzeum, 387–406. p.
- Szabó Dániel (szerk.) 2009. *Az első világháború*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Sziji Jolán–Ravasz István (szerk.) 2000. *Magyarország az első világháborúban. Lexikon A–Zs*. Budapest, Petit Real Könyvkiadó.
- Veres Emese Gyöngyvér 2008. „*Mikor Oláhország háborút izene...*” A barcasági csángók kálváriája. Budapest, Barca Kiadó.

Melléklet

A bocskoros oláh bandita

Románia megüzente a háborút Magyarországnak és Ausztriának.

A hosszú vajúdsábról, mely ezt a megoldást megelőzte, megszületett a világháború legaljasabb és leggyalázatosabb hadüzenete. Romániának semmi oka és semmi joga nem volt, hogy bárminő követelést támasszon a monarchiával szemben, nemzeti aspirációi nem vezethették Magyaror-szág felé határait, a legkisebb józansággal mérlegelve a helyzetet, nem akarhatta az erdélyi Kár-pátokon túl kibővíteni, hiszen a közvetlen román szomszédságban jobbra színtiszta magyarság és a hazához hű száz népi lakik. Románia a nemzetiségi egység elve alapján inkább Arad- és Biharvármegyék egyes járásait követelhetette volna, semmint, hogy Marostorda és Szebenre vesse tekintetét.

De nem is fontos, hogy milyen nézőpontok vezették Romániát, amikor meg akarta okolni a had-üzenetet. A román népet két esztendő óta kápráztatja el és részegíti meg a rubel és próbálja lelke-síteni a nagyzási hóbort, mely a latin testvériségből született. Hiába voltak és vannak Romániának bölcs és higgadt államférfiai, akik tudták és hirdették, hogy Románia terjeszkedési vágyait csak Besszarábia felé elégítheti ki, és akik tudták és hirdették, hogy Romániának szigorú semlegesség-ben kell bevárnia a nagyhatalmak háborújának befejezését.

A mámor elvette az eszét ennek a szerencsétlen népnek, mely boldogan és gazdagon kerülhetett volna ki a világ borzalmas szerencsétlenségéből, mely büszke lehetett volna rá évszázadokon és évezredekén át, hogy vértelenül állta végig a népek nagy pusztulását.

Öngyilkos módra, minden előzetes tárgyalás nélkül, hátulról akarja belénk és szövetségeseinkbe döfni a kést Románia. Romániával katonai konvenciónk volt, szövetségünk volt, függetlenségét idős Andrássy Gyulának köszönheti, harminc esztendő óta a kettős monarchia még a széltől is védte Románia függetlenségi és gazdasági törekvéseit, s íme, most kitűnik, – amit mi különben már rég tudtunk – hogy kígyót melengettünk a szívünkön. Megismétlődött az olasz hitszegés, a világtörténelem legaljasabb politikai bűncselekménye. De most ne rekrimináljunk, hanem – fegyverre!

Fegyverre magyar! Istenbe és a magad erejébe vetett bizalommal vágj neki annak, akinél a kerek földön nagyobb ellenséged nincs, aki egy kanál vízben fojtaná meg a magyarságot, aki el akarja tőled venni Erdélyországot, s aki úr akar lenni fölötted – a Tiszáig. Úr fölötted az a Románia, fél-század előtt még a saruid szíját sem volt méltó megoldani, s aki minden valamire való kultúráját a tizenhetedik századbéli Erdélyországtól kapta.

Gránitba harap az, aki Erdélyország bérceibe harap, s ezt a gránitot – Károlyi Mihály szállóigéje szerint: magyar tigrisek fogják védelmezni. De nemcsak magyarok és székelyek: ott vannak már a határon nagyszövetségesünknek, Németországnak is a csapatai, s mivel már hetekkel ezelőtt tudtuk és biztosra vehettük az oláh árulást: Erdélyország határainak megerősítésére, csapatokkal való megrakására minden óvintézkedést megtettünk. Megtettünk nemcsak a védelemre, de ha szükség lesz rá: a támadásra is. Kötelességünk ezt az erdélyrészi magyarság teljes megnyugtató-sára hangsúlyozni, s az ország tudomására hozni.

Románia Oroszországgal szövetkezve támadt ránk, de az Al-Dunánál álló bolgár-német-török hadakkal együtt kooperálva, a két tűz közé fogott Romániát csakhamar le fogjuk verni és Romániát Szerbia sorsára foguk juttatni. Gyűlöljük a háborút, de ha már megtámadtatva el nem kerülhetjük: soha ilyen népszerű háborúja nem volt Magyarországnak, mint ez a háború!

Most majd megtudják Romániában is, hogy mi az a háború, megérik majd, hogy ömlik a vér, hogy pusztul az érték, hogyan születnek az árvák ezrei, tízezrei. A román asszonyok majd gyászba öltözhetnek, a bukaresti utcán, ahol mostanáig fényben és pompában fürdött minden, majd katonasapkás bénák koldulnak. A mi lelkesedésünkön, a végső győzelembe vetett hitünkön, erőnkön és összetartásunkon nem változtat a román hadüzenet, hogy egy ellenséggel több van, csak megszázsorozza elszántságunkat.

Különösen mi magyarok, akik annyit áldoztunk és annyit véreztünk már ebben a borzalmas szörnyűségben, valljuk és hirdetjük ezt dacosan felemelt fejjel, mert Románia elsősorban a mi ellenségünk, a mi külön ellenségünk, mely az Árpád hódította szent hazai földre sóvárog. Az északkeleti Kárpátokban oroszlánok viaskodtak és viaskodnak az oroszokkal, az erdélyi Kárpátokban oroszlánokat s tigriseket találnak magukkal szemközt a bocskoros latinság katonái. Ilyen harcot és ilyen hősokeket még nem látott a világ, mint aminővé a magyar elszántság most kimagaslik, ha hírlük és dicsőségünk óriási volt az egész világ előtt eddig is, most ragyogni fog a magyarság egész hősi múltja és megmutatja a jelennek, hogy apáink évezredekre szereztek ezt az országot és mi megvédjük és megtartjuk egy dicsőségben és boldog jövődönnek. A vérontás borzalmain keseregtünk, bár nem akartuk a háborút soha sem, irtóztunk borzalmaitól, melyeket ránkényszerítettek. Most megtanulunk igazán lelkesedni a háborúért, mert olyan aljasság és gyaláztatosság ellen kell harcolnunk, melyet csak tűzzel és vassal lehet elpusztítani.

(Honti Lapok, 1916. szeptember 2., 1. p.)

A közigazgatási tanács ülése

Vármegyénk közigazgatási bizottsága e hó 6-án draskóci és jordánföldi Ivánka István főispán elnöklése mellett rendes havi ülését tartotta meg.

A főispán az ülést következő mélyhatású beszéddel nyitotta meg:

Tekintetes közigazgatási bizottság!

Felocsúdva végre az első kábulatból, mely lelkeinket az alávaló, alattomos román rabló-betörés hírére megszállotta, nagy nehezen helyreállt lelki egyensúllyal üdvözlöm szívesen a bizottság megjelent tisztelt tagjait, azon reményben, hogy érthető megdöbbenésünk, igazolt fölháborodásunk, a mélységes hazafiúi haragunk dacára, honpolgári kötelességünket e bizottságban is férfias nyugalommal s nem csökkent kötelességtudással fogjuk teljesíteni.

Nem e bizottság feladata a világháború eseményeit, bár a mi legsajátabb harcaink és küzdelmeink is legyenek azok, e helyütt tárgyalni. De meg nem állom, hogy mikor e vérlázító betörés, e hallatlan nemzetközi perfidia, ez elképzelhetetlen, érthetetlen becsapódás sikerének lesújtó hatása után mi, mint a megye atyjai először vagyunk így együtt, a történetek felett megbotránkozásunknak, elkeseredésünknek, de elszántságunknak is kifejezést ne adjak.

Nem azért, hogy a szájból vett kócból tüzet okádjak az ellenségre, nem, hogy kézzel lábbal kritizáljak, mikor cselekedni kellene, avagy már is bűnbak-vadászatban leljem kedvemem, mikor az oláh medve még leterítetlen, nem azért, de, hogy e helyről felajánljam készségemet, s hiszem, tudom mindnyájunk készségét a haza védelmére. Ha kell, személyünk szerint is. „Életünket és vérünket a mi féltve féltet Erdélyünkért.”

„Vitam et sanguinem” a mi koronás kisdudunkért, melyet az anya Magyarország annyi szeretettel tart már ezredéve erős karján.

Hiszen tudom, hogy egy sincs közöttünk, aki, amint a haza, a király, a legfőbb hadúr szükségét látná, hogy minket is hadba szólítson, állásra és korra való tekintet nélkül ne sorakoznék a zászló alá, ne ragadna a kezébe a neki kiosztott fegyvert s a harc vonalban a neki kijelölt helyre ne menne, oda ne állana, ahol a rést testével, avagy hullájával neki kell kitöltenie. Addig azonban, míg a sor erre kerül, nekünk itt a helyünk. Itt is a hazát szolgáljuk, mikor e vármegye közigazgatásának intézésében mindenek dacára teljes nyugalommal és odaadással fáradunk.

S mikor ez alkalommal az ide menekült szerencsétlen erdélyi testvéreinket a vármegye nevében szíves látásunkról biztosítom, a közigazgatási bizottság ülését ezennel megnyitom.

Az elnöki megnyitó után az alispán és a szakreferensek adták elő jelentéseiket, melyeket a bizottság, miután különösebb intézkedést nem igényeltek, egyhangúlag tudomásul vett.

A teljes ülés után az albizottságok közül a gyámügyi föllebbviteli küldöttség és az adófelszámolási bizottság intézett el hatáskörébe utalt ügyeket.

(Honti Lapok, 1916. szeptember 9., 2. p.)

TOLLHEGGYEL c. rovat**Menekültek**

Egy szedett-vedett fáradt vonat érkezett ide, rajta ládák, kosarak és mindenféle holmi között sápadt és bús emberek kuporogtak. Az álmos, lemondó és szomorú és ijedt férfi, leány, asszony és gyerek szemek halványak voltak és kéklők mint az őszi virágok és könnyel teltek meg, mikor a sok embert meglátták, kik tele kézzel vártak reájuk. Sírtak, mert tudták, hogy megvigasztaltatnak. Sírtak, és szorongatták azt, amit magukkal hoztak, a ruhákat, az ágyneműeket, az anyák gyermekeiket s az egyik egy vasalót, semmi mást, csak egy vasalót, amit hirtelen menekülés közben felkapott s útközben nézett-nézett s szorongatott úgy, mintha az egész otthonát szorítaná a kebléhez. Mosolyogni lehet rajta, ha nem volna olyan igaz, annyira az élet, ha nem lenne oly keserű. Ezeknek a szavaiból, könnyeiből és sóhajaiból szedtem össze ezeket a sorokat...

...Azon az éjjelen felbúgott a kürt és a trombiták rikoltoztak, aztán a lámpák, gyertyák gyúltak fel s arany fényük emberi árnyak kékjére s arcok sápadtságára hullott és olyan szomorú szemekre, amilyenekről Dante irt. Mindenütt futni kezdtek, apró és nagy, ifjú és öreg emberi árnyak itt-ott, akiknek nem volt ideje már a ruhát is magukra kapni, s sötétben is átféherlők. Futottak mind-mind előre, mert hátul, honnan az éjszakai tolvaj jött, már csillogott a tűz a hegyek sötétjében. A szaladás zaja, a rohanás robaja s a sírás zenéje úgy vegyült össze, úgy szólt, mint az erdőzúgás vihar idején, s mint félfő madár szállt fel belőle itt is ott is egy-egy sóhajtás. S egy vonat sípolt folyton s oly panaszosan, mintha értené is az emberiség nyomorúságát. Odarohantak, arra kapaszkodtak fel, mint vízbefúlt hangyaboly, a vonat még egyet rikoltott, s az is futni kezdett onnan neki a sötétnek. Volt, aki még egyszer visszanézett, volt, aki nem tudott visszanézni, csak lehullott valamire s oly furcsán nyöszörgött, hogy a síró gyerekek elhallgattak és rábámultak.

Már reggel lett és újra este s a vonat egyre futott velük tovább-tovább. Ők csak ültek, s hallgattak oly furcsa hallgatással, mint amilyenell a börtönök mélyén a rabok hallgatnak. Észre sem vették, hogy elmaradtak már a hegyek is s nagy, szép síkságokra értek, melyen annyi napfény, mint nálunk sosem. Később egy kanyargós ezüst vízhez jutottak, valaki halkan mondta: a Tisza – s meg sem mozdították a fejüket, pedig mennyire vágytak azelőtt utána. Csak egy kisgyerek mosolygott a nagy vízre, s azt mondta: Nini! – de az anyja elhúzta, mintha fájna neki a gyerek mosolya, mint szegényes ruhákon egy finom, drága ékszer régi szép napok egyetlen emléke.

Csak Budapest közelében engedett kicsit a bánatuk, itt megtisztították a gyerekek piszkos, sápadt arcát, letörölték a szemeiket s finom reménykedéssel tekintettek kifele, ahonnan eléjük szivárványolt a magyar főváros – de senki se várta őket. Először hinni sem akarták, mert ajkukon volt már szó:

– Itt vagyunk, messziről jöttünk, nem jöttünk, futottunk, mind magyarok és mind hajléktalanok, szomorúak és betegek, oly bizalommal jöttünk ide, annyi könnyel, amit itt akarunk elsírni, hogy vigasztalhatatok.

De nem mondtak semmit, csak sóhajtottak s leültek a kövekre, melyek hidegek voltak, mint az ősz, a gyerekeket oda vonták az ölükbe s haza gondoltak, arra, hogy hogyan csodálkozhattak otthon a muskátlik, mikor reggel látták, hogy senki sincs, aki megöntözze őket, aki megcirógassa.

X

Milyen szép az ősz, a levelek még zöldek, s csak itt-ott van köztük egy-egy sárga, mintha félne, mintha nem merne mutatkozni s halkan azt mondaná: Bocsánat, hogy itt vagyok. Gyerünk, nézzük a fák sárga hervadását, a levelek aranyra válását, mint ha egy mesebeli tündér érintené varázs vesszejével. Oly szép ez, oly gyönyörű. S a tenger, a tó, az ég, a hold, a csillag, a virág, a hó, a mosoly, a dal, a szeretet, mennyi szépség van a világon. S miért sírnak ezek az emberek, s mért kell futniok onnan, ahol oly jó volt összebújni, s kibámulni, az életre, a rózsára s a téli hófehér lepkéire. S mért törnek ránk vad, idegen emberek s mért akarják elvenni Brassót, Nagyszebent, Kolozsvárt, mely, mint egy írőember írja, olyan mint a bepréselt virág az imádságos könyvben, olyan nekünk. S miért bántanak minket annyian, akik sosem bántottunk senkit. Mért vagyunk oly egyedül a világon, pedig mennyien tudnának szeretni, ha a szívünkbe látnának, ha megértenének.

Magyarok – olyan ez a szó, mint egy virág neve amit úgy hívnak árvácska.

Kedves finom szép virág, de olyan elhagyatott, mindnek olyan szomorú még a mosolygása is.

X

Ide jegyzek, egy kis képet, kissé benne van a jövő s a vigasztalás – Egy kis leányról szól s egy kis fiúról, akik menekültek s ide jöttek. A leánynak tele van a szeme könnyel, az édes anyja mesélte el, hogy miért. A menekülés előtti napokban volt a kislány születésnapja s egy babát kapott ajándékba. Nem volt az egész városba szebb baba. Szőke volt és finom, a szeme nefelejcsből, a szeme rózsaszín, mint egy kis hercegkisasszonyé s már oly régen vágyott rá. Egész nap fésülgette, csókolgatta s este maga mellé fektette. Éjjel menekülni kellett, s a nefelejs szemű baba – istenem – ott maradt, ott az ágyban egyedül. Most azt siratja.

Feri kis fiú ránéz, s azt mondja:

– Ne sírj Mariska, én elmegyek érte.

A kis leány félénken rá néz:

– Elhozod?

– Én elhozom, mondja a fiú, elkergetem a csúnyákat s elhozom a babádat.

És az édesanyja hozzá teszi: – addig írhatok neki levelet.

S a kisleány megírja neki a levelet:

– Kedves Baba! Vigyázz magadra és jól viseld magad és ne félj a csúnya oláh katonáktól, ha jó leszel nem bántanak. Tudod, hogy én szeretlek, csak várj szépen és ne félj, a Feri megígérte, hogy elkergeti őket s akkor nem sokára visszajövök és újra jó lesz...

S Feri, aki lehet vagy hat éves, helyeslőleg bólint a fejével.

Rp.

(Honti Lapok, 1916. szeptember 9., 2. p.)

A hétről.

Szeptember 1.

Erdélyi menekültek Hontban.

Az Erdélybe orvul betört oláh csordák elől menekült erdélyiek egy csoportja a belügyminiszter távirati intézkedésére vármegyénkben nyert elhelyezést és pedig egyelőre Ipolyságon és Korponán. Elhelyezésükre és ellátásuk biztosítására az előljáróságtól és a helyi társadalomtól egy szűkebb bizottság létesült, élén Fodor Vilmos dr. főszolgabíróval, ki helyes gyakorlati érzékkel és lelkes odaadással tette lehetővé, hogy a társadalom nemes szívé támogatásával a tűzhelyüktől elszakadt erdélyi testvéreink öt napi keserű, s örök emlékezetű kálváriajárás után nálunk új meleg otthonra találjanak.

E hó 2-án délben egy órakor érkezett egyenest Brassóból a máv mozdonyával a brassói helyi érdekű vasút apró kocsijaiból összeállított vonat, melyet Scholtz Károly üzletvezető főmérnök vezetett, ki Brassóból Ipolysáig a vonat mozdonyán, a gépész oldalán tette meg fáradságos útját.

Az érkező vonatot már készen várta a nagyrészt Vörös Kereszt önkéntes ápolónőiből alakult hölgybizottság, élén Fodor Vilmos drné főszolgabírónéval, készen tartva a menekülők első éhcsillapítására szolgáló étel és italnemüket. A hölgybizottság sorában voltak Draskóczy Jenőné és Margit, Schiller Irma, Zmeskall Györgyné, Szabados Zsigmondné, Tölgýessy Ferencné drné, Huber Emmi, Kinszky Józsefné, Adler Sándorné, Halász Sándorné, özv. Komáromi Ferencné, Műhstein Gáborné, Hercz Adolfné, Eichenvald Laura, Váradi Jakabné, drné és sokan mások.

Megkapó látvány volt, mikor a vonatból kiözönlött mintegy negyven főnyi gyerekereget a hölgyek kávéval, kaláccsal, gyümölcssel és sok nyalánksággal elhalmozták, míg a férfiak közt teát és szivart osztottak szét. A mintegy másfélszáz főnyi, Sepsiszentgyörgy, Bácsfalu és Hosszúfaluból menekült, nagyrészt vasutasok és hozzátartozóikból álló tömeget nagy közönség kísérte a Wolner-szállóba, ahol terített asztal várta. Öt napi fáradalom után új otthonukban az volt az első családi jellegű meleg étkezésük.

Ezután a menekülteket nagy hatósági gondossággal előkészített elhelyezése következett a magánosok által önként felajánlott lakásokban, s a vasúttól egész napon szállították a menekültek szegényes, hiányos motyóit, mit nagy fejvesztettség közben össze tudtak kapkodni. Akadt közte baromfi és sertés is.

Este fél kilenckor érkezett meg a menekülők második vonata. Az utazásban eltörődött menekülteket, különösen a nőket és gyermekeket kávéval és teával látták le. Saját kívánságukra az éjszakát a vasúti kocsikban töltötték, meleg reggeli után azok egy részét, körülbelül 138 egyént Korponára továbbítottak.

Ipolyságon néhány híján 200 menekülő nyert ideiglenes új otthont. Ellátásuk hatóságilag van szervezve, különösen a teljesen ellátatlanok megélhetésének biztosítása. A belügyminiszter ugyan utalványozott egyelőre 50 000 korona segédelmet, de ez korántsem elegendő.

Fodor Vilmos dr. főszolgabíró lelkes hangú felhívást intézett Ipolyság és járása közönségéhez, hogy ők, kik a háború megpróbáltatásait nem ismerik, kiket a mindenható megóvott eddig a háború által előidézett nyomorúságtól, testi és lelki szenvedéstől, emberbaráti és hazafias kötelességeiket menekült véreink támogatása körül atyafiságos szeretettel teljesítsék.

A felhívás bizonyára nem fog célt téveszteni. Meg fog mozdulni megveszerte az emberszeretet, s menekült véreink fájdalmas népvándorlása kiváltja mindenkiben a hazafias érzést és telhetőleg adakozni fog.

Szükség van pénzre, ruhára, élelmiszerre, berendezési tárgyakra, házi eszközökre és a gyermekeknek, kik az ipolysági óvóba és elemi iskolába fognak járni, tankönyvekre, miegymásra.

A szeretet adományokat a főszolgabírói hivatal veszi át naponta d. e. 10 és 11 óra közt, azokat nyilvántartja és eljuttatja oda, ahol arra valóban szükség van. A már eddig befolyt és ezután beérkező mindennemű szeretet adományokat feltüntetendő nyilvános kimutatásokat a Honti Lapok ezután hétről-hétre közölni fogja.

(Honti Lapok, 1916. szeptember 9., 2–3. p.)

A hétről rovatban:

Szeptember 15.

Földes Zoltán:

Menekültek

Fejünkön töviskoronával
Bús-epedőn, bolyongva járunk,
S míg kőre hajtjuk a fejünket,
Csak addig, pihenünk meg,
Míg az édes otthon az álmunk...

A ház, amelyben fecskecsalád,
Csicsergő had, röpdösve szálldos,
Amelyre Isten fénye ragyog,
Édesanyáknak szíve dobog, –
A ház ismét oly glóriás most...

Az álom csak vagyunk ma
S a Golgota-út siráma kísér.
Húzzuk igánkat, a hontalanok,
De hisszük: a jajjunk mennybe hatott.
S szent hajnalodásnak pírja a vér...

Fejünkön töviskoronával
Bús-epedőn, bolyongva járunk,
S míg kőre hajtjuk a fejünket,
Csak addig, addig pihenünk meg,
Míg az édes otthon az álmunk.

(Honti Lapok, 1916. szeptember 16., 2. p.)

Bukarest a mienk.

Felsőbb intézkedésre e hó 7-én délben 12 és 1 óra között Bukarest és Ploesti elfoglalásának öröme az egész országban megkonduktak a harangok.

Legyen hangos az örömtől minden magyar hajlék, gyúljon ki a gyönyörűség tüze a szemekben és dobogjon fel minden szív a büszkeségtől és kielégültségtől. Ellenségeink legutolsója, a legvadabb és legaljasabb, a ki hullarablásra indult s békés falvainkba orvul betört, mint az éhes farkas, fején találva vonaglik győztes lábaink alatt. A fiók Páris, minden románnak büszkesége, a bojár gyönyörök tanyája, a vidámságok és züllések városa, Bukarest elesett.

Nem ezt, épp az ellenkezőjét álmodták az árulók. Budapestre, a magyar szent birodalom ragyogó székesfővárosába akartak bevonulni, román és kozák világot vágytak csinálni itt. Hogy hencegtek, hogy ittasdottak meg hóbortos ábrándjaiktól, a mikor az első orvtámadás sikerült az erdélyi széleken.

S mily rövid volt a mámor! Mintha tegnap történt volna, a brassói vereség, Tutracon és Szilisztria eleste, Csernavoda és Konstanza elfoglalása, kiűzetésük a szorosokon át, végigkergettetésük a román síkföldön, s most Bukarest eleste, a biztos és halálos tördöfés az áruló szívébe.

Gyönyörű nap ez nekünk az igazság, a becsület diadalának napja. S nincs okunk tagadni, hogy a kielégített bosszúérzet dagasztja keblünket. Vámpírmódra leskelődött reánk a muszka zsoldba szegődött Bratianu, hogy kiszívja ereinkből a vért, csontjainkból a velőt, a mikor letörőben leszünk. Könnyű, olcsó zsákmányra számítottak: esküt tettek volna az orosz segítség ellenállhatatlan erejére s az antánt végső diadalának szánták a maguk árulását. S mind e bizonyosságok szétmállottak már az első hetekben, a mikor a magyar, osztrák, német, bolgár és török oroszlanok hatalmas csapásai kezdték leteríteni őket. Hol maradtak a cári hadak? Hol az antánt szent fogadkozásai és ígéretei? A cár seregei együtt szenvedik a vereséget és szegényt a románokkal, s ha a közös balsors enyhíti a fájdalmat, legyen részük mindvégig – az ilyen enyhülésben.

Bukarest eleste megrendítő hatással lesz az antánt országaiban. A román főváros az ellenség kezében. Vereségét, szégyenét jelenti annak a politikának, mely úgy szerzi szövetségeseit, hogy hazug ígérekkel bolondítja, hazug ürüggyel becstelenségekre csábítja s aztán veszni engedi őket. Az a pokoli diplomácia, mely ingerli a falánkságot s idegen országokból véres cafatokat akar letépní, hogy azt kielégítse, újra és már hányadszor csődöt mondott. Románia is oda fog kerülni a kis népek pellengéjére, örök intelműl, hogy a nagyok hízelkedése álnok, hogy uszításaik mögött becstelen önzés és áradozó szavaik mögött gyilkos méreg lappang.

Tudjuk, Bukarest eleste még nem a végső diadal. De a fején talált ellenség már vergődik s szívében a félelem, lelkében a kétségbeesés és önvád mardosását érzi. Hőseinket pedig a nagyszerű siker lelkesíti újabb győzelmekre, s kitartásuk és önfeláldozásuk nem lankad mindaddig, míg a mi legigazabb, legközvetlenebb, legvéresebb ősellenségünk végleg porba tiporva nem hever lábainknál. Ha valamelyike az ostoba és meggondolatlan kis államoknak megérdemelte a szörnyű bűnhődést, a román az mindenkifölött. Élhetett volna nyugodtan, meghízhatott volna a háborús konjunktúráktól s megmenthette volna legalább a tisztesség látszatát. Nem akart becsületes lenni, mert rablóösztonait nem tudta fékezni a mikor úgy hitte, hogy gyengék leszünk az önvédelemre. Mit adna ma a furfangos Bratianu, mit a pipogya Ferdinánd, ha visszacsínálhatnák a gázságot, melyet három hónap alatt elkövettek!

(Honti Lapok, 1916. december 9., 1–2. p.)

Erdélyi menekültjeinkért – I.**Fodor Vilmos dr. fősztolgabírónak az ipolysági járásban általa szervezett segítőakcióról szóló beszámoló jelentése.**

1916. évi augusztusi hó vége felé Románia hitszegése folytán bekövetkezett az erdélyi betörés, aminek következtében a román határral szomszédos vármegyék lakossága mindenét otthagya menekülni volt kénytelen, ezen menekülési kényszer oly váratlanul következett be, hogy az érde-

kelt lakosság még a legszükségesebbeket sem vihette magával és kénytelen volt úgy, ahogy a menekülésre vonatkozó parancs érte, igen sok esetben még a szükséges ruházat és élelem nélkül is, mindenét hátrahagyva, vasúton, kocsin vagy gyalogszerrel otthonát otthagyni, hogy magyarországi testvéreinek szeretetére bízva magát, ideiglenesen új hazát keressen és megélhetését, valamint életét biztosítsa.

Szegény menekülők a testvéri szeretetbe helyezett reményükben nem is csalatkoztak, a román betörés által érintett területek hatóságai és lakossága a szerencsétlenségben velük együtt érezve és sem anyagi, sem fizikai fáradságot nem kímélve a szeretet melegeként oly nagy mértékével fogadták és árasztották el a hontalanná váltakat mindjárt megérkezésük pillanatától kezdve, hogy sikerült velük a kiállott izgalmakat, fáradsalmakat és megpróbáltatásokat feledtetni, és részükre ha csak ideiglenesen is, elveszett otthonuk helyét egy másikat teremteni.

Hontvármegye területén legelsőbbben Brassó-Háromszéki H É vasút alkalmazottai üzletvezetőségükkel együtt érkeztek saját 2 külön vonatjukkal.

A menekülők érkezéséről az értesítést 1916. Szeptember hó 2-án a reggeli órákban vettem azzal, hogy a menekülteket hozó első külön vonat még aznap délben fog az ipolysági állomásra beérkezni.

Az idő rövid volt, hogy azonban a menekülők mégis kellő fogadtatásban, ellátásban és megfelelő elhelyezésben részesülhessenek, haladéktalanul értesítettem az ipolysági hölgyközönség néhány lelkes tagját és a Vörös-keresztes ápolónőket, közölve velük a menekülők érkezésének idejét, és felkértem őket, hogy a menekülők ellátása céljából mindenki hozzon magával otthonról élelmiszert, a gyermekek részére tejet és kávé, hogy mindjárt a megérkezés után még a vasúti állomáson megvendégelhessük őket, mely alkalomra az ipolysági Schmidl és társa féle marhaszállító cég szíves volt tejet a rendelkezésemre bocsájtani. Egyben haladéktalanul összeírtam Ipolyságon az üres lakásokat és felkértem azok tulajdonosait, hogy a náluk elhelyezendő menekültek részére a lakásokat díjtalanul engedjék át, a menekülőket fogadják szívesen és testvéri szeretettel segítsék át őket a megérkezés és elhelyezés első nehézségein.

Jóval a külön vonat beérkezése előtt hivatalos személyzetével és a községi előljárással megjelentünk a vasúti állomáson, a felkért hölgyek is mindnyájan pontosan ott voltak, magukkal hozva az első megvendégeléshez szükséges élelmiszert, és nyomban – időközben tájékozódást szerezvén a menekülők számáról, társadalmi állásáról és rendes életmódjukról –, a községi előljárással egyetemben elkészítettük a beosztási és elhelyezési tervezetet úgy, hogy amidőn a külön vonat déli 1 órakor befutott, a szükséges élelem a vasúti állomáson már készen várta őket és elhelyezésük külön-külön lakásokban biztosíva volt.

A fogadtatásnál segítségemre voltak a megjelent hölgyeken és előljárási tagokon kívül a helybeli tanintézetek tantestületei is.

Megérkezés után nyomban összeírtuk őket, lakásaikba beosztottuk, és ezután a vasútállomáson megvendégeltük, orvosilag megvizsgáltattuk és a betegek és gyengélkedők a helybeli kórházban elhelyeztettek.

Délután 2 óra mindnyájan ki voltak vagonírozva és ezután az egyik ipolysági vendéglőben rendes ebédet kaptak.

A délután folyamán a kirendelt kocsikkal mindenkit a kijelölt lakásokba szállítottunk és intézkedés történt az iránt, hogy addig, amíg berendezkedhetnek és élelmezésük a rendes kerékvágásba jön, vendéglői úton kapjanak mindnyájan reggelit, ebédet és vacsorát.

Szeptember hó 3-án a délelőtti folyamán értesítés jött a vasúttól, hogy a menekülőket hozó második külön vonat, amely legnagyobb részint szintén vasutasokat hozott, aznap a délutáni órákban fog beérkezni és este 8 órakor tényleg be is jött.

Ezeket éppen oly módon és szeretettel fogadtuk, mint az elsőket, gondoskodtunk róla, hogy megérkezésük után nyomban összeírassanak, orvosilag megvizsgáltassanak, a betegek a helyi kórházban elhelyeztessenek, és mindnyájan a vasútnál vacsorában részesítenek.

Mivel az első ízben jött menekültek száma oly nagy volt, hogy Ipolyságon többet elhelyezni nem le-

hetett, intézkedtem az iránt, hogy ezen második külön vonattal jött menekülők – akik az éjszakát saját kívánságukhoz képest a vasúti kocsikban töltötték el –, megfelelő elhelyeztetés és ellátás céljából Korponára irányíttassanak.

A korponai polgármesterrel szeptember 4-én érintkezésbe lépve, miután a szükséges megállapodások létesítettek, ezen a második külön vonattal jött menekülők szeptember 4-én a reggeli vonattal Korponára irányítottak, ahova délben megérkezvén megfelelő fogadtatásban és ellátásban részesítették.

(Folytatjuk)

(Honti Lapok, 1917. április 14., 2. p.)

Erdélyi menekültjeinkért – II.

Fodor Vilmos dr. főszolgabírónak az ipolysági járásban általa szervezett segítőakcióról szóló beszámoló jelentése

Érkeztek még ezeken kívül is járásom területére erdélyi menekülők, akik nagyobb része Ipolyságon talált elhelyezést és ellátást, néhányan pedig Ipolyvisk és Tésa községben lettek elhelyezve, úgyszintén Szalatnya községben is, egy nagyobb csoportjuk pedig, mely szeptember második felében jött, Hontudvarnok községben lett elhelyezve és az ipolysági menekültekkel hasonló bánásmódban részesültek.

Mindezen eddig felsorolt menekültek önkéntes, nem hatóságilag ide utalt menekülők voltak.

Miután közel volt a valószínűség ahhoz, hogy még több menekültöt kapunk, összes községeimben összeírtam az üres lakásokat, egyes szobákat és tömeglakásokul alkalmas helyiségeket, szerveztem a fogadóbiztosításokat, biztosítottam a vasúttól való befuvarozáshoz szükséges kocsikat azon célzattal, hogy amennyiben újabb menekültek jönnének, ezek fogadása, ellátása és elhelyezése is biztosítható legyen, szem előtt tartván mindenkor azt, hogy a menekülők ne tömeglakásokban, hanem családonként elkülönítve, külön lakásokban nyerjenek elhelyezést és hogy járásom közönsége élelmiszerek adományozásával segítse megélhetésük megkönnyítését.

A hatóságilag a vármegye területére utalt erdélyi menekülők október hó 11-én érkeztek külön vonattal az ipolysági vasúttállomásra, megelőzőleg megtörténtek a szükséges intézkedések az irányban, hogy ezen menekülők közül az ipolysági járásra eső rész új lakóhelyen megfelelő lakást és élelmezést kapjon, hogy egy községből valók egy községben helyeztessenek el és hogy a szükséges fuvarok, amelyekkel Ipolyságról szét lesznek szállítva, a kellő időre rendelkezésre álljanak. A menekülők a déli órákban érkeztek meg, szétosztattak általam Gyerk, Pereszlény, Hont és Tesmag községeiben, nyomban kocsira rakattak és délután 5 órakor már új otthonukban voltak, ahol a lakosság részéről szívélyes fogadtatásban részesítették és a szükséges étellel ellátattak.

Ipolyságon 334, Szalatnyán 4, Hontudvarnokon 18, Ipolyvisken 2, Tésán 6, Tesmagon 64, Honton 64, Pereszlényben 79, Gyerken 38, Kemencén 1 menekülő – összesen 610 – helyzetetett ily formán el.

Miután a Pereszlényben, Honton, Tesmagon és Gyerken elhelyezett menekültek ezen községekben három hónapig nyertek lakást és ellátást, és a lakosság áldozatkészsége már igen nagy mértékben igénybe vétetett, azon alkalmából, a midőn haza szállítás céljából Ipolyságra behoztattak, és bevagonírozottak, de közbejött, felsőbb intézkedés folytán elszállításuk betiltatott, újból kivagonírozottak, már nem a fentjelzett 3 községbe küldettek vissza, hanem Drégelypalánkon, Ipolyhídvégen, és Ipolyvecén helyeztettek el, ahol éppen oly ellátásban részesítették, mint előző lakhelyükön.

1916 évi szeptember hó 5-én 4695.1916. szám alatt felhívást bocsájtottam ki járásom községeihez, melyben a menekültek részére úgy pénzbelen mint természetbeni adományok felajánlását kértem, s hivatalosan is folyamatba tettem a gyűjtést, és megalakítottam a segítő hölgybizottságot. A járás közönségének szíve megmozdult, mindenki úgy az egyesek, mint a testületek és intéze-

tek egymással versenyezve juttatták el hivatalomhoz adományait, úgy hogy a gyűjtés, amelyet vármegyénk főispánja volt szíves megnyitni, igen szép eredménnyel járt. Kérő szavam azonban járásom határain túl is visszhangra talált és a vármegye több járásaiból, idegen vármegyékből, sőt a harctérről is érkeztek hozzám tekintélyes adományok, a járás tisztikara pedig fáradságot nem kímélő buzgósággal segített a gyűjtés nehéz munkájában.

1916. évi szeptember hó 12-ére Ipolyságon a városháza termében összehívtam Ipolyság hölgyközönségét és a menekülők ügyei iránt érdeklődőket, az ezen alkalomból megtartott gyűlésen, amelyen Ipolyság színejava részt vett, megalakult a hölgybizottság, megbeszéltük, az Ipolyságon rendezendő gyűjtést és megosztva a menekülők gondozásával járó teendőket, az ezek ellátásával megbízott albizottságokat megválasztottuk és az erről értesítést a Honti Lapok 1916. évi szeptember hó 16-án megjelent 38 számában közzétettük.

A gyűjtés Ipolyságon is igen szép eredménnyel végződött.

A Hontudvarnokon elhelyezett menekülők gondozását és felügyeletét Krupecz Istvánné úrnő és Krupecz István alesperes, a Gyerken elhelyezettekét Kovács Pál esperes plébános, Pereszlényben Ettenberger Sándor tanító, Honton Siposs Jenő tanító, Tesmagon Styaszni Gyula tanító volt szíves elvállalni és mindvégig a legnagyobb buzgósággal teljesíteni.

A gyűjtésből befolyt pénzbeli és természetbeni adományok a Honti Lapokban nyilvánosan nyugtáztattak.

A gyűjtés eredménye volt: 9919 korona 62 fillér pénz, tej 1999 liter, bab 20 és 3/4 zsák és 465 kg és 124 és 1/2 liter lencse, 22 kg, tojás 85 drb, borsó 60 kg, liszt 2 és 1/2 zsák és 12 szakajtó, hús 1 szarvas, kenyér 76 drb, cukor 5 kg, rum 1 üveg, tea 1/4 kg, sárgarépa 1 zsák, káposzta 143 fej, paradicsom 3 kosár, mák 10 és 1/2 liter, gríz 11 kg, hagyma 36 kg, krumpli 2 szekér és 156 és 1/2 zsák, gabona 10 mm és 24 és 1/2 zsák, szalonna 3 kg, takarmányrépa 120 drb, tök 218 drb, tűzifa 2 és 1/2 öl és 3 szekér és 6 szekér rőzse, mindenféle ruhanemű összesen 772 drb, konyha és házi szerek 45 drb, nyomtatványok. Ezenkívül kaptak a menekülők közvetlenül a közönségtől is mindenféle ruházati, élelmi és háztartásbeli cikkeket.

A főszolgabírói hivatalban a menekültek részére tudakozó irodát létesítettünk, segítségükre voltunk magánügyeik elintézésében, szétszórt hozzátartozóik felkutatásában, levelezésük lebonyolításában, otthon maradt családtagjaikról és vagyonukról való értesítés szerzésében, keretünk részükre munkaalkalmakat, közbenjártunk a vasutaknál való alkalmaztatásuk tárgyában, beosztottuk és elhelyeztük őket munkába, gondoskodtunk, hogy gyermekeik mind beíressanak iskolába s tan-könyvekkel láttassanak el és hogy úgy a felnőttek, mind különösen a gyermekek ingyenes orvosi segítségben, gyógyszerekben s kórházi elhelyezésben részesüljenek, mindezekben úgy a helybeli tanintézetek vezetői mint az orvosi kar, amely vállalta az ingyenes gyógykezelést, és a kórház igazgatósága a legnagyobb előzékenységgel a kezünkre járt. A könyvelést, nyilvántartást és az ezzel járó igen sok munkát Schiller Irma igazgatónő volt szíves időt s fáradságot nem kímélve végezni.

A kiküldött hölgyek s jó magam is hetenként egyszer meglátogattunk minden egyes menekült otthonában, meggyőződést szereztünk arról, hogy el vannak-e kellően helyezve, megfelelő-e egészségügyi viszonyaik, van-e elegendő ruházat, élelmiszer, járnak-e a gyermekek iskolába, a felnőttek munkába s a leadott észleletek alapján nyomban megtörténtek a szükséges lépések a hiányok megszüntetése iránt.

Hasonló eljárás lett követve a vidéken elhelyezett menekülők érdekében is, ahol ezen teendők ellátásában a jegyzőkön kívül a bírák, a lelkesek és tanítók fejtettek ki nagy buzgalmat.

A menekülők ellátására három forrás állott rendelkezésemre, u. m. a belügyminiszter által vármegyénk alispánjának kérelmére engedélyezett összeg, az országos társadalmi adományokból származó s ugyancsak a belügyminiszter által az alispán útján hozzám juttatott pénz, és az általam folyamatba tett gyűjtésből befolyt pénzbeli és természetbeni adományok.

A belügyminiszter által a vármegye alispánja útján rendelkezésemre bocsájtott összesen 21 000 korona, ezen pénzből fizettettek a napi egy koronás segélyek, és fedeztettek élelmi és elsőrendű szükségleti cikkek is kis részben. A hetenként 1 napon hétfőn délelőtt hivatalomban a hölgybi-

zottság erre kijelölt 3-4 tagjának jelenlétében fizetési jegyzék illetően elismervények mellett lettek kifizetve, a vidéken elhelyezett menekülők részére pedig postautalványon küldettek el vagy az illető közjegyzőhöz vagy a községben levő megbízotthoz. Az első ezen célra szolgáló összeget szeptember 9-én vettem kézhez és összesen 19 962 korona 34 fillér fizettetett ki, még pedig úgy a napi segélyek, címén, mint élelmezésre, kosztra, kenyérrre, cukorra, petróleumra, zsírra, lisztre, tejre, kenyérsütésre, cipőkre, ruhaneműekre, sertésoltó anyagra, konyhaszerekre, háztartási cikkekre, cipőjavításokra, cipőbőr, talp, stb-re, tifusz elleni oltóanyag stb.

(folytatjuk)

(Honti Lapok, 1917. április 21., 2. p.)

Erdélyi menekültjeinkért – III.

Fodor Vilmos dr. főszolgabírónak az ipolysági járásban általa szervezett segítőakcióról szóló beszámoló jelentése

A vármegye alispánja a belügyminiszter által az országos társadalmi adományokból begyűlt pénzből a menekülők felruházására 3000 koronát juttatott hivatalomhoz, mivel a pénz beérkeztekor az idő már hidegre fordult s a menekülők különösen a nők és gyermekek – hisz ezek voltak legnagyobb részét – igen nagy lábbeli hiányban szenvedtek, elhatároztam, hogy ezen pénzen cipőket szerzünk be. Be is szereztetett és kiosztott szeptember hó 30-án 54 pár cipő, október 5-én 1 pár bakancs, október 6-án 58 pár cipő, de ezen legutolsó beszerzésnél már a társadalmi gyűjtésből kellett 586 korona 54 fillért pótolnom, mert a 3000 koronából nem futotta. Az erre vonatkozó számadások felülvizsgáltattak, s a vármegye alispánjához felterjesztettek.

A társadalmi gyűjtés céljára számozott s általam láttamozott gyűjtőleveket bocsájtottam ki s ezeket elküldöttem mindenhová, ahol csak remélhettem, hogy kérő szóm meghallgatásra talál. Kiadtam járásom jegyzői karának, a lelkészeknek, tanítóknak, Ipolyságon pedig a házról-házra való gyűjtés eszközlésére felkért hölgyeknek. Gyűjtöttünk pénzt, elsődrendű élelmi és éleltszükségleti cikkeket. A gyűjtés eredményét már fentebb részleteztem. Ezen adományokból adatott pénzbeli segély szereztetett s osztatott ki állati takarmány, cipők, férfi, női és gyermek felső ruhára való anyag, kész férfi női s gyermeköltönyök, férfi, női és gyermek fehérneműre való anyag, kész trikó ingek s nadrágok, a lábbelikre talpvédők, cipőtálpak, kendők, harisnyák, sapkák, kalapok, orvosi szerek, cipőre való bőrök s a cipőkészítéshez szükséges anyagok, élelmiszerek, cukor, petróleum, adatott az elutazóknak útra való élelem, eszközlöttetek cipő javítások, készítettetek új cipők, szappan, tűzifa, szén, zsír, háztartási kellékek, edények, evőeszközök, dobkályhák stb. stb., szóval mindaz a mire a messze idegenből ideszakadt s mindenüket legnagyobb részét otthon hagyott menekülőknek a mindennapi élethez szükségük volt.

A befolyt természetbeni adományok pedig u. m. tej, bab, tűzifa, férfi, női és gyermek felső és alsó ruhaneműek, egész öltönyök, téli felsőruha, kendők, kalapok, sapkák, harisnyák, kesztyűk, lábbelik, ágyneműek kenyér, gabona, cukor, rum, tea, konyha és evőedények, evőeszközök, burgonya, káposzta, mák, liszt, hús, sárgarépa, lencse, tojás, gríz, hagyma, borsó, petrezselyem, stb. rendszeresen az előre megállapított napokon szétosztattak oly mértékben, hogy senki szükségét ne lásson. A bevásárlást a hölgybizottság erre felkért tagjai eszközölték, a szétosztást pedig rendszeresen hétfői napokon – hetenként egyszer ugyancsak a hölgybizottság kijelölt tagjainak közreműködésével történt, mégpedig a tej és tüzelőanyag naponta reggel 7-9 óra között, a pénzsegélyek hétfői napon délelőtt 9-2 óra között, a többi természetbeni adományok hétfőn délután 3-8 óra között.

Úgy a pénz, mint a természetbeni segélyek szétosztásánál különös figyelemmel voltunk arra, hogy elsősorban a betegek s gyermekek láttassanak el.

A vármegyei Vörös Kereszt egyesület volt szíves ott, a hol erre szükség volt, ágyakat, ágyneműeket s takarókat rendelkezésünkre bocsájtani.

A menekülők ellátási és egészségügyi viszonyai egész itt tartózkodásuk alatt teljesen kielégítők voltak.

A társadalmi gyűjtésből adatott: Kézpénzsegély 42 korona 20 fillér, tej 1999 liter, bab 1086 liter és 2 zsák, lencse 22 kg, tojás 85 drb, borsó 60 kg, liszt 2 és ½ zsák 12 szakajtó, hús 1 szarvas, kenyér 76 drb, cukor 5 kg, rum 1 üveg, tea ¼ kg, hagyma 36 kg, krumpli 720 kosár és 16 zsák, káposzta 143 fej, paradicsom 3 kosár, mák 10 és ½ liter, gríz 17 kg, gabona szemes 10 mm, állatoknak és a begyült örölt liszt 1094 liter és 172 kg és 6 zsákkal, még abból sültött 400 darab kenyér, tűzifa 2 és ½ öl és 3 szekér és 6 szekér rőzse, szalonna 3 kg, takarmányrépa 120 drb, tők 212 drb, konyha és házi berendezési cikkek 58 drb, ruhanemű 772 drb.
(Vége következik)

(Honti Lapok, 1917. április 28., 2. p.)

Erdélyi menekültjeinkért – IV.

Fodor Vilmos dr. fogságjáró az ipolyvári járásban általa szervezett segítőakciónak szóló beszámoló jelentése.

Pénzért beszereztetett és szétosztott: cipő, bakancs és lábbeli, ehhez való anyag 159 pár, ruhanemű s kész ruhák s öltönyök 510 drb, dobkályha csővel 2 drb, füstölt kolbász 14 és ½ kg, szappan 62 drb, tűzifa 6 méter, szén 2 mm, 3 és ¼ kg zsír, orvosi szerek, talpbőr 22.75 kg, konyha és házi berendezési cikkek 81 drb, ezenkívül a vidéken elhelyezettek részére az ottani megbízottak által tej, egyéb élelmi és közszükségleti cikkek. Cipőkre és hozzávalókra kiadatott 6104 korona 18 fillér, kész ruhákra, ruhaneműekre, ruhára és fehéreneműekre valóra 1997 korona 45 fillér, élelmi szerekre 174 korona 80 fillér, munkadíjakra és egyéb beszerzésre (cipővarrás, javítás, talpalás, kenyérsütés, konyha szerek, háztartási, orvosi cikkek stb.) 296 korona 96 fillér.

Megkíséreltük, hogy karácsony estéje alkalmából karácsonyfa ünnepet rendezzünk a menekülteknek, az azonban csak Ipolyvece községben sikerült, ahol Dedinszky Aladár ág. ev. lelkész saját kezdeményezéséből megünnepelte velük a szent estét és karácsonyfát állított fel.

Ellátást nyert az összes személyeket és az itt tartózkodási időt számítva 330 személy 96 napon át és 230 személy 120 napon át, az ellátási napok száma 216 nap, az ellátott személyek az egész itt tartózkodás alatt 59 200, egyesek ugyanis időközben eltávoztak.

Annak dacára, hogy úgy a hatóság, mint a bizottság sem fizikai munkát, sem anyagi segítség adását nem sajnálták, és egész iparkodásukkal azon voltak, hogy senki semmiben sem szenvedjen hiányt, amit a felsorolt adatok a legjobban igazolnak – amint ez különféle gondolkodású, foglalkozású és világnézettel, valamint erkölcsi alappal bíró otthonukból idegenbe menekült s egyhelyen nagyobb számban elhelyezett embereknel előfordult, bizony akadtak olyanok is, akik semmivel sem voltak megelégedve, válogattak, követelődtek, munkába járni s dolgozni egyáltalán nem akartak. Ezek azonban csak kivételes eseteknek tekinthetők, mert a menekülők zöme átérzve a nehéz helyzetükön segíteni akaró és segítő szeretetet, viselkedésével panaszra okot nem adott, mert csak szórványosan fordult elő, **hogy az új főzési cipőt vissza utasították, mert gombos vagy amerikai szabású kell, felvert talpvédővel** elfogadni nem akarták, mert szégyen abban járni, a lakosság asztalához étkezésre hívatván meg **a mi ételünket leszólták vagy magukkal víve az Ipolyba dobták**, a posztó s szövét fehéreneműekre való ellen a szín miatt kifogásokat emeltek vagy a legdrágább minőséget követelték stb. stb.

Mihelyt győzedelmes hadaink Erdélyországból a betörő oláhbandát csúfosan kiverték, s a felszabadult területen a viszonyok csak némileg is konszolidálódtak, menekültjeink szívében felébredt az elhagyott otthon utáni vágyakozás, és dacára annak, hogy a visszatelepítés még nem kezdődött meg, egyesek engedély nélkül is siettek vissza hazájukba.

A visszatérés megengedése után legelőször a vasutak szállították vissza alkalmazottjaik hozzájuk menekült családtagjait, ezek két nagyobb csoportban indultak útnak, a vasutasok hazatávozása után a hazaszivárgás nagyobb méreteket öltött, úgy hogy a belügyi kormány eltiltotta az utazási igazolványok kiadását. Aki azonban tehetett, elment engedély nélkül lopva, annyira kívánczok haza s féltették otthon hagyott javaikat.

Amidőn egy-egy csoport útnak indult, gondoskodás történt az iránt, hogy **az állomáson tejet, ennivalót és 4-5 napra élelmiszert kapjanak**, s ezen célból a hölgybizottsággal mindenkor megjelentünk az állomáson a vonat indulása előtt, elláttuk utasainkat a szükséges élelmi szerekkel, adtuk nekik útravaló pénzt is, és elbúcsúztattuk őket.

Így lassanként fogyott a menekültek száma, amíg végre felsőbb intézkedés folytán az utolsó transzportot is útnak indítottuk március hó 12-én. A csíkmegeiekből még itt maradt egyleőre 6 család és 2 magános összesen 28 lélek, mivel ezek hazautazása még megengedve nincs, ezeket újabban áttelepítettük Szalatnyára s Egegre, ott részükre a savanyúvívkútnál s az uradalmaknál munkát biztosítottunk, hol 2-3 korona esetleg több napikeresethez jutnak. Addig, amik hazájukba vissza nem térhetnek, ezekre is épp úgy fogunk gondolni s róluk gondoskodni, amint ez már hazatért társaikkal történt.

Ezek után megejtettük az elszámolást, összes számadásainkat a járási számvevővel felülvizsgáltattuk, s a hölgybizottsággal lezártuk. A hivatalos pénzke maradványát a kir. adóhivatalba befizettük s a számadást a vármegye alispánjához felterjesztettük, a magánadakozásról vezetett számadást szintén számvevőileg felülvizsgáltattuk s lezártuk. A magán adakozásból fennmaradt 1304 korona 03 fillér. A begyűlt természetbeni adományból is maradt, ezen maradványból március 26-án délután Ipolyság nagyközség szegényeinek osztottunk ki burgonyát, babot, lisztet, cukrot s petróleumot – 49 családnak, a fennmaradt mennyiséget pedig értékesítettük, az értékesítésből összesen 883 korona 32 fillér folyt be.

A pénzből fennmaradt 1304 korona 03 fillért és az értékesítésből befolyt 883 korona 32 fillért – összesen 2187 korona 85 fillért – az V 355 számú betétkönyvecskére a Hontmegeyi Népbankban elhelyeztük azzal, hogy amennyiben még segélyezésre lenne szükség, az ebből fog eszközölnetni, a megmaradó összeg pedig 4695.1916. sz. a. 1916. Évi szeptember hó 5-én kibocsájtott hirdetményben foglaltak szerint Hontvármegye Vöröskereszt Egyesületének fog átadatni.

Akciónk ezzel befejeződött, bevégeztük feladatunkat és iparkodtunk a vállalt kötelességnek megfelelni oly módon, amint ezt nemcsak hazafias érzésünk és bajba jutott polgártársaink iránti kötelességünk parancsolta, hanem úgy is, ahogyan ezt szerető szívünk sugallta. S a szeretet jól bevégzett munkájának tudatában nyugodt lelkiismerettel elmondhatjuk, hogy sikerült itt tartózkodásuk idejére elvesztett otthonuk helyett új otthonot teremteni részükre. Ebben a nagy munkában az oroslánrész mindazokat illeti, akik adományaikkal, munkájukkal, segítségükkel lehetővé tették a segítő akciót, fogadják érte mindnyájan leghálásabb köszönetemet.

(*Honti Lapok*, 1917. május 5., 1–2. p.)

ILONA L. JUHÁSZ

FROM BRASSÓ TO IPOLYSÁG

TRANSYLVANIAN REFUGEES IN WORLD WAR I IN IPOLYSÁG AND SURROUNDINGS

The study contributes to the history of migration connected with World War I with so far unknown ethnographic-historical additions. After Romania declared war to the Austro-Hungarian Monarchy on 27 August 1916 and attacked Transylvania, masses of the population living by the borderlines fled to various parts of Hungary, among them to the territory of the current Slovakia, to settlements inhabited both by Hungarians and Slovaks. A trainset full of refugees came from Brassó directly to Ipolyság as well, to a town near to the current borders. The author of the study reconstructs the contemporary events from the arrival of the refugees until their departure, according to press information released in the regional paper *Honti Lapok* issued in Ipolyság. The study pays attention to all important developments related to the refugees lodged in Ipolyság and surroundings, such as supplying food, providing clothes, collecting financial aid and in-kind donations etc. The paper is an important contribution to the history of World War I.

L. Juhász Ilona

A harmincnégyes kőnél...

Haláljelek és halálhelyjelek
az utak mentén



Fórum Kisebbségkutató Intézet

BENDÍKNÉ SZABÓ MÁRTA

„Légy közbenjárónk és szószólónk!”

A Mária-tisztelet jelei az Alsó-Ipoly mentén

MÁRTA BENDÍKNÉ SZABÓ
„Be our Mediatrix and Advocate!”
Signs of the Marian veneration in the Lower Ipoly Valley

726.8(437.6)
246.3(437.6)
247.3(437.6)
232.931:73/75

Keywords: Small built outdoor sacral relics. Marian veneration. Outer and inner description of objects, the story of their creation and the history of their modifications. Šahy, Preseľany nad Ipľom, Tešmak, Bernecebaráti, Vyškovce nad Ipľom, Kubáňovo, Ipeľský Sokolec, Lontov, Ipeľské Predmostie, Veľká Ves nad Ipľom, Slatina, Ipeľské Úľany.

A Mária-tisztelet tárgyi jeleivel mind a hivatalos egyházi építészet, mind a népi szakrális alkotások vizsgálatakor gyakran találkozunk. A Fórum Kisebbségkutató Intézet komáromi Etnológiai Központja projektumának keretében végzett adatgyűjtés során¹ feltűnt, hogy az Alsó-Ipoly mentén az épített szakrális kismélekek jelentős része Szűz Mária tiszteletéhez kapcsolódik. Dolgozatom első részében felvázolom a paraliturgikus cselekedeteket, melyek gyakorlásának intenzitása vitathatatlanul hatással lehetett a kismélekek építésére. A második részben a vizsgált huszonhárom település (Bernecebaráti, Drégelypalánk, Deménd, Egeg, Felsőtúr, Ipolyfödemes, Ipolyhídvég, Ipolykiskeszi, Ipolynagyfalu, Ipolyság, Ipolyszakállos, Ipolyvisk, Letkés, Lontó, Nagytúr, Palást, Pereszlény, Szalatnya, Szalka, Százd, Szete, Tesmag, Vámosmikola) közül – területi okokból – az Ipolysági kistérség tizenkét községének (a régió központjának tekinthető Ipolyság és részközségei, Pereszlény és Tesmag; az Ipoly folyásirány szerinti bal partján délnyugati irányban Bernecebaráti; a jobb parton Ipolyvisk, Szete, Ipolyszakállos és Lontó; a várostól keletre Ipolyhídvég és Ipolynagyfalu; északra Szalatnya, valamint északkeletre Ipolyfödemes), tehát a központhoz legközelebb eső települések kültéri Mária- emlékekkel foglalkozom részletesen.

A Mária-ábrázolások a szakrális jellegű alkotások jelentős részét teszik ki, hiszen a katolikus egyházban Máriát megilleti a különleges tisztelet, a *protodulia*. Az „égi hierarchiában” közvetlenül Jézus után következik, így tisztelete megelőzi a szentek tiszteletét. Az Istenszülőhöz rendkívül változatos, gazdag és mély értelmű szimbólumrendszer, ikonográfia kapcsolódik, mely összeköti a földi teremtményt a misztikus, Isten által előre kiválasztott lényvel: Mária a kiválasztott személy, aki az üdvtörténet révén beteljesíti az Úr akaratát, önkéntes Istenanyasága által részt vállal Jézus megváltói küldetésében. A lelki tulajdonságait, földi és misztikus életének fontos mozzanatait közvetítő jelképek a tárgyi és szellemi szakrális alkotásokban egyaránt megjelennek. Az imádságokban az

1 Dolgozomban az újabb gyűjtés adatai mellett a projektum keretében gyűjtöttek egy részét is felhasználom (vö. Bendíkné 2012).

általánosan elterjedtek közül leginkább a Mária-litániákban, könyörgő imákban találkozunk velük. Az Ipoly mentén a Mária-ünnepek alkalmával leggyakrabban az ún. lorettói litániát imádkozták, amely megnevezését keletkezési helye, az olaszországi Loreto zarándokhely után kapta, itt kezdték imádkozni az 1500-as évek elején. Bár invokációi az évszázadok alatt folyamatosan bővültek, ma használatos formája is bővelkedik az ószövegségi szimbólumokban: Igazság tükre – Mária az Isten képmutatás nélküli igazságosságának közvetítője; Bölcsesség széke – Salamon trónusára utal, hatalmas és kiválasztott; Lelki edény – Isten akarátának, a megváltás eszméjének befogadója; Elefántcsont torony – a tisztaság, erő, oltalmazó hatalom birtokosa; Dávid király tornya – a Dávid nemzetségéből prófétált Messiás, az üdvözítő Jézus hordozója stb. (vö. Zolczer 2012)

Lontón az 1960-as években még élt a vasárnap délutáni litániázás szokása, az időszakhoz illő könyörgő ima elmondására a templomban gyűltek össze a hívek. Leginkább a lányok, asszonyok, férfiember csak elvétve. A pap nélküli, előimádkozó által vezetett, mintegy fél- vagy háromnegyed órás ájtatosság a délutánt *létányia* előtti és utáni időszakra osztotta, ugyanis a „rendes” (tehát a tisztességes, jól nevelt) lányok, fiatalok csupán az „utáni” időszakban sétáltak, szórakoztak a faluban. A társadalmi és szociális változások következtében az ezredfordulóra ez a szokás eltűnt, a lorettói litániát alkalomszerűen, jobbára májusban, Mária hónapjában, és októberben, közvetlenül a szentmise után (ritkábban előtte) imádkozzák, esetleg éneklék.

A másik legelterjedtebb Mária-tiszteleti imaforma a szentolvasó, vagy rózsafüzér. Imádkozásához segédeszközként általában a kereszttel ellátott 59 szemes „alap” olvasót használják, ahol az ún. titkok a Jézus életéről, üdvtörténeti cselekedeteiről való elmélkedést segítik. A kis rózsafüzér az öt Miatyánk... és az ötször tíz, a megfelelő titokkal kiegészített Üdvözlégy... elimádkozásából áll, lezárva a fatimai fohással (*Ó, Jézusom, bocsásd meg bűneinket, ments meg minket a pokol tüzétől, és vidd mennybe a lelkeket, különösen azokat, akik legjobban rászorulnak irgalmadra!*). A nagy rózsafüzért a három „kis” rózsafüzér, az örvendetes, fájdalmas és dicsőséges egyszerre történő elmondása adja. A II. János Pál pápa által 2002 októberében bevezetett negyediket, a világhosszág rózsafüzérét ritkábban imádkozzák, mivel a leginkább papi felügyelet, illetve irányítás nélkül működő társulatok háromszor tizenöt fős csoportokba tagolódnak (a tizenöt titok elosztásához), s az általában idős csoportvezetők gyakran megfelelnek a számukra újdonságnak számító titkokról, az újabb, „negyedik” csoport megszervezéséről (l. még: Barna 2011) Az említettek mellett különféle rózsafüzér-változatok ismeretesek (pl. Mária és Jézus Legszentebb Szívének, illetve az Oltári Szentségnek rózsafüzére, vagy Szent Józsefhez, Szent Annához, Szent Antalhoz, Szent Ritához stb. mondott rózsafüzér). Ezek közösen történő elmondására különleges alkalmakkor, leggyakrabban a templomban kerül sor, otthon leginkább egyéni indíttatásból imádkozzák. Az ezek során használt olvasók kivitelezésükben ugyancsak eltérhetnek a már ismertett formától, állhatnak három (pl. Legszentebb Szív Asszonya), de akár hét tizedből (Vigasztaló Szentlélek Isten) is, sőt, a kereszti helyére Máriát, illetve az adott szentet ábrázoló érem kerülhet. A búcsúból, zarándoklatról hozott, rendszerint megszentelt érméket szintén az olvasóra erősítették, nagyjából a második-harmadik tizedhez, csak igen ritka esetben a füzért összekapcsoló érem közelébe.

A Rózsafüzér Társulat tagjai a titkokat havonta (pl. a hónap első vasárnapján) cserélik, s a számukra megszabottal naponta elimádkoznak egy-egy tizedet. A közös

szentolvasó ájtatosságot szintén társulati tag, legtöbbször a csoportvezető irányítja. Az előimádkozó feladata, hogy az Üdvözlégyben Jézus neve után elmondja a titkot. Napjainkban egyre terjedő sajnálatos jelenség, hogy csupán a tized elején jelentik be a titkot, s utána a tíz Üdvözlégyet anélkül imádkozzák. Ilyenkor előfordul, hogy az imába később kapcsolódó nem tudja, melyik „titoknál” tartanak éppen.

A társulati tagot megilleti a kiváltság, hogy temetésekor a rózsafüzér-közösséget jelképező „nagyolvasót” (a tizedek és a szemek nagyságától függően kb. 5,5–6 m hosszú) a temetési szertartás (követés) idejére a koporsójára teszik, s csupán a sírhelyhez érve veszik le. A szertartás alatt és az úton minden társulati tag egy-egy égő gyertyát tart a kezében. A sírhelyhez érve a nagyolvasót leemelik, és a sírba helyezés után az eloltott gyertyákat a koporsó után vetik. Újabb szokás, hogy a gyertyákat nem gyújtják meg, és nem dobják a sírba, hanem a koszorúk elhelyezése után a sírhalomra teszik, s azokat a hozzátartozók látogatásaik alkalmával folyamatosan égetik el.

Míg a nyelvi eszközök szinte határtalan lehetőséget biztosítanak a Máriát jellemző tulajdonságok, megnevezések, megszólítások, valamint életének az üdvörténet szempontjából jelentős történéseinek leírására, addig a tárgyi vagy képzőművészeti ábrázolások mindezt az attribútumok használatával és a színszimbolika eszközeivel közvetítik. Ezek ismeretének hiánya vagy helytelen alkalmazásuk gátolhatja a zavarmentes gondolatközvetítést, esetenként nehezen értelmezhető kreációkat eredményezhet.

Az Ipoly menti katolikusok Jézus édesanyját különleges tiszteletben részesítették; tapasztalatom szerint szinte mindennapi életük részének tekintették. Az otthonokat falra függesztett, keretezett olajnyomatokkal, leggyakrabban Mária Szent Szíve-ábrázolásokkal, kivarrott képekkel, falvédőkkel, naptárakkal díszítették, a tisztaszobák komódjaira, fali polcaira búcsúkról, zárandokutakról hozott, esetleg ajándékba kapott kisebb-nagyobb fa-, porcelán- vagy gipszplasztikákat állítottak, az imakönyvekbe kis-méretű, *máriácskás* szentképeket raktak. Ezek a tárgyak mind-mind az egyszerű ember gondolat- és érzésvilágához közeli, védő, oltalmazó, a megváltó Krisztus, illetőleg a szinte felfoghatatlan hatalmú Atyaisten felé szeretettől áthatott kapcsolatot közvetítő édesanya tiszteletéről tanúskodnak. Amint a csintalankodó-rosszalkodó gyermek az anyjánál keres támaszt és menedéket, tőle várja a jogos apai harag tompítását, a büntetés mérséklését, úgy az esendő ember Szűz Máriába kapaszkodva próbál „megállni” a Mindenható színe előtt.

A módosabb paraszti hajlékokban a naptárak, keretezett szentképek mellett házi oltárokat állítottak. Ezek előképét a 16. századi – leginkább Spanyolországból származó – írószekrények beépített szentélyeiben kereshetjük, melyek Magyarországon főleg a 18. századtól terjedtek el, mégpedig a jezsuiták hathatós támogatásával (Varga 1980. Vö. Liszka 2000, 28. p.). A paraszti tisztaszobák díszeként szolgáló „oltárkában” a kegyhelyről hozott képet, szobrot, a családi élet becses ereklyéit (a menyasszonyi koszorút, a gyermek első hajfürtjét stb.) helyezték el. Az ipolyszakállosi falumúzeum gyűjteményében falra akasztott, faragott házi oltár látható, mely esztergált virágdíszítéssel, tetején fafeszülettel készült, üvegezett részében színes Magyarok Nagyasszonya papírnyomattal. A fehér inges (ártatlan) Gyermekek fején alacsony, nyitott koronával anyja jobb karján ül. Mária kék palástot (az istenanyaság szimbóluma) és piros köntöst (a termékenység, élet és a szenvedés színe) visel, mely nyakánál látni engedí fehér ingét (szűzi tisztaság). Fejéről finom, fehér fátyol (a tisztaság, ártatlanság hangsúlyozása) omlik vállára, ahol

göndör fűrtök bukkannak ki alóla. A fátyolon nyugszik az ékkövektől díszes, pirossal (ez esetben a piros a hatalom színe) bélelt, pántokkal zárt (Istenen kívül senkinek sem alárendelt), sárga korona (sárga – az arany színe, halhatatlanság, megdicsőülés, uralkodói jelkép). A feltehetően 20. század eleji színes nyomat szimbolikája egyértelmű: a mennybe felvett és ott megkoronázott Mária a Mennyek Királynője méltóság mellett István királyunk felajánlása alapján Magyarország királynője. A Gyermekek mezítlábas ábrázolása a krisztusi szegénységet, kiszolgáltatottságot mutatja. A keret felső részén emelkedő feszület a kereszttáldozatra utal.

Az Ipolyszakállossal szomszédos Szete falumúzeumában képszekrény formájában találjuk a házi oltárt. Az egykor a szentsarok padjához erősített sűrű, csipkézett faragással díszített „oltárkába” a lourdes-i Máriát mutató, méretes gipszplasztika került. A sötétbarnára pácolt, meglehetősen sérült Mária-ház belsejét fehér festékekkel kenték le, a szintén erősen kopott plasztikát (Mária kék övének kivételével) egykor aranyszínű festékekkel átfestették.

Kétségtelen, hogy a felsorolt példákon kívül az Ipoly mentén még számtalan beltéri Mária-ábrázolással találkozhatunk, akár festmény, akár plasztika formájában. Mindezek számbavétele, leírása, elemzése azonban messze túlhaladja e munka terjedelmi lehetőségeit.

Az épített kültéri kisemlékek

Az épített szakrális emlékek közül az általam vizsgált területen hat templomot (Bernecebaráti, Ipolyhídvég, Ipolyság, Letkés, Szalka, Tesmag) szenteltek Mária tiszteletére, és a kétszáznegyvenkilenc kisemlék közül nyolcvankettő, vagyis kb. az egyharmaduk kapcsolható a Szűzanyához. A népi emlékezet szerint a 20. századi háborús-kodások, harcok, esetleg politikai döntések következtében mintegy tizenegy szakrális kisépítmény megsemmisült (Ipolyság, Palást, Pereszlény, Szalka, Szete, Vámosmikola), köztük három Mária-kisemlék (Ipolynagyfalu, Ipolyszakállós, Lontó). A formai jellemzők alapján készült statisztikai táblázatból kitűnik, hogy az érintett területen a képoszlopok száma a legmagasabb, jóllehet helyenként a nem tipikus kivitelezés következtében meglehetősen szubjektív a besorolás; bizonytalanság mutatkozhat a képoszlopok, kápolnaszerű képoszlopok, illetve a kiskápolnák meghatározásában, elvégre egyéni elképzelések alapján épültek. Lényeg, hogy három csoportban (képoszlop, kiskápolna és kápolnaszerű képoszlop) együttesen huszonkilenc, egymáshoz többé-kevésbé hasonló objektum szerepel. A lourdes-i barlangok, szobrok, képesfák és a feszületek mellékalakjának értelmezése – magától értetődően – nem okozott gondot, viszont a legújabb divat szerinti, általában egyfűlkés, ívelt záródású, termésköböl épített képoszlopokat külön csoportban tüntettem fel, összesen tizenegy címszó alá sorolva a kisemlékeket.

1. táblázat. Az Ipoly menti szakrális kisépítmények formai jellemzők szerinti megoszlása (darabban)

Képoszlop	Kiskápolna	Lourdes-i	Mellékalak	Szobor	Kápolnaszerű képoszlop	Képesfa	Barangíves képoszlop
13	11	12	10	9	5	3	4

Kápolnák		Egyéb			Síremlék		
kápolna	szent kúti	dombormű	homlokzati fülkében	homlokzati kép	lourdes-i	pieta	szoborfülke
3	2	2	1	1	1	2	3

Az alkalmi szertartásokra szolgáló kápolnákat szintén számba vettem; külön említtem alcsoportba osztva a szent kutak mellett épülteket (Ipolyvisk–Kútyika-kápolna, Ipolyfödemes–Medvekút). Az „egyéb” kategóriába kerültek a reliefek, a homlokzati fülkék szobrai és a vámosmikolai kültéri Mária-kép. A síremlék ugyan nem tartozik a szakrális kisépítmények közé, de némely esetben a Mária-tisztelet megnyilvánulási formájának tekinthető (Ipolyság, Ipolyvisk, Lontó, Szalatnya, Szalka, Szete).

1.1. Az Ipoly alsó folyásán a jobb parti települések regionális központjának még mindig az egykori megyeközpont, Ipolyság számít. Legszenbetűnőbb Mária- emléke a főtéri Szeplőtelen Fogantatás-szobor.

Az általában fogadalomból emeltetett Immaculata-szobrok a János látomásaiban megjelenő Apokaliptikus asszony, a Napba öltözött Asszony, a Megváltót szülő Mária előképei. A Nap Krisztust, a holdsarló a világ mulandóságát jelképezi. Mária feje körül a tizenkét csillag Izrael tizenkét törzsét vagy a tizenkét apostolt egyaránt jelentheti. A Szűzanya lába alatt a világ mulandóságát szimbolizáló hold a 15. századig különböző formákban jelenik meg, melyeket a keresztény Európát fenyegető török veszedelem hatására az alkotásokon szinte egységesen a holdsarló vált fel². A Sarlós Madonna (Visitatio Beatae Mariae Virginis – júl. 2.) vagy Szeplőtelen Fogantatás esetén ábrázolásmódját különösen a ferences rendiek alkalmazták előszeretettel. A 16. században a jezsuiták kiegészítették az ikonográfiát a bűnt jelképező kígyóval, így a 17–18. századtól ez a képtípus a leggyakoribb Immaculata-ábrázolás. A szeplőtelen fogantatás dogmáját (Immaculata Conceptio), miszerint Szűz Mária anyjának, Szent Annának méhében az eredendő bűn nélkül fogant, IX. Pius pápa 1854. december 8-án hirdette ki. (Török 2007)

Az ipolysági Immaculata-szobor állíttatásának 150. évfordulója alkalmából a városi hivatal tájékoztató jellegű szórólapot adott ki, melyen Danis Ferenc helytörténész az emeltetés körülményeit a következőképpen magyarázta: „...Ipolyság a 19. század első felében nehéz időköt élt meg... (...) a szabadságharc küzdelmei után pedig újabb elnyomás következett. 1831-ben a gyorsan terjedő ázsiai kolerajárvány érte el az Ipoly mentét. Terjedését elősegítette a rossz gabonatermés miatti 1830-as nagy éhínség. (...) A város polgárai nem feledkeztek meg róla, hogy a nagy veszedelem legyőzésében milyen sok lelki segítséget kaptak a Szűzanyától. A szabadságharc utáni években adakozás indult a Nagyboldogasszony szobor felállítására érdekében.”

2 [http://www.lexikon.katolikus.hu/N/Napbaöltözött Asszony.html](http://www.lexikon.katolikus.hu/N/Napbaöltözött_Asszony.html) (Letöltve: 2013. szeptember 2.)

A másik eredetmagyarázat szerint a szobor állíttatását Vajgeth Mihály plébános kezdeményezte a városban pusztító 1856-os tűzvész után, hálából a teljes pusztulástól való megmenekülésért. A Szeplőtelen Istenanya szobrát 1858. szept. 15-én Nagykéri Sczitovszky János esztergomi hercegprímás szentelte fel. A szobor négyszögletes talapzatú, kiszélesedő barokk párkányra állított, akantuszleveles, korinthuszi oszlopfőben végződő, mintegy 7 m magas, 80 cm átmérőjű, enyhén kónuszos, kör alaprajzú oszlopra került. (Csütörtöki-Mézes [é. n.]) Az oszlopfő abakuszából félgömbként emelkedik ki a világot jelképező földgömb, rajta a farkába harapó kígyóval. Mária lába alatt a hold-sarló áthalad a földgömbön, mindössze két csúcsa látszik. Az Istenanyát fátyol nélkül, hajadonfővel, vállára és hátára omló hajjal, mellén keresztbe tett kézzel ábrázolja az alkotás, a dicsfényt 11 db – fémvázra erősített – hatágú csillagból alakították ki. A talapzat megerősítésre széles, utólagosan készített, háromlépcsős beton alap szolgál. A dedikáció szövegét (A SZEPLŐTELEN / ISTENANYA! / TISZTELETÉRE / IPOLYSÁG M. VÁROS / LAKÓI 1858.) négyszögletes, mélyített mezőben a talapzatba vésték, föléje díszesen kovácsolt vaskonzolt helyeztek, amely egykor lámpás felakasztására szolgálhatott, napjainkban leginkább műanyag koszorú függ rajta.

A szobor fenntartására Markovics Márton rozsnói nagyprépost tett alapítványt, amelyet 1870-ben a következőképpen mutattak ki: „M. földteherm. kötvényben 51 frt 45 kr tőke, 2 frt 39 kr évi kamatjárulék.” (Az esztergomi... 1870, 60. p.)

Az 1900-as évek elején Totovics Kálmán megyei főszámvevő kezdeményezésére a talapzatot kovácsoltvas kerítéssel vették körül, a Mária feje körüli dicsfényt pedig szombattól hétfő reggelig világított, „akkor kezelője, Karpf Anna néni a villanyfűzért lekapcsolta”. (Rozsnó [é. n.])

A város történelmének viharos időszakaiban a szobrot többször fenyegette a megsemmisítés veszélye. Ipolyságon sokak előtt ismeretes az 1919-es történet, miszerint a Magyar Tanácsköztársaság Lenin-fiúk néven közismert kommandóját azért vezényelték a városba, hogy felrobbantsa a Mária-szobrot. A csapat este nagy ivászatot rendezett, az akciót hajnali négyre tervezték. A parancsnok azonban a megbeszélte időre nem jelent meg, s mikor érte mentek a szállására, holtan találták őt az ágyban. Ettől a csoport tagjai annyira megrémültek, hogy autóra kapva, hanyatt-homlok elmenekültek a városból.³ Az Immaculata-szobor komolyabban a második világháború harcai következtében sem sérült meg, s az eltávolítására irányuló későbbi törekvéseket is eredeti helyén vészelte át. A háború utáni időszakban gyakorta pestisoszlopként emlegették, és nem szerepel az 1962-es műemléki jegyzékben sem. A Műemléki Hivatal csupán a rendszer-váltás után, 1994-ben jegyezte be 10768/1 és 10768/2 szám alatt, Mária-oszlop, illetve Mennybe felvett Szűz Mária megnevezéssel, mint oszlopra állított klasszicista plasztikát, amely a 19. század második fele szobrászatában az építészeti és képzőművészeti elemek fejlődését illusztrálja.

Az idő vasfogától kikezdett szobrot a város 1996–98 között restauráltatta, a munkát Mézes Árpád és Csütörtöki András végezték. (Csütörtöki-Mézes [é. n.]) A helyreállításakor készített jelentésben a szakemberek Immaculata-szobros Mária-oszlopként említik, a részletes leírásban aranyozásra és polikrómozásra utaló nyomokat említnek: a drapériáknál halványkék festékmaradványokat, a ruhaszegélyeknél, illetve az

3 Az első világháború utáni spontán és szervezett szoborrongálásokhoz I. Liszka 2012.

akantuszleveleken aranyozás nyomait találták. Csakhogy a színmaradványok csekélyke mennyisége nem tette lehetővé a hitelesen színes rekonstrukciót, ezért a homokkő szobor okkersárga védőmázatot kapott. A felújítás utáni felszentelést Bíróczi István esperesplébános végezte. Nagyboldogasszony ünnepén (augusztus 15-én) a szentmise után a hívek a templomból körmenettel vonulnak a szoborhoz ájtatoskodni.

Ugyancsak Rozsnyó József állítja, hogy „ez a szobor a történelmi Magyarország első (a világon a második) Szeplőtelen Fogantatás szobra”. (Rozsnyó 1995) Téves állítását bizonyára a dogma 1854-es kihirdetése és az 1858-as szoborállítás közt eltelt rövid, mindössze négyévnyi időre alapozta. A valóságban azonban már 1487-ben emeltek Udinében Mária-oszlopot Immaculata-szoborral, s a későbbi kutatások során a pereszlényi Szeplőtelen Fogantatás-szobor Túri György és Szarka Mária általi 1846-os állítására is fény derült. (Fábián 1867, 842. p.) Ezt a kőszobrot 2007-ben félig földbe süllyedve, kettétörve fedeztem fel a temetőben. Az alsó rész kiemelése és letisztítása után vált csak egyértelművé, hogy a régen keresett pereszlényi Immaculata-szoborra bukkantunk, mely ma a Honti Múzeumban látható.

1.2. A Mária-tisztelet másik jele Ipolyságon a Fegyverneki Ferenc Közös Igazgató-sú Katolikus Iskola kertjében álló lourdes-i barlang. Az 1858. február 11-én kezdődő lourdes-i jelenéssorozat emlékére emelt objektumtípus a leggyakrabban előforduló kisemlékek közé tartozik. A szegény molnár lányának, Soubirous Bernadette-nek megjelenő látomás „fehér hölgye” a Szeplőtelen Fogantatásnak vallja magát; szobrának elkészítését Joseph Hugues Fabisch francia szobrász vállalta a látók leírása alapján: „Fehér ruhája volt és hozzá kék öv, a lábain pedig egy-egy sárga rózsza. Ugyanilyen volt a rózsafüzérének is a színe...” (Tamás 2001) A szobrot 1864-ben állították fel a jelenés barlangjában. Az eltelt 155 év alatt az alapmegfogalmazásnak többféle változata alakult ki, szimbolikája azonban lényegesen nem változott: fehér ruha, kék öv, fehér fejkendő, ritkábban kék. Mária ruhájának szegélyén, lábfejen vagy lába alatt rózsák, keze imára kulcsolt, karján rózsafüzér, hiszen a jelenések során mindig az engesztelésre és a rózsafüzér imádkozására kéri az emberiséget.

Az ipolysági, zárt területen álló, borostyánnal befuttatott lourdes-i barlang átmenetet képez a hagyományosnak tekinthető terméskőből és a régióban könnyen beszerezhető, sárgás, túri mészkőből az 1990-es rendszerváltás után emelt objektumok között. Durván megmunkált dolomitból építette a dacsókeszi Kosik József. Az objektum Dobos Péter iskolaesperes kezdeményezésére, a szülők és pedagógusok anyagi hozzájárulásával készült, 1996. június 6-án szentelték fel. (Bukor–Szikora–Zachar szerk. 2013, 17. p.) A viszonylag kis méretű barlangba egy 20. század eleji kerámia Mária-szobor került, mely aranyszegélyes, apró virágmintás kék övvel, fehér ruhája szegélyén aranyszínű rózsákkal mutatta a jelenés asszonyát. Ezt a plasztikát az ipolysági Svihla Béla felújította, majd az iskola kápolnájába került. Helyére az általánosan elterjedt, szintén aranyszegélyes fehér fátolyban és öltözékben, kék övvel, lába felett arany rózsával készült Mária-ábrázolást állítottak, melyet ugyancsak Svihla Béla újított fel.⁴

1.3. Mivel több szabadtéri Mária-emlék nincs a városban, meg kell említenünk Šipikal Júlia (1925–1986) pietás síremlékét a köztemetőben. A téglalap alaprajzú talapzat volutás díszítése, valamint a masszív oszlopot lezáró abakusz a klasszicista stílust

4 Adatközlő: Pál László (1968), Ipolyság.

idézi, míg a Fájdalmas Anya szobra láthatóan Michelangelo híres Pietájának ihletése nyomán készült.

A világhálón⁵ Ipolyság nevezetességei között a Hétfájdalmú Szűz Mária 1770-ben készült kápolnája is szerepel. Ezt a kápolnát azonban, mely a régi temetőben állt, a posta építésének kezdetekor, 1953 táján sajnos lebontották. Az új köztemető megnyitásakor, 1906-ban másik, neogótikus stílusú kápolnát építettek, védőszentjének kilétét azonban ez ideig nem sikerült hitelt érdemlően kikutatnom. Úgyszintén eltűnt kisemlékként kell megemlítenem az 1907-ben felszentelt Honti Kálvária három mellékalakját, János evangélista, Veronika és Szűz Mária méretes szobrai, melyek feltehetően az 1919–20-as, Csehszlovákia kialakításakor folyó harcok során vesztek el.

1.4.1. A közigazgatásilag Ipolysághoz tartozó Pereszlényben a már említett, régi Szeplőtelen Fogantatás-szobron kívül két feszület mellékalakjaként, egy barlangíves képoszlop, valamint egy üvegfülkés Mária-ház formájában találjuk a Mária-tisztelet tárgyi emlékeit.

A második katonai felmérés térképén is jelzett hajdani, kő Immaculata út menti talpatára a tönkrement szobor helyett feltehetőleg a 20. század elején került a fából faragott, színezett Szeplőtelen Fogantatás. Hogy a háza előtt álló szobrot megvédje az időjárás viszontagságaitól, Mokso István vasvázás üvegfülkét készített számára,⁶ melynek csúcsíves bádogtetején pártaszerű szegélydíszből emelkedik ki a sima latin kereszt. A két háború közti időszakban főleg a lányok, asszonyok jártak rendszeresen imádkozni a *Máriácskához*. Itt végezték a májusi és októberi, illetve nyáridőben a vasárnap délutáni litániákat, Kisasszony napjának (szept. 8.) hajnalán pedig imádkozva, énekelve itt várták a napkeltét, hogy a kelő Napban meglássák Szűz Máriát. (Horváth 1946) Sántha Lajos 1913. május 25-i házasságkötésekor a násznépet a falu közepén álló szobornál fényképezték le. (Horváth 1946) Az Ipolyságot Ipolyviskkel összekötő műút építésekor (kb. 1968-ban) a kisemléket áthelyezték. Mintegy 4 m-rel távolabb vitték az úttól, hogy megkíméljék a közlekedés „mellékhatásaitól”. Az 1989-es rendszerváltás utáni sorozatos lopások miatt a szobrot a templomba menekítették.⁷ A fehér ruhás, aranyszegélyes, pirossal bélelt kék palástos, összetett kézzel imádkozó Mária fedetlen fején rózsakoszorúval áll a Föld félgömbjén, egyik mezítelen lába a földgömböt szelő, keskeny holdsarlón nyugszik, másikkal a kimúlt kígyón tapos, melynek szájából kigurult a kísértés almája. Az üresen maradt szoborfülkébe a család egy kisebb Mária Szent Szíve-szobrot tett, amit Mokso István menyé, Mokso Gyuláné az édesanyjától, Tóth Margittól kapott. A kisemléket díszes, kékre festett, kapuval ellátott kovácsoltvas kerítés veszi körül, a négy sarkán kiemelt virágtartókban nyáron cserepes virág díszlik.

1.4.2. A templom mellett a fatimai jelenés Mária-szobrával állítottatott jellegzetes képoszlopot Hlúgyik Etel 2007-ben. A portugáliaai Fatima közelében három pásztorgyermeknek májustól októberig hat alkalommal jelent meg a ragyogó, hófehér ruhás, fátyolos, kezében rózsafüzért tartó nőalak, aki a Rózsafüzér Királynőjének mondta magát. A jele néssorozatot lezáró napcsodát több tízezer ember látta. A Jelenési kápolnát 1921-ben szentelték fel, 1931-ben pedig a portói püspöki kar Fatimába zarándokolva felajánlotta

5 <http://sk.wikipedia.org/wiki/Šahy> (Letöltve: 2013. június 24.)

6 Adatközlő: Mokso Gyuláné sz. Tóth Márta (1959), Pereszlény.

7 Adatközlő: Mokso Gyuláné sz. Tóth Márta (1959), Pereszlény.

Portugáliát Mária Szeplőtelen Szívének. A portugálok a Szűzanya hathatós oltalmának tudták be, hogy az ország megmenekült a második világháború borzalmaitól, ezért a nők arany ékszereikből és 3000 drágakőből koronát készíttettek, mellyel 1946-ban Marsella bíboros legátus megkoronázta a fatimai kegyszobrot.⁸ A szobor másolata, a fatimai vándorszobor, járja a világot; 1994. április 14-től június 9-ig szlovákiai körutat tett. Ipolyságon április 21-én fogadta a hívők kb. 8000 fős serege, innen 16.00 órakor vitték tovább Nagykürtöstre. (Izakovič 1994) Az idő rövideje miatt, persze, szóba sem jöhetett, hogy az ország összes plébániatemplomába elvigyék a kegyszobrot, ezért a plébánosok – főleg Lengyelországból beszerzett, mintegy 40 cm magas – gipszmásolatokat érintettek a fatimai kegyszoborhoz, és a plébániatemplomokban ezek előtt tartották meg a zárándoklati ájtatosságot. A nehezen utazó idős, beteg hívekhez a fiókegyházakba is elvitték a Fatimai Szűzanyát, s a helyi „zarándoklat” után a szobrok általában a templomokban maradtak. Sőt, több hívő saját részére, „otthoni használatra” is vásárolt (a lelkiatya közvetítésével vagy az egyre szaporodó kegytárgyboltokban) a lengyel devocionális ipar nem különösebben drága termékeiből.

1. kép. Szoborfülkés képoszlop (Pereszlény, Bendík Béla felv., 2007)



A pereszlényi, félköríves boltozatú képoszlop fülkéjében a kőből emelt talapzatra szintén a megkoronázott Fatimai Mária gipszszobra került. A kék felhőn lebegő, mezítlábas Mária arannyal szegélyezett és mintázott fátyolt, valamint ruhát visel, karjáról fehér szemű, aranykeresztes olvasó, kezéről barna skapuláré függ. A felhőre erősített három fehér galamb a három látnok gyermeket, Francisco és Jacinta Martót, valamint unokatestvérüket, Lúcia dos Santost jelképezi. A szoborfülke fehérre festett, kovácsoltvas díszrácsán három, aranyozással kiemelt rozetta látható. A dedikációt szintén aranyozott betűkkel festették az építmény szoborfülke feletti ívére rögzített fehér fémlapra: AVE 2007 MARIA. A fülke alatti egyik fehér márványtáblán folytatódik a dedikáció: A SZÜZ-ANYA TISZTELETÉRE / ÁLLÍTATTA HLÚGYIK E. A kisebb fehér márványtábla fohászt tartalmaz: SZÜZANYÁNK / LÉGY OLTALMUNK / ÉS MENEDÉKÜNK. Az objektum tetejére háromkaréjos szárvégződésű, aranyozott fémkeresztet állítottak. A járólappal kirkott, ugyancsak félköríves előteret egy lépcsőfok köti össze az objektummal.

1.4.3. A Fájdalmas Szűzanya reliefjét Pereszlényben két feszületen találjuk mellékalkakként. A templom melletti barokk feszületen kiemelkedő párkány támasztja alá a Mater Dolorosa-domborművet, amely fehér fátyolban, barna ruhában, kezét mellén keresztbe téve ábrázolja Máriát.

1.4.4. Štefan Šebeň családi háza előkertjében, az 1963-ban emelt feszületen ugyanabban a pózban látjuk a Fájdalmas Anyát, de az aranyozott fémplasztikát vásárolták. A feszület másodlagos elhelyezésű, a család régi lakóházától költöztették át az új ház elkészültekor, ezért az átépítésnél veszített magasságából, a Mária-mellékalkot már nem lehetett eredeti helyére rögzíteni; kissé megdőntve a keresztoszárhoz támasztották. A korpuszt és a plastikát 2013-ban leszerelték és felújították.

1.5.1. Ipolyság másik részközségében, Tesmagon öt Mária-emléket gyűjtöttem fel. Közvetlenül a kis magaslaton álló, Szűz Mária születésére szentelt templom támfala mellett épült 1967-ben⁹ a lourdes-i barlang. Az objektum porózus szerkezetű kőzetből készült, a templom felszentelésének 240. évfordulója tiszteletére 1998-ban a jobb oldali barlangívre fekete márványtáblát erősítettek a következő felirattal: Vigyázz reánk, / Édesanyánk. / 1758–1858–1998. A barlangban a kék öves, aranszegélyű ruhás-fátyolos Mária-szobor karján az eredeti olvasó ezüstszürke és aranyszínű szemekkel készült, a buzgó hívek utólag még egy-egy fehér, valamint kék rózsafüzért akasztottak lazán összeillesztett kezére, lábán a rózsza piros. A felemelt arccal, térden imádkozó Bernadette itt sötétszürkével szegett, szürke belsejű fehér fátyolt, barna öltözetet, bézs színű félkötényt, barnás-vörös vállkendőt visel, cipőjét ruhája eltakarja. Neki fehér olvasót illesztettek összetett kezére. A barlangról az évek során felfuttatott borostyánt 2012-ben eltávolították, hogy a környékünkön szokatlan építőkövek jól láthatók legyenek.¹⁰ A templomhoz vezető lépcsőzet támfala az objektum körüli szakrális tér részét képezi, amennyiben itt helyezték el a hét hátlatáblát, melyek közül eggyel Szent Antalnak, kettővel Jézus Szívének, négygel pedig Szűz Máriának mondtak köszönetet:

1. KÖSZÖNÖM SZENT ANTAL HOGY MEG GYÓGYITOTTÁL. / JD
2. Köszönöm / Szűz anyám / hogy megsegítettél. / H.M.

9 <http://www.mariasoftware.sk/knazi/far.htm> (Letöltve: 2013. július 13.)

10 Adatközlő: Pál Ilona (1952), Tesmag.

3. Szűzanyám / köszönöm. / 1993 – 1998 H. ZS.
4. JÉZUS SZÍVE KÖSZÖNÖM / SEGÍTSÉGEDET. / L. P.
5. FÁJDALMAS / SZŰZ ANYA / KÖSZÖNJÜK / SEGÍTSÉGEDET. P.A.
6. JÉZUS SZÍVE KÖSZÖNÖM / HOGY MEGSEGÍTETTÉL / R. M.
7. KÖSZÖNÖM / SZŰZ ANYÁM / HOGY MEGSEGÍTETTÉL / M. Z.

1.5.2. A falu főutcáján – szinte a templommal szemben – áll a Setény József és neje által 1946-ban építtetett kiskápolna. A bádoggal fedett építménynek nemcsak a tetején magasodik alul táblaszerűen kiszélesedő szárú latin kereszt, hanem a félköríves ajtónyílás feletti falsíkot is domborművű kereszt díszíti. A fehérre festett faajtó felső, üvegezett felét keskeny lécekkel szintén kereszt alakban osztották fel. Az ajtó ívét és az épület sarkait fehér meszeléssel hangsúlyozták, ami a sima oldalfal tető alatti tompaszögű kihajlása, valamint a bejárat oldal pártafala által kialakított lépcsőzetes elem a szemlélőben oszlop oldalnézetének benyomását kelti. A kápolna oltárasztalára fehér ruhás, kék palástos Mária Legszentebb Szíve-szobrot állítottak, a földre fehérrel letakart térdeplőt tettek. Az eredetmonda szerint 1944 decemberében, a front átvonulásakor, a harcok elől megbújó polgárok ezt a Mária-szobrot vitték magukkal az óvóhelyként szolgáló pincébe, egész idő alatt a bajból való megmenekülésért imádkoztak a Szűzanyához, és kápolnaépítésre tettek fogadalmat. A háború után, 1946-ban, valóban felépült a *kápolnácska*.¹¹ Az objektumot egylépcsős beton alapra állított, fehér kovácsoltvas kerítéssel vették körül, melynek minden felső, ívelt elemében egy-egy keresztet alakítottak ki, az ajtóval szembeni kikapu mellett pedig egy-egy (a körmeneteknél használatosak mintájára készített) lámpást állítottak.

1.5.3. Noha nem tartozik a kisépítmények közé, az egyik temetőkápolnát is meg kell említeni, mivel oltárasztalán Istenanya-szobor áll, mely Máriát piros öltözékben, kék fátyolban és palástban ábrázolja, bal karján a karját kitérő, fehér inges Kisjézussal.

1.5.4. A községen kívül, a főút mentén, az ipolysági kataszterhatár közelében palával fedett sátortetős, neogótikus kiskápolnát találunk, mely a 20. század elején épülhetett. A csúcsíves ablakot és az ajtó kökeretét halványsárga meszelés hangsúlyozza. Az ablak, a bejárat csúcsív és a fémajtó felső felének fémkeretes felosztása egykori színes ólomüvegbetét-díszítésre utal, melyből mára csupán néhány mező maradt; a hiányzó lapokat egyszerű ablaküveggel pótolták. Az ajtó feletti csúcsív fémfoglalataira kívülről erősítették a szintén fém, háromkaréjos szárvégződésű, alul kiszélesedő, IHS betűjelen áthaladó keresztet. A homlokzat két oldalát barázdált pilaszterekre emelt, négyzögletes, nyeregtetős ártornyok díszítik, a felső harmadukba vésett rózsát a vakolat felújításakor szabadon hagyták. A pártafal tetején a latin kökereszt tornyot imitáló, kétlépcsős, négyzögletes lábazon áll. A kápolnabelsőt régebben kékre meszelték, s aranyzínű, négyágú csillagokkal díszítették. Egy későbbi festéskor az alapot átkenték halványsárgára, de a csillagokat megtartották. A talajt még az eredeti, szürke és piros hatszögletű burkolólapok borítják. Az oltárasztalra kisméretű – inkább az otthonokban megszokott – lourdes-i szobor került, Mária lábán piros rózsával. A kiskápolna gondozását Máté Ilona végzi, aki édesanyjától vette át a feladatot.

11 Adatközlő: Antalné Pásztor Mária (1934, Tesmag), Nagytúr.

2. kép. Út menti kiskápolna (Tesmag, Bendík Béla felv., 2006)



1.5.5. A másik kiskápolnát Ipolyhídvég irányában találjuk. Az enyhén ívelt tetejű, bádoggal fedett kisépítmény másodlagos elhelyezésű,¹² az országút szélesítésekor az út nyomvonalából mentették jelenlegi helyére. Félkörös bejáratát szegletes, tizenkét szemes, üvegezett fémajtó takarja, az ajtó feletti ív üvegezését két egyenlő részre osztották. A kápolnácska tetején bádoglapokból összeállított latin kereszt magasodik; minden bizonytalansággal utólag készült az eredeti, masszívabb vaskereszt pótlására, ami a kisépítményt egylépcsős beton előterére került. Az oltárasztalon itt is lourdes-i Mária-szobor van, bár kissé nagyobb a fentebb leírtnál. A halványsárgára meszelt, boltíves kápolnabelső mennyezetére és főfalára ugyancsak négyágú, aranyszínű csillagokat festettek, a két oldalsó fal aranyszínű keretet kapott.

2.1. Utunkat folytatva Ipolyhídvég felé, az országút bal oldalán csakhamar megpillantjuk a nemrégiben felújított Fájdalmas-kápolnát. Ez a kisemlék szintén másodlagos el-

12 Adatközlő: Pásztor Géza (1939), Tesmag.

helyezésű, az 1963-as útépités során az út túloldaláról került erre a helyre.¹³ A felújítás során sima falait és a boltozatos kápolnabelsőt fehérre, négy külső sarkán a falpilléretet sárgára meszelték, a tető bitumenes lemezborítást kapott, kerületén keskeny, bádoggal szorítókerettel. Vasajtájának felső része három függőleges mezőre osztott és üvegezett, ugyanúgy, mint a két részre tagolt, ajtó feletti csúcsív. Körben a fal alját darált kőből készült vízvezető drenázs védi, mellette keskeny virágágyat alakítottak ki. A kápolnában az 1786-ból származó (Resko 2002, 11. p.) polikrómozott, sasvári típusú kőpieta barokk talapzaton áll. A szobor a Fájdalmas Anyát fehérrel szegett lila öltözékben, kék fátyollal, fején sárga, zárt koronával, ölében a fehér ágyékkötős, halott Krisztussal ábrázolja. A Műemléki Hivatal 60-2683/1 szám alatt 1968-ban vette jegyzékbe, s 18–19. századi, népies kultúrtörténeti alkotásként tartja számon.¹⁴

2.2. Az ipolyhídvégi temetőben, a bejárattal szemben is áll egy színezett kő pieta, amely szintén 1968-ban került a Műemléki Hivatal jegyzékébe.¹⁵ A 60-2684/1-es szám alatti objektumot hasonlóképpen népies jellegű képzőművészeti alkotásként jellemezték, keletkezésének idejét a 19. század második felére becsülték, ugyanakkor az MKF (Második katonai felmérés) térképén már szerepel. A barokk stíuselemekkel készült szobor négyszögletes talapzatát betonozással erősítették meg, lábátának szoborfülkéjében a palóc vidék kedvelt szentje, az édesanyák oltalmazója, Szent Anna alakja látható. A dombormű Szűz Mária édesanyját fehér fátyollal, barna ruhában, kék palástartal, barna saruban ábrázolja, amint jobb kezével csukott könyvet támaszt oldalához, bal kezét a szívére teszi. Az abakusz sasvári típusú pietát tart, mely a Szűzanyát barna öltözékben, kék palástban, fehér fátyollal, lábán barna saruval, fején aranyozott, zárt koronával ábrázolja, ölében a halott Krisztust pedig aranyozott töviskoszorúval és ágyékkötővel.

2.3. A község Rózsafűzér Királynője tiszteletére szentelt temploma mellett durván megdolgozott terméskőből épült 1992-ben a lourdes-i barlang. Félköríves előtere járólappal kirakott, az objektum előtt egy lépcsőfoknyi simára betonozott. A kerítőfal bal oldali részében hat lépcsőt alakítottak ki, a barlangív jobb oldalára került az ajánlás fekete márványtáblája a következő szöveggel: *SZEPLŐTELEN SZŰZ / Szítsd föl a szülők szeretetét / Az élni akaró magzatok iránt / Hogy megszülethessenek / Mindannyiunk javára / és örömére.* A barlang belső falára két fehér márvány hátatáblát erősítettek. A lourdes-i jelenés szobrai alacsony köemelvényekre helyezték. A fehér ruhás, kék öves, aranyolvasós Mária szürke belsejű, arannyal szegélyezett fehér fátylat visel, a lábfeje feletti rózsza sárga színű. Bernadette barna ruhában, zöld köténnyel, drapp vállkendővel, lábán fekete cipővel, fején aranysegélyes, szürke belsejű fehér fátyollal, karján arany színű rózsafűzérrel, szívére szorított kézzel térdel.

2.4. A nagy barlang építésekor felmaradt kövekből a munkálatoknál segédkező Karvai László kb. 0,90×0,90×0,70 m-es kis lourdes-i barlangot készített a családi háza előtt (86. sz.), amit aztán Dobos Péter plébános felszentelt.¹⁶ A kis objektumban a fehér ruhás-fátyolos, kék öves lourdes-i Mária-szobor lábán arany színűek a rózsák, az előtte

13 Adatközlő: Pásztor Géza (1939), Tesmag.

14 http://sk.wikipedia.org/wiki/Zoznam_kulturnych_pamiatok_v_obci_IpelskePredmostie (Letöltve: 2013. június 24.)

15 http://sk.wikipedia.org/wiki/Zoznam_kulturnych_pamiatok_v_obci_IpelskePredmostie (Letöltve: 2013. június 24.)

16 Adatközlő: Karvai László (1951), Ipolyhídvég.

összekulcsolt kézzel térdeplő Bernadette-et fehér fátyolban, kék köténnyel, piros öltözékben és cipővel ábrázolták. A kis szoboregyüttes régebbinek tűnik, mint az 1992-ben épült kisemlék.

3.1. A szomszédos Ipolynagyfalun két lourdes-i barlang, illetve kápolna készült. Az újabbat, a templomkertit 1998-ban emeltették az ipolyhídvégi mintájára; kivitelezője a dacsókeszi Kosik József. A terméskőből épített barlang itt is félkaréjos előtérrel készült, egyenes padozatán alacsony, négyszögletes emelvényen áll az aranysegélyű fehér ruhás és fátyolos, kék öves, arany olvasós Mária-szobor, a Szűzanya lábfeje felett rózsaszínű, aranysegélyű rózsákkal. Bernadette lila ruhában, fehér köténnyel, barna vállkendővel, fején kék szegélyű fehér fátyollal, imádkozásra összetett kézzel térdel előtte a kövekből kialakított, kb. 10 cm-es talapzaton; lábát ruhája eltakarja. Az objektumot borostyánnal sűrűn befuttatták. A barlang mellett, az előtér határoló bal oldali kőíven emelt kőoszlopra került az ajánlás fekete márványtáblája, szövege azonos az ipolyhídvégivel: *SZEPLŐTELEN SZŰZ / Szítsd föl a szülők szeretetét / Az élni akaró magzatok iránt / Hogy megszülethessenek / Mindannyiunk javára / és örömére.*

3.2. A régebbi lourdes-i barlangot, illetve lapos tetejű kápolnát malom melletti háza sarkánál építtette Szabó Gyula molnár 1938-ban a Felvidék visszacsatolásának emlékére. A kváderkőből emelt, négyzetes alaprajzú, szegletes építmény két részre tagolódik: a terméskőből kialakított, boltozatos belsejű barlangra és a mintegy 1 méter mély

3. kép. Lourdes-i barlang, Szabó-kápolna (Ipolynagyfalu, Bendík Béla felv., 2013)



előtérre, melynek egyenes mennyezetét négy szögletes pillér tartja. A bal oldali oszlop belső oldalára zöldre festett adománygyűjtő perselyt erősítettek, amely a (rácson átnyúlva) kívülről is elérhető. Az előteret sima vaspálcákból hegesztett rács veszi körül, a szakrális jelleget a bejárati oldal egyajtós rácsozata felső harmadának közepén elhelyezett méretes latin kereszt hangsúlyozza. A kapuzat feletti áthidaláson olvasható a felirat: **ÉN VAGYOK A SZEPLŐTELEN FOGANTATÁS.** Közvetlenül a lapos betontető alatt bábos mellvédszerű díszítés, a homlokzaton magasabb, volutás díszpárkány látható. A szoborfülke belső tere faragatlan kötömbjeivel a természetes barlangot utánozza. A Máriát kék ruhában, kék övvel, hosszú, aranszegélyű fehér fátyollal, aranszínű olvasóval, lábfeje felett piros rózsával ábrázoló szobrot alig megmunkált kőemelvényre állították, csakúgy, mint a kissé alacsonyabban térdelő, barna ruhás, fehér fátyolos, kék kötényes, kék cipős Bernadette-ét. A Mária-szoborhoz három, egyre szűkülő, sima lépcsőfok vezet, kétoldalt a falra levélmotívumokkal ékes, kovácsoltvas gyertyatartót erősítettek. A lépcsőket és az egyenesebb köveket vázák, virágtartók és lámpások elhelyezésére használják.

4.1. A lontói lourdes-i barlang a Podhorszky és Jekelfalussy család kriptájának felépítménye, sírjelként értelmezhető. A viszonylag nagyméretű objektum durván megmunkált kövekből készült, de a keskeny, csupán egy szobor befogadására alkalmas szoborfülkét kváderkőből, a szobortalapzatot pedig faragott terméskőből alakították ki. Az objektum tetejére sima latin kőkeresztet állítottak. Eredeti kerámia Mária-szobra a második világháború idején megsemmisült (maradványait Szabó István a kripta mögött elásta),¹⁷ helyette a község 1999-ben, az itt eltemetett Jekelfalussy József statisztikus, az Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal igazgatója születésének 150. évfordulója tiszteletére új, életnagyságú gipszszobrot vásárolt. Az addig nyitott fülkét ekkor egy fakeretbe erősített üveglappal lezárták. A kék öves, aranszegélyes fehér fátyolú és ruhájú Máriának nincs rózsafüzére, kezére utólag tettek fehér szemű olvasót, lábfején pedig rózsaszínű a rózsza. Mivel a községben másik hasonló jellegű kisépítmény nincs, a hívők egy része az itteni Mária-szoborhoz járt imádkozni. A körülmények szélesebb körű értelmezésével tehát a típusfogalmi meghatározásokat fellazíthatjuk, és – határesetről lévén szó – az objektumot kisemlékként is kezelhetjük. A generáció-, illetve rendszerváltások során a községben élők elvesztették kötődésüket az egykori földesúri család felé, ezáltal részben megváltozott az általuk készíttetett objektum funkciója: a család Mária-tiszteletéről tanúskodó méretes síremlék egyúttal a hívők általános Mária-tiszteletének helyszínévé vált; a talapzatnál elhelyezett két fehér márvány hátatábla is erről árulkodik. A Jekelfalussy-kastély parkjában szintén állott egy kisebb méretű lourdes-i barlang, azt azonban, kb. az 1970-es évek elején lebontották, mivel a kastélyban állami intézet működött.

5.1. Pereszlénytől kissé délnyugatra, a magyar–szlovák államhatár túloldalán az első község az 1928-ban Bernece és Baráti egyesítésével létrehozott Bernecebaráti. Szűz Mária mennybevételének tiszteletére szentelt temploma mellett huszonnégy szakrális kisemlékkel bír, ezek közül hatot sorolhatunk a Mária-tisztelet jelei közé. Legkülönlegesebbnek a példaadó lourdes-ihoz leginkább hasonlatos, a Lohanc-dűlő alatti meredek

17 Adatközlő: Szabó István (1921–1997), Lontó.

oldalba vágott sziklabarlang számít. A ritkaságként számon tartott lohanci *Mária-kápolna* keletkezésének történetét néhai Máté Ferenc 1984-ben készült kéziratos munkája őrzi.¹⁸ Az adatközlő Máté Ferenc nagyapja, Sándor István volt, aki a még idősebb Pálinkás Ignáctól hallotta a történetet, ő pedig az apjától, aki saját kezével vájta a barlangot a sziklafalba. Az eredetileg 1×1×1 m-es barlangba a készítő a Szűzanya (közelebbről nem definiált ábrázolásmódú) szobrát állította. A két háború közti időszakban a kezdeti kis barlangot kápolnaszerűvé bővítették, s nagyobb szobrot helyeztek el benne.

4. kép. Lohanci sziklabarlang (Bernecebaráti, Bendík Béla felv., 2008)



A történet szerint az 1878-as boszniai hadjáratban a Pálinkások őse katonaként vett részt. Árulásra gyanakodva egy települést foglaltak el, ahol, a parancs értelmében, még a bölcsőben fekvő gyermeknek sem kegyelmezhetek. A katonák házról házra járva átkutatták a falut, de sehol senkit sem találtak, a lakosság elmenekült. Az egyik ház udvarán azonban Pálinkás egy bölcsőben fekvő kisgyermeket talált, akit némi habozás után szuronnyal leszúrt. A gyilkosság miatt azonban hosszú éveken keresztül furdalta a lelkiismeret, sőt súlyosan megbetegedett. Egy alkalommal álmában szakállas öregembert látott, aki azt tanácsolta neki, hogy lelki gyógyulása érdekében a Lohanc előtti sziklába vágjon barlangot és helyezze el benne a Szűzanya szobrát. Pálinkás azonban csupán a második álomlátás után kezdte el a munkát. Fáradságos munkával kivészte a barlangot és lourdes-i Mária-szobrot állított bele. A munka befejeztével egészségét, lelki nyugalomát is visszanyerte.

18 Máté Ferenc (1922, Baráti – 2005, Vác)

A második világháború során a kápolnában álló szobor megsérült, de kijavítva viszakerült a helyére. A kápolnát 1981-ben felújították, azóta látható mai formájában. A régi szobrot kb. 1,20 m magas újabb lourdes-i Mária-szoborra cserélték, kiegészítve a térdelő Bernadette alakjával. Az egyenes mennyezetű szoborfülkét vakolással bélelték, halványkékre meszelték, s ugyancsak kékre festett, üvegezett vasajtóval zárták le. Az ajtó előtt két vasoszlopra műanyag fedelet helyeztek, amely egyúttal a füлке fölé, a sziklafalra erősített feszületet is védi az időjárás viszontagságaitól. A barlangkápolna előtti kis térséget először Molnár János (melléknevén Tehenes Jancsi bácsi) díszesen faragott kerítése vette körül, amit az 1990-es évek végi felújításkor cseréltek le a ma láthatóra. Az idelátogatók két fapadon pihenhetnek meg, a sziklakápolna Máté Ferenc által leírt történetét pedig méretes információs táblán olvashatják. A kápolnát Mária-ünnepen és szombat délutánonként látogatják a hívek.

5.2. Majdnem a templom bejáratával szemközt, a kerítő kőfalhoz támaszkodik az enyhén ívelt betontetős, faragott kváderkövekből 1970-ben emelt Mária-képoszlop. Ajtaja félköríves, fémkeretes üveglappal fedett, a füлке asztalán jelenleg az aranysegélyes fehér fátyolban és öltözékben, kék palástban ábrázolt, kegyelmet osztó Irgalmas Szűz Mária-szobor áll. Eredetileg lourdes-i Mária-ábrázolást helyeztek az objektumba, ezért ma is lourdes-i barlangként emlegetik. Az akkori plasztika kezére különleges, nagy szemű olvasót helyeztek, amit az üveget betörve „egy ember” ellopott, hogy pénzzé tegye. A potenciális vevő azonban felismerte a rózsafüzért, s visszajuttatta a közösségnek, így a tolvaj kiletére is fény derült. További lopásoktól tartva később a szobrot a ma láthatóra cserélték.

5.3. A Szokolyi utca és a Gárdonyi utca találkozásánál, a domboldal kőfallal támasztott teraszán találjuk a *Magyar-kápolnát*. A kiskápolnát a 20. század legelején, feltehetőleg 1906-ban hálából emeltette Magyar Ferenc. A téglalap (2,43×2,53 m) alaprajzú, cseréppel fedett nyeregtetős kisépítmény parkánnyal lezárt bejáratú oldalának háromszögletű orommezéjét a vakolatból kiemelkedő, fehér, sárgával kontúrozott latin kereszt, a tetőt vaspálcából hajlított kettős kereszt díszíti. A faajtó két, függőleges ablakszemre osztott, az ajtó mellék felső része faragott. Itt lehetett egykor a feliratos fémtábla, amely most az oltárasztalhoz támasztva látható: *Oh ti mindnyájan kik átmentek az uton, / figyelmezzetek, és lássátok, hogy van-e / nagyobb fájdalom mint az én fájdalmam*. A keresztmintás csipke oltárterítőszerű takart asztalon a tizenkét éves Jézus szobra mellett két, egymástól csupán méretében különböző Mária Szent Szíve-szobor áll, mely aranysegélyes fehér ruhában, fehér fátyolban és kék palástban ábrázolja a várandós Szűzanyát, amint két kezével szeretettől lángoló szívét mutatja. A helyiek szerint a kápolnában eredetileg egy Krisztus-szobor volt, amely a kigúnyolt, megkötözött kezű, töviskoronás Megváltót meztelen vállára terített aranysegélyes bíborpalástban ábrázolja. Lopástól tartva a szobrot 2000 körül a parókiára mentették. A szájhagyomány szerint Magyar Ferenc a szobrot Olaszországból hozatta hálából, mert épségben tért haza az első világháborúból. Jellemző a népi emlékezet adaptáló hatására, hogy az eredetlegenda megőrzésénél a több mint tízesztendős időeltolódáson felülemelkedik. Amennyiben pontos az építtetés időpontja, a kápolnában elhelyezett felirat alapján minden valószínűség szerint az eredeti szobor Mária-ábrázolás (esetleg pieta?) lehetett. Az sem kizárható, hogy az első világháború után az építtető valóban szobrot cserélt.¹⁹

19 Adatközlő: Gyenes Zoltán (1960), Bernecebaráti.

5.4. A Gárdonyi utca alsó végén találjuk a Fájdalmas kápolnát, amely ugyan nem kisemlék, de Mária-tiszteleti jel. A cseréppel fedett, nyeregvetős, esőcsatornával ellátott, 5,30 x 4,30 m-es épület nappali megvilágítását a kétszárnyú, faragással díszített faajtó üveg ablakszeméi mellett két ívelt, nyolc mezőre osztott ablak biztosítja. Az ajtókeret háromszögében faragott Mária-monogram, felette a csúcsdíz háromkaréjos szárvegződésű kereszt. Az oromfalat ugyanilyen, de a vakolatból kiemelkedő nagyobb kereszt díszíti, a tetőn kettős kereszt áll. A kápolnában az oldalfalak mellett faragott karos padok állnak, az oltárasztalon a Fájdalmas Anya bordó ruhás, kék palástos gipszszobra a fehér ágyéktakarós, halott Krisztussal. Az értékes eredeti, késő barokk pieta a templomba került. Az objektum villanyvilágítással ellátott, így nagybőjt idején a fájdalmas rózsafüzér késő délutáni, vagy koraesti imádkozásának sincs akadálya.

5.5. A település szélén, a Kemencére vezető főút jobb oldalán álló kiskápolnát a 20. század elején építtette Szabó János gazda, amiért egy súlyos baleset után felépült.²⁰ A cseréppel fedett, nyeregvetős kisépítmény téglalap alaprajzú (1,74×1,80 m), szakrális jellegét a fedélsúcsra állított, vaspálcából hajlított kettős kereszt mutatja. Ajtókerete négyzetes, üvegezett faajtója viszont félköríves és kovácsoltvas pántokon fordul. A halványsárgára meszelt kápolnabelsőt mintegy 1 m magasan fehérre festett faburkolat borítja. A fehér, csipkedíszes terítővel takart asztalra fehér ruhás, arannyal szegélyezett, sárga bélésű kék köpenyes Szeplőtelen Fogantatás-szobrot állítottak: Mária jobb lába a holdsarlón, bal lába alatt a kígyó által körülölelt föld félgömbje az almával és hatágú, aranyszínű csillagokkal. A Szűzanya palástjának jobb alsó sarka feltűzve keskeny, arany övébe, keze az isteni irgalmasság közvetítésének jeleként széttárva. A szoborra egy-egy fehér és fekete szemű rózsafüzért akasztottak, lábához három pár, térden imádkozó rózsaszín és kék ruhás gipszangyal helyeztek.

5.6. A község határában, a falutól keletre eső Nemeshegyen állítólagos Mária-jelenés helyét jelöli a barlangíves kápolnaszerű képoszlop. Máté Ferenc 1983-as kézírata ezt az – az itt élők számára szenzációszámbe menő – eseményt is részletesen leírja. „A nemeshegyi tábla Róth Simon uradalmához tartozott, akit durva modora miatt a falusiak nem kedveltek. 1933. július 16-án az itt csalamádét kaszáló béres és a búzatarlón legeltető libapásztorok fényességet láttak a kis völgyecskeből a fák lombja fölé emelkedni, melyben egy alakot véltek felfedezni. Kezdetben úgy gondolták, a földesúr jön ki a földekre. Éppen az esti Úrangyalára szólalt meg a harang, s a fényből immár egy fehérbe öltözött női alak bontakozott ki. Mindannyian letérdelve imádkozni kezdtek. A harangszó elmúltával a jelenés is eltűnt. A gyerekek otthon elmondták a szülőknek, milyen élményben volt részük, de azok nemigen hittek nekik. Mégis híre ment a dolognak, s másnapról egyre több kíváncsiskodó kereste fel a helyet, amit aztán megtisztítottak a bozótól, a domboldalba padkás ülőhelyeket vágtak, Máté Simon pedig egy rögtönzött kápolnát készített fából. A környékről is egyre többen jöttek ide imádkozni. Az egyház igen tartózkodóan fogadta a jelenés híreit. Meszlényi Zoltán tanácsos Horváth Rezső plébános társaságában polgári öltözékben jelent meg itt a hívek között. Nagyboldogasszony éjszakáján (aug. 15.) egy nyugatról ívelő vörös fény világította meg az égboltot, s hűzódott keleti irányban a falu és a Nemeshegy felett. A tudományos magyarázat szerint a jelenség a sarki fény hatására keletkezett, ám az egyszerű emberek

20 Adatközlő: Pomothy Ferencné (1934), Bernecebaráti.

égi jelnek tekintették. Több nemeshegyi megtérést tartottak számon.” Máté Ferenc példaként leírja, hogy „a Kinszky-pusztá alatti országotat javító munkásokhoz a központból ellenőr érkezett, aki a nemeshegyi, szentnek vélt helyre is kíváncsi volt, ezért egy munkással felkísértette magát. Az úton meglehetősen kételkedve és lekicsinylőn nyilatkozott a jelenésről, odaérve azonban a hely hangulatának hatására szinte megnémult. Visszafelé jövet is alig ejtett pár szót, két hét múltán pedig a kápolnában levő képet egy Mária-szoborra cserélte. A második világháború idején a közelben dúló harcok ellenére sértetlen maradt a kápolna. Adakozó hívek és Pomozi János, valamint neje később felújították, műanyag tetejű kis esőházzal látták el.” (Máté 1983) A legutóbbi renováláskor Máté Simon leszármazottai a fakápolna helyén faragott kövekből épített, íves végződésű képoszlopot, illetve lourdes-i barlangot emeltettek.²¹ A fehér csipkével takart oltárasztalra fehér ruhás, fátyolos, kék öves lourdes-i Mária-szobrot állítottak az előtte térdelő Bernadette fehér fátyolt, barna ruhát, kék kötényt visel. A két részre osztott ívelt ajtó felső részét dróthálóval erősítették meg, a fehérre festett alsó részt sima latin keresztel díszítették.

5.7. A 20. század első harmadában a község kataszteréhez tartozó Deszkás-pusztán lakott a Forgács család, amely vagy az uradalmi erdészlet, vagy az erdész szolgálatában állott. Forgács János egy alkalommal lovas kocsiával az útról a patakba zuhant. A szerencsétlenség valószínűleg a későbbi *kápolnácska* közelében történhetett, s mivel Forgács János a balesetet sérülés nélkül túlélte, hálából kis lourdes-i barlangot emeltett.²² A terméskőből épített objektum javítás nyomát mutatja, a visszaemlékezők szerint egykor szobor állott benne, ma mindössze egy megfakult Mária Szent Szíve-kép látható itt. Környezete felújítás alatt áll; patakkőből épült ösvény vezet hozzá, s előtte gerendából rótt asztallal, padokkal árnyas pihenőhelyet alakítottak ki.

6.1. Az ipolyszakállosi Hétfájdalmú Szűz 1890 körül épített „túláti” kápolnája a Magyar Tanácsköztársaság, illetve a Csehszlovákia határainak kialakításakor folyó, 1919–20-as harcok során erősen megrongálódott, s mivel a javítás elmaradt, hamarosan összedőlt. (Dobrovolni 1998) A község három szakrális kisémléke közül mindössze a temető kettős datálású (1777-ben emelt, s feltehetőleg 1835-ben javított) kőkorpuszos központi keresztjén jelenik meg a Fájdalmas Anya alakja. A dombormű a fátyolos, mezítlábas Máriát kövekből összerakott, fordított félgömb alakú, a Golgotát szimbolizáló kis talapzaton, szívére szorított kézzel ábrázolja.

7.1. Ipolyvisk hét szakrális kisémléke közül a legismertebb a Kútyika. A Hétfájdalmú Szűz Mária tiszteletére szentelt kápolnája eredetileg a forrás mellett épült 1829-ben (Csáky 2003, 185–186. p.), ma azonban a *kútyika* jóval a kápolna alatt, az erdőben található. Legendája szerint Szűz Mária egy nagy fa alatt fészülködött, és a forrás vizében mosakodott, ezért a víz a szem betegségeit gyógyító erőt nyert. Egy újmajori arató-asszony azonban kimosta benne gyermeke pelenkáját, ezért a csodaforrás egy időre kiszáradt, s csupán később tört fel ismét mai helyén. A településtől mintegy 3-4 km-re északnyugatra, a Szőlők mögötti erdőcskében levő Szentkúthoz szeptember 15-ét kö-

21 Adatközlő: Pomothy Ferencné (1934), Bernecebaráti.

22 Adatközlő: Gyenes Zoltán (1960), Bernecebaráti.

vető vasárnapon a két háború közti időszakban körmenettel vonultak a hívek. Ilyenkor a Fájdalmas Szűzanyához tett zarándoklaton nemcsak a helybeliek vettek részt, hanem a környező településekről (Százd, Szete, Ipolyszakállas, Lontó, Alsó- és Felsőszemeréd, Pereszlény, Ipolyság stb.) is érkeztek hívők. Az 1970-es évektől a vallási élet megnyilvánulásait erősen korlátozó társadalmi rendszer következtében a látogatók száma egyre csökkent, Hétfájdalmú Szűz Mária ünnepén jószerivel csupán a helyiek közül néhányan merészkedtek ki a kegyhelyhez, mígnem több éven keresztül teljesen elmaradt a zarándoklat, a Kútyika búcsút a templomban tartották. Az 1989-es rendszerváltás után ismét felújították a kápolnánál való szabadtéri misézés (az építményben csupán a pap és ministránsai férnek el) szokását. Mivel azonban a hívek most már gépkocsikkal, esetleg autóbusszal közelítik meg a Kútyikát, a burkolatlan utak sártengerré válása miatt esős időben az ünneplők a templomba szorulnak.

A téglalap alaprajzú, vörösre festett bádoggal fedett, fél sátoztetős kápolna négyszögletes, tömör toronnyal épült, melynek első emeletén egy enyhén ívelt, a másodikon pedig három csúcsíves ablaka van. A megtört oldalvonalú, gúla alakú toronytető csúcsán gömb talapzatú latin kereszt van; jobb vízszintes szára hiányzik. A fehérre meszelt kisépítmény hátsó traktusának kettős keresztjére villámhárítót szereltek. Az objektum előtt 2004-ig fakereszt állott, amit Kováčik Ernő családja műkő feszületre cserélt.

A két, félkörív végződésű kis oldalablak által megvilágított kápolnabelsőt fehérre meszelték, a bejáratot szegletes, szellőzőráccsal ellátott faajtó zárja. A vaskonstruktósi oltárasztalt cakkozott szélű, csipkemintás, fehér oltárterítoszéllal takarták le, rá újabb keletű gipszpietát helyeztek. Az ábrázolás szorosra kötött fehér kendőben, drapp színű fátyolban, sötétpiros öltözékben és aranyszegélyes kék palástban mutatja a Fájdalmas Anyát, amint az ölében tartott, derékig fehér lepelbe csavart, nyitott szemű, halott Krisztus felé hajol. A szobor mögött – feltehetően az eredeti, kisebb pieta számára készített – két keskenyebb szélső és egy szélesebb belső térre osztott faépítmény látható: nyolc karcsú, barna eretű fehér márványt imitáló oszlop tartja az enyhén csúcsíves, háromrészes tetőzetet. A drappra festett oromfalak alsó széle is csúcsíves és kereszttel díszített. A középső mezőbe fémkorpuszos fafeszületet függesztettek. A régi, valószínűleg 19. század eleji pietát a templomban őrzik.

7.2. A Mária-tisztelet másik ipolyviski tárgyi emlékét a temetőben találjuk, egy magas latin kereszttel kombinált, szoborfülkés műkő síremlékben. Az üveglappal fedett, félköríves fülke belső falának kialakítása a lourdes-i barlangot mintázza, benne Mária Szent Szíve-szoborral. A Szűzanya mélyen lehajtott feje alázatáról, sorsának elfogadásáról beszél, felső köntösének egyre rövidülő eleje előrehaladott terhességről árulkodik, két kezével szeretettől lángoló, törrel átdőfött szívére mutat. A szobor ikonográfiája az Istenanyaság, s együttal a vele járó, előre megjósolt szenvedések tudatos vállalásáról beszél. Sajnos, a névtábla hiánya miatt nem tudhatjuk, nő vagy férfi sírja fölött magasodik-e.

8.1. Legalábbis azonos készítőre vall a szomszédos Szetén látható síremlék, amely szinte teljesen azonos az ipolyviskivel. A kopott, nehezen olvasható névtábla szerint Sánta István sírja felett örökdi. A Faggyas család síremléke megfogalmazásában az előző kettőhöz hasonlít, csak jóval díszesebb, és a barlangszerű szoborfülkébe itt színezett, fehér ruhás, aranyszegélyű kék fátyolos-palástos, Mária Szent Szíve kerámiaszoborcska került.

8.2. A szoborfülkés síremléknél lényegesen jelentősebb a Lontóval közös kataszteri határ közelében, az országút mellett látható Képecske, amit a rendszerváltás után barlangíves szoborfülkés képoszloppá építettek át (vö. Bendik 2010).

9.1. Szalatnyán újfent csak a temetőben találunk Mária-emléket, mégpedig a Dyrner család síremlékét. A családi kriptá felépítménye egy magas, karcsú, cseréppel fedett, nyeregvetős, kápolna alakú képoszlop, melynek boltíves szoborfülkéjében méretes fehér márvány pieta áll: a lehajtott fejű Mária jobb keze a lepellel együtt támasztja az ölébe helyezett, halott Jézust, míg bal kezével annak elernyed kezét tartja. Jézus szeme csukva, feje kissé előrebillen, jobb keze élettelenül lóg, meztelen lábánál a töviskoszorú. A fülke hátsó falát barna érezetű márványlap borítja, rajta domborművű, fehér márvány kereszt a keresztszárakra terített lepellel.

10.1. A Palásttól Ipolyödémesre vezető országúttól jobbra, a Kotyinka-völgyi templomrom mellett 1947-ben épült a bádoggal fedett, négyszög alakú, tornácos Mária-kápolna. Boltíves belső terét a lourdes-i barlangot idéző faragott kövekből alakították ki, léckapuvál zárt előtere oszlopos betonkorláttal határolt, barokk oromfala két négyszögletes pilléren nyugszik. A bádoggal borított oromfal két szélső csúcsát áltornyocskákra állított kis keresztek, a középsőt masszív betonkereszt díszíti; a mező szinte teljes felületét kitölti a felirat: ÉN VAGYOK / A / SZEPLŐTELEN FOGANTATÁS. A tornácot kívül-belül fehérre meszelték, a tartóoszlopok és a többi külső falrész szürke nemesvakolat-borítást kapott. A kétlépcsős, falazott oltárasztalon Irgalmas Mária-szobor áll, amely fehér fátyollal, kék palástban, rózsaszín övvel átkötött, aranysegélyű fehér öltözékben, irgalmat közvetítő kéztartással ábrázolja a Szűzanyát. A plasztika mellé kétoldalt díszes keretbe foglalt Jézus és Mária Szíve-képet állítottak, a falon egy fekete (HÁLÁBÓL /I.B.J.) és egy fehér (KÖSZÖNÖM / SZŰZANYÁM / HOGY SEGÍTETTÉL. / SEGÍTS TOVÁBBRA IS!) márvány hátlatábla, egy nagyméretű (kb. 70 cm) fémkorpuszos fakereszt és egy kis forgácskereszt függ, amelyen a korpusz helyére fatimai Mária-képet ragasztottak. A kápolnácskánál alkalmanként imaórát, sőt misét is tartanak. A Pozsony-Nagyszombati egyházmegye jegyzékében Szűz Mária Szeplőtelen Fogantatásának tiszteletére 1946-ban felszentelt kápolnaként szerepel.²³

10.2. A település első házaihoz érve, az országúttól balra egy 2010-ben épített lourdes-i barlangot találunk. A terep adottságait kihasználva, szakrális tér részeként készült. A faluszéli lejtős partoldal túri kővel kirakott támfalában alakították ki a szoborfülkét, ahová Mária és Bernadette – bizonyára újonnan vásárolt – szobra került. Az aranysegélyes fehér fátyolban, ruhában, kék övvel és aranyszemes olvasóval ábrázolt Mária kezére még egy kék üvegszemes rózsafüzért tettek, ruhája szegélyén a rózsza piros. Az előtte kezét összetéve, térdén imádkozó Bernadette fehér fátylat, barna ruhát, kék kötetnyt és drapp vállkendőt visel, cipőjét öltözete eltakarja. A barlang tetején, kőalapzaton felújított, bádog esővetős, fémkorpuszos fakereszt áll.

23 <http://www.mariosoft.sk/knazi/far.htm> (Letöltve: 2013. július 15.)

5. kép. Lourdes-i barlang (Ipolyfödemes, Bendík Béla felv., 2010)



10.3. A község Kelenye felé eső végén, a temetővel szemben, Jamrich Pál 151-es szám alatti családi házának kertjében a lourdes-i barlang 1998-ban épült. A kb. $2 \times 1,50 \times 1,50$ m-es terméskő objektum szoborfülkéjébe a szürke szegélyes fehér fátyolban és halványkék övvel átkötött ruhában, szürke szemű rózsafüzérrel, lábánál piros rózsával ábrázolt, mintegy 60 cm magas lourdes-i Mária-szobrot a Szentkútnál vásárolták. Mária összetett kezére még két sötétszürke gyöngyolvasót tettek.

10.4. A faluból kiérve, az országúttól balra, a füves legelőn álló kápolnaszerű képoszlopot építtetője után a helybeliek Géza-kápolnának nevezik. Velebny Géza és neje kb. a 20. század első harmadában engesztelésként emeltette a kisépitményt, mivel három gyermekük korán meghalt. A bádoggal fedett, nyeregtetős, háromszegletű esőcsatornával ellátott objektum magas, a felső résztől kissé szélesebb, téglalap alaprajzú ($1,60 \times 2,10$ m) talpazattal készült. A félkörív alakú felépítmény csúcsos háromszögben végződő főfala a két négyszögletes oldalpillérrel keskeny előteret alkot. A képoszlop csúcsát félgömbre állított fém latin kereszt díszíti. A fehérre festett, ívelt fakeretes ablakkal lezárt, boltíves, fehérre meszelt szoborfülke ($0,60 \times 0,75 \times 0,90$ m) hátsó falára fémkorpuszos faragott fafeszületet akasztottak, előtte helyezték el a kék fátyolos-palástos, aranszegélyes fehér ruhás, kb. 40 cm magas Mária Szíve-szobrot és a két kék ruhás, térdelő gipszangyalt. Eredetileg lourdes-i Mária-ábrázolás volt a *kápolnácskában*, ezt azonban a család a lopások elől hazamentette. Az oromfal fölke feletti üvegezett mélyedésében Mária-kép látható. A kisemléket alacsony betonlapra gömbbel zárt vas-

oszlopokból és egyszerű drótkeretekből szerkesztett kerítés védi a legelésző állatoktól, s régebben „keresztjáró napokon szoktak itt megállni, s Mária neve napján jött ide ki néhány asszony imádkozni” (Csáky 2010, 92. p.).

10.5. Tovább haladva Kelenye felé, az úttól balra terméskőből emelt emlékhelyet találunk, amit Jamrich Pál készített 2012-ben egy régebbi képesfa helyén. Az 1,80 m magas, 2,40 m széles és 0,70 m mély, lourdes-i barlangszerű, ívelt záródású, két fülkére osztott objektum alsó részébe a fáról levett, színes nyomatú, üvegezett Fájdalmas Anyaképet helyezte, a felső, kisebb fülkébe egy díszes (feltehetőleg fröccsöntött) feszületet állított.²⁴

10.6. Fa alapba állított, bokrétás szárvégződésű, áttört mintázattal öntött vasfeszület a pusztapincéki kereszt. Mellékalakja a kereszt tövében bőven redőzött palástban, mellén keresztbe tett kézzel álló Fájdalmas Anya.

10.7. A községtől 6 km-nyire délkeletre, az Olvár-patak völgyében, terjedelmes erdők közt rejtőző Medve-kúttal több tanulmány foglalkozik (Hála 2000), eredetlegendája is többféle. Az egyik szerint a forrás mellett két juhászt támadott meg egy medve. Az egyiket megölte, a másik a forrás vizét az állatra öntötte, mire az megvakult, így a juhász elmenekülhetett. A másik legenda arról szól, hogy az olvári erdész eltévedt kislányára támadt a ragadozó, s a Szűzanya állt a gyermek elé, mire a medve előbb megbénult, majd elment.²⁵ Ez a két történet egyértelműen a medve megjelenéséhez kapcsolja a forrás megnevezését. A harmadik változat szerint egy szegény kanász vak kisfiát mosdatta meg édesanyja a vízben, s a gyerek egyszerre látni kezdett.²⁶ Ismét más úgy tudja, hogy a szécsénkei gróf felesége a forrás vizében a Fájdalmas Szűzanyát vélte megpillantani, s miután ivott a vízből, kigyógyult súlyos betegségéből. Hálából a gyógyulásért a gróf szobrot vitt oda, és megépíttette a kápolnácskát.²⁷ Az utóbbi két legenda nem indokolja a Medve-kút elnevezést. Ismét más adatközlő szerint a gyógyforrás nevét a mellette élő remete, Medve József után nyerte.²⁸ Ipolyi Arnold 1854-ben megjelent *Magyar Mythológiájában* már Medvekút néven említi a forrást (Diószegi szerk. 1978, 189. p.), Medve József viszont a 20. század közepe táján lakott a forrásnál,²⁹ viskójának helye ma is látható. A kápolna építésének ideje ugyancsak nehezen behatárolható. Szécsénkén (Ipolyszécsénkén) két gróf neve bukkan fel: a Liphayakkal rokon Crouy-Chanel Frigyesé (1823–1894), kinek neje a községben is birtokos Liphay Sándor unokája, Gyurcsányi Teréz volt, valamint Somssich Ödöné (1879–1960), kinek felesége, Helena Haan von Haanendhal 1947-ben hunyt el, és Szécsénkén nyugszik. Mindenesetre az eredetlegenda változatossága, alakulása, a tényekre való ráépülése kitűnő illusztráció a népi emlékezet működésére, formáló, módosító hatására.

24 Adatközlő: Molnár László (1968), Ipolyfödemes.

25 Adatközlő: Fritz Sándor (1951, Ipolynyék), Ipolyság.

26 Adatközlő: Fritz Sándor (1951, Ipolynyék), Ipolyság.

27 Adatközlő: Bodzsár László (1945, Ipolyfödemes), Egeg.

28 Adatközlő: Molnár László (1968), Ipolyfödemes.

29 Adatközlő: Pásztor Géza (1939), Tesmag.

6. kép. Medvekút (Ipolyfödemes, Bendík Béla felv., 2010)



A kisémlék mai alakját az 1970-es átépítéskor nyerte, amikor az ipolyfödemesi Morvai Klára csodálatos gyógyulásáért hálából a szülők kápolnát emeltek a forrás fölé.³⁰ A boltíves betonépítmény a meredek domboldalhoz támaszkodik, a szoborfülke kiugró első része párkánnyal ellátott, kockamintás nemesvakolat-burkolatú alapon nyugszik. Az alapfal közepén bádoglappal takarható nyílás biztosítja a forrás vizéből való merítést és a felesleges víz elfolyását. A fülke lekerekített sarkainak nemes vakolatát mindkét oldalon sima, kiemelkedő, hosszú szárú latin kereszt díszíti, a főfal boltívére erősítették a fekete fémszalagra két fehér kereszt közé fehér betűkkel festett feliratot: ÉN VAGYOK A SZEPLŐTELEN FOGANTATÁS. Az objektum tetejére háromkaréjos szarvvégződésű feszületet állítottak. A szoborfülkét sodrott vaspálcákból hegesztett rácsajtó védi, a szakrális tér jellegének megfelelően sugaras mintázatának középpontjába kis keresztet helyeztek. A keret felső részének közepén minden bizonnyal egy magasabb kereszt emelkedett, amit azonban vandál kezek letörttek. A kápolnaszerű képoszlop oltárasztalán, magas talapzaton kapott helyet a Magyarországról hozott, ezüstszegélyű fehér fátyolos

30 Az adatközlő, Bodzsár László (1945, Ipolyfödemes) egegi lakos maga is dolgozott az építésén.

és ruhás, kék öves, ezüstolvasós lourdes-i Mária-szobor; a Szűzanya ruhája szegélyén a rózsát is ezüstre festették, s kezére még egy áttetsző üvegszemes rózsafüzért akasztottak. A térdelő Bernadette fehér fátlyat, barna ruhát, világoskék kötényt és cipőt visel. Egyik kezét kissé behajlítva, másikat nyitott ujjakkal kissé felemelve maga előtt tartja, kezére utólag fekete szemű rózsafüzért akasztottak. A két szobron kívül 2008-ban még egy nagyméretű, bekeretezett-üvegezett festmény (Mária a galambokat etető gyermek Jézussal), egy Mária Szíve-kép, egy Mater Dolorosa-kép, egy műanyag lourdes-i Mária-emlék, egy piros ruhás, fél térden imádkozó gipszangyal, valamint egy kisebb, fehér ruhás és fátlyos, bordó béléttű kék palástos Mária Szíve-plasztika volt. Napjainkra a méretes festmény, a Mária Szíve-plasztika és az angyal eltűnt, helyettük díszes keretű Jézus Szíve-olajnyomat, illetve egy falapra erősített, a töviskoronás, halott Krisztust ábrázoló, faragott relief került a fülkébe.

Összegzés

A vizsgált területen a legelterjedtebb szabadtéri épített kisemlékforma a kápolnaszerű képoszlop, a szoborfülkés képoszlop, valamint a lourdes-i barlang, illetve a kőlapokkal fedett, ívelt végződésű, barlangszerűen kivitelezett szoborfülkés képoszlop, amit gyakran akkor is lourdes-i barlangnak neveznek, ha nem lourdes-i Mária-szobrot helyeznek el benne. Az objektumok közös nevezője azonban, hogy az Ipoly mentén valamennyit *kápolna*, *kápolnácskaként* említik. A legtöbbjük négyszög alaprajzú, fedésük többnyire nyeregvetésű, a fedőanyag cserép, bádóg, ritkábban (leginkább felújítás után) bitumenes lemez.

A kápolnabelső általában egy színnel (fehér, elvéve halvány pasztellszín) meszelt, a falfelület mintázásával (csillagok) csupán két tesmagi kisemléknél talákoztam. Az oltárasztal a templomi oltárhoz hasonlóan fehér, finom vászon vagy csipke, illetve csipkemintás terítővel, ezek kombinálásával, esetleg templomból selejtezett oltárterítőszéllel – néhol több rétegben – takart. Az asztalon leggyakrabban lourdes-i Mária-szobrot láthatunk, amelyet eleve az állítatáskor vagy pedig az eredeti kisplasztika eltűnése, esetleg templomba mentése után, pótlólagosan helyeztek oda. A lourdes-i Mária-szobrok beszerzése ugyanis – úgy tűnik – lényegesen egyszerűbb volt, mint a többi típusé, a rendszerváltásig leginkább a magyarországi búcsújáró helyeken, szent kutaknál szerzték be. A kápolnácskákban Mária Szent Szíve-, esetenként Szeplőtelen Fogantatás-szobrot is találunk, s Mária alakja a nem kimondottan neki szentelt *kápolnáknak* szintén jelen lehet (Bernecebaráti – Magyar-kápolna), mintegy jelezve a protodulia elvének ösztönös megjelenítését. Az oltárasztalokon, bizonyára a templomi oltárdíszítés hatására, a szobor mellett gyakori a gyertyatartóba helyezett gyertya, a vasos, tartó nélkül is stabil, masszív szentképpel, esetleg öntött motívummal készült díszgyertya. Szinte elengedhetetlen elem a művirág (néha -koszorú), ami az élő virággal történő díszítéskor sem marad el. Amennyiben nincs a településen lourdes-i barlang, a templomból kirakott hálatáblák ugyancsak a Mária-kápolnáknak nyerne elhelyezést.

A kisépitmények külső színezése mindig visszafogott, az eredeti (általában fehér) meszelést a felújítások során több helyen a nemes vakolat váltotta fel. Kerülve azonban a lakóházakon egyre elterjedtebb élénk színeket, leginkább az elegáns fehér, a barátság-

gos, meleg hangulatot indikáló halványsárga és barackszín tűnik fel. A hideg kékkel és árnyalataival, a fád szürkével vagy a környezetbe olvadó zölddel sehol sem találkoztam.

A szakrális jelleg hangsúlyozására az építmény tetejét díszítő kereszt szolgál; az Ipoly jobb partján a latin kereszt az elterjedtebb, míg a bal parton a kettős kereszt is gyakori.

A mezei oltárok csoportjába sorolható kültéri épített lourdes-i barlangok változatos építészeti megoldásokkal bírnak. Megjelenítésük egyik legelterjedtebb formája a természetes barlang benyomását keltő, faragatlan, illetve alig megdolgozott terméskőből épített változat; a bemutatott objektumok lényegében a jelenés szemléltetésének, az adott kor lourdes-ibarlang-építésének divatját érzékeltetik. A 20. század elején készült építmények túlnyomó részénél ez a törekvés jól tetten érhető.

A kváderkő használata mintegy átmenetet jelez a kápolna felé (Nagyfalu), esetleg a belső tér finomításának igényére utal (Lontó). A kisemlékek építésénél a felsőtűri kőfejtőből származó sárgás-vöröses mészkő használata az 1989-es rendszerváltás után terjedt el, jellegzetessége folytán a vizsgálódónak mintegy kapaszkodót nyújtva az objektum időbeli behatárolásához.

A barlangokban elhelyezett plasztikák színezése egyúttal a gyártók lourdes-i jelenéssel kapcsolatos ismereteinek alaposságáról is árulkodik. A szegény sorból származó Bernadette Soubirous alakja előbb mezítlábas volt (Szalka, 1929), később cipős (Ipolyhídvég – fekete, Ipolynagyfalu, Szabó-kápolna – kék) vagy ruhával eltakart lábú (Ipolynagyfalu – templomkert, Bernecebaráti – sziklakápolna) változatban készült, öltözékének színezése csupán fantáziafüggő. Ugyanakkor a Szűzanya ábrázolásánál ritka a fehér öltözéktől és fátöltől való eltérés (Ipolynagyfalu, Szabó-kápolna – kék ruha), állandó jelleggel marad a kék öv, ám a részletek lassanként hangsúlyt vesztenek. Bár látomása leírásakor Bernadette sárga (az isteni fény, bölcsesség színe) rózsákról beszélt, az Európa-szerte elterjedt lourdes-i Mária-szobrok egy részén vörös (piros rózsza – Mária és Jézus, illetve a mártíromság szimbóluma, Ipolyfödemes), rózsaszín (Lontó), esetleg fehér (nagyűri képoszlop) színű virágokat látunk, de Százdon és a Honti Múzeum gyűjteményes kisplasztikáján rózsza nélküli ábrázolásmóddal ugyancsak találkozunk. Némely, rendszerváltás utáni Mária-plasztika már rózsafüzér nélkül készült (Lontó, Palást). Elterjedt szokás, hogy mind Mária, mind Bernadette kezére utólag még tesznek rózsafüzért; esetenként kettő, három, de akár több darabot is. Valószínűleg a lourdes-i barlang ihlette a napjainkban épülő, hasított kőlapokkal fedett, barlangot imitáló képoszlopokat. Ezt a feltevést erősíti, hogy az ilyen kisépítmények nagy részét a népnyelv akkor is lourdes-i barlangként említi, ha nem a közismert lourdes-i Mária típusú szobor áll benne (Pereszlény).

Irodalom

- Az esztergomi... 1870. *Az esztergomi főkáptalan gondjaira bizott ájtatos alapítványok, s azok kezelési módozatának ismertetése.* Esztergom.
- Barna Gábor 2011. *Az Élő Rózsafüzér társulata. Imádság és imaközösség a 19–21. századi vallási kultúrában.* Budapest, Szent István Társulat.
- Bendík Márta 2010. Szakrális kisemlékek a változások tükrében. In Danter Izabella (szerk.): *Musaeum Hungaricum 3.* Boldogfa, Mátyusföldi Muzeológiai Társaság, 87–92. p.
- Bendíkné Szabó Márta 2012. Emlékjelek és szakrális kisemlékek Szetén. *Acta Ethnologica Danubiana 14*, 125–158 p.
- Bukor Erzsébet–Szikora Andrea–Zachar Anna (szerk.) 2013. *Fegyverneki Ferenc Közös Igazgatású Katolikus Iskola. Jubileumi emlékkönyv 1992–2012.* Ipoly-ság, Fegyverneki Ferenc Polgári Társulás.
- Csáky Károly 2010. *Szagrális emlékeink nyomában III.* Dunaszerdahely, Liliium Aurum.
- Csáky Károly 2011. *Szagrális emlékeink nyomában IV.* Dunaszerdahely, Liliium Aurum.
- Csütörtöki, Ondrej–Mézes, Árpád [é. n.] *Mariánsky stĺp v Šahách. Dokumentácia o priebehu reštaurovania 1996–1998.* Kézirat. Honti Múzeum (leltározatlan).
- Diószegi Vilmos (szerk.) 1978. *Az ősi magyar hitvilág.* Budapest, Gondolat.
- Dobrovolni Antal 1998. Szakállos község emlékkönyve a legrégebbi időktől 1935. évig monográfiászerű alakban, I. rész. *Ezredforduló 2.*, 11. sz. 5. p.
- Fábián János 1867. Gyerk és Pereszlény. *Magyar Sion 5*, 834–843. p.
- Hála József 2000. Adalékok az Ipoly és a Garam menti gyógyforrások és szentkutak ismeretéhez. *Néprajzi Látóhatár 9.* évf. 3–4. sz. 323–354. p.
- Horváth Mihályné 1946. *Horváth Mihályné Sántha Margit (1918–2004) feljegyzései.* Kézirat. Honti Múzeum, 6990.
- Izakovič, Alexej ed. [1994] *Putovanie Panny Marie Fatimskej po Slovensku 14. apríl – 9. jún 1994.* H. n., A. Izakovič.
- Liszka József 2000. *Állított keresztényi buzgóságból. Tanulmányok a szlovákiai Kisalföld szakrális kisemlékeiről.* Dunaszerdahely, Liliium Aurum.
- Liszka József 2012. Nepomuki Szent János és a szimbolikus tér. Egy szakrális kisemlék-típus „üzeneteinek” változásai. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 14. évf. 1. sz. 63–70. p.
- Pížíl, František (szerk.) 1962. *Zoznam pamiatok v Západoslovenskom kraji.* Bratislava, Krajské stredisko štátnej pamiatkovej starostlivosti a štátnej ochrany prírody v Bratislave.
- Resko Sándor 2002. *Ipolyhídvég, Hont vármegye egykori székhelye.* Komárom, KT Lap- és Könyvkiadó Kft. /Honismereti Kiskönyvtár, 214./
- Rozsnyó József [é. n.] *A történelmi Magyarország első Szeplőtelen Fogantatás szobra.* Kézirat. Honti Múzeum, 7935.
- Rozsnyó József 1995. *A történelmi Magyarország első Szeplőtelen Fogantatás szobra.* Remény, 6. évf. 50. sz.; 6. évf. 51. sz.
- Tamás József 2001. Szatmárnémetitől Fatimáig. *Hargita Népe*, 3. évf. 189. sz., www.hhrf.org/hargitanep/2001/aug/hn010814.htm

Török József 2007. A Szeplőtelen Fogantatás dogmájának története. In *Sapientia füzetek* 7. Budapest, Vigília Kiadó, 7–13. p.

Varga Zsuzsa 1980. Mária-ház. In Ortutay Gyula (szerk.): *Magyar néprajzi lexikon* 3. Budapest, Akadémiai Kiadó, 520. p.

Zolcer György 2012. Edény és csonttorony. *Kürtös*, 10. évf. 5. sz. 9. p.

MÁRTA BENDÍKNÉ SZABÓ

„BE OUR MEDIATRIX AND ADVOCATE!”

SIGNS OF THE MARIAN VENERATION IN THE LOWER IPEL VALLEY

Substantial part of the small built sacral relics of the Lower Ipeľ Valley relate to the veneration of Virgin Mary. In the first part of my study I outline the paraliturgical deeds which could have affected the building of small relics by the intensity of their practicing. In the second part I deal in detail with outdoor Marian relics in twelve municipalities of the Šahy micro-region situated nearest to the centre. The most common forms of the built outdoor relics on the examined area are picture columns resembling a chapel, picture columns with statue cabinet and the grotto of Lourdes, respectively picture columns with a statue cabinet shaped as a cave, covered by stone slabs with curved edge, often called as grotto of Lourdes, even if they have placed inside not the statue of Mary of Lourdes. The common feature of these objects is that they are referred to in the Ipeľ Valley as chapels or little chapels. Most of them are of a square-shaped layout, mostly have a gable roof the material of which is tinplate or more rarely (mostly after renovation) bitumen membrane.

Asszimiláció és nemzetépítés a 19. századi Gömörben

ÉVA KERÉNYI

Assimilation and nation-building in the 19th century Gemer

94(439.2)

316.347(=162.4)(437.6)

323.1(=162.4)(437.6)

304.2/.4

Keywords: The spread of the Hungarian language and culture and their dissemination. Getting Magyarized and Magyarization. Assimilation of the Slovaks. Nation-building, assimilation and national intolerance in the local press. Excesses of the Hungarian state nationalism.

A 20. század elején, 1910-ben, a Magyar Királyság össznépességének – Horvátország nélkül – 45,5%-át alkották nem magyar népek. Magyarország 325.411 négyzetkilométernyi területén 18.264.533 főt számláló népességéből csupán 9.944.627-en vallották magukat magyar anyanyelvűnek. A történeti Erdélyben, a Partiumban és a Bánság keleti részén honos románok száma ekkor közel az össznépesség 16%-át tette ki, a Felvidéken vagy Felső-Magyarországon élő szlovákok 11%-ban képviseltették magukat, a Délvidéken, Dunántúlon, Felvidéken és Erdélyben szétszórt németység ugyancsak közel 10%-ot képezett, a délvidéki szerbek és a kárpátaljai rutének aránya 2,5%-2,5%-ot tett ki, s a Horvátországon kívüli, az ország délnyugati határai mentén élő horvátoké alig 1%-os arányt képviselt. Ezekon kívül körülbelül 2%-ban éltek egyéb népcsoportok az országban, közöttük cigányok, szlovének és az anyanyelvük szerint ugyancsak szerbhorvát bunyevácok és sokácok. (Romsics 2001, 51. p.) A történeti Magyarországon belül létezett egy vármegye, mely etnikai sokszínűségével kivívta magának a „Magyarország kicsiben” jelzőt – ez volt Gömör-Kishont.

„Magyarország kicsiben”

Gömör és Kishont vármegye első ízben 1786-ban egyesült törvényesen. E korszak mindössze rövid négy évig, II. József haláláig tartott. Mivel azonban az egyesülés mind Gömör, mind Kishont megyének egyaránt kedvezett, 1803-ban másodszor is létrejött az egyesült vármegye, mely ezután 1922-ig létezett ilyen formában. Az újonnan törvényesen egyesült vármegye székhelye 1803–1849, illetve 1861–1882 között felváltva Pelsőc és Rimaszombat lett, a címre azonban több város is igényt tartott, míg Rimaszombat városa végül 1883-ban végérvényesen átvette a megyeszékhely megtisztelő címét.

A történelmi Gömör megye etnikailag mindig is vegyes volt, magyarok, szlovákok, németek éltek itt együtt, a 16–17. századtól kiegészülve cigány és zsidó kisközösségekkel. Ezek az etnikumok az évszázadok folyamán az állandó kölcsönhatások következtében erőteljesen befolyásolták egymás mindennapjait, kultúráját. A első 19. századi munka, melyből az egész megye nemzetiségi arculatáról képet kapunk, Fényes Elek kötete. (Vö. Fényes 1836–1840) Az ismert magyar statisztikus ekképp jellemezte az

akkori Gömört: „olyan mint »Magyarország kicsiben«, mely a vasiparban az élen jár, az iparművészet, kereskedelem, mezőgazdaság, valamint a gyümölcsstermesztés és a méhészet terén kitűnő eredményeket ér el.”¹ A „Magyarország kicsiben” jellemzést Gömörre Fényesen kívül mások is használták – például gróf Andrassy Géza vagy Petőfi Sándor. Petőfi 1845-ben *Úti jegyzetek*jében említi így Gömört, gróf Andrassy Géza pedig a *Gömör-Kishont vármegye* című Borovszky-féle, Magyarország vármegyéit és városait bemutató monográfiásorozat előszavában. (Borovszky 1903, 5. p.) A régió sokrétű természeti adottságain kívül egy másik szempont is dominált e meghatározásban – ez pedig a megye nemzetiségi összetétele, melyet Fényestől kezdve az egész 19. század folyamán az *anyanyelv* használata szerint csoportosítottak egy-egy etnikumhoz. 1871-ben ismét növekedett a megye területe, keleten Abaúj-Torna vármegyétől Gömör és Kishont vármegyéhez csatoltak 7 falut – Barkát, Dernőt, Hárskutat, Kovácsvágást, Lucskát, Szilicét és Szádvárborstát.

Munkánkhoz a Gömörrel foglalkozó korabeli szakirodalom és a vármegyei monográfiák közül a nemzetiségi eloszlásra vonatkozóakat vettük górcső alá. A legelső említésre méltó munka *Gömör vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái (1571–1579)*, mely ugyan latin nyelven íródott, de szórványban magyar szavakat is tartalmazott (Vö. Tóth 1996), majd *Gömör megye molnárainak 18. század eleji szlovák nyelvű céhstatútuma* (I. *Magyar néprajzi...*), melyet Bél Mátyás munkájának Bodó Mátyás jóvoltából elkészülő első megyei leírása követ *Gömör vármegye leírása (1749)* címmel (I. Bél 1992), s a 18. század még egy munkával gazdagította a megyére vonatkozó szakirodalmat, ez pedig *Gömör vármegye katonai leírása (1782-85)*. (Vö. Csorba 1993)

A továbbiakban a 19. század produkál számunkra szebbnél szebb köteteket, hol ismeretterjesztő, hol tudományos igénnyel. A sort *Ladislaus Bartholomeides* 1806–1808 táján latin nyelven íródott műve indítja; az első magyar jellegű munka a *Magyar orvosok és természetvizsgálók* Rimaszombatban megrendezett 12. kongresszusa tiszteletére megjelentett vármegyei monográfia, mely a *Gömör és Kishont törvényesen egyesült vármegyének leírása* cím alatt jelent meg Hunfalvy János szerkesztésében 1867-ben. Igen csak értékes és mai napig gyűjtők százai keresik fáradságtalanul a magyar millennium emlékére kiadott Borovszky Samu-féle Magyarország vármegyéit és városait felvonultató monográfiásorozatot. A manapság már csak múzeumok és könyvtárak, elvéve antikváriumok mélyén megbúvó, páratlan eszmei értéket képviselő sorozat között fellelhető *Gömör-Kishont vármegye* (1903) monográfiája is, mely a régió természeti, kulturális és történelmi tényezőit egyaránt figyelembe véve az egyik méltán legszebb és legvonzóbb megyéjeként tünteti fel szűkebb hazánkat, s a kutatók számára hitelességét tekintve máig a „vármegye Bibliájának” számít. A vármegyei monográfiák hosszú éveken át tartó szünetének sorát Ila Bálint szakította meg, kinek négykötetes, Gömör településtörténetét 1773-ig bemutató szakirodalmát a 20. század egyetlen Gömör-monográfiájának tekinthető. A jelenkor szakirodalmából Keményfi Róbert két műve, *A gömöri etnikai térszozaik. A történelmi Gömör és Kishont vármegye etnikai térszerkezetének változása – különös tekintettel a szlovák–magyar etnikai határ futása* (Keményfi 2002), valamint *A történelmi Gömör és Kishont vármegye etnikai rajza. Az etnikai határ és vegyes etnicitás kérdése* (Keményfi 1998) c. könyvei nyújtanak számunkra sokoldalú információt.

1 Gömör, 1875. január 17., 3. sz. 2. p.

A megye 19. századi etnikai összetétele hűen tükrözi a történelmi Magyarország népének nemzetiségi sokszínűségét. Jelen tanulmányban csupán a Gömört illetően három domináns nemzetiség, a magyar, a német és a szlovák viszonylat bemutatására szorítkozunk. Míg a megye déli részén a történelem során magyarok lakta települések alakultak ki, északabbra zömében szlovákok telepedtek meg, a Szepességhez közel pedig németek lakta falvak és városok jöttek létre. Ez az elosztás nemzetiségi szempontból nagyjából még manapság is érvényes, Rimaszombat városa a szlovák–magyar nemzetiségi választóhatáron helyezkedik el. „Van itt a túlnyomóan tiszta magyar faj és a barkó mellett német és különösen a tótnak minden árnyalata és a vallásfelekezetek mindenféle hitágazata” – írja Andrássy Géza az említett monográfia előszavában. (Borovszky 1903, 6. p.) A civilizációs növekedéssel és modernizációval – a századfordulóra jellemző gyors ütemű városiasodással és iparosodással –, a migrációval és a természetes és néhol tudatos asszimilációs folyamatok (magyarosodás, ill. magyarosítás) következtében a megye és Rimaszombat város lakosságának nem csupán szociális, hanem nemzetiségi összetétele is változásokon ment keresztül.

Gömör-Kishont vármegye nemzetiségi összetételét Fényes Elek 1836–1840-es adatai, a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal 1880-as, 1890-es, 1900-as, és az 1910-es népszámlálási statisztikái, valamint Thirring Gusztáv 1912-ben kiadott statisztikai évkönyve alapján mutatjuk be; ezekben a domináns magyar ajkú népesség mellett nem kerülheti el figyelmünket a szép számban megjelenő szlovákság és az ugyan már csekélyebb számban jelenlévő, de annál nagyobb figyelmet érdemlő, magát német anyanyelvűnek valló nemzetiség (Dobsinán bulénereknek nevezték őket) sem.

1. táblázat. Gömör-Kishont vármegye nemzetiségi összetétele (magyar, német, szlovák vonatkozásban) anyanyelv szerinti felosztásban.

	1836–1840	1880	1890	1900	1910
Magyar	86.158	86.140	93.695	103.413	109.994
Német	-	5913	4770	4048	2930
Szlovák	91.493	74.960	74.731	74.417	72.232
Össznépesség	183.478	169.064	174.810	183.414	191.745

Forrás: A Magyar Korona... 1902, 6. p.; A Magyar Korona... 1909; A Magyar Korona... 1912, 102. p.; Keményfi 2002, 56 p.

A táblázat alapján a bemutatott 70 éves időintervallumot vizsgálva a népesség fokozatos gyarapodása mellett látható, hogy az 1840-ben még szlovák többségű Gömör-Kishont 1910-re magyar többségűvé vált, ugyanekkor a német ajkúak radikális fogyatkozása, szinte létszámuk felére való csökkenése mutatkozik meg. Fényes adatai alapján a reformkorban több szlovák ajkú élt a megyében, mint magyar, a 40 év alatt, 1880-ra a szlovákok száma mintegy 16.000 fővel csökkent. Ugrásszerűen megnövekszik viszont a magát magyar anyanyelvűnek vallók száma, 1880–1910 között 23.000-rel több gömöri vallja magát magyarnak. Kérdéses, ez vajon természetes magyarosodási folyamatnak tudható-e be, vagy pedig a magyar kormány magyarosítási politikájának (Lex Apponyi). Keményfi szerint a 19. század második felének elmagyarosodását, a egyes területek magyar homogenizációját több okra is vissza lehet vezetni, de a magyar társadalom fokozatos polgárosodásából adódó asszimilációs erő csak a városokat jel-

lemzi (pl. a rimaszombati németiség és zsidóság asszimilációja). A szerző kifejti, hogy a dél-gömöri szlovákok nem olvadtak be a magyarságba, hanem a teljes kétnyelvűség állapotában éltek, ebben a helyzetben pedig az éppen „megfelelőbb” bevallást vállalták fel a teljesen tömörszerű magyar és így nyelvi nyomást gyakorló környezetben. (Keményfi 2002, 59. p.) Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a 19. század végére az északi megyerész megmaradt vegyes nemzetiségűnek – magyar, szlovák, német –, a megye középső zónája fokozatosan délebbre tolódott és 1910-re már szinte csak két etnikum – a magyar és a szlovák – határozta meg vegyességét, a megye déli területei pedig szinte teljesen egyveretűvé, etnikailag homogénné (90% magyar) váltak.

A megyebeli eloszlás mellett nem elhanyagolható a járások szerinti nemzetiségi eloszlás sem, leginkább a 95%-ban szlovákok lakta Garamvölgyi, Nagyrőcei (80%) és a Ratkói (86%) járást kell figyelembe vennünk.

2. táblázat. Nemzetiségek számbeli megoszlása a megyében, járások szerint.

Járás	1900				1910			
	Össz.	Magy.	Ném.	Szlov.	Össz.	Magy.	Ném.	Szlov.
Garamvölgyi	14.441	464	97	13.713	14.341	939	42	13.172
Nagyrőcei	18.644	3204	156	15.065	12.015	3688	64	7842
Rimaszécsi	33.496	32.047	57	1375	32.389	30.735	36	1480
Rimaszombati	33.100	6378	224	25.976	32.038	7267	255	23.754
Rozsnyói	30.157	14.738	365	14.647	30.231	14.519	356	14.660
Tornaljai	33.182	32.880	67	179	20.288	20.026	68	111
Putnoki	-	-	-	-	14.895	14.782	49	37
Ratkói	-	-	-	-	8624	925	43	7466

Forrás: A Magyar Korona... 1909, 234–235. p.; A Magyar Korona... 1912, 232–233. p.

Megfigyelhető, míg a Garamvölgyi járásban a szlovákok száma az össznépeességhez viszonyítva szám szerint csupán nagyon csekély eltérést mutat, addig a Nagyrőcei járásban a tíz év leforgása alatt 15.065 főről 7842 főre – a felére – csökkent a szlovák anyanyelvűek száma, ez pedig már radikális változást jelent. Egyik járásban sem mutatkozik meg ennyire nagy arányszámú különbség a két évtized statisztikai kimutatása között, csak Nagyrőce esetében. Kérdéses, vajon ez a természetes magyarosodási asszimilációnak, vagy a 20. század elején lezajlott reformoknak köszönhetően, egyfajta tudatos magyarosításnak tudható-e be.

Viszonylag magas számarányban képviseltetik magukat a szlovák anyanyelvűnek valló lakosok a Rimaszombati járás területén is, amint azt az összesített táblázat is jól szemlélteti. Rimaszombat mint megyeszékhely nemzetiségi összetétele azonban jelentős eltérést mutatott a járási viszonyokhoz képest. A magyar ajkú lakosság a fölényt, vagyis a város magyar jellegét a dualizmus egész időszakában megtartotta, számuk évről évre növekedett az egyes népszámlálási periódusokban. Míg 1880-ban a polgári lakosság 87,4%-át magyar nemzetiségűek alkották, 10 évvel később ez a szám csupán hajszálnyi változással 87,5%-ra növekedett, 1900-ban viszont már 93,1%-ra szökött Rimaszombatban a magyar nyelvű lakosság aránya. A magyarokon kívül már kevésbé jelentős százalékot képviselt a szlovák és a német ajkú polgárság. Rimaszombat városa 1890-ben 9,5% szlovák nemzetiségű lakost jegyzett, ez az érték 1900-ra 5,4%-

ra esett vissza. A német nemzetiségű polgárok jelenléte városunkban a Bach-korszak távolodtával csökkent, százalékuk a századelőn a szimbolikus 1,1%-ra redukálódott. (Thirring 1912, 90. p.) A lakosság zöme magyar anyanyelvűnek vallotta magát, a város ezt a homogenitását az első világháború végéig megtartotta. A szlovákság és a német anyanyelvűnek valló polgárok jelenléte azonban azt bizonyítja, hogy a hétköznapi életben valószínűleg a magyar mellett a szlovák és a német nyelv is jelen volt, ami a mindennapok többnyelvűségére utalhat.

Nézzünk most egy összehasonlító táblázatot magyar, német és szlovák jellegű, rendezett tanácsú tipikus gömri város nemzetiségi összetételére a három fő anyanyelv kritériumai szerint.

3. táblázat. Nemzetiségek számbeli megoszlása három városban.

Város	Rimaszombat			Dobsina			Nagyőrce		
Év	1880	1890	1900	1880	1890	1900	1880	1890	1900
Össznépesség	4737	4812	5850	5592	4643	5109	1897	1817	1808
Magyar	4235	4865	5424	372	335	742	212	299	842
Német	128	130	69	3848	2997	2788	49	34	29
Szlovák	457	528	322	1324	1252	1509	1630	1474	932

Forrás: A Magyar Korona... 1912, 116–117. p.

A táblázat jól szemlélteti a többséget alkotó anyanyelvűek számát, ill. rámutat egyfajta növekvő-fogyó tendenciára is. Míg a magukat magyar anyanyelvűnek valló polgárok száma a három városban együtt 20 év alatt 1200 fővel emelkedett, ugyanekkor a német anyanyelvűek száma körülbelül ugyanekkora értékkel csökkent. A legnagyobb redukció a szlovákok számában mutatkozik meg, míg 1880-ban 3411 főről beszélhetünk, számuk a 20. század küszöbére 2763 főre, vagyis egynegyedével csökken – a legradikálisabb csökkenést újból Nagyőrce-n figyelhetjük meg, 20 év alatt számuk 1630-ról 932-re esett vissza. A jelenséget szoros összefüggésbe hozhatjuk a magyarnyelv-ismeret terjedésével. Dobsinán a vizsgált években (1880 és 1900) 5220–4367 között mozgott a nem magyar ajkúak száma, ezek közül az 1900. évben 1679 idegen ajkú tudott magyarul. Nagyőrce-n hasonló tendenciát mutatnak a statisztikai adatok, a megfigyelt időszakban szintén csökkenés tapasztalható: míg 1880-ban 1685 nem magyar ajkút számláltak, 1900-ra ez a szám 966-ra redukálódott, közülük 501 beszélt és írt magyarul. A megyeszékhelyen mérték a legkisebb arányt a nem magyar anyanyelvű lakosok közül, az említett 20 évben számuk 609-ről 400-ra csökkent, a 20. század küszöbén ebből 330 személy tudott magyarul. (A Magyar Korona... 1912, 145. p.)

A következő táblázat jól szemlélteti az egyes városok és községek nemzetiségi eloszlását magyar, német és szlovák anyanyelvű viszonylatban, összehasonlítva a számokat a település összes polgári lakosságának növekedésével-csökkenésével. Olyan települések kerültek kiválasztásra a járások közül, melyek a legnagyobb számban képviseltetik az adott nemzetiséget, ill. tipikus gócpontjai egy-egy nemzetiségi jellegű törekvésnek.

4. táblázat. Nemzetiségek számbeli változása kiemelt településeken.

Település	Az összlakosság változása évtizedenként (fő)					Nemzetiségek (1900/1910)		
	1869	1880	1890	1900	1910	magyar	Német	szlovák
Rimaszombat	4796	4844	5562	5850	6912	5424 (1900)	69 (1900)	322 (1900)
						6199 (1910)	91 (1910)	468 (1910)
Dobsina	5505	5592	4643	5115	5029	746 (1900)	2790 (1900)	1509 (1900)
						1739 (1910)	1688 (1910)	1503 (1910)
Nagyrőce	2058	1897	1817	1812	1925	844 (1900)	30 (1900)	933 (1900)
						1000 (1910)	37 (1910)	884 (1910)
Murány (Nagyrőcei járás)	1277	1235	1170	1187	1117	164 (1900)	19 (1900)	1000 (1900)
						235 (1910)	2 (1910)	846 (1910)
Murányhosszúrét (Nagyrőcei járás)	1028	996	925	811	842	36 (1900)	2 (1900)	773 (1900)
						32 (1910)	- (1910)	807 (1910)
Tiszolc (Rimaszombati j.)	3433	3511	3697	3959	3860	678 (1900)	35 (1900)	3203 (1900)
						515 (1910)	40 (1910)	3245 (1910)
Polomka (Garamszécs, Garamvölgyi j.)	2684	2745	2897	3182	3119	98 (1900)	16 (1900)	3065 (1900)
						286 (1910)	11 (1910)	2780 (1910)
Pohorella (Koháryháza, Garamvölgyi j.)	2463	2491	2464	2736	2807	74 (1900)	15 (1900)	2629 (1900)
						216 (1910)	9 (1910)	2570 (1910)
Vernár (Garamvölgyi j.)	666	681	680	623	673	20 (1900)	4 (1900)	584 (1900)
						21 (1910)	- (1910)	639 (1910)
Telgárt (Garamfő, Garamvölgyi j.)	1493	1301	1502	1620	1494	41 (1900)	10 (1900)	1522 (1900)
						30 (1910)	8 (1910)	1408 (1910)
Kökova (Rimaszombati j.)	3949	3314	3661	4355	4645	369 (1900)	105 (1900)	3737 (1900)
						710 (1910)	107 (1910)	3678 (1910)

Forrás: A Magyar Korona... 1902, 226–231. p.; A Magyar Korona... 1912, 224–232. p.

E települések etnikai összetételének alakulását több szempont szerint is meg lehetne vizsgálni: a földrajzi fekvésük, az úthálózat, a kereskedelmi kapcsolatok és sok más tényező alapján, terjedelmi okokból erre itt nem teszünk kísérletet, erre csak a jövő néprajzkutatói számára utalunk. A fent szemléltetett számadatok és statisztikai kimutatók megértéséhez és a Gömörben végbemenő 19. századi asszimilációs és nemzetépítő folyamatok bemutatásához a továbbiakban korszakonkénti bontásban közelítjük meg a vármegyét. Az 1848/49-es szabadságharc idejéből, a Bach-korszak és a provizórium korából, valamint a kiegyezés utáni dualista rendszer időszakából egy-egy momentumot kiragadva próbálkozunk meg vármegyénk vizsgált tárgykörének bemutatására.

Asszimiláció és nemzetépítés az 1848/49-es szabadságharc idején

Az 1848/49-es forradalom történeti eseményeitől eltekintve a szabadságharcot egy más szemszögből próbáljuk meg a következőkben megvilágítani. Kezdjük rögtön a legelőjén Spira György megállapításával, mely szerint a magyar forradalomnak jóval több nem magyar látta hasznát, mint ahány magyar, ami abból adódott, hogy a szabadságharc idején Magyarország (Erdéllyel együttvéve) népessége nemzetiségi tekintetben a következőképp tagolódott: magyarok: 5.380.827 fő, románok: 2.477.611, szlovákok: 1.842.320, németek: 1.487.737, horvátok: 1.236.308, szerbek: 1.055.416, ukránok 478.310, zsidók: 276.157, egyéb nemzetiség: 194.422 fő. (Spira 1980, 12. p.)

Köztudott, hogy a magyar liberálisok az ún. államnemzet-fogalommal kapcsolatban azt vallották, a magyar korona alattvalói bármilyen származásúak és anyanyelvűek, mindannyian az egy és oszthatatlan magyar nemzet tagjai – ebből kifolyólag a forradalom kitörése után sem ötlött fel bennük a nyelvhasználati jogok kiterjesztésének a gondolata, csak és kizárólag a magyar államnyelv megszilárdítására igyekeztek lépéseket tenni. (Spira 1980, 13. p.) Eszerint bár a magyar liberális nemesség által képviselt politika nem elégítette ki a nemzetiségi mozgalmak vezetőit, belátták azonban, hogy a feudális tespedtségből a polgári átalakulás sikeres lebonyolításához a kormányrudat a liberálisok kezébe kell adni – ez bizonyítja a márciusban kitört magyar forradalom iránti elismerés megnyilvánulását mind szerb, mind horvát, mind román, mind szlovák részről; az ünneplőkhöz csatlakozott Lúdvít Štúr, a szlovák nemzeti mozgalom liberális szárnyának vezéralakja, akkor Zólyom városának követe is. (Spira 1980, 16. p.)

A szlovák nemzeti mozgalmat tehát kezdetben az együttműködés készsége jellemezte, Spira beszámol a Gömör megyében is kialakult mozgalomról, melynek magyarellenes vagy forradalomellenes megnyilvánulása 1848 tavaszán nem volt tapasztalható. A szlovák nemzeti mozgalom képviselői – Štúr, Hurban és Hodža vezetésével – a forradalom idején egyébként több ízben is intéztek petíciót egyebek közt a szlovákok lakta többségű megyék igazgatási nyelvének a szlovák megválasztása, valamint a szlovák nyelvű anyanyelvi oktatás népiskolákban való bevezetése ügyében. Ezekre külön-külön kitérni nem szeretnénk, csupán megemlítjük őket: 1848. március 28-án a mozgalom Liptó megyei híveinek a megyegyűléshez intézett petíciója, 1848. május 7-én a breznóbányai szlovákoknak a Batthyány-kormány elé terjesztett kívánságai, 1848. május 10-én a szlovák mozgalom vezetőinek tanácskozásán kidolgozott petíció a magyar kormány felé, legvé-

gül 1849. március 19-én a szlovák vezetőknek az uralkodóhoz intézett petíciója. (Spira 1980, 243–245. p.)

A magyar vezetőkörök a nemzeti – jelen esetünkben a szlovák – követeléseket azonban „pusztán pánszlavistai irány kifolyásainak, vagyis orosz nagyhatalmi törekvéseket szolgáló bujtogatás gyümölcseinek” tekintették, a bujtogatók féken tartása végett pedig kormánybiztosokat küldtek Árva, Liptó, Turóc, Trencsén és Nyitra megyékbe, valamint elhatározták a császári hadsereg Galíciában állomásozó magyar legénységű ezredeinek egy részének a Felvidékre vezénylését. (Spira 1980, 27. p.) Nincs mit csodálkozni azon tehát, ha ilyen körülmények között a nemzetiségi mozgalmak a magyar forradalom táborától sorra eltávolodtak a nemzetiségi kérdést előtérbe helyezve a szabadságnál, mindent pedig tetőzte a jobbagyfelszabadítás kikiáltása ellenére megoldatlan parasztkérdés. (Spira 1980, 33. p.) A szlovák nemzetiségi mozgalom és a szlovák gárdák szervezésére jelen tanulmányban kitérni nem óhajtunk. Fő célunk rámutatni arra, mennyire volt jelen a szlovákság a magyar honvédsereg táborában, s hogyan és milyen eszközökkel sikerült megnyerni a szlovák ajkúakat a magyar ügy érdekében – egy etnikailag vegyes vármegyén belül, Gömörben.

A császári-királyi hadsereg Bona Gábor szerint 1848 tavaszán a birodalom egyik legfőbb összetartó tényezője volt, az általa képviselt összbirodalmi szemlélet ellentétben állt a szeparatizmussal, így Magyarországnak az áprilisi törvényekben nyert belső önállóságával, legfőképp pedig az addig egységes hadsereg két részre – birodalmi és magyarországi – szakadásával. Ez megmutatkozott abban is, hogy a tisztek és katonák nagy részére az uralkodóház iránti lojalitás volt jellemző, így a magyar nemzeti eszme hatására e hadseregben szolgáló magyarok csak fokozatosan (1848 október–novemberében) léptek át a honvédseregbe. (Bona 2000, 8. p.)

Az önálló magyar hadsereg gondolata 1848 áprilisában vetődött fel először, a minisztertanács május 15-én határozott az első 10.000 főből álló önkéntes sereg felállításáról, majd megkezdődött a toborzás az első tíz honvédszászlóalj felállítására – a kormány ezt a lépést hivatalosan a nemzetőrsegről szóló 1848. évi XXII. tc. alapján tette.²

Az új alakulatok parancsnokainak és tisztjeinek nagy részét a k. u. k. hadsereg katonái adták; Bona szerint az alakuló honvédseregbe történt jelentkezésnek két oka lehetett: a tisztikar egy részének elégedetlensége a fennálló feudális társadalmi viszonyokkal, a birodalom abszolutisztikus kormányzási formájával és nemzetellenes politikájával szemben, a másik ok pedig az egzisztenciális problémák megoldása lehetett. (Bona 2000, 13. p.)

1848 nyarán a már említett önkéntes honvédszászlóalj és a csatlakozó császári-királyi csapatok mellett az egyes vármegyék és városok által összeírt és fegyveres szolgálatra kötelezett (besorozott) nemzetőrszászlóaljok mozgósítására is sor került. Bona szerint a Batthyány-kormány időszakában rendelkezésre álló haderő különböző eredetű, szervezeti és értékű csapataiból, melyeknek csak egy kis részét alkották az első honvédszászlóaljok, az egységes honvédség felállítására csak 1848 decemberében került sor a már említett három forrás, valamint a nemzetőrség és a szabadcsapatok egy

2 Bona szerint az első 10 zászlóalj felállítására 1848 májusa és augusztusa között került sor, júliustól további négy zászlóalj szervezése ment végbe Erdélyben, valamennyi a k. u. k. haderő tevékeny közreműködésével. (Bona 2000, 9 p.)

részének csatlakozásával. (Bona 2000, 18. p.) „Az ország védelmére kiállított honvédhaderő 1848. december közepén mintegy 85.000–90.000 gyalogosból, 8000–8500 lovasból, 4500–5000 tüzérből, összesen kb. 100.000–110.000 emberből állt.” (Bona 2000, 23. p.)

A létszám után érdemes megvizsgálnunk a honvédsereg nemzetiségi összetételének problematikáját is. Bona Gábor szerint a honvédtisztikar nemzetiségi összetételét illetően csak a felső vezetésre vonatkozóan ismertek némi adatok (akik a szabadságharc előtt vagy után tisztii rendfokozatot viseltek a császári-királyi hadseregben), a források azonban meglehetősen hiányosak. A honvédtisztek nemzeti hovatartozását ugyanis sem a honvédseregben, sem pedig a császári-királyi hadseregben nem tartották nyilván. Problémát jelent a 19. század közepének a nemzeti hovatartozást bonyolító „hungarus” szemlélet is, melynek alapján etnikailag egyértelműen németnek vagy szlováknak vehető személyek – akik, lehet, magyarul nem is tudtak – magukat magyarnak vagy pontosabban fogalmazva a magyar politikai nemzet tagjának tekintették. (Bona 2000, 8. p.) Egyedüli segítség tán az etnikai hovatartozás megállapításánál a név, születési hely, vallás és nyelvismeret, mely szerint egyesek nagyjából behatárolhatók.

Bona szerint a honvédsereg tábournoki és törzstiszti kara esetében a 830 tiszt közel 70%-a tekinthető magyarnak (ez kb. 570 főnek felel meg – köztük kb. 160 fő származott a Felvidékről), 15,5%-ot tettek ki a németek és osztrákok (kb. 130 fő – ebből Magyarországról 75 fő), a lengyelek 4,2%-ban szerepeltek, a szerbek és horvátok pedig 3,6%-ban képviselték magukat. A honvéd századosok esetében ez az arány a következőképp alakult: magyarok: 80%, németek és osztrákok: 11%, lengyelek: 3,5%, szerbek-horvátok: 1,5%. (Bona 2000, 9. p.) Amint látjuk, a szlovákok jelenléte nem igazán mutatkozott meg, ennek két oka ismert – egyik az, hogy többségük 1848/49-ben a magyar honvédseregek ellen foglalt állást, a másik pedig, hogy a 19. század derekán a császári-királyi hadsereg tisztikarában, mely a szabadságharc tábournoki és törzstiszti karának döntő hányadát képviselte, szlovák nemzetiségű tisztekre ritkán akadt példa. Bona a honvédsereg parancsnoki karából csupán néhány szlovák tisztről emlékezik meg: Gasparez János (Besztercebánya, Zólyom vm.), Halóska Adolf (Királylehotka, Liptó vm.), Navratyll György (Csejte, Nyitra vm.), Prihoda János (Butkován, Nyitra vm.) és Sklenka Vince (Szokolca, Nyitra vm.). (Bona 2000, 133. p.)

Deák István szerint annak, hogy a magyar honvédségben kb. ezer Habsburg-tiszt szolgált, alapvető oka valószínűleg nem a magyar hazafiasság, inkább az ezredhűség és a karizmatikus parancsnok (Görgey) iránti csodálat lehetett. A forradalom során mind az osztrák, mind a magyar seregek túlnyomórészt besorozott újoncokból álltak – mind a magyarországi osztrák megszálló erők, mind a magyar hatóságok nemzetiségre való tekintet nélkül katonai szolgálatra kényszerítették a fiatal férfiakat –, ugyanakkor mindkét fél seregében sok ezer önkéntes is harcolt, pl. szlovák bányászok a legkiválóbb zászlóaljokban. (Deák 1993, 57. p.)

Szomorú tényként könyvelhetjük el, hogy a fegyverletétel után a legtöbb honvédtisztet egyszerűen besorozták a császári hadseregbe közkatonaként – büntetésül. Nagyrészt azonban belőlük került ki a dualista Magyarország állami és vármegyei közigazgatási hivatalnokainak jelentős része, továbbra is megőrizve 1848 „szabadság, egyenlőség, testvériség” jelszavát és liberális eszméit, mint ahogy azt „kicsinyített változatban” Gömörre vonatkozóan is látni fogjuk.

Gömör-Kishont vármegye egyszerre volt fóruma mind a magyar, mind a szlovák nemzetiségi mozgalmaknak, színhelye a Tiszolc és Nagyrőce környéki pánszláv igazításoknak és a hurbanisták garázdálkodásainak, Schlick hadainak és az orosz seregek betörésének, valamint Lenkey, Dembinszky és a Beniczky Lajos őrnagy vezette honvédcsoportok csatározásainak. Görgey Artúr, a magyar honvédek főparancsnoka 1849. július 19-én vonult be Rimaszombatba, és itt kezdődtek el az esetleges békealkuval kapcsolatos tárgyalások a cári haderő főparancsnokával, Chrulew ezredessel. A szabadságharc emlékére alakult meg 1868-ban a Gömör-Kishonti Vármegyei Honvédegylet,³ tömörítve az egykori gömői aggharcosokat.

A megyei múzeumban megtalálható az egylet 1848/49-es honvédjegyzéke, melybe az Országos Honvédegylet központi választmánya öttagú bizottmányának 1868. szeptember 17-én keltezett felhívása folytán összesen 691 egykori gömői honvéd igazoltatta magát a rimaszombati és a rozsnói választmány előtt az 1868/69-es években. (L. Az 1848/49-es *honvédek*...) Bona Gábor összesen mintegy 25.000 szlovák ajkú honvédről számol be (Bona 1998b), akik a magyar hadseregben harcoltak, köztük nem csak magyar anyanyelvű, hanem szláv és német felmenőkkel rendelkező, nem magyar ajkú honvédről kell említést tennünk, akik hol önkéntesként, hol besorozott katonaként játszottak szerepet a harcmezőkön. Az utókor számára fennmaradt egyleti iktatókönyv óriási eszmei és információértékkel bír. A bejegyzett 691 gömői honvédnév mellett minden esetben szülőfalujuk/városuk neve is szerepel, ill. a konkrét honvédzászlóaljhoz való besorolásuk, ám foglalkozásuk és katonai múltjuk története csak elvétve említődik a könyvben, melyből nemzetiségi hovatartozásuk valószínűsíthető. A német vezetéknevek zöme Dobsináról és környékéről ered, a szláv nevek előfordulása egyértelműen Gömör északi részéhez köthető: Murány, Murányhosszúrét, Nagyrőcze, Kokova, Polomka, Pohorella, Vernár és Telgárt településekhez. E nemzetiségi vonal lényegében ma is a szlovák–magyar nemzetiségi választóvonalat képezi. Jelen tanulmányban arra teszünk kísérletet, hogy a honvédek vezetékneve alapján bizonyítsuk be: a magyar szabadságharc egykori gömői honvédei között számos, a Kossuth-eszméket valló, magyar öntudatú, asszimilálódó szláv vagy német ajkú harcolt önkéntesként amellet, hogy természetesen számos honvéd felsőbb parancsra lett besorozva a honvédseregekbe. Szám szerint 82 nevet vizsgáltunk több szempont szerint, a nevek szláv vagy német alakja (csengése), lakóhely, annak nemzetiségi eloszlása, önkéntes–besorozott alapján. Vizsgálódásunkhoz az előző fejezetben ismertetett települések nemzetiségi eloszlását vettük alapul.

3 Az 1867 után országszerte tömegesen megalakuló honvédegyletek kettős célból alakultak: egyrészt segélyegyletként a Ferenc József által az 1848/49-es áldozatok számára ajánlott 100.000 aranykoronás alapítvány elosztása végett, másrészből a kiegyezéssel szemben álló politikai tömegszervezetté váló alakulás céljából, mint amolyan újabb szabadságharcos hadsereg magja. (L. Bona 1988, 66 p.)

5. táblázat. Névvizsgálat: szlávnak vagy németnek tartható gömöri honvédek.

Település	Honvéd vezetékneve	Ö	B	K	Zászlóalj
Nagyőrce	Mispát	X			9.
Nagyőrce	Sztupjár	X			48.
Nagyőrce	Krek	X			9.
Nagyőrce	Králl (Hrabovi)	X			cs.-k. 3.
Nagyőrce	Hlobéczy	X			19.
Nagyőrce	Janik	X			19.
Nagyőrce	Szitniczky	X			19.
Nagyőrce	Roszjár	X			9.
Nagyőrce	Sziman	X			19.
Rimaszombat	Pivovaret	X			38.
Rimaszombat	Fogtövi	X			3. Coburg huszárezred
Pohorella	Pletenyík	X			Vasa ezred
Kokova	Vajvoda	X			19.
Kokova	Kniska	X			9. Sándor huszárezred
Murány	Vitko, Martinsok, Bódis, Garlati, Valko, Roháts, Spisák, Rukavicza, Ferencsik, Hepka		X		besoroztatott Rozsnyón (nincs adat)
Murányhosszúrét	Mihalcsek, Paludzák, Paulini, Zuzindlák, Babula, Kekenyák		X		besoroztatott Rozsnyón (nincs adat)
Kokova	Maczúrik		X		-
Ratkó	Hrvol		X		48.
Ratkó	Gyurinda		X		54.
Polonka	Harvan, Miklosko, Oczeli, Tkácsik, Rasztocsány, Svetlak, Hajcsno, Predajna, Piljár, Sullej, Svidran, Wlasati, Buvalla, Kantorisz, Dupák, Bacsos, Ornák, Hajcsus			X	- (nincs adat)
Pohorella	Hrtsák, Koprada, Skolník, Szikorák, Tomisko, Baloha, Klinecz, Swittan			X	- (nincs adat)
Dobsina	Szontagh, Lux, Czapf, Burger, Schvirian, Nikl, Neupauer, Magut, Graft, Langsfeld	X			19.
Dobsina	Tuchmayer, Smid	X			12.
Dobsina	Kirschner	X			18.
Dobsina	Haag	X			1.
Dobsina	Emericzi	X			Hannover huszárezred
Telgárt	Martsinko, Fígel, Jamrik, Nemtsok, Szamko, Doruska	-	-	-	19.
Vernár	Krutsko, Broszak	-	-	-	7.

Forrás: Az 1848/49-es honvédek... Jelmagyarázat: Ö = önkéntes; B = besorozott; K = község által felavattott.

A vizsgált adatok alapján valószínűsíthetjük az egyes gömöri honvédek nemzetiségi hovatartozását (anyanyelvét) – mindegyik az előző fejezetben ismertetett származási helyük etnikai statisztikai eloszlása is következtetni enged –, ami utalhat egyfajta asszimilációra, magyarságszimpatiára.

Nem minden idegen ajkú gömői csatlakozott azonban a magyar szabadságharc-hoz, akadtak, akik a szlovák hurbanisták csapataihoz szegődtek. A gömői forradalmi események szlovák mozzanatait részletesen elemzi esszéjében (Mináč 1989) Vladimír Mináč, bemutatva két gömői szláv hazafi, Ján Francisci és Štefan Marko Daxner életútját, kik a szlovák önkéntes nemzeti gárdákat szervezték a megyében. Mikor 1848-ban Szentmiklóssy Antal első alispán mint a balogvölgyi nemzetőrszázad századosa táborba vonult, a megye kormányzatával Fáy Gusztávot, a későbbi (1872-ben megválasztott) gömői főispánt bízták meg. Ő volt az, aki humánus érzületeinek engedve arra törekedett, hogy megakadályozza az 1848 októberétől 1849 januárjáig Pelsőcön raboskodó szlovák vezérek – Daxner, Bakulínyi és Francisci – felakasztását, amit a hazafias közvélemény türelmetlenül követelt. Ebben támogatta őt Bornemisza Sámuel (az 1910-ben gömői főispánná választott Bornemisza László atyja) és Szentpétery Sámuel pelsőci református lelkész is.⁴ Bár egyértelműen hazafiatlan törekvésről volt szó, az emberi gesztus háttere mögött valószínűleg taktikai számítás állhatott, mely értelmében a forradalom közepette zajló katonai összecsapások a magyar oldal számára kedvezőtlen kimenetele következtében a magyar fél célja a szlovákok megnyerése és a magyar nemzeti ügy, ill. a magyar honvédcsapatok oldalára állítása lehetett.

Spira György szerint egyébként a felvidéki szlovák lakosság zöme még a Nyitra megye északnyugati szélén lakó falvakban sem támogatta a hurbanistákat, hanem éppen a „szlovák légió” ellen és a magyar forradalom mellett foglalt állást – mindebben több tényező is közrejátszott. Az egyik, hogy a magyar fennhatóság osztrák fennhatósággal való felcserélésének az eshetősége vajmi kevés szlovákokban keltett örömet, másrészt a szlovákok tekintélyes hányada a magyar forradalom jobbágyfelszabadító vívmányainak volt a haszonélvezője, harmadsorban pedig pusztán vallási indítékú volt: a szlovák hadjárat kizárólagos evangélikusok általi vezetését a katolikus vallású szlovákok gyanakvással szemlélték. (Spira 1980, 75. p.) Valószínűleg ezek a tényezők dominálhattak Gömör esetében is.

Hogy a nemzeti ellentétek 1848/49-es elfajulása mennyiben keresztezte útját a magyarországi nemzetiségi kérdés jövőbeli egészséges rendezésének, a következőkben látni fogjuk.

Asszimiláció és nemzetépítés a Bach-korszakban és a provizórium idején

Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc utáni események súlyos tanulságokat szolgáltatottak a nemzetiségi kérdésben. Deák Ágnes szerint Magyarországon elsősorban a forradalom során tett szolgálatok megjutalmazását várták az osztrák kormányzattól a lojalitásukat kinyilvánító nemzeti csoportok (esetünkben a szlovákok), kollektív elismerést és kollektív jogokat, vezetőik jutalmát és kitüntetését vártak. Kitüntetését kapott a szlovák Michal Miloslav Hodža is, azonban Ľudovít Štúr és Jozef Miloslav Hurban kitüntetési javaslatát a minisztertanács már nem fogadta el, mivel őket 1850 őszén pánszláv agitáció vádjával katonai törvényszék elé állították. (Deák Á. 2000, 54. p.) A nemzeti

4 Gömör-Kishont, 1895. május 2., 16. évf. 18. sz.

mozgalmak és a kormányzat közötti konfliktus tovább éleződött, miután a császári manifesztumok által megígért jogokból és szabadságokból, legfőképp pedig a horvátoknak, szerbeknek, románoknak és szlovákoknak ígért egyenjogúsításból nem lett semmi, holott 1849. augusztus 20-án még a következő sorokat írta J. A. Blackwell angol diplomata Lord Palmerstonnak: „Magyarország északi megyéiből alakítandó koronatartományról beszélnek, melynek neve Szlovákia.” (Deák Á. 2000, 103. p.)

Bach belügyminiszter 1851. július 20-án jóváhagyta az *Ideiglenes utasítás a szabad királyi és rendezett tanácsú városok községi ügyeinek intézésére* c. iratot, mely az év augusztus 31-én lépett hatályba. A szabályozás értelmében állami szervek hatáskörébe került a korábbi városi igazgatás számos területe (igazságszolgáltatás, rendészet, pénzügyek), továbbá állami felügyelet alá esett a tisztviselők megválasztása vagy kinevezése módjának meghatározása, a községválasztmány feloszlata, a városi szervek határozatainak jóváhagyása. (Deák Á. 2000, 119. p.) Deák Ágnes szerint az egyes települések ezáltal az állami adminisztráció különböző szintű hivatalnokainak közvetlen felügyelete és irányítása alá kerültek, így a közigazgatásban a nemzeti jelleg érvényre juttatásának nem igazán kedveztek a feltételek.

Bach 1849. szeptember 27-én elkészített javaslata a magyarországi közigazgatás ideiglenes szervezeti elveire vonatkozóan kimondta, hogy „a politikai hivataloknak egyes lakosság esetén az 1849. március 4-i birodalmi alkotmány szellemében valamennyi népfajt egyenlően kell védelmezniük. Az elterjedt országos nyelveken íródott beadványokat el kell fogadni, s azokat az ügyfél nyelvén kell elintézni. Ettől eltekintve azonban minden közigazgatási szerv hivatali nyelve Magyarországon a német”. (Deák Á. 2000, 198. p.) Ennek ellenére Deák szerint Gömör megyében még 1850 tavaszán is magyar nyelvű ügyintézés folyt megyei szinten, a német belső hivatali nyelv érvényre juttatása pedig nagyon nehezen haladt.

Az oktatást illetően Geringer 1849. november 6-i rendelete értelmében néptanodáknál az anyanyelven történő oktatást rendelték elő, az elemi iskola negyedik osztályában pedig már előírták a német nyelv kötelező oktatását. (Deák 2000, 251. p.) A középiskolákat az 1849 őszen kibocsátott rendelet, az *Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich* szabályozta, mely az anyanyelvű oktatás mellett foglalt állást, elrendelte továbbá, hogy „minden iskolában tanítani kell a diákok anyanyelvét és annak irodalmát, valamint lehetőséget kell biztosítani a német nyelv és a tartományi nyelvek elsajátítására”. (Deák 2000, 258. p.) Thun Leó kultuszminiszter e rendeletet a magyarországi gimnáziumokra az 1850. IX. 7. tc. értelmében terjesztette ki, előírta továbbá a német nyelv kötelező tantárgyként való oktatását, s az újonnan bevezetett érettségi vizsga fontos részévé tette. (Deák 2000, 259. p.)

1851-ben az abszolút kormány az *Entwurf*-ban megfogalmazott elveket és szabályokat Magyarországon is ráoktrojálta a protestáns iskolákra. („A gymnasiumok köteleztetnek a német nyelvet, mint rendes és mellőzhetetlen tantárgyat bevenni, a magyar és tót nyelveket alaposan tanítani, s az »Entwurf«-ban kimutatott átalakításhoz – különös figyelemmel a görög nyelvre, a matematikai s természetismereti tudományokra, – mind a tanítók, mind a tanítványok akként készítsék elő magukat, hogy azon átalakítás –, melytől különben is az egyes tanodák nyilvános állása s az állam előtt érvényes bizonyítványok kiadhatásának joga feltételeztetik, – az 1851-52-ik évben minden lényeges pontjaiban életbe léptessék. Ahol kellő anyagi erő nincs, ott az állam fog segélyt nyújtani

azon feltétel alatt, hogy az általa fizetett tanítókat az állam nevezendi ki.”) A benne foglalt követelményeknek természetesen a legtöbb iskola – így külön-külön a rimaszombati, az oszgyáni és a sajógömöri algimnázium sem – nem tudott megfelelni autonóm jogai megtartása mellett. Ezen okból kifolyólag egyesült tehát – végül a sajógömöri tanintézet nélkül – 1853 nyarán a rimaszombati református és az oszgyáni evangélikus tanoda Rimaszombat székhellyel.

A szabadságharc utáni évek asszimilációs és nemzetépítő politikája Gömörben is legjobban az oktatásügy terén prezentálható. Az iskolaintézményekben való németesítésre és magyarosodásra tökéletes példával tudunk szolgálni Mikszáth Kálmánnak, az egykori rimaszombati kisdíáknak a visszaemlékezései alapján, de értékes információkkal bírnak Hörk József és Szombathy Viktor feljegyzései is; valamennyien az akkori legpatinásabbnak számító tanintézet, az Egyesült Protestáns Gimnázium diákjai voltak.

Mikszáth 1857–1862 között volt e rimaszombati reáltanoda diákja. Dr. Veress Samu gimnáziumi igazgató e szavakkal emlékszik vissza a korszakra: „A leverett szabadságharc s a tíz évig tartó passzív ellenállás sajátságos hangulatot szült a közéletben, melynek alapját képezte a bánat, keserűség, de volt benne remény és lelkesedés. Ez a hangulat a 60-as évek elején bejutott az iskolák falai közé is, hol a hazafias szellemű tanárok buzgó támogatása mellett a tanítványok lelkét is megérintette. Az iskolák ez időben nemcsak az abszolút műveltségnek és tudománynak, hanem a hazafias érzelmeknek is veteményes kertjei voltak s politikai életünk 67-ben kezdődő új korszakának erős nemzeti irányzata jó részben annak a férfiúvá nőtt tanuló ifjúságnak tulajdonítható, melynek hazafias érzelmeit – az erőteljes germanizációval járó abszolútizmus időszakában, mikor a nyilvános életben minden tiltva volt – titokban az iskolák plántálgatták és ápolták.” (Veress 1909, 25. p.) Az itt diákoskodó Mikszáth ekképp emlékezett vissza egykori tanáraira, kiknek többsége valaha Kossuth hadseregében szolgált honvédként: „Fagyos világ volt ez. Akkor minden melegség bent szorult az ilyen intézményekben. Ezek voltak még a végvárok, amelyekben magyar levegőt lehetett szívni. Ezek a férfiak, akik akkor itt tanítottak, nem afféle tanügyi bácsik voltak (ahogy most képzelné az ember), hanem az utolsó generálisok, akik titokban hadsereget nevelnek, ügyes politikusok, akik óvatosan, nagy furfanggal belecsepegtetik a rideg, száraz tananyagba azokat az édes érzéseket, melyekből a hazaszeretet lombosodik ki, bűvészek voltak, akik úgy tudják mutogatni a múltat, hogy benne látszik kidomborodva a jövő, próféták voltak, akikben a hit nem szétfoszló ábránd, hanem élő fa, amely gyökereit beleereszti a fogékony gyermeki szívekbe. A tanári kar csupa méltóságteljes tekintélyekből állott. Ezek az emberek olyanok tudtak lenni, amilyenekké a tanítványaikat szerették volna nevelni. Egyesült Protestáns Gimnázium lévén a fele professzorok kálvinistákból teltek ki, a másik fele a lutheránusokból. Ez utóbbiak közt különösen Terray Károly és Fábry János álltak nagy magaslaton. Keményfejű magyarok mind a ketten, kik az ő erős várukba vonulva, az iskola falai közé, semmit sem engedtek abból a szellemből – amely immár lépcsőzet volt a kazamatákba és a börtönökbe. De mégis úgy rémlik nekem, mintha kissé óvatosabbak lettek volna a kálvinistáknál. Ezek, különösen Baksay István és a vidám szellemű Szeremley Károly, ahol csak lehetett, a legártalmasabb tananyag közt is élesen gúnyolódtak a fennálló rendszer felett – pedig akkor a meggyefőnöknek hosszú fülei voltak és hosszú kezei. A szókimondást és szabadszájúságot különben tanítványaiktól is szívesen vették. Bátor, nyílt, igaz embereket akartak belőlünk nevelni. A tapintatlan őszinteség hamarabb talált

náluk mentséget, mint az ügyesen eltakart ravasz szándék.” (Mikszáth 1908) E sorok mindenestre nagy merészségről adnak tanúbizonyságot a tanárok részéről egy olyan korban, amikor a Bach-korszak politikai orgánumainak hatásköre kiterjedt az egyházi és iskolai ügyekre egyaránt.⁵

A léghő az alkotmány részbeni visszaállítása folytán némileg enyhült. A magyar és a nemzetiségi politikusok az önkényuralom hálójából való kibontakozás érdekében 1861. április 6-án hosszú idő után újból összehívták az országgyűlést. A megszületett kompromisszum értelmében „az egységes nemzetet a magyar állam történelmi fogalmának megfelelő magyar nemzet képezi, és az országban lakó népek: magyarok, szlovákok, románok, németek, szerbek, rutének stb. egyenjogú nemzetiségeknek tekintendők, amelyek a történelmi magyar állam fogalmába tartoznak”. (Balogh 2002, 47. p.) A központi hivatalok ügykezelési nyelve a magyar lett, a községek ügykezelési nyelvét azonban a gyűlés szabadon választhatta meg, mint ahogy a községi és egyházi elemi iskolák is szabadon rendelkeztek a használandó oktatási nyelvről.

A Gömör-Kishonti Múzeum Történelmi Könyvtárában hűségesen őrzik az egykori gimnázium iskolai értesítőit és néhány osztályzati könyvét. Jelen tanulmányunkban részletesebben Mikszáth évfolyamát fogjuk megvizsgálni, hiszen diákoskodása egybeesik a Bach-abszolutizmus végével és a provizórium kezdeti korszakával.

Az intézmény történetével kapcsolatban tudjuk, hogy az osztrák evangélikus és a rimaszombati református tanodák egyesítésével jött létre 1853-ban, és vált ezzel a környék legnagyobb presztízsnek örvendő középiskolai intézményévé. Egyházi protestáns jellegéből adódóan zömében ágostai evangélikus hitvallású (117) és református (75) hitfelekezetű diákok látogatták, de a gimnázium 1862/63-as iskolai értesítőjében ugyanezen évben az összes 202 tanuló közül a fent szemléltetett protestáns hallgatókon kívül elvéve katolikus (5) és izraelita vallású (5) diák is akadt. (*Értesítés...*, 4. p.) Egy 1859-ben kiadott iskolai értesítő füzet egyöntetűen jelzi olvasójának, hogy az intézmény tanítási nyelve a magyar, mely mellett „német nyelven is kimerítő oktatást vesznek a gyerekek”. (*Értesítvény...*, 11. p.) A német nyelv elsajátítása azonban nem rögtön kezdődött, csupán a második évfolyamtól oktatták, mondván, „a tót ajkú növendékeinknek nagyon fárasztó volt a magyar és latin nyelven kívül még egy harmadik új nyelv nehézségeivel is ugyanazon egy éven át megküzdeni” (*Tudósítás...*, 5. p.) A magyar nyelv tehát új nyelvként kerül említésre, ami rámutat a korabeli csererendszer példájára is, mely szerint nagyon sok észak-gömöri szlovák család épp a magyar nyelv elsajátítása végett küldte a magyarok lakta déli vidékre csemetéjét taníttatni.⁶ Érkeztek azonban a megyén túlról is, az alábbi, 1854-ben kiadott gimnáziumi értesítő összesen 151 diákot jegyez fel az 1853/54-es iskolai évben a következő, lakhelyek szerinti felosztásban: Gömör (108 diák – ebből 41 rimaszombati), Nógrád (20), Liptó (7), Zólyom (5), Turóc (2), Hont (2), Szabolcs (2), Bereg (1), Szepes (1), Abaúj (1), Heves (1). (*A Rimaszombatban...*, 13–14 p.)

A következőkben a tanulók nemzetiségének megvizsgálására teszünk kísérletet, mégpedig születési helyük, vallásuk, atyjuk foglalkozása és a jövődöbéli szakmára

5 Bach belügyminiszter rendelete a magyarországi politikai közigazgatási hatóságok szerkezetében. 1850. szeptember 13., Bécs. (L. Pajkossy 2006, 343. p.)

6 Sokakon kívül említi idézett művében Vladimír Mináč is. (Vö. Mináč 1989)

szánt följegyzések alapján, melyek a gimnázium osztályzati könyveiben maradtak fenn az utókor számára. Mikszáth Kálmán évfolyamát figyelembe véve az 1857/58 és az 1859/60-as éveket fogjuk két különböző szempont alapján görcső alá venni. A korabeli gimnáziumi értesítő brosrák alapján az 1857/58-ban megnyílt első évfolyamba 69 kisdíák (köztük a későbbi jeles író) vétetett fel: Gömörből 49 (ebből 20 rimaszombati), a környező megyékből pedig 20. A szomszédos megyék közül Nógrádból (5), Zólyomból (5) és a Szepességéről (4) érkezett a legtöbb diák. A tanulók vallási összetételét megvizsgálva ezen évfolyam diákjainak 52%-a evangélikus, 47%-uk pedig református vallásúnak vallotta magát, az izraelita és katolikus hitvallásúak 1-1 főt tettek ki. A szülők foglalkozását szemügyre véve 48%-os többséget alkotnak az iparosszakmát űző szülők, magas aránnyal képviseltetik magukat a szabad foglalkozást végző értelmiségiek (25%) és a földművesek (23%). Nem elhanyagolható a vendéglátás terén (8%) hivatást vállaló szülők és a birtokosok (8%) száma sem.⁷

Az 1857/58-as és az 1859/60-as iskolai évfolyam tanulói között első olvasásra szláv csengésű vezetéknevvel rendelkező, túlnyomórészt szlovákok lakta településről érkező és a szlovákokra jellemző evangélikus hitvallású diákra bukkantunk, ők valószínűleg szlovák anyanyelvűek lehettek.

6. táblázat. Névvizsgálat: szlováknak tartható gömöriek a Rimaszombati Egyesült Protestáns Gimnázium két évfolyamában.

Diák neve	Születési hely	Szülő foglalkozása	Vallása	Jövőbeni szakmája
Boto János	Lukoviste (Gömör)	földműves	evangélikus	iparos
Dianiska István	Tiszolc (Gömör)	földműves	evangélikus	iparos
Hudacsik Viktor	Róce (Gömör)	tanító	evangélikus	kereskedő
Laucsek Dániel	Fűrész (Gömör)	lelkész	evangélikus	lelkész
Haviar Dániel	Dobóca (Gömör)	jegyző	evangélikus	tanító
Bakulinyi János	Rimabrezó (Gömör)	erdésztiszt	evangélikus	erdész
Hudoba Gyula	Zólyom	számvevő	evangélikus	kereskedő
Osztrólczyk Károly	Poltár (Nógrád)	lelkész	evangélikus	orvos
Vansza János	Fűrész (Gömör)	tanító	evangélikus	tanító
Benkár József	Róce (Gömör)	vasgyári tiszt	evangélikus	kereskedő
Matúska István	Liptó	hivatalnok	evangélikus	orvos
Zvara János	Tiszolc (Gömör)	polgár	evangélikus	lelkész
Hrk József	Likér (Gömör)	vasgyári tisztviselő	evangélikus	lelkész

Forrás: GM 23 352.

A fenti táblázat a nemcsak a helyi tősgyökeres gömöri szlovákság jelenlétére mutathat rá, hanem a Bach-korszak során beözönlő és hivatali posztokat betöltő szláv anyanyelvűek felbukkanására is a térségben, ugyanakkor a következő táblázatban összefoglalt

⁷ Az *Egyesült Protestáns Gimnázium osztályzati könyve. 1857–58.* Rimaszombat, Gömör-Kishonti Múzeum, Történeti könyvtár. Iktatószám: 23 352 GM. (A továbbiakban: GM 23 352); Az *Egyesült Protestáns Gimnázium osztályzati könyve. 1859–60.* Rimaszombat, Gömör-Kishonti Múzeum, Történeti könyvtár. Iktatószám: 23 353 GM (A továbbiakban: GM 23 353)

német vezetéknevű diákok származása német betelepült beamter, szepességi cipszer vagy izraelita hitvallású családi háttérre utalhat.

7. táblázat. Névvizsgálat: németnek tartható gömöriek a Rimaszombati Egyesült Protestáns Gimnázium két évfolyamában.

Diák neve	Születési hely	Szülő foglalkozása	Vallása	Jövőbeni szakmája
Bartsch Rudolf	Lőcse (Szepes)	iparos	evangélikus	iparos
Kübecher Károly	Szepes	kézműves	evangélikus	kereskedő
Krausz Arthur	Lőcse (Szepes)	kereskedő	evangélikus	kereskedő
Fleischer Károly	Szepes	polgár	evangélikus	iparos
Kupferschmidt Ottó	Sztrázsa (Szepes)	gazda	evangélikus	lelkész
Maugsch István	Késmárk (Szepes)	polgár	evangélikus	gyógyszerész
Puhl Gyula	Murány (Gömör)	hivatalnok	evangélikus	lelkész
Gregor Károly	Lengyelország	cs.-k. hivatalnok	katolikus	katona
Steinhübel Gyula	Ráhó (Gömör)	festő	evangélikus	hivatalnok
Brenner Móric	Szerencs (Zemplén)	bérlő	izraelita	orvos
Friedmann Bernát	Zemplén	rabbi	izraelita	kereskedő
Klein Ignác	Losonc (Nógrád)	-	izraelita	orvos

Forrás: GM 23 352; GM 23 353.

Az asszimiláció és a nemzetépítés az iskolai életben is megmutatkozott. Érdemes itt megállnunk egy pillanatra és fellapoznunk Hörk József diákkori visszaemlékezéseit az 1860. évnél: „Üstökös járt az égen és annak fényes képét megbámulni kitelepedtünk az udvarra. Leterítettünk zöld szőrös, zöld bársonyos, piros díszes subáinkat és odavártuk jó barátainkat. El is jöttek szépen! Legelől Percz bácsitól Mikszáth Kálmán és azután a szomszéd diáktanyákról a felvidéki tót fiúk, kik magyar szóra jöttek. Aztán eljött Beke Laci is, a közel lakó Szeremley tanár úr kosztosa és végül ő vitte a szót. Beszélt nekünk oly melegen, oly lelkesen és olyan részletesen mindenről, különösen az 1848. márciusi ifjúságról, hogy csak úgy nyeltük a szót és csak úgy dobogott a szívünk.” (Hörk 2010, 80. p.) Az ő sorai között találunk példát a német nyelv iránti ellenszenvre is: „Elhatároztuk, hogy nem tartunk német órát és hogy senkinek sem szabad a leckéjét tudnia. Szokhány Andris és Juhász Jancsi becsukták az osztályt, eldugták a kulcsot a kéménybe, én pedig néztem. Ott kapott el a professzor. Az igazat megvallani nem akartam, hazudni nem szoktam, így hallgattam. Harapófogóval sem bírt belőlem egy szót is kihúzni. Lakatost hívatott. Megnyílt a tanterem. Dühös lett. Engem a középre állított. Miután a német nyelv professzora bottal megvert, mert szándékosan nem mondtam el a leckét, rögtön népszerűvé lettem.” (Hörk 2010, 77. p.) Erre a diákcsínyre Mikszáth is visszaemlékszik feljegyzéseiben, hiszen Hörk Józseffel osztálytársak voltak (a III. és a IV. osztályt járták együtt): „Kimondtuk, hogy nem tanulunk németül. Negyvenen álltunk össze és átadtuk a német nyelv professzorának azt a határozati javaslatunkat: »Nix dajts!« A professzorok elrémültek, értekezletet tartottak, kapacitáltak, biztattak, de nem használt, a német óra alatt üres volt a tanterem.” (B. Kovács–Majercsik–Ádám 2010, 6. p.) Mindez a rimaszombati Egyesült Protestáns Gimnázium falai közt zajlott rögtön a Bach-korszak után. Törs Kálmán 1882-ben utólag ekképp elevenítette fel az esetet: „Mikor a Bach-idő meg-

szűnt, roppant hazafiak lettünk valamennyien, de kivált a tanuló ifjúság. Mikszáth akkor Rimaszombatba járt iskolába, s hogy hazafiasságát dokumentálja, de tán más be nem vallott okból is, propria auctoritate kitörülte a német órát a leckerendből.” (B. Kovács–Majercsik–Ádám 2010, 18. p.)

Az idegen légkörben virágzó hazafiasság Hörknél is előtör: „Jött a március 15. Reggel hétkor már mind az iskolában voltunk. Dapsy Pali egy hatalmas nemzeti zászlót hozott. Felragadta és azt mondta: Utánam! Mire a mit sem sejtő tanárok megérkeztek, a gimnázium diáksága már a temető melletti sánc dombján a Dapsy Pali magasra tartott zászlaja alatt énekelte: »Hazádnak rendületlenül légy híve, ó magyar!« Mikor pedig Dapsy Pali a lelkesítő szónoklatba fogott, dob pergett, s láttuk a katonaság fölvonulását »mit pflanztem Bajonett«. De akkorra már Miklovics tanár úr is futott, illetve loholt felénk, csak úgy szakadt róla az izzadság: Jertek haza fiaim, jertek hirtelen mert lelőnek! Miklovics odaszaladt a tiszthez, de nem tudott vele beszélni, nem értette a nyelvet (...) a tiszt azt kommandirozza: Zum laden! Ekkor futva jött az iskola directora és már megszűrő fehér lapot lobogtatott, melyet – amint a tiszt közelébe ért – átadott. – Habt Acht! – dob pergett, a katonaság elvonult. Hozzánk fordult a director: Az ifjúságot megmentettem, de az iskolát nem! Be fogják csukni a gymnasiumot! (...) A fiúk elhatározták, hogy kérő deputációt küldenek a megyefőnökhöz. A sors és az önakarat is négy fiút küldött ki a megyeházára, akik hajlandók voltak önmagukat feláldozni az iskoláért. A megyefőnöknél magukra vették a lázítás vádját.” (Hörk 2010, 79–80. p.) A történet csattanója, hogy a megyefőnök parancsára a tanári kar által szigorú büntetésben részesülő diákokat kétheti házi fogságra ítélték és becsuktak minden osztályt a maga termébe egy délutánra, bátor szereplőink a Forradalmi és Csataképeket olvasták. „Hogy mit csinált a többi osztály, nem tudom, de aligha dicsérte egy is a németet! Bejött közénk Miklovics tanár úr is, hogy mind ott vagyunk-e? Mind ott voltunk... de ő sem ment ki, ő is hallgatta aztán azokat a dicső történeteket...” (Hörk 2010, 80. p.) E szemelvények is bizonyítékai annak, hogy az abszolutizmus idején dívott németesedési hullám Gömörben nemhogy tartósan megtelepedni, hanem általában a hétköznapi életben meghonosodni sem tudott, s ellenszenvet váltott ki.

Ahogy az első fejezetben is említettük, Gömör-Kishont vármegye északi része zömében szlovákok, déli része főleg magyarok lakta vidék volt, Dobsina környékén pedig elszórta németek lakta települések sorakoztak. Az abszolutizmus idején kötelező jelleggel betelepülő osztrák hivatalnokok a kiegyezést követően fokozatosan beolvadtak a helyi magyarságba (Vö. Szombathy 2010, 83. p.), ez a magát németnek valló lakosság számának csökkenésében is megnyilvánult. A 20. század elején a magát magyarnak valló gömöri polgárok száma évről évre növekedett, ami nagy valószínűséggel a magyarosodás és az asszimiláció sámlájára írható. A megyeszékhely Rimaszombat magyar jellegét bátyaként védte, sőt még az abszolutizmus idején is ügyesen megőrizte nemzeti voltát. A közigazgatásban tevékenykedő magasabb beosztású magyar hivatali személyek a megtorlást követő években visszavonultak birtokukra és nem vállaltak állást (pl. Szontagh Bertalan főjegyző-alispán), majd csak az alkotmány teljes visszaállítása után bekövetkezett restaurációt követően jelentek meg újra a politika színterén 1867-ben.

Az 1850–51-es években az osztrák kormányzat nemcsak az ország nemzetiségi viszonyait szerette volna felmérni a népszámlálás során, hanem bizonyos mértékig a nemzetiségi összetétel megváltoztatásán is törte a fejét, mégpedig német telepesek

behozatalával. A magyar közvélemény egyértelműen elítélően nyilatkozott a telepítési tervekről, a Felvidékre telepített német lakosságról pedig egy zempléni lakos ekképp nyilatkozott: „Mi a civilizatio ezen nadrágtalan zászlóseitől bizony nem félhetjük nemzetiségünk gyöngítését, ily maroknyi nép a tót elem közepette, mely irigy szemmel néz ezen jövevényeket, de köztök már nem egy surlódás is tört ki, és véres összeütközést is szült, – önfentartási érdekből is kénytelen a magyar elemhez csatlakozni – vagy elpusztulni –, de a mi vendégeink már most is magyaroknak vallják magokat.” (Deák 2000, 139–140. p.) Ahhoz, hogy megtudjunk, vajon Gömörbe hány ilyen családot telepítettek, mélyebb levéltári kutatásra lenne szükségünk.

Ugyanez a helyzet játszódott le a hivatalnokok alkalmazásánál is, a megfelelő képe-sítés és a politikai megbízhatóság miatt a magyar tisztviselők háttérbe szorultak, a katonai és a politikai hatóságokkal való érintkezés nyelvél ugyanis a birodalmi alkotmány a németet jelölte meg – mindez a kormánypolitika részéről engedelmes végrehajtókat kívánt. Szombathy Viktor feljegyzései szerint is az 1850-es években számos idegen, osztrák, morva, cseh közigazgatási tisztviselő költözött felsőbb parancsra magyar városokba, megyei székhelyekre s vette át a vezetést, ugyanakkor az északi szlovák területekről iparosok és kereskedők is jöttek velük. Az egykori rimaszombati író és műfordító visszaemlékezéseiben e kedves versikével eleveníti fel az abszolutizmus időszakát, melyet annak idején az emberek a postakürt dallamára énekeltek: „Sirmayzer, Rómayzer, Lenner postamester, / Hepka, Repka, Hudoba, Krec. / Az öreg Findura, Burszky meg a fia, / Mind a három csizmadia.” (Szombathy 2010, 83. p.) Az író szerint legtöbbször az 1867-es kiegyezést követően is maradt a városban, s magyar névvel beolvadt a többségbe – ebből következethetünk a természetes úton történő magyarosodásra. Arra, hogy az abszolutizmus kori germanizáció Gömörben nem talált termékeny talajra, viszont a magyarosodás már annál inkább, példa az is, hogy „az utódok közül Lenner postamester fia a rimaszombati gimnázium magyar–görög tanára lett, dédunokája pedig lemondott Rimavská Sobota tanácselnökségéről s ment vissza tanárnak, Findura fia Farkasfalvy Imre néven Rimaszombat és Vác történetírója lett”. (Szombathy 2010, 83. p.)

E korszak zárásaként nagyon röviden megemlíjtük, hogy a provizórium időszakában jutott gömöri alispáni székébe Štefan Marko Daxner tiszolci születésű szlovák anyanyelvű ügyvéd, akit a korábbiakban már említettünk. Indítványozására és a már ismertetett 1861. évi bizottmányi jelentés értelmében – mely kimondta, hogy „minden vallásfelekezetnek és nemzetiségnek szabadságában áll közép és felső tanintézeteket állítani és ennek oktatási nyelvének meghatározása az alapító egyént, ill. testületet illeti” (Balogh 2002, 48. p.) – nyílt meg 1862-ben Nagyrócén, mely akkoriban a szlovák kulturális élet észak-gömöri fiókja volt, az első szlovák evangélikus gimnázium, melynek felállítását annak idején a magyar nemzetiségű Czékus István esperes is helyeselte. (Ádám 2010, 13. p.) Ugyanezen gimnázium kerül majd 1874-ben reflektorfénybe a megye pódiumán és a „pánszlávizmus fészke” címke alatt Szontagh Bertalan alispánunk révén bezárásra – e kérdések boncolgatására jelen tanulmányunkban azonban nem kívánunk kitérni.

Asszimiláció az 1867-es kiegyezés után

1867 után a nemzetiségi kérdés új fordulatot vett. Először is, közel két évszázados küzdelem ért véget a Habsburg-dinasztia és a magyar nemzet között. Az 1868. évi nemzetiségi törvény (XLIV. tc.) értelmében „Magyarország összes honpolgárai az alkotmány alapelvei szerint is politikai tekintetben egy nemzetet képeznek, az oszthatatlan egységes magyar nemzetet, melynek a hon minden polgára, bármely nemzetiséghez tartozék is, egyenjogú tagja. A nemzet politikai egységénél fogva Magyarország államnyelve a magyar lévén, a magyar országgyűlés tanácskozási s ügykezelési nyelve ezentúl is egyedül a magyar”. (Pajkossy 2006, 525. p.) A törvény ugyanakkor azt is kimondta, hogy „az államkormány gondoskodni fog, hogy az országos bírói és közigazgatási hivatalokra, s különösen a főispánságokra a különböző nemzetiségekből a szükséges nyelvekben tökéletesen jártas s másként is alkalmas személyek a lehetőségig alkalmaztassanak”. (Pajkossy 2006, 528. p.)

Az 1868-as rendezés azonban a nem magyar nyelvek és kultúrák iránti toleranciáját egyre kevésbé érvényesítette. Míg a kulturális autonómia számos attribútumát biztosították a nem magyar ajkú népek számára (egyházi, iskolai, kulturális téren – pl. szabadon hozhattak létre anyanyelvű iskolákat), addig politikai nemzetként nem ismerték el őket, területi autonómiai követeléseiket elutasították. 1868 után a nemzetiségi törvény visszaszorításra került, mivel az anyanyelvű oktatás támogatása helyett inkább a magyar nyelvű oktatás kiterjesztésére, ezen keresztül pedig nyelvi-kulturális magyarosításra törekedtek. (Romsics 2001, 84. p.) Ezt bizonyítják a későbbiekben kiadott újabb rendeletek, mint az 1879. évi XVIII. tc., amely a nem magyar tannyelvű elemi iskolák számára előírta a magyarnak mint idegen nyelvnek a tanítását (Balogh 2002, 105. p.), az 1883. évi XXX. tc., amely a nem magyar tannyelvű középiskolákban bevezette a magyar nyelv és irodalom tantárgyként való kötelező oktatását (Balogh 2002, 108. p.), az 1891. évi XV. tc. pedig a kisdedővők számára írta elő, hogy a nem magyar anyanyelvű gyermekek foglalkoztatása összekötendő a magyar nyelv ismeretébe való bevezetéssel. (Balogh 2002, 125. p.) Mindezen rendeleteket Apponyi 1907. évi XXVII. tc.-e tetőzte, mely értelmében minden nem magyar tannyelvű iskola, az egyházi és községi iskolákat is beleértve arra lett kötelezve, hogy a magyar nyelvet olyan óraszámban tanítsa, hogy a nem magyar anyanyelvű gyermek a negyedik évfolyam bevégeztével gondolatait magyarul élőszóval és írásban érhetően ki tudja fejezni. A törvénycikk 17. §-a világosan kimondta, hogy „minden iskola és tanító, tekintet nélkül az iskola jellegére és arra, hogy az iskola állami segínyt élvez-e vagy nem, köteles a gyermekek lelkében a magyar hazához való ragaszkodás szellemét ápolni, és ennek külső kifejezésül köteles az iskolán a főbejárat felett Magyarország címerét elhelyezni, a tantermekben a magyar történelemből vett falitáblákat alkalmazni és nemzeti ünnepeken az épületen a magyar nemzeti címeres zászlót kitűzni”. (Kemény G. 1971, 521. p.)

A fenti sorokat példázza a három szlovák gimnázium bezárásának esete is; egyikük – a nagyrőcei szlovák evangélikus gimnázium – Gömörhöz kötődik, s erről nem véletlenül tanulmányunk végén esik pár mondat erejéig szó. A magyar hazafiasság táplálását azonban a továbbiakban az egyleti élet működésén keresztül próbáljuk meg bemutatni.

1867 után a gömöri társadalmi életben is változások álltak be. Az egyes társaskörök tevékenységi feladatköre a kiegyezés korszakának mentalitásától és hazafias lelkesülésétől duzzadozott, ez azonban a kialakult társadalmi helyzetben szinte magától értetődő

volt. A szokásosnál is nyomatékosabb hangsúlyt fektetett ezeknek az eszméknek a hangsúlyozására a Gömör-Kishont Vármegyei Magyar Közművelődési Egyesület (GMKE), melynek nem titkolt célja volt a magyar nemzeti ügy piedesztálra emelése és a magyar hazafiasság érzésének minél szélesebb néprétegek körében történő terjesztése és ápolása a megyén belül.

Az egylet a Magyarságot és a népnevelést Sáros megyében terjesztő egyesület (1883) mintájára jött létre a magyar nyelvű műveltség támogatása, erősítése és terjesztése céljából. 1896-ban kiadott díszalbuma ekképp jellemezte megalakulásának körülményét: „Illy egyesület alakíttatik megyénkben a mindinkább terjedő pánszlávizmus ellen a magyar nyelv megvédése érdekében. Biztosítani kell azt, amink még van, nyelvben és értelemben is visszahódítani, amit már elvesztettünk – mindezt lassan, nem erőszakosan.” (A Gömör megyei..., 3. p.)

Az alapszabályok kidolgozására Szontagh Bertalan alispán vezetése alatt – aki később a megalakult egylet elnökévé választott – egy 125 tagú bizottság neveztetett ki. Borovszky Samu vármegye-monográfiája szerint az egylet 1882. március 20-án alakult meg (Borovszky 1903, 116. p.) Rimaszombat székhellyel. Az 1896-os díszalbum azonban 1885. november 2-át jelöli meg az egyesület tényleges működése kezdeteként, ekkor fogadtattak el ugyanis alapszabályai a magyar királyi belügyminisztérium által. A közművelődési egylet alapítási éve között azonban még egy harmadik évszám is gyakorta felbukkan, ez pedig a Szontagh Bertalan alispán vezetése alatt megtartott első alakuló ülés időpontja, azaz 1884, mely 35 alapító, 255 rendes és 157 támogató tagot számlált. (Borovszky 1903, 116. p.)

1885-ben az újonnan megalakult egyesület 447 taggal bírt, ez a szám öt év leforgása alatt, az 1890. évre 2239 főre bővült. (A Gömör megyei..., 3. p.) Az egylet 1886-ban megválasztott tisztikara és 70 fős igazgatói választmánya között sorra tűnnek fel a korabeli Gömör-Kishont vármegye nemesi családjainak sarjai, kik különféle megyei és városi közigazgatási tisztségeket töltöttek be: Szontagh Bertalan (gömöri alispán), Mihalik Dezső (a Coburg-uradalom ügyésze, a nagyrőcei polgári iskolai gondnokság elnöke), Fáy Gusztáv (gömöri főispán), Abonyi Pál (1848/49-es honvéd, a honvédegylet rimaszombati fiókjának elnöke), Baksay István (az egyesült protestáns gimnázium tanára), Groó Vilmos (kir. tanfelügyelő, múzeumalapító), Bazilidesz Gusztáv (Jolsva város polgármestere), Bornemisza László (főjegyző, később alispán), Borbély Lajos (a Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Rt. vezérigazgatója), Gömör Pál (helytartói tanácsos), Hámos Aladár, Hevessy Bertalan (a putnoki kerület orsz. képviselője), Kishonthy Gyula (későbbi ideiglenes polgármester Rimaszombatban), Máriássy Andor (a rozsnyói kerület orsz. képviselője), Süteő István (rimaszombati ügyvéd), Szentiványi Árpád (a kövi kerület országgyűlési képviselője), Dapsy Vilmos (törvényszéki bíró), Draskóczy László (a rimaszécsi kerület országgyűlési képviselője), Farkas Ábrahám (a rimaszombati ker. országgyűlési képviselője), Fábry János (az egyesült protestáns gimnázium tanára, múzeumigazgató), Kubinyi Géza (vármegyei jegyző), Kubinyi Aladár (kúriai bíró), Marton János (főügyész), Szakáll Vince, Boczkó Dániel és folytathatnám a sort. (Bővebben egy-egy nemesi családról I. Mihályfalusi Forgon 2001) A nemesi családok képviselői mellett a választmány névsorán kereskedők, iparosok (Andrik Sámuel kályhás, Engel Adolf ró-fős, Hamaliár Károly gyógyszerész stb.), egyházi képviselők (Glauf Pál, Terhes Pál evang. lelkészek) neve is szerepel. (A Gömör-Kishont... 1886, 1. p.)

Az egyesület tevékenységi köre a hazafias irányú népnevelés előmozdítása, félig-meddig burkoltan a megye nem magyar ajkú népességének magyarosodására és magyarosítására irányult. Ahogyan Török Bálint, az egyesület 1886-ban megválasztott elnöke közgyűlési beszédében kifejtette: „Mi nem erőszakoljuk nyelvünket senkire, mi csak módot és alkalmat akarunk nyújtani arra, hogy nem magyar ajkú testvéreink is sajátítsák el nyelvünket – az állam nyelvét.” (A Gömörmegyei..., 4. p.) Az egyesület céljai tökéletesebb eléréséhez a helyi viszonyokat figyelembe véve, ellenőrzés és felügyelet gyakorlása miatt több vidéki kört is létesített – míg a tervekben 20 kör szerepelt 274 gömöri település összefonásával, szám szerint 15-öt sikerült létrehozni: Nagyrócén, Jolsván, a Garam vidékén, Ratkón, Rozsnyón, Csetneken, Pelsőcön, Rimaszombatban, Nyustyán, Kokován, Tiszolcon, Tornallyán, Várgedén, Nagy-Szlaboson és Uzapanyt-Balagon. (A Gömör-Kishont... 1886, 6. p.)

Az egyesület feladatának betöltésére minden törvényes eszközt felhasznált és erkölcsi befolyásának egész súlyával hatott arra, hogy a magyar nyelv és hazafias szellem a megye területén a társadalom minden rétegében elterjedjen és meghonosodjék. Ezen igyekezetek elsősorban az idegen ajkú gyermekeket és a fiatal generációt célozták meg. Az egyesület alapszabályzata értelmében „e cél elérésére állít kisdedóvó intézeteket, elemi népiskolákat az illetékes hatóság közbejöttével, a meglévőket segíyezi és felszereli, a népnevelés terén, különösen a magyar nyelv és hazafias szellem terjesztésében érdemeket szerzett tanítókat jutalmazza, a szegény, szorgalmas tanulókat tankönyvekkel látja el, az iskolai és népkönyvtárakat, továbbá az olvasóköroket támogatja és ilyeneket maga is létesít. Az idegen nyelvű egyházakat anyagi erejéhez mérten magyar ima- és énekes könyvekkel látja el, ha ez iránt kérvényeznek”. (A Gömör-Kishont... 1914, 4. p.)

Az egyesület alapszabályai értelmében vagyonát és működési eszközét jórésztben a tagok díjai, adományai tették ki, az egyesület céljaira pedig olyan neves személyek is áldoztak, mint csíkszentkirályi és krasznahorkai gróf Andrássy Dénes (200 forint alapítvánnyal) vagy Fülöp szász-coburg-gothai herceg (100 forint alapítvánnyal). (A Gömörmegyei..., 5. p.)

Az oktatási rendszerbe az egyesület indítványozására ún. óvodákat mint iskolai előkészítő „neveldéket” hoztak létre. Kivétel nélkül magyar nyelvűek voltak, akárcsak a nevelőnők. Óvodák és menhelyek létesítésére 1885/86-ban 450 forintot, 1893/94-ben már 2023 forintot költöttek – tették mindezt a nemzeti kultúra ápolásáért. Míg alapítási évében, 1885/86-ban az egyesület 2 óvodát tartott fenn 105 gyerekekkel, 1889/90-ben már 10 óvoda és menhely tartozott patronátusa és segíyezése alá 495 gyermekkel. A statisztikai kimutatások szerint 10 esztendő leforgása alatt – 1885 és 1894 között – összesen 4790 gyermeket segíyezett. (A Gömörmegyei..., 5. p.) Az egyesület 1906-os évkönyve beszámol arról, hogy 7 óvoda és 6 kisdedóvó tartozott patronátusuk alá, melyben összesen 545 kisgyermek nevelkedett, közülük pedig 340 gyermek tanult meg folyékonyan magyarul. (Váry 1906, 6–7. p.)

Az egyesület történetét felvázoló millenniumi díszkötet értelmében a közművelődési egyesület megalakulása előtt az iskolák csaknem felében szlovák volt a tanítás nyelve, a millennium évében már 10% kivételével mind magyar volt. Az egyesület óriási figyelmet fordított a magyar nyelv tanításában buzgólkodó tanítók jutalmazására, az 1885 és 1894 közötti években 1929 forintot áldozott e célra. (A Gömörmegyei..., 6. p.) Az írni-olvasni nem tudók számára tanfolyamokat szerveztek, magyar nyelvű tankönyveket

osztogattak és nem utolsósorban támogatták a regionális sajtót, hogy a felnőttek se kerüljenek ki az egyesület gondoskodása alól.

Az egyesület 1887-ben kiadott jegyzőkönyvében olvashatjuk, hogy „Bornemisza László alispán a megye tót ajkú lakói körében a Zsilinszky Mihály által szerkesztett két tót hazafias lap, a *Vlast* a *Svet* és a *Novy Domovy Kalendár* minél számosabb példányban való terjesztését” szorgalmazta a költségvetés terhére. (A *Gömör-Kishont...* 1887, 11. p.) A kínálatot 1912-ben a *Krajan* c., szintén szlovák nyelvű lap bővítette, melyet 106 példányban járattak megveszerte. (Váry 1913, 9. p.) A millenniumi díszalbum ugyanakkor azt is elárulja, hogy „ezen szlovák lapoknak csak a nyelve volt tót, de szelleme magyar”, ezért kellett minél nagyobb példányban terjeszteni a megye szlovákok lakta településein. (A *Gömörmegyei...*, 6. p.)

A magyar nyelv terjesztésén kívül az egyesület egyéb kulturális ténykedése sem elhanyagolható. Tagjai az óhajtott cél elérése érdekében különféle jótékonyági gyűjtéseket szerveztek, több helyi társas egyesület – jelen esetünkben a rimaszombati székhelyű Úri Kaszinó, a Polgári Olvasókör és a Nőegylet – támogatását élvezték, és ugyanúgy számos karitatív előadást és kulturális-szórakoztató rendezvényt bonyolítottak le, melyek bevételei mind a cél elérésére szolgáltak. A szellemi művelődés előmozdítása végett az egyesület olvasóegyleteket szervezett (ilyen volt a nagyrőcei kör vagy a tiszolci műkedvelő kör – tán nem véletlenül a legnagyobb arányszámot kitevő szlovák településeken), segítette a jánosi, a harmaci és a hosszúréti népkönyvtárakat egyaránt. Ahogy Török Bálint egyesületi elnök is meglelégedéssel konstataálta: „Megyénk legtöbb lelkésze és tanítója rendes tagja az egyesületnek, köszönhetjük, hogy több egyházközség az istentisztelet nyelvét tótról magyarra változtatta, az egyházközségek hiveit pedig magyar nyelvű ima és énekes könyvekkel látta el.” (A *Gömörmegyei...*, 7. p.)

Az egyesület népszerűségéről tanúbizonyságot adhat az egyesület 1907. (1908-ben kiadott) évkönyve, mely részletesen közli az egyesület javára tett alapítványok összegét és adományozójuk nevét, s melyből valószínűsíthető, hogy milyen személyek és honnan adakoztak a célok érdekében. Az évfolyam kiválasztása már csak azért is érdekes, mivel a Lex Apponyi kiadásának évében járunk.

A Gömör-Kishont Vármegyei Magyar Közművelődési Egyesület 1907. évi tisztikara 8 főből – köztük gróf Andrassy Dénessel mint védnök –, választmánya 46 főből állt. Tagjai a következőképp oszlottak meg: örökös tagok (25 fő), rendes tagok (217 fő), pártoló tagok (7 fő). (Váry 1908, 36–37. p.) Az egyesület javára tett önkéntes adományokat (alapítványokat), melyből 133 adományozó neve kerül feltüntetésre az évkönyvben, az alábbi kimutatásban próbáljuk meg szemléltetni, rámutatva arra, hogy a magyarosodás/magyarosítás ügyét nem csupán a megye magyar lakta településein pártolták társadalmi rangtól, vallástól és intézménytől függetlenül, hanem a szlovák és a német nyelvterületen élők is. A 133 önkéntes adományozó közül 92 magánszemélyt és 41 társaságot (intézmény, egyesület, város) számláltunk, melyek közül kiválasztottunk párat.

8. táblázat. A Gömör-Kishont Vármegyei Magyar Közművelődési Egyesület önkéntes támogatói (válogatás).

Adományozó	Összeg (korona)
Andrássy Dénes gróf	5000
Gömörmegei ifjúság	1820
Gömörmegei egyetemi ifjúság köre	1200
Nemzeti kaszinó	1400
Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Rt.	11.000
Fülöp Szász-Coburg-Gothai herceg	200
Chevra Kadischa Rimaszombat	100
Dobsinai Takarékpénztár	100
Engel Adolf (izr. kereskedő)	100
Fonciére Biztosító Társaság	100
Fürdőigazgatóság Csíz	100
Gömörmegei körjegyzők	100
Gömörmegei Nép- és Iparbank	100
Lévai Izsó (izr. kereskedő)	100
Nagyrócei Kölcsönsegélyző-egylet	100
Nagyrócei műkedvelő társaság	100
Nagyrócei takarékpénztár	100
Nyústyai takarékpénztár	100
Római katolikus káptalan Rozsnyó	100

Forrás: Váry 1908, 33–36. p.

Azért célszerűbb az önkéntes adományozók névsorával dolgoznunk, mivel ebből hitelesebb képet kapunk a magyar nyelv és kultúra terjesztésében részt vevő személyekről. Az egyesület tagjainak listáján ugyan szintén szerepelnek szlovák etnicitású képviselők, viszont nem tudjuk pontosan megállapítani, hogy az illető személy, társulat vagy település önként lépett-e be a közművelődési egyesület tagjai közé, vagy a jobb és kedvezőbb érvényesülés reményében, vagy pedig azért, mert ezt várta el tőle az állami közigazgatás. Abban sem lehetünk biztosak, hogy a szlovák környezetből szlovák csengésű névvel rendelkező személy azért lépett-e be a magyarosodást népszerűsítő egyesület tagjai közé, mert ő maga is elmagyarosodott szlovák nemzetiségű volt, vagy szlovák hangzású vezetékneve ellenére magyar anyanyelvű családból származó és a magyar nyelv terjedéséért buzgólkodó hazafias érzelmű egyénről van-e szó, aki saját lakhelyén agítált a helyi szlovákok körében a magyar nyelv és kultúra ügyéért.

Az egyesület 1907. évi rendes tagokat (217 fő) felsorakoztató listáján a már korábban megvizsgált szlovák etnicitású települések nevei is feltűnnek – Garamszécs (Polomka) község, Koháryháza (Pohorella) község, Garamfő (Telgárt) község, Vernár község és Kokova község is a GMKE tagjai között szerepel, de csatlakoznak a listához egyéb – túlnyomórészt szlovákok lakta – falvak is, mint Királyhegyalja (Sumjác)⁸ község vagy

8 1910-ben 2558 lakosából 2245 szlovák és 273 magyar volt. (A Magyar Korona országainak... 1912, 102. p.)

Klenóc⁹ község – előbbi a Garamvölgyi járásba, utóbbi a Rimaszombati járásba tartozott, mindkettő nemzetiségű összetételének változását a századfordulón tanulmányunk legelején táblázatba foglaltuk. A már említett falvakból az alábbi létszámban csatlakoztak magánszemélyek az egyesülethez: Garamszécs (13), Koháryháza (9), Garamfő (4), Vernár (3), Kokova (2), Királyhegyalja (15), Klenóc (8). Nagy meglepetésünkre Murányról csupán 2 főt jegyez fel az évkönyv, maga a település sem csatlakozott az egyesület örökös, rendes vagy pártoló tagjainak sorába, mint ahogyan Dobsina túlnyomórészt németek lakta városa sem, ahonnan csupán egyetlen főről számol be a brosúra. (Váry 1908, 37–40. p.)

A kiegyezés korában élt ember a mindennapi életben is szembesült az asszimiláció különféle formáival. Rimaszombatban szintén a magyar nyelv gyökeresedett meg mint a műveltség nyelve a mindennapi és a hivatalos életben, a megyén belül és azon túl is, de a más ajkúak számára gyakran eszközként szolgált csupán a szociális felemelkedést illetően. A fejezet témazárójaként a korabeli állapotokat a napi sajtó segítségével próbáljuk meg rekonstruálni, mely nagyon sok mindent elárul a 19. század második felének mentalitásáról. Elsőre íme, egy történet: „Egy helybeli kocsmában három tót fogyasztotta a hegylevét, közben dicsérték a muszkát, s derekasan ittak a muszka-győzelmek örömeire. A magyar korcsmárost bosszantotta az atyafiak hencegése, de még inkább az, hogy a végén nem akarták garázda vendégei a bor árát megfizetni. A korcsmáros tehát, dacára az egyik atyafi tiltakozásának, aki arra hivatkozott, hogy ő a lukovicsei bíró, tehát joga van ingyen inni – kitelepítette a fizetésektelen vendégeit az udvarra. Amikor már kint voltak, a bíró fenyegetve kiáltott be a korcsmároshoz: »Hiszen várj te magyar-kutya, majd eljön a muszka s megtanít titeket.«” (*Gömöri Közlöny*, 1878. január 13., 2. évf. 2. sz.)

A rövid kis anekdotát ismét Mináč esszéjével lehetne megmagyarázni, amely a szlovákoknak a történelem során betöltött szerepére igyekszik rávilágítani; első mondata a „Nincs történelmünk, ezért találnunk kell egyet!” (Mináč 1989, 7. p.) gondolattal kezdődik, majd arra a megállapodásra jut szerzőnk, hogy a szlovák nép az évszázados megpróbáltatások ellenére és után még mindig él a saját területén, csak épp a „garnitúrák” váltják egymást a fejük fölött – ősmagyarok, törökök, magyarok, osztrákok. Az esszé Lúdivít Štúr nézeteit vetíti ki az olvasónak, rámutat az 1840-es évek Štúr-generációjának germanofil voltára, Ausztria-ellenességére és Oroszországra mint nagy példaképre, mely a „szláv atya” szerepét testesíti meg. A továbbiakban a szlovákok és a csehek közötti különbségeket feszegeti: míg a szlovákokat erős Oroszország-központú és a pánszlávizmus eszméjét hirdető „szegény” népnek mutatja be, amely saját magát önálló nemzetnek tekintve az önálló szlovák irodalmi nyelv megeremtését tűzi ki célul (1843), szemben a csehekkel, akiket gazdag történelmi háttérű népként jellemez, erős ausztroszlavizmus-központúsággal és csehoszlovakista nézetekkel, akik a szlovákokat nem tekintik önálló nemzetnek. (Mináč 1989, 10. p.) Szerinte a szlovákság nagy problémájának forrása a magyarok, akik magukat uraknak tekintik, a szlovákokat pedig szolgaként kezelik. A fent bemutatott rövid anekdotában is e három momentum közül vissza a szlovák bíró szavaiból: először az orosz muszka dicsőítése (a pánszláv birodalom álma Oroszország vezetésével), másodsor a szlovákok tartós ittléte („a saját földemen

9 1910-ben 4700 lakosából 4355 szlovák és 138 magyar volt. (*A Magyar Korona országainak... 1912*, 102. p.)

vagyok, tehát nem fizetek”) és harmadszorra a „magyar úr – szlovák szolga” modell („kiraksz a kocsmából, mert úrnak érzed magad, s szolgaként kezelsz”). Az anekdota csattanója pedig egyértelműen a leverett szabadságharcra utal vissza – a szlovák bíró még 30 év távlatából is emlékezteti a gömöri magyart a cári seregek segítségével leverett forradalomra és az azt követő megtorlásra.

E kettősség a kiegyezés korszakában egyébként megfigyelhető mindkét oldalon: 1867 után a magyar nemzet újból előveszi 1848-at, ez megfigyelhető az 1868-ban megalakult Országos Honvédegyelet létrehozásánál és annak fiókjainál – ugyanúgy a szlovák is előhúzza a forradalmat, de annak 1849-es eseményeit. Teszi ezt annak ellenére – és ezt Mináč is kifejteti hivatkozott művében –, hogy tudja, a szlovákok a szabadságharcban nem a saját céljukért harcoltak és vívták ki azt (Štúr-nézetek), hanem egy másik nemzetnek (osztrákok) lettek bábjai, és csatlakozva a császári seregekhez verték le a magyar forradalmat. Ez a keserű utóíz annak ellenére is megmaradt a szlovákságban, hogy '49 után az osztrákok lojalitásuk jutalmául patinás állásokhoz juttatták őket – Mináč konkrétan Ján Francisci és Štefan Marko Daxner életpályájára utal művében, miszerint Francisci bejárta a ranglétrát a Bach-huszárságtól kezdve a lipitói főispánságig, Daxnert pedig az események a gömöri alispáni székbe ültették. (Gömöri születésű szlovák anyanyelvű írónk – nagy vitát kavart és 1989-ig betiltott –könyvének mondanivalója az, hogy nem a mások elnyomásán kivívott szabadság a lényeg, hanem egy nemzet kontinuitása, folyamatos jelenléte és nem utolsósorban más nemzetek elismerése.)

A fejezet legelején azt szögeztük le, hogy a napi sajtó tükrében teszünk kísérletet a korabeli, kiegyezés kori állapotok rekonstruálására, anekdotánk mondanivalójának elemzése után pedig térjünk át a vizsgált tárgyra. Hogyan jelent meg az asszimiláció és a nemzetépítés eszméje a helyi sajtóban? A regionális sajtó átkutatása alapján arra a megállapodásra jutottunk, hogy az 1870-es évek elején megjelent hetilapok (*Gömöri Lapok*, *Gömör*, *Felvidéki Közlöny*) elvértve közzétettek hasábjukon kétnyelvű, magyar–szlovák vagy pedig egynyelvű német hirdetések. Ennek oka tisztán üzleti szempont, mely ily módon a megyén belül élő nem magyar ajkú nemzetiségeket vette figyelembe; az 1868-ban kiadott nemzetiségi törvényben nem találunk kimondottan a sajtóra vonatkozó, kötelező többnyelvűségekre mutató rendeletet. Csupán a községi tisztviselőkre vonatkozóan jegyzi a törvénycikk 21. paragrafusa, hogy a községbeliekkal való érintkezéseikben azok nyelvét kötelesek használni, ugyanakkor a 20. § értelmében a községi gyűlések már maguk választják jegyzőkönyvük s ügyvitelük nyelvét. (Balogh 2002, 94. p.)

A *Gömöri Lapok* 1872. december 8-i számában olyan kétnyelvű szlovák–magyar hirdetés jelenik meg az újság hasábjain a kiadó és a szerkesztői hivatal részéről, melyben „Gömör és Kishont megye összes község nemes bírái felhívatnak nyilatkozatukat 8 nap alatt az íránt a Gömöri Lapok szerkesztőségéhez beadni, vajjon a hivatalos közleményeket tót nyelven kiadását kik kívánják? E felhívás azon indokból közhírré tétetik, mert azon panaszok merültek fel a tót ajkú megyebeli hazánkfiai által, hogy a lapok számukra értéktelenek, nem értvén tartalmukat. Ezen panaszokat elhárítandók tek. Kellner Péter¹⁰ urat a fordítás terén közreműködésre felkérvén, azon kedvező választ nyertük,

10 Peter Kellner Hostinský (1823–1873) – gömöri szlovák író, újságíró, a *Slovenské národné noviny* szerkesztője. 1862-ben a Rimaszombati járás főszolgabírója, Rimaszombatban élt, itt is van eltemetve.

hogy e részben segédkezett nyújtand”.¹¹ Ez a közzététel teljesen érthető okokból került be a lapba, hiszen az 1868-as nemzetiségi törvény értelmében „az állam bármely nemzetiségéhez tartozó polgára anyanyelvén intézhet beadványt a hatóságokhoz, amelyre szintén az anyanyelvén kell választ kapnia, a községek és egyházak pedig maguk dönthetnek a hivatalos nyelvhasználatukról”. (Pajkossy 2006, 528. p.) Ebből kifolyólag sérelmezhettek a megye szlovák ajkú polgárai a hivatalos közlemények szlovák nyelvű mellőzését a helyi lapokban, bár ennek nyelvhasználati szabályozására a törvénycikk nem tért ki. A megjelent kétnyelvű felhívás ellenére sem tapasztaljuk azonban több szlovák nyelvű szöveg megjelenését a regionális lapokban, sőt, számuk az évek haladtával egyre csökkent, mígnem teljesen eltűntek.

Ugyanennek a problémának a magyar változatával is szembesülhetünk az 1874-es *Felvidéki Közlöny* hasábjain, melyben pont a magyar nyelv figyelmen kívül hagyásáról tesznek panaszt a szlovák nyelvvel szemben. A cikk címe már önmagában is figyelemfelkeltő, *Nemzetiségek egyenjogúsága*, tartalma pedig hű tükörképe a korabeli társadalmi állapotoknak: arra keresi a választ, milyen legyen Magyarország közigazgatási nyelve. Ha ugyanis mindenki úgy írna és beszélne, ahogy neki tetszik, akkor abból a cikk szerint „zagyvalék” kerülne ki. Példaként Csunderlik József tartalékos esetét hozza fel a lap, „aki a Losonczy cs. k. hadkiegészítő parancsnokságnál folyamodott az idei fegyvergyakorlatoktól felmentéseért”. A hátirat magyar nyelven küldetett el, a hátirat aláírása már német nyelvű volt, ahogyan a határozat elküldésének címe is. A szabad királyi beszercebányai városi kapitány által Nagyrőcére küldött kísérő levél címzése még magyar nyelvű, a kísérő levél szövege azonban már szlovák volt. Az újság szerkesztősége ekképp reagált erre az esetre, amely valószínűleg nem az első és utolsó lehetett: „Ej, ej, poctiwj kapitány úr! Hát ön, mint egy szabad királyi városnak felsőbb közege nem tud, vagy nem akar tudni magyarul? Levelének visszaküldését megmenté azon egy szócska, mely annak címlapján áll: sürno, azaz sürgős, különben az jövőben megtörténhet.”¹² Mindez utalhat arra a következtetésre, hogy a domináns és a hivatalos magyar nyelv mellett a német és szlovák úgyszintén jelen volt a mindennapi életben, ill. a német nyelv hivatalos iratokon való megjelenése (aláírás, boríték címzése) újból visszautal a megszokott német korrespondenciára az 1867 előtti időkből.

Ahogy egyre távolodunk a '68-as évtől, úgy kezdenek eltűnni az idegen nyelvű hirdetések is, ami a nemzetiségi törvény visszaszorítására utal. Balogh Sándor szerint a későbbiek során a liberális indíttatású nemzetiségi törvény betartásáért folyt a küzdelem, a szélsőséges magyar nemzeti törekvések a törvény szigorítását kívánták. (Balogh 2002, 95. p.) Az 1870-es években, a dualista rendszer megszilárdulásával párhuzamosan megkezdődött a nemzetiségi törvény ún. felülvizsgálása a magyar kormányzat részéről, és olyan lépések és intézkedések történtek, amelyek utat nyitottak a magyar nacionalizmusnak. (Balogh 2002, 9. p.) A közigazgatás központi irányítása és ellenőrzése megerősödött, minderre indokként az állam magyar jellegének biztosítása szolgált. A megyékben így a magyar nyelv hivatalossá tételével a nemzetiségek pozíciói jelentősen gyengültek.

Az 1880-as években felbukkanó további lapok, mint a *Gömör-Kishont* vagy a *Gömöri Hirlap* már nem fektetnek figyelmet a két nyelven megjelenő hirdetéseknek, a német

11 *Gömöri Lapok*, 1872. december 8.

12 *Felvidéki Közlöny*, 1874. augusztus 30.

nyelv pedig szinte teljesen eltűnik a hasábokról. A felvidéki és gömöri „pánszláv mozgalmakról” leginkább a Kassán megjelenő *Felvidéki Közlöny* tudósít, elsősorban olyan értelemben, mint veszélyes elemről, mely úgymond „tót testvéreinket, kikkel évszázadok alatt békében és egyetértésben éltünk, megfertőzi és a magyarság ellen fordítja”.¹³ A magyar nyelv védelmében a helyi *Gömör-Kishont* c. vármegyei hetilap közöl gyakorta tárcákat, melyekben az üzleti életben még mindig tapasztalható német korrespondenciát és nyelvhasználatot kritizálja, elsősorban a vendéglátás terén.

A *Gömör-Kishont* 1880. október 24-i számában panasz cikk jelent meg a kereskedők német nyelvhasználatáról: „A magyarnak az volt a szerencsétlensége hosszú, hosszú időn át, hogy mindig idegen dúlta szellemét, idegen nyelv odázta el a hazainak szeretetét. Első volt a latin, azután a német. A latin nyelvet kiűztük mindenünnen az országházból, a törvényhozó termekből és helyette behozni akarták a magyart. De ez nem sikerült, a mérges német nyelv reánk száradt, nem záratott ki. Ma már gyűlölik a német nyelvet, nem azért mert német nyelv, de mert annak árán eladva, inkább föladvá lenne a magyar természeti, nemzetiségi jog. Fogva vagyunk a német nyelv bilincseitől. Pedig az ország lakóinak zöme édes honi nyelven beszél, ír, csak a kereskedő osztály tesz csúf kivételt. Egyedül a kereskedők azok, kik a magyarságért tenni nem akarnak, most is németül viszik az üzletet, németül korrespondálnak nemcsak az idegenekkel, hanem még a határon belül is – a tősgyökeres magyarokkal. Mikor egy bécsi cég magyar könyvvezetőket, levelezőket is tart, mégis németül kapja a megbízást, a megrendelést a magyar kereskedőktől! Mintha másképen nem értenék meg egymást! Ismeretes a németeknek, különösen a németeknek ellenünk való agyarkodása, szemtelen mérgelődése, kiállhatatlanságig fokozott ellenszenvé. A magyarság érdekében foglaljunk állást, mozogjunk! A soknyelvűség úgy is bánt, a szlavizmus itt közelből szorongatja a torkunkat, saját tűzhelyünkön ne kínozzon a germanizmus is! Főbb ügyeiket, a kenyérkereset szellemi munkáját végezzék magyarul! Anyanyelvünk hivatalos nyelv, műveljék azt! Ha nem teszik azt kereskedőink, megtagadják fajukat, hálátlanok lesznek hazájukhoz, hűtlenek köteleikhez, s megtámadják a nemzeti géniuszt!”¹⁴ E sorok azt az érzetet keltik az olvasóban, mintha 30 évvel korábban írták volna őket – azzal a különbséggel, hogy akkor Habsburg Birodalomról beszéltek, 1880-ban pedig már Osztrák–Magyar Monarchiáról; míg első esetben passzív ellenállásban fejezték ki nemtetszésüket a magyar érzelmű polgárok, a kiegyezés után az újság hasábjain keresztül az olvasóban azt a hatást keltették, mintha a '67 utáni Magyar Királyság továbbra is a Habsburg Birodalom egyik tartománya lenne, melynek hivatalos nyelve a német.

A téma igencsak lángra kapott, mivel még ugyanezen év november 14-én újabb panaszról cikkezett a sajtó, melyben fölhívta mindenekelőtt a magyarországi kereskedőket, hogy: 1. cégüket magyarul beiktatni; 2. könyveiket, levelezéseiket s üzletmenetüket magyarul vezetni; 3. vevőikkel szóban és írásban magyarul érintkezni szíveskedjenek.¹⁵

A felhívásoknak meglelt a várt hatásuk, ugyanis az egy héttel később megjelent számban már örömmel jelentették, hogy Rimaszombatban „a héten 3-an küldtek vizsza bécsi, német feliratú leveleket, Miskolczi István cukrász pedig ugyancsak odairta az

13 *Felvidéki Közlöny*, 1874. március 22.

14 *Gömör-Kishont*, 1880. október 24.

15 *Gömör-Kishont*, 1880. november 14.

egyikre, hogy »nix dájcs«!¹⁶ Újabb kísérteties hasonlat a Mikszáth-korabeli állapotokra, csak más köntösben.

További példaként említhető az a levélváltás, melyet Badínyi Géza rimaszombati magyar érzelmű kávéház-tulajdonos válasza váltott ki. Badínyi játszókártyákat rendelt Budapestről – magyarul. A cég küldte is azokat, de német számla kíséretében, mire Badínyi Géza levelezőlapon válaszolt, a következő sorokkal: „Én az első magy. ált. kártya társaságnál tettem megrendelést és nem az erste ung. spielkarten Fabriks Actien Gessellschaft-nál. Szégyenlem, hogy ilyen magyar kenyéren élő német társaság közé keveredtem. Magyarul uraim, csak magyarul.” Amire válaszul a cég egy szép udvarias magyar levélben köszönte meg a figyelmeztetést.¹⁷ Az alábbi eset is a magyar nacionalizmus és az 1870-es évektől fellépő magyarosító politika példájaként könyvelhető el.

A kereskedelem magyarosodása érdekében az izraelita polgárokat is figyelmeztették az újság hasábjain, hogy vetközzenek ki hagyományaikból és szokásaikból, haladjanak a járt, megtört úton, legyenek ne csak magyarul beszélők, hanem testtel-lélekkel magyar ügyet szolgálók: „Hagyják oda a germanismus melegítő tűzhelyeit s közeledjenek őszinte bizalommal, szilárd lépésekkel a hazai oltár felé. Legyenek magyar kereskedők, legyenek magyarul gondolkodó üzlet-emberek, csapják lomtárba a német „sollen-haben”-nel diszeskedő könyveket, ne fogadjanak el idegen nyelvű megkereséseket, levelezéseket, írjanak és írassanak magyarul.”¹⁸ Az alábbi szemelvény tökéletes példaként szolgál arra a gondolkodásmódra, mely értelmében a magyar kormány az izraelita polgárokból egy újabb lehetőséget látott, mellyel őket a magyar nemzeti ügy mellé lehetne állítani és elmagyarosítani. Később valószínűleg ezen okból kifolyólag nyilvánították 1895. október 16-án a XLII. tc. értelmében az izraelita vallást törvényesen bevett vallásnak (Balogh, 2002, 139. p.), hogy ezentúl azok nemzetiségként a magyart, s csupán hitfelekezeti hovatartozásként jelöljék a zsidót.

A helyi sajtó hasábjain az 1880-as évektől kezdve folyamatosan lehet olvasni név-magyarosításokról, minisztériumi engedéllyel német és szláv csengésű nevek magyarosított változatának használatáról. A *Gömör-Kishont* 1881. augusztus 14-i számában ennek ellenkező esetéről számol be a sajtó: „Egy Miska János nevű földműves folyamodott a belügyminiszterhez, hogy Miska vezetéknevét »Krpicsjar«-ra változtassa át. A miniszter tekintettel a név idegen hangzására, a kérvénynek helyet nem adott. Lehet, hogy Miska Jánosnak esze ágában sem volt, hogy eredeti jóhangzású magyar nevét így elgörbítse: de hát az a pap, az a jegyző, helyén találja azt, hogy ily apró izgatásokkal bosszantsa a kormányt. Hát csak rajta!”¹⁹ A nemzeti öntudat, identitás bevallásának – vagy épp megváltoztatásának – példája a fent említett újságcikk.

A dolgozat záróakkordjaként a kiegyezés korszakának egyik szomorú mozzanatát szeretnénk kiemelni, melynek elemzésébe a téma kimeríthetetlenlenségére és mélységére való tekintettel nem szeretnénk bocsátkozni – ez pedig a pánszlávizmus és a nagyrócei szlovák gimnázium bezárása, melynek alapítását korábban még magyar egyházi képviselő is támogatta, 1874-ben mégis ún. „gömöri pánszláv bölcsőnek” titulálva, mintegy a magyar eszmére, nyelvre és kultúrára veszélyes elemként bezárták. „Ő császári és ki-

16 *Gömör-Kishont*, 1880. november 21.

17 *Gömör-Kishont*, 1880. november 28.

18 *Gömör-Kishont*, 1880. december 12.

19 *Gömör-Kishont*, 1881. augusztus 14.

rályi apostoli felségének, a vallás- és közoktatási m.kir. miniszter előterjesztésére 1874. aug. hó 20-án kiadott legfelsőbb elhatározása alapján, az ág. hitv. evang. nagy-rőcsei főgymnasium és az ugyanottani tanítóképezde Gömörmegye útján végleg feloszlatatni rendeltettek”²⁰ – jelent meg a hír a lapokban.

Kemény G. Gábor szerint a szlovák középiskolák bezáratása egyik legjellemzőbb példája a Trefort közoktatásügyi miniszter által képviselt erőszakos asszimiláló kultúrpolitikának. (Kemény G. 1971, 425. p.) A nagy-rőcsei gimnáziumot a szlovákok 1862-ban a maguk erejéből alapították és tartották fenn. Ez a gimnázium volt a gömői szlovákság egyedüli középiskolája, így megszüntetése pótolhatatlan veszteséget jelentett a szlovák anyanyelvű diákok számára. A középiskola elleni hajsza Zólyom vármegyéből indult ki Grünwald Béla alispán 1874. április 15-i feliratával. Az evangélikus gimnázium ellen május 18–20. között Czékus István szuperintendens (ugyanaz a személy, aki 1862-ben még helyeselte a tanintézet felállítását) vezette le a vizsgálatot, melynek következtében a kormány a gimnáziumot a már említett napon bezárta, feloszlatta, vagyonát pedig elkobozta. Kemény Gábor úgy véli, a szlovák középiskola, melyet a kormányzat az ott folyó állítólagos pánszláv mozgalom és magyarellenes szellemben történő nevelés miatt záratott be, valójában a vármegyei közigazgatást kezében tartó uralkodó réteg általi koholt vádaknak esett áldozatául. (Kemény G. 1971, 425. p.) Már említettük, hogy bezárásában nagy szerep jutott az akkori megyei alispánnak, Szontagh Bertalannak, akinek köszönhetően egyesült később a Gömör-Kishont vármegyei Magyar Közművelődési Egyesület. (Ádám 2010, 13. p.)

A helyi sajtó az 1880-as évek elején meglelégedéssel nyugtázta Nagyrőcéről, miszerint „megyénk e derék városa, mely azelőtt a pánszlavizmus fiókfészke volt, jelenleg már egész megmagyarosodva örvendetes jelét adja társadalmi élénkségének. Adja az ég, hogy jövőre is a magyarosodás nemes messióját lankadatlan eréllyel tovább folytassa!”²¹ Csak sejteni lehet, hogy emögött épp a már említett magyar közművelődési egyesület állt, és érte el mindezt szlovák ajkúak lakta városokban és falvakban magyar Casinó egyesületek és polgári olvasókörök működtetésével, mint a Nagyrőcsei Magyar Kaszinó-Egylet, a Nyústyai Magyar Olvasókör stb. amelyekről tanulmányunk fejezetében már szó esett.

Nem csoda tehát, hogy a nemzetiségi részről a legtöbb bíráló kulturális vonatkozásokban érte a dualizmus kori magyar nemzetfelfogást. (Szarka 1995, 40. p.) „Az egységes és oszthatatlan politikai magyar nemzet már az 1870-es évek elején azokat a nemzetiségi politikusokat látszott igazolni, akik a reformkori nemzetiségi küzdelmek és 1848 tanulságai alapján eleve attól tartottak, hogy a politikai nemzet kategóriájában a nemzetiségek semmilyen minőségükben nem kapnak helyet, hacsak tömegesen nem választják az elmagyarosodást. Ezért a pánszlávizmus lídérceire hivatkozó hivatalos nemzetiségpolitika támadásaival szemben megpróbálták rendszerbe foglalni saját nemzeti programjukat.” (Szarka 1995, 43. p.)

Összességében tehát beszélhetünk asszimilációról a 19. századi Gömörben, mint ahogy magyar nemzetépítésről is, mely végigkíséri a megye történetét, mindez vissza-

20 *Felvidéki Közlöny*, 1874. augusztus 30.

21 *Gömör-Kishont*, 1881. március 20.

tükröződik a nemzetiségi eloszlás statisztikai kimutatásain, melyeknél egyértelműen a magyar ajkúak számaránya mutat növekvő tendenciát évtizedenkénti felbontásban nézve, ugyanakkor a német elem folyamatos jelenlétével is szembesülhetünk, mely ugyan a Bach-korszak távolodtával csökkenő tendenciát vázol fel a népszámláláskor, s úgyszintén nem tekinthetünk el a magyarosodás és magyarosítás mellett vagy épp ellen törekvő szlovák lépésektől sem, melyek bemutatására jelen tanulmányunkban kísérletet tettünk. A nem magyar ajkúak támogatása és ellenszegülése azonban sajnos „a kiegyezés nyomán létrejött gazdasági, politikai, hatalmi konstellációban felerősödött magyar államnacionalizmus igényeihez idomult. Mindazok a közeledési, megegyezési kísérletek, amelyek nemzetiségi részről a politikai magyar nemzet keretei között a tényleges nemzeti egyenjogúságot kívánták volna biztosítani, magyar részről fölényes visszautasításra, jó esetben süket fülekre találtak”. (Szarka 1995, 45. p.)

Irodalom

- Ádám Éva 2010. A polgári Rimaszombat II. Közigazgatás. *Gömörország*, 11. évf. 3. sz. 9–21. p.
- A *Gömörmegyei Magyar Közművelődési Egyesület történetének vázlatja*. Irta: Szathmáry József. Rimaszombat, Nyomtatott özv. Győrffy P.G.-né könyvnyomdájában, 1896.
- A *Gömör-Kishont vármegyei közművelődési egyesület jegyzőkönyve az 1886. évről*. Rimaszombat, Nyomtatott Rábely Miklós nyomdájában, 1886.
- A *Gömör-Kishont vármegyei közművelődési egyesület jegyzőkönyve az 1887. évről*. Rimaszombat, Nyomtatott Rábely Miklós nyomdájában, 1887.
- A *Gömör-Kishont vármegyei közművelődési egyesület alapszabályai*. Rimaszombat, Nyomtatott Rábely Miklós fia nyomdájában, 1914.
- A *Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálása. 1. rész. A népesség általános leírása községenként*. Budapest, Magyar királyi központi statisztikai hivatal, 1902.
- A *Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálása. 10. rész. Végeredmények összefoglalása*. Budapest, Magyar királyi központi statisztikai hivatal, 1909.
- A *Magyar Korona országainak 1910. évi népszámlálása. 1. rész. A népesség főbb adatai*. Budapest, Magyar királyi központi statisztikai hivatal, 1912.
- A *Rimaszombatban Egyesült Protestáns Gymnasium I-ső évi programja a folyó 1854. évi 3dik napjain tartandó nyári közvizsgákra tisztelettel meghívtnak*. Rimaszombat, Nyomtatott Werfer Károly és társa által, 1854.
- Az *1848/49-es honvédek iktatókönyve*. Rimaszombat, Gömör-Kishonti Múzeum, Történeti könyvtár. Leltári szám és iktatószám nélkül, feldolgozás alatt.
- Az *Egyesült Protestáns Gymnasium osztályzati könyve. 1857–58*. Rimaszombat, Gömör-Kishonti Múzeum, Történeti könyvtár. Iktatószám: 23 352 GM
- Az *Egyesült Protestáns Gymnasium osztályzati könyve. 1859-60*. Rimaszombat, Gömör-Kishonti Múzeum, Történeti könyvtár. Iktatószám: 23 353 GM

- Balogh Sándor 2002. *A magyar állam és a nemzetiségek. A magyarországi nemzetiségi kérdés történetének jogforrásai 1848–1993.* Budapest, Napvilág.
- Bél Mátyás 1992. *Gömör vármegye leírása (1749).* Debrecen, KLTE Néprajzi Tanszék. /Gömör Néprajza, XXXV./
- Bona Gábor 1988. *Kossuth Lajos kapitányai.* Budapest, Zrínyi.
- Bona Gábor 1998a. *Hadnagyok és főhadnagyok az 1848/49. évi szabadságharcban.* Budapest, Heraldika.
- Bona Gábor 1998b. *A szabadságharc honvédsége. Új Forrás, 30. évf. 6. sz.*
- Bona Gábor 2000. *Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban.* Budapest, Heraldika.
- Borovszky Samu 1903. *Magyarország vármegyéi és városai. Gömör-Kishont vármegye.* Budapest, Apollo.
- Csorba Csaba (szerk.) 1993. *Gömör vármegye katonai leírása. 1780-as évek. Miskolc, Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Levéltár. /Borsod-Abaúj-Zemplén megyei levéltári füzetek, 36./*
- Deák Ágnes 2000. *Nemzeti egyenjogúsítás 1849–1860.* Budapest, Osiris.
- Deák István 1993. *Volt egyszer egy tisztikar. 1848–1918.* Budapest, Gondolat.
- Értesítés a rimaszombati protestáns Gymnasiumról. 1862/63.* Nyomtatott Rimaszombatban, 1863.
- Értesítvény a rimaszombati egyesült protestáns gymnasium VI. tanévről.* Rimaszombat, 1859.
- Fényes Elek 1836–1840. *Magyarországnak s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben, I–IV.* Pest.
- Hörk József 2010. *Hogyan neveltek bennünket az abszolutizmus idején? Gömörország, 11. évf. 2. sz. 77–88. p.*
- Kemény G. Gábor 1971. *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában. V. 1906–1913.* MTA Történettudományi Intézete, Tankönyvkiadó.
- Keményfi Róbert 1998. *A történeti Gömör és Kishont vármegye etnikai rajza. Az etnikai határ és vegyes etnicitás kérdése.* Debrecen, KLT Néprajzi Tanszék. /Gömör néprajza, 50./
- Keményfi Róbert 2002. *A gömöri etnikai térszerkezetek. A történeti Gömör és Kishont vármegye etnikai térszerkezetének változása – különös tekintettel a szlovák-magyar etnikai határ futására.* Komárom–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum. /Interethnica, 3./
- B. Kovács István 2003. *Gömörológia.* Pozsony, Madách-Posonium.
- B. Kovács István–Majercsik Mária–Ádám Éva 2010. *Mikszáth Kálmán és Batyi. Gömörország, 11. évf. 2. sz. 3–19. p.*
- Magyar néprajzi bibliográfia.* <http://mek.oszk.hu/00000/00026/00026.htm>
- Mihályfalusi Forgon Mihály 2001. *Gömör-Kishont vármegye nemes családai.* Somorja, Méry Ratio.
- Mikszáth Kálmán 1908. *Fábr János. Vasárnapi Ujság, 55. évf. 6. sz. 10–14. p.*
- Mináč, Vladimír 1989. *Dúchanie do pahrieb.* Bratislava, Klenoty.
- Pajkossy Gábor 2006. *Magyarország története a 19. században. Szöveggyűjtemény.* Budapest, Osiris.

- Romsics Ignác 2001. *Magyarország története a XX. században*. Budapest, Osiris.
- Spira György 1980. *A nemzetiségi kérdés a negyvennyolcas forradalom Magyarorszá-
gán*. Debrecen, Kossuth.
- Szarka László 1995. *Szlovák nemzeti fejlődés – magyar nemzetiségi politika 1867–
1918*. Pozsony, Kalligram.
- Szombathy Viktor 2010. Mixát, Mikszádt, Mikszáth. *Gömörország*, 11. évf. 2. sz. 81–
84. p.
- Thirring Gusztáv 1912. *A magyar városok statisztikai évkönyve*. Budapest, Budapest
Székesfőváros nyomdája.
- Tóth Péter 1996. *Gömör vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1. (1571–
1579)*. Miskolc, Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Levéltár. /Borsod-Abaúj-
Zemplén megyei levéltári füzetek, 35./
- Tudósítás a rimaszombati egyesült protestáns gimnásiumról az 1860/61-es tanévben*.
Rimaszombat, Nyomtatott Kádár József által, 1861.
- Váry János 1906. *A Gömör-Kishont vármegyei közművelődési egyesület évkönyve az
1905. évről*. Rimaszombat, Nyomtatott Rábely Miklós nyomdájában.
- Váry János 1908. *A Gömör-Kishontvármegyei Magyar Közművelődési Egyesület Évköny-
ve az 1907-ik évről*. Rimaszombat, Rábely Miklós könyvnyomdája.
- Váry János 1913. *A Gömör-Kishont vármegyei közművelődési egyesület évkönyve az
1912. évről*. Rimaszombat, Nyomtatott Rábely Miklós fia nyomdájában.
- Veress Samu 1909. Mikszáth Kálmán, a rimaszombati kisdíák. In *Gömör és Kishont vár-
megyei Naptár az 1910. évre*. Rimaszombat, Lévai Izsó könyvnyomdája.

ÉVA KERÉNYI

ASSIMILATION AND NATION-BUILDING IN THE 19TH CENTURY GEMER

The attribute of „Hungary in small” was used in connection with Gemer by many authors, not only by Elek Fényes: the historical county of Gemer has always been ethnically mixed – Hungarians, Slovaks and Germans lived here side by side, then, from the 16–17th century on, the list of nations was completed by small Gypsy and Jewish communities. In the beginning of the 20th century, in the year 1910, up to 45,5 percent of the total non-Hungarian population of the Kingdom of Hungary – not including Croatia – was made up by other than Hungarian nations. These ethnicities, in the result of constant interaction over centuries, had strongly influenced each other’s daily life and culture. Working on my presentation on the assimilation and nation-building processes taking place in Gemer in the 19th century, I examined the contemporary literature and the local monographs on the historical county of Gemer, with special attention to national distribution. I examined the topic in a periodical breakdown: I present the assimilation and the nation-building processes characteristic for the county in the period of the War of Independence in 1848/49 on the example of the army, in the Bach era and the provisional period – from the point of view of education, and, in the end, in the times of Dualism – after the Compromise – from the aspect of the social life of clubs and associations. In the period of the Compromise the population of Hungary faced the various forms of assimilation in everyday life. In Rimaszombat, the former seat of the county, the Hungarian language took

root among the Hungarians as the language of literacy, but they used it equally in everyday life and in the official conduct, while for the non-Hungarian speakers it often served only as means of social advancement. The Hungarian nation-building processes as well as the accompanying assimilation endeavours are present in the history of the Gemer county throughout the 19th century, and this is also reflected by the statistical records regarding national distribution. These clearly show that the proportion of the Hungarian-speaking population is of an increasing tendency, whilst we can observe the continuous presence of the German element too, but, at the same time, there are Slovak endeavours in favour of Magyarization as well as against it – this study attempts to present them too. I tried to reconstruct the contemporary conditions in the examined period also with the help of the daily press: it tells a lot about the mentality of people in the second half of the 19th century.

Az MKP és a Híd közötti kommunikáció a 2010-es választások előtt a szlovákiai magyar sajtóban

NORBERT MOLNÁR

Communication between SMK and Most-Híd
in the Hungarian press in Slovakia before the elections in 2010

324:342.53(437.6)"2010"
329.4(437.6)(=511.141)MKP
329.4(437.6)Most-Híd
070(=511.141)(437.6)

Keywords: Parliamentary elections in Slovakia. Hungarian parties in Slovakia. Press campaign. Paid advertisements. Daily Új Szó.

A 2006. június tizenhetedik szlovákiai parlamenti választások után a Magyar Koalíció Pártja (MKP) – noha 11,68 százalékot ért el, ami az addigi legjobb választási eredménye volt százalékos arányban – ellenzékbe szorult az addig kormányzó jobboldali pártokkal együtt, s a Smer, a Szlovák Nemzeti Párt (SNS) és a Demokratikus Szlovákiáért Mozgalom (HZDS) alakíthatott kormányt. Az utolsó pillanatig azonban nyitott volt, hogy az SNS vagy az MKP válik-e a koalíció tagjává. (Smer-HZDS-? Végre vége lehet Fico barkochbájának. *Új Szó*, 2006. június 28., 1. p.) A magyar párt azzal magyarázta lehetséges részvételét egy kormányban a kisebbségekkel szemben addig nem sok empátiát mutató Robert Fico pártjával és a sokak szemében ellentmondásos politikusnak tartott Vladimír Mečiar mozgalmával, hogy a határozottan kisebbségellenes SNS-nek ne legyen lehetősége tovább gerjeszteni a kisebbségekkel szembeni intoleranciát. A Smer választása végül az SNS-re esett, így az MKP nyolc év kormányzás után ellenzékbe került.

Mint minden pártban, amely kormányon volt, az MKP-ban is eluralkodott a csalódottság. Intrikák kezdődtek a párton belül. A vidéki alapszervezetekben és a vezetésben is felmerült a párt elnökének, a párt legnépszerűbb politikusának, Bugár Bélának a leváltása, mert a választási vereségért és a kormányzás hibáiért valakinek vállalnia kell a felelősséget. 2007. március 31-én az MKP tisztújító kongresszusa leváltotta Bugár Bélát, és kis többséggel (14 szavazat, 169:155) az addigi alelnököt és a Dzurinda-kormányok kisebbségeiért felelős miniszterelnök-helyettesét, Csáky Pált választotta meg elnöknek. Bugár már a választás előtt bejelentette, hogy csak elnöki pozíciót vállal, ha ez nem sikerül, kivonul a pártvezetésből, s képviselői mandátumának lejáratá után, 2010-ben visszavonul a politikától. A megválasztott elnök, Csáky Pál ugyan felajánlotta a tiszteletbeli elnöki pozíciót a korábbi elnöknek, Bugár ezt nem fogadta el. Csáky az elnöki kampányban ugyanis azzal vádolta a korábbi vezetést, hogy egy gazdasági lobbizáró irányítja, amit Bugár határozottan cáfolt. A volt pártelnök sértődötten távozott a kongresszusról. A párt szétmállása Csáky megválasztásakor megkezdődött. Közvetlenül az elnökválasztás után kilépett a pártból Gyurovszky László képviselő, volt régiófejlesztési miniszter, aki egyébként az MKP egyik erős emberének számított.

Csáky megválasztása és Bugár kivonulása után sokan az MKP radikalizálódásától tartottak. Mivel a kormánykoalícióban Robert Fico kormányfő a kisebbségi témákat átengedte azoknak a minisztereknek, akik barátságtalanul viselkedtek a kisebbségekkel, így a Szlovákiában élő magyarokkal szemben is, s egyre nagyobb volt a nemzetközi nyomás a kormányra, hogy az ilyen szempontból problematikus ügyeket (pl. Malina Hedvig megverése Nyitrán, mert magyarul beszélt, vagy a nyelvtörvény szigorítása, amely büntette a magyar nyelv használatát bizonyos helyzetekben) másként kezelje, várható volt, hogy a Csáky Pál vezette MKP konfrontatívabb lesz a kormánnyal szemben, így fokozódhat a nemzetiségi feszültség Szlovákiában. Bugár Béla később meglebegtette, hogy ha az MKP radikalizálódni fog, népszerűsége pedig jelentősen csökken, nem zárja ki visszatérését. Először 2009. január 30-án, egy szlovák hetilapnak nyilatkozott erről: „Önök az elsők, akiknek mondom. Az az igazság, hogy egyre nagyobb nyomást érzek, hogy visszatérjek. (...) Itt az ideje megtalálni a párt vezetésének jobb módját. A vezetők kicserélése csak az egyik lehetőség.” Attól a pillanattól kezdve szinte biztos volt, hogy Bugár visszatér.

A folyamatokat felgyorsította, hogy a Bugár emberének számító Simon Zsolt korábbi mezőgazdasági miniszter, aki különösen rossz viszonyt ápolt Csáky Pállal és Duray Miklóssal, az MKP stratégiai alelnökével, 2009. április elején elhagyta az MKP frakcióját, és a pártból is kilépett. Járási szinteken is elindultak a kilépések, a legtöbben a Lévai és a Rimaszombati járásban hagyták el a pártot. A hónap közepén Bugár Béla, A. Nagy László és Gál Gábor bejelentette, távozik az MKP frakciójából, mert a párt nem olyan irányban halad, mint kellene. Ekkor még hivatalosan senki sem beszélt új párt megalakításáról, bár Bugár idézett interjújában már azt mondja, nem a pártelnök leváltása az egyetlen megoldás, de a lehetséges lépéseket nem részletezte.

2009. június 7-én európai parlamenti (EP) választásokat tartottak az Európai Unióban, így Szlovákiában is. A választások előtt Bugár Béla és a rebellisek az MKP támogatására szólították fel a választókat. Május 16-án az Országos Tanács (OT) rozsnói ülésén nem született döntés arról, hogy a hármak visszatérnek-e a párt parlamenti frakciójába. Bugárék főleg a vezetés politikai stílusát bírálták. A döntést az EP-választás utáni OT-ülésre halasztották, vagyis június 13-ra. Közben ajánlatot kaptak egy platform megalakítására a párton belül, amit az alapszabály megenged. Május 26-án Bugárék bejelentették, nem tárgyalnak tovább az MKP vezetésével a párton belül kialakult helyzet rendezéséről. A TASR hírügynökségnek Bugár azt mondta, az EP-választásig már nem nyilatkoznak az ügyben, hogy ne gyengítsék a párt pozícióit, de hivatalosan még mindig nem jelentették be, hogy új pártot alapítanak. Június hetedikén, közvetlenül az EP-választás befejezése után Bugár, A. Nagy, Gál és Bastrnák Tibor bejelentették, távoznak az MKP-ból, és Most-Híd néven új pártot alakítanak. Csatlakozott hozzájuk Simon Zsolt és Gyurovsky László is. Emellett több, a párt vezetésében tevékenykedő politikus is Bugárékkal tartott. Csáky Pál ekkor azt mondta, Bugárék rossz döntést hoztak, mert a választóktól nem kaptak mandátumot az új párt megalakítására. „Szeretném megemlíteni, hogy tárgyalásokat imitáltak velünk, miközben már harmadik hete közvéleménykutatás folyik a Focus ügynökség szervezésében, amely azt teszteli, miként reagálnának az emberek egy új, Bugár Béla vezette politikai párt alapítására” – mondta Csáky.

2009. július 3-án alakult meg a Híd, első kongresszusát július 11-én tartotta. Önmagát sem szlovák, sem magyar pártként aposztrofálta, hanem polgári pártként. Tagjainak

megközelítőleg 30 százaléka volt szlovák, de más kisebbségek, így ruszinok és romák is a párt tagjává váltak. Az MKP sajnálattal vette tudomásul a Híd megalakulását, és azt, hogy a pártot alapító politikusok nem voltak hajlandók tovább tárgyalni az elődpárt vezetésével.

A 2010-es parlamenti választási kampány a szlovákiai magyar térfélen valójában már ekkor elkezdődött. Permanens kampány folyt a választókért. Az első komoly megmérettetés a 2009. november 14-i megyei választás volt, ám az érintettek inkább a parlamenti választásra koncentráltak. A megyei választások eredménye azonban némi meglepetést hozott, hiszen az MKP 40, míg a Híd csak két képviselői helyet szerzett. Addig az MKP-nak 58 mandátuma volt. Bugárék ezt azzal magyarázták, hogy a párt öt hónapja létezik, Csákyék szerint az eredmény bizonyítéka annak, hogy nincs szükség két magyar pártra. Az eredményt az MKP és a Híd is óvatos sikerként könyvelte el. A szavazatok megoszlása azonban már árnyalta a képet. E szerint az a déli járásokban az MKP a voksok 60, míg a Híd a 40 százalékát kapta.

A júniusi választásokig fél év volt hátra. A permanens kampány folytatódott. Az MKP egyedül vágott neki a választásoknak, a Híd listáján ott voltak a Polgári Konzervatív Párt (OKS) jelöltjei.

2009. április 9-én először jelentetett meg fizetett, egész oldalas interjút az MKP a szlovákiai magyar sajtóban: az *Új Szó* 5. oldalán Csáky Pál pártelnökkel készült interjú jelent meg rs szignóval. A beszélgetés hirdetési számmal volt ellátva, a pagina tartalmazta a hirdetés szót, s noha az oldal alján megjelentek az MKP európai parlamenti jelöltjeinek portréi, mégis olyan hatást keltett a beszélgetés, mintha a lap interjúja lett volna. Ugyanaz a betűtípus, ugyanolyan tördelési megoldások, mint a napilap szerzői interjúi esetében. Az interjú témája a köztársaságielnök-választás eredményeinek értékelése, az MKP helyállása és a párt előtt álló európai parlamenti választás. Egyetlen szó sem esik benne a pártban érezhetően jelen levő ellentétekről.

Öt napra rá Simon Zsolt volt mezőgazdasági miniszter kilép az MKP-ból és a párt frakciójából. „A pártban munkamódszerré vált a hazugság” – magyarázta kilépését Simon az *Új Szó* április 15-i címlapján. Szerinte a pártot Csáky Pál diktatórikus módszerekkel irányítja, nem ad lehetőséget vitákra, az elnökség tagjai csak asszisztálnak a döntésekhez, érdemben nem szólhatnak bele. Ugyanitt Bugár Béla volt pártelnök azt mondta, az elnökségnek módosítania kellene politikáján, ha meg akarja akadályozni, hogy Simont többen is kövessék. Csáky Pál ugyanitt nem kommentálta a kilépést, helyette Berényi József elnökhelyettes beszélt. Sajnálatosnak nevezte Simon döntését, szavaival azonban nem ért egyet. „Ezek Simon Zsolt érvei, amelyeket nem kívánok kommentálni, főleg nem most, amikor már kilépett a pártból” – mondta a lapnak. A harmadik oldalon készített interjúban Simon nem zárta ki egy új magyar párt megalakítását, ha tovább nő az elégedetlenség az MKP-val szemben. „Úgy gondolom, hogy az MKP már nem azokat az értékeket vallja, amiért én párttag lettem, nem azokat, amelyeket még két évvel ezelőtt is vallott. Már nem tudja megszólítani korábbi választói jelentős részét, a támogatottsága 4 százalékponttal süllyedt” – nyilatkozta. A pártban felerősödtek a kritikus hangok a vezetéssel szemben, de a regionális szervek vezetői Csáky Pál elnök mögött álltak. (*Új Szó*, 2009. április 16., 2. p.) Az elnök továbbra sem kommentálta nyilvánosan a történéseket.

A következő napokban megkezdődött a párttagok kilépése főleg a Rimaszombati és a Lévai járásban. Csáky nem tartotta tragédiának a távozásokat, de szerint az elnök

ség tagjai egyöntetűen megállapították, hogy „a pártban nincsenek olyan jelenségek, melyek ezeket a kilépéseket indokolták volna”. (*Új Szó*, 2009. április 21., 1. p.) Szerinte a kilépéseket valaki irányítja. Bugár Béla ugyanitt hazugsággal vádolja meg Csákyt, s először mondja ki, hogy ő is elhagyhatja a pártot. „Ez a legjobb út ahhoz, hogy a pártelnök szétverje a pártot vagy másokat is kiüldözzön – mondta Bugár. – Értem ez alatt magamat is.” (*Új Szó*, uo.)

Április 22-én Bugár, A. Nagy és Gál bejelentik távozásukat az MKP frakciójából. Simonnal ellentétben ők nem hagyták el a pártot. Abban bíztak, hogy a párt Országos Tanácsának üléséig, vagyis május 16-ig megváltozik a pártvezetés stílusa. A párt vezetése azonban nem értette, mit jelent a vezetési stílus megváltoztatása. Duray szerint például nem történtek olyan hibák a vezetésben, amelyek indoklnák a távozók lépését. Bugár a másnapi *Új Szónak* úgy nyilatkozott, hogy 2007-ben ugyan úgy gondolta, távozik a politikából, ám ha az MKP vezetése folytatja az eddigi politikát, meg kell változtatnia a véleményét. Csákyt hazudozással vádolta, és azzal, hogy kiüldözi a pártból az embereket. Ugyanezen a napon, április 23-án az MKP ismét egész oldalas fizetett interjút jelentetett meg a napilap 5. oldalán fm szignóval. Ugyanez a szöveg szerkesztőségi interjúként megjelent április 29-én a *Szabad Újság* hetilap 12–13. oldalán. Az interjúban Csáky Pál összesen 5 kérdést kapott. Egy hasonló méretű szerkesztőségi interjúban az alanyok legalább 15–20 kérdésre kellene válaszolnia. Összehasonlításképpen, ugyanebben a számban egy negyedoldalas interjúban Bugár kilenc, míg Bastrnák egy egynolcad oldalas villáminterjúban hat kérdésre válaszol. Csáky egyébként a távozók és a távozni készülnők felelősségére apellált. Arról beszélt, hogy minden lépésnek összhangban kell lennie a közösségi érdekekkel és az erkölccsel. „A politika viszont nem arról szól, hogy feltétel nélkül szeressük egymást, nem arról, hogy mindenki szeressen mindenkit. A politika arról szól, hogy különbözőségünket tudomásul véve tudunk-e együttműködni közös céljainkért, közös programunk megvalósításáért. Mondjuk ki nyíltan: az MKP-ban komoly nézetkülönbségek léteztek 2007 előtt is” – nyilatkozta.

2009. április 26-án ismét tárgyalóasztalhoz ültek a felek. Másnap Csáky és Bugár is pozitívan nyilatkozott a megegyezés lehetőségéről. Csáky szerint lemondása nem aktuális, majd a 2011-es tisztújításon méreteti meg magát. Bugár azt mondta, Csáky és ő maga is megosztja a pártot, márpedig az MKP-nak olyan elnökre van szüksége, aki integrálja a párton belüli nézeteket és embereket. Továbbra is május 16-át jelölte meg a megegyezés utolsó lehetséges dátumaként, vagyis az európai parlamenti választások kampánykezdetének időpontját.

2009. április 28-án ismét fizetett interjúval jelentkezett az MKP az *Új Szó* 5. oldalán, kl szignóval. Csáky ebben már élesebben fogalmaz a három renitenssel szemben. Először azonosítja pártját a szlovákiai magyarsággal. „Soha egyetlen magyar politikus sem fordulhat szembe közösségünkkel, választóink egy ilyen lépést joggal büntetnének szimpátiavesztéssel az adott politikai irányában.”

2009. május 15-én Bugár Béla az *Új Szónak* adott interjúban arra a kérdésre, hogy valószínűnek tartja-e egy új magyar párt megalakulását, azt válaszolta: „Ez lenne a lehető legrosszabb változat. Mindent meg kell tenni, hogy ne így legyen.” Csáky Pál lemondását a pártelnöki tisztségről az egyik lehetséges megoldásnak tartotta. Akkorra kiderült, a pártelnök felajánlotta, összesen bizalmi szavazást kér maga ellen a párt kongresszusán. Bugár azonban ezt elutasította. „Csáky részéről ez csak porhintés. A Lévai és a Rima-

szombati járásból már elmentek az elnököt kritizálók – azok is, akik korábban részt vettek a közgyűléseken. Bizalmi szavazást kezdeményezni akkor, amikor a kritikusok távoztak, az semmi más, mint a porhintés.”

Ugyanebben a számban a harmadik oldalon az MKP fizetett, szöveges hirdetést jelentetett meg *Az MKP vezetése megegyezést akar!* címmel. A nyilatkozat nagyon békülékeny hangot üt meg. Ebben cáfolják ugyan Bugár Béla korábbi kijelentéseit, de ismeretik javaslataikat a távozóknak, s a szöveg végén arra szólítják fel őket, térjenek vissza az MKP frakciójába. „Az MKP demokratikus párt, ahol mindenki megtalálhatja helyét és számítását. Nagyon sajnáljuk, hogy három kollégánk átgondolatlan lépésükkel ilyen vitákat gerjesztett, ártva ezzel közösségünknek három nagyon fontos választás előtt. Azt tartanánk helyesnek, ha visszatérnének a képviselői klubba, s továbbra is programunk és a választóktól kapott felhatalmazás alapján mennénk tovább közös utunkon. Mi ezt akarjuk, mi ezt javasoljuk. Az MKP továbbra is a szlovákiai magyar közösséget fogja szolgálni, ehhez kérjük minden jó szándékú ember megértését és támogatását most – és június 6-án is.”

A párt Országos Tanácsa Rozsnyón ülésezett. A három renitens képviselő nem tért vissza a párt parlamenti frakciójába, de abban megegyeztek, hogy június 13-án, az európai parlamenti választások után térnek vissza a tárgyalásokhoz. Farkas Iván, az OT elnöke azt mondta, karnyújtásnyira vannak a megegyezéstől, Bugár Béla azonban nem volt ilyen optimista. Szerinte a júniusi időpont az utolsó, addig a párt vezetésének el kell fogadnia, hogy platformot hozzanak létre a párt vezetésével elégedetlenek az MKP-n belül. A platform létrehozását ugyanis az OT Rozsnyón elutasította. Az is eldőlt, hogy a frakcióból távozott képviselők is részt vesznek az EP-választás kampányában.

Bugár Béla az *Új Szónak* adott interjújában május 18-án, a 2. oldalon azonban már egyértelműen fogalmaz: „Ha nem sikerül megegyezni, akkor marad a távozás, és mások is követnek bennünket.” Arra a kérdésre, mekkora esélyt lát a megegyezésre, a következőt válaszolta: „Szerintem 60 százalék esély van, ebből 50 százalékot képviselünk mi hárman, hiszen eddig még csak mi dolgoztunk ki egy javaslatot, mely elkerülhetővé teszi a pártszakadást. A további 10 százalékot pedig az elnökségnek az a néhány tagja teszi ki, aki valóban dolgozik a megegyezésért. Nem elég csak elmondani, hogy közel vagyunk a megegyezéshez, tenni is kell érte.”

Május 20-án interjút közölt az *Új Szó* Csáky Pállal, az MKP elnökével a 3. oldalon *Nem a sértődött emberek platformját kell létrehozni* címmel. Ebben a platform kialakításának támogatását ahhoz a feltételhez köti, „ha abból nem ellenvélemények, hanem konstruktív ötletek kerülnének ki”. Arra a kérdésre, miért marasztalják Bugárék a pártban, azt válaszolta: „Két dolog miatt. Elsősorban butaság új pártot létrehozni. Ezt senki sem akarja. Mindenkit, aki ezen gondolkodik, próbálunk lebeszélni róla. Ugyanakkor nem feladatunk, hogy gesztusokat tegyünk a kollégák felé ez ügyben. Tevékenységünkkel próbáljuk meggyőzni őket arról, hogy a pártban demokrácia van és mindenki megtalálhatja a helyét. (...) Pozitívan értékelem azt, hogy a katasztrófa-forgatókönyvek nem teljesültek be. Szombaton nem került sor pártszakadásra és senki sem lépett ki a pártból. Ez fontos. A nagygyűléseken azzal kezdem a felszólalásaimat, hogy a Magyar Koalíció Pártja egységes, és azt akarjuk, hogy egységes is maradjon, és erre mindenütt taps a válasz. Szolgálunk kell, nem a sértődött emberek pozíciójába szorítani magunkat.”

Május 27-én az *Új Szó* címlapján a *Bugárék már nem tárgyalnak Csákyval* című cikkből kiderül, a volt pártelnök és követői a június hatodiki EP-választások után távoznak a pártból. Csákyt hazugsággal vádolták, mert mást mond a sajtónak és mást a tárgyalásokon. Csáky cáfolta, hogy hazudna, és azt is, hogy mást mondana a médiának, mint a tárgyalópartnereinek. Bugárék azt is bejelentik, az EP-választásokig nem nyilatkoznak a médiának.

Június 5-én az egyik szlovák kereskedelmi televízió közli, hogy Bugárék új pártot alapítanak, melynek neve Híd lesz. A június hatodiki európai parlamenti választás a belső viszályok ellenére sikeres volt az MKP számára, megőrizte két mandátumát. Június 7-én Bugárék bejelentik, hogy kilépnek az MKP-ból, s velük tart Bastrnák Tibor képviselő is. Így az MKP 5 mandátumot veszített Simon Zsolttal együtt. A képviselőkkel együtt távozott a párt több vezetője, az országos elnökség és az Országos Tanács néhány tagja, járási elnökök, megyei képviselők és polgármesterek.

Június 8-án az *Új Szó* címlapján a *Szakad az MKP – Bugárék tegnap kiléptek és pártot alapítanak* című cikkben részben már megváltozik a két párt kommunikációja. Az addig inkább békülékenyebb, a szlovákiai magyarság egységét kívánó MKP támadóbb hangot üt meg. Bugárék továbbra is a párt vezetését bírálják. Csáky a cikk alapján azt mondja, Bugárék nem kaptak mandátumot a távozásra. Nem tartja kizártnak azt sem, hogy a párt vezetése mandátumuk visszaadására szólítja fel a távozott képviselőket. „Hallottam, hogy egyesek hidat akarnak építeni az Európai Szociális Alap és egyes szlovákiai hospice-ok között” – utalt Csáky arra, hogy Bugár Béla egy magán-nyugdíjasotthon résztulajdonosa. Hangsúlyozta, hogy az MKP mindenki előtt nyitva áll, az új párttal azonban nem akar együttműködni. Bugár visszautasította Csáky szavait és azt is, hogy visszaadják mandátumukat. Arra hivatkozott, ő maga 180 ezer preferenciaszavazatot szerzett, ami nemcsak a párt, hanem a saját személyes érdeme is.

Június 9-én Bugár Béla és az MKP-ból távozott képviselők bejelentették, hogy Híd–Most Együttműködés Pártja–Strana spolupráce néven új pártot alapítanak. „Ezt a pártot magyarok alapítják, de most jön a második lépés, a szervek létrehozása, amikor szeretnénk bebizonyítani, hogy a szlovákok és a magyarok képesek együttműködni” – jelentette ki Bugár. Ugyanezen a napon az *Új Szó* 3. oldalán az MKP fizetett politikai hirdetését jelentetett meg *Három kérdés a kilépőkhöz* címmel. Ennek teljes szövege: „– MIÉRT kell szétverni a nehezen összehozott egységes szlovákiai magyar politizálást? – MIÉRT kell ezzel meggyengíteni a szlovákiai magyar közösség egységes érdekképviseletét? – KI NEK az érdeke ez, mert nem a szlovákiai magyar közösségé, az biztos. Mi a valós indok, mi van emögött?”

Az *Új Szó* június tizediki számának második oldalán egy-egy rövid interjú jelent meg Bugárral és Csákyval. Bugár arra a kérdésre, hogy mi lesz a legnagyobb különbség az MKP és a Híd között, a következőket válaszolta: „A módszerekben lesz a legnagyobb különbség – mi a szlovák pártokkal együttműködve akarunk eredményeket elérni. Ezt a stratégiát igazolja az ellenzék 1998-as Mečiar elleni sikere is. (...) Az együttműködés mellett a másik fontos pillér a tisztesség, vagyis azok az értékek, melyek az utóbbi időben kivestek az MKP-ból.” Annak nem látta veszélyét, hogy az új párt veszélyeztetheti a magyar képviseletet Szlovákiában: „Mi 1998-ig megértük, hogy három párt létezett, ebből kettő ki sem állhatta egymást. Mi azokat a magyar választókat akarjuk megszólítani, akik nem mentek el szavazni, akiknek a jelenlegi politika nem felel meg.” Csáky

ugyanitt arra kérdésre, hogy látja-e a lehetséges együttműködés lehetőségét, azt válaszolta: „A politikai együttműködés lehetőségét és értelmét nem látom, mert ha ők együtt akartak volna működni velünk, akkor maradhattak volna a pártban. (...) Programcélokat nem látok mögöttük. Valószínűleg csak érdekek, személyi, illetve csoportérdekek vannak a háttérben. Nem látom, hogy nagy mozgásterük lenne. Egyik barátomat tudnám idézni, aki azt mondta, hogy nem látja, mit akarnak, de azt igen, hogy nagyon akarák. Ilyen háttérre nehéz politikát építeni. Nem tartom szerencsésnek azt sem, hogy szlovák–magyar vegyes pártot akarnak létrehozni. Úgy gondolom ugyanis, hogy sajnos a szlovák politika más irányba megy.”

2009. június 11-én újabb fizetett hirdetés jelenik meg az *Új Szó* harmadik oldalán, ezúttal a Magyar Koalíció Pártja Országos Elnökségének felhívása *Mindannyian maradjunk az MKP-ban!* címmel. A hirdetés szövege teljesen más, mint az eddigiek. Noha az elején a párt nehéz helyzetéről szól, majd a platformok kialakításának lehetőségéről (még úgy is, hogy Bugárék már távoztak), s noha újra megjelenik az a momentum, miszerint az MKP azonos a szlovákiai magyar közösséggel, először jelenti ki határozottan, hogy a magyar közösség egyetlen pártja az MKP, s először használja az áruelés kifejezést. A hirdetés második felének szövege: „Nem látunk tehát okot arra, hogy bárki is elhagyja a Magyar Koalíció Pártját, s ezzel meggyöngítse a szlovákiai magyar közösség érdekképviseletét. Erre egyetlen parlamenti képviselőnk, egyetlen tisztségviselőnk sem kapott felhatalmazást választóinktól. Újból kinyilvánítjuk: a Magyar Koalíció Pártja a szlovákiai magyar közösség egyetlen pártja. Ez az egyetlen olyan politikai szervezet, amely a miénk, amely a mi belső akaratunkból jött létre és Dél-Szlovákiát képviseli. Nem hagyjuk magára, nem áruljuk el a zászlót. Minden tagunkat és támogatónkat arra kérünk, döntően felelőssége teljes tudatában, s legyen továbbra is az MKP aktív, hiteles tagja, illetve támogatója.”

Egy napra rá a Híd is fizetett hirdetést jelentetett meg az *Új Szó* 3. oldalán, de nem szöveges, hanem grafikus formában, Bugár Béla arcával, *Tartson velünk!* jelszóval. Szövege: „Tisztelt Polgárok! Minden támogatónkat szeretettel várom az újonnan alakuló szlovákiai magyar párt, a Híd – az együttműködés pártja rendezvényére vasárnap, 2009. június 14-én, 15 órakor az egyházkarcsai kultúrházban.” Emellett megjelennek a párt vizuáljaiban a pozitív jelszavak: együttműködés, nyitottság, tisztesség, felelősség, bizalom.

Június 13-án megtartotta ülését az MKP Országos Tanácsa, a Híd pedig megtartotta első aláírásgyűjtő összejevetelét. Csáky Pál a hazugság és az emberbutítás pártjának, továbbá gazdasági érdekcsoportnak nevezte Bugár Béla új pártját. A párt felszólította öt távozó parlamenti képviselőjét, adják vissza mandátumukat, mert nem arra kaptak felhatalmazást az MKP-választótól, hogy támadják a pártot. Csáky szerint Bugár új pártja, a Híd hazugságon és félrevezetésen alapszik, s ezt bizonyítani is tudja. Információi szerint a Híd internetes honlapját már május 12-én bejegyezték, tehát akkor, amikor még folytak a tárgyalások a két fél között. A pártelnök úgy vélte, Bugárék be akarják csapni potenciális szimpatizánsaikat, honlapjukon ugyanis mást írtak a szlovák és mást a magyar változatban. Kiemelte, a párt egyházkarcsai akciójáról szóló meghívó magyar változatában „szlovákiai magyar párt” megalakulásáról volt szó, a szlovák verzióban csak politikai párt létrejöttéről. (*Új Szó*, 2009. június 15., 1. p.)

Bugár Egyházkarcsán jelentette be, hogy nem fognak reagálni az MKP támadásaira, ha viszont valaki az MKP vezetői közül a Hídat gazdasági lobbiszervezetnek nevezi, ál-

lítésát a bíróság előtt kell majd bizonyítania. Azt ismét hangsúlyozta, hogy az MKP-ból kilépett képviselők nem adják vissza mandátumukat, ám parlamenti bizottsági elnöki posztjaikat igen, mert azok az MKP-t illetik. Bugár hangsúlyozta: „Ez magyar párt, de megnyitjuk struktúránkat a szlovákok irányába.” A. Nagy László szerint képletesen fogalmazva azt szeretnék elérni, hogy a dunaszerdahelyi stadionban ne szidják a szlovákokat, a pozsonyi Slovan stadionban pedig a magyarokat. (*Új Szó*, 2009. június 15., 2. p.)

Az MKP ezután masszív offenzívába kezdett. A párt saját egységét, megtisztulását hangsúlyozta mindenhol. Nagygyűlést szervezett egységének bizonyítására, a pártstruktúrákat pedig felszólította, hogy ne hívják meg a Híd képviselőit a helyi rendezvényekre. Az érsekújvári Millenium sportcsarnokban 1100 ember vett részt a párt rendezvényén, az MKP vezetőin, parlamenti és megyei képviselőin kívül jelen volt Heizer Antal, Magyarország szlovákiai nagykövete, valamint Markó Béla, a Romániai Magyar Demokrata Szövetség elnöke is. Szigeti László, az MKP érsekújvári járási szervezetének elnöke azt mondta, azzal a céllal rendezték meg a találkozót, hogy zárják soraikat, hogy hitükben megerősödve távozzanak a sportcsarnokból. A párt 12 ezres tagságát addig 120 ember hagyta el. Egy nappal korábban ülésezett a párt járási szervezete Rimaszombatban. A szónokok a párt egységének megőrzéséről beszéltek. Erélyesen bírálták a kilépett tagokat, az új pártot alapítókat. A bírálatok mellett ajánlást fogalmaztak meg a térség polgármestereinek, ebben arra kérik őket, idén nyáron lehetőleg ne hívják meg falunapi vagy egyéb kulturális rendezvényükre az alakulófélben lévő párt képviselőit. (*Új Szó*, 2009. június 22., 2–3. p.) Szigeti László szóhasználata a nagygyűlésen ellentmondásos. Noha a zárjuk sorainkat kifejezés érthető olyan szempontból, hogy a lehető legkevesebb ember hagyja el a pártot, kontraproduktív viszont abból a szempontból, hogy azt üzeni: az MKP nem nyitott, sőt, a pártot a gettósodástól féltőknek ad igazat.

Az első olyan nagyinterjú, amelyben szinte az összes, később használatos szókapcsolat és -fordulat előfordul az MKP részéről, szintén fizetett hirdetésként jelent meg az *Új Szó* 5. oldalán, 2009. július 3-án. A -v/- szignóval jegyzett írás címe: *Továbbra is egy magyar párt van: az MKP*. Az alany ismét Csáky Pál, ám nem jelenik meg a fényképe, ehelyett az érsekújvári összejövetelel készült apró fotó illusztrálja az interjút.

A formulációk a későbbiekben mint az MKP kommunikációjának, szóhasználatának központi elemei jelennek meg. Ezek általában negatív üzeneteket tartalmaznak:

- egy magyar párt van, amely sikeres, erős, megbízható és egységes, ez pedig az MKP, az új párt nem magyar párt;
- a Híd 8-10 ember önző, személyes vagy gazdasági érdeke, tisztázatlan a gazdasági háttere;
- a szembenállás befurakodik a (szlovákiai magyar) társadalmi és a civil szférába;
- személyes támadások Bugár Béla vállalkozása ellen;
- nem akartak velünk tárgyalni, a párt weboldalát már korábban bejegyezték, mint a tárgyalások a felek között megszakadtak;
- a Híd a Smerrel akar paktálni, s akkor majd dől a pénz a párthoz;
- a Híd se kutya, se macska párt, vagyis se szlovák, se magyar, értelmes szlovák oda nem lép be;
- a média heccelte a távozókat;
- az SNS-nek felel meg a helyzet a legjobban;

- a Híd az asszimiláció pártja, önként adják fel magyarságukat, nemzeti szempontból ez vágóhíd;
- lehulltak az álarcok, látjuk, ki kicsoda, kit mi mozgat;
- a távozők későbbi koalícióban reménykednek, hogy az MKP hátán bejussanak a parlamentbe, de ilyen nem lesz;
- a közvélemény-kutatások manipuláltak és manipulálnak;
- többen lépnek be az MKP-ba, mint amennyien távoznak.

Az említett interjúban három további meglepő momentumot fedezhetünk fel. A Híd gazdasági háttérét folyamatosan firtató pártelnök a következő formulát használja: „a velünk szemben pártot alapító gazdag fiúk”. A félmondat első része azt üzeni, hogy a Híd az MKP-val szemben alakult meg, vagyis kiosztja a piacvezető és trónkövetelő párt szerepét, így a szlovákiai választási teret leszűkíti a szlovákiai magyar választási térre. A félmondat második része, vagyis a „gazdag fiúk” kifejezés egyrészt ráerősít a Híd mögött húzódó gazdasági érdekek hangsúlyozására, másrészt megpróbálja bagatellizálni az új pártot és annak alapítóit.

A másik elem a fizetett interjúban a kérdező szerepe. Vele mondattatnak ki olyan témák, amelyek ugyan a későbbiekben tovább rezonálnak majd a kampányban (Bugár Béla vállalkozása, amelyre kölcsönt vett fel, de támogatást kapott az államtól és az Európai Szociális Alaptól is – mindkettő a smeres Viera Tomanová vezette Munka-, Szociális és Családügyi Minisztérium hatáskörébe tartozott), de a jól tálalt negatív konnotáción kívül nem tartalmaznak negatív információt, s a kérdező olyan párhuzamot használ, amely olyan mértékű csúsztatás, amit a pártelnök nem mondhat ki. A kérdés: „Sokan meglepődtek azon, hogy épp Bugár Béla fordul szembe a saját pártjával. Szlovák újságíró kollégák is keresik ennek okát. A minap azt is felvetették, hogy ha Mečiartól meg lehetett kérdezni, honnan vette a 40 millió szlovák koronát az Elektra úgymond megvásárlására, talán Bugár Bélától is megkérdezhető, honnan volt neki több tízmillió koronája egy anyagilag igényes kastélyvállalkozás beindítására. Azt írja a szlovák sajtó, hogy azóta viselkedik furcsán, amióta gazdasági vállalkozásba fogott.” Csáky válaszában nem mond ki véleményt, inkább csak azt erősíti meg, valóban van ilyen szóbeszéd: „Ez érdekes felvetés, s én is találkoztam sok olyan véleménnyel, amely azt mondta, hogy Bugár úr nagyon megváltozott, amióta gazdasági tevékenységgel foglalkozik.”

A következő visszatérő momentum a média felelősségének firtatása. Csáky szerint a média heccelte a távozőkat azzal a céllal, hogy meggyengítse az MKP-t. A válasz azonban fordulatot vesz, s a pártban maradtakat okosabbnak, a távozőkat butábbaknak titulálja: „Am én azt mondom, csöbe húzni csak azt lehet, aki hagyja magát. Ez bizony az intelligenciához tartozó kérdés is.” Nem szokványos módszer a politikai ellenfelet egyszerűen lebutázni, az ilyen kifejezéseket kijelentéseikre, esetleg cselekedeteikre használják.

A Híd a szlovák pártokkal is versenyezni akar címmel jelent meg interjú az Új Szóban Bugár Bélával a Híd alakuló kongresszusának napján, 2009. július 11-én a 10. oldalon. Bugár ebben reagált Csáky fent említett néhány kijelentésére is. A gazdasági tevékenységére szerzett pénzt kölcsönökkel magyarázta, de azt is elmondta, nem fog reagálni Csáky „hazugságaira”, hanem feljeleníti őt. Csáky nevét tizenkétszer említi az interjúban, mindannyiszor negatív környezetben. Vagy felelőssé teszi őt a kialakult helyzetért, vagy

hazugsággal vádolja. Az interjúban megerősíti, indul az új párt elnöki posztjáért. Aznap pártelnökké választják Bugárt, s a Híd alelnöke lesz a szlovák Rudolf Chmel irodalomtudós, aki a második Dzurinda-kormányban kétszer töltötte be a kulturális miniszteri posztot az Új Polgár Szövetsége (ANO) színeiben.

Míg a két párt a napi politika kommentálásában egymással volt elfoglalva, s a támadás-védekezés-ellentámadás elvét alkalmazta, a Híd közvetlenül megalakulása után új, üzeneteiben pozitív billboardokkal rukkolt elő. Az óriásplakátjaik három szlogent tartalmaztak: „Az orvos nemzetisége? Nem akadály, ha gyógyít. A pék nemzetisége? Nem akadály, ha jó a kenyér. A szomszéd nemzetisége? Nem akadály, ha segítjük egymást.”

Érdekeség, hogy a két párt magyar szövegkörnyezetben hogyan nevezte egymást. Míg a Híd magyarul következetesen Hídnak, szlovákul Most-Hídnak nevezte magát, az MKP a Hídat magyar nyelvi közegben is Most-Hídnak nevezte, amivel azt akarta sugallni, hogy a párt nem magyar. Míg az MKP-t magyar környezetben csak MKP-ként, szlovákul csak SMK-ként nevezte mindkét párt. Voltak ugyan próbálkozások a Híd politikusainak részéről, hogy SMK-MKP-nak nevezzék Csáky pártját, ha egy MKP-s politikus magyarul Most-Hídat emlegetett, de ezek a próbálkozások elhaltak, mert hiteltelennek tűntek. Paradoxon, hogy éppen a Most-Híd volt az, amelyik szlovák környezetben is használta magyar nevét, az MKP viszont nem.

Az első felmérést a Híd megalakulása utána a Focus ügynökség készítette, 2009. augusztus 18-án hozták nyilvánosságra. Ebben az új párt máris parlamenti befutó lett, 5,2 százalékkal, míg az MKP 6,3 százalékon állt, két százalékkal lejjebb a legutóbbi felméréshez képest. A két párt együtt majdnem annyit ért el, mint a legutóbbi választási eredménye volt az MKP-nak (11,68%). Duray Miklós MKP-alelnök azzal vádolta meg egy szlovák honlapon a Hídat, hogy megvásárolta a felmérés eredményét. A Híd egy rövid időre ellenszélbe került. Mikuláš Dzurinda, az SDKÚ elnöke, korábbi kétszeres miniszterelnök egy másik szlovák honlapnak augusztus 23-án gyakorlatilag megismétli Csáky szavait, és a Smer ötödik hadoszlopának nevezi a Hídat, emellett azt gyanítja, hogy a párt üzleti körök megrendelésére jött létre.

Az őszi egyik nagy eseménye szlovákiai magyar szempontból a nyelvtörvény elleni tiltakozó nagygyűlés volt a dunaszerdahelyi DAC-stadionban. Az esemény előtt a Híd politikusai benyújtottak egy módosító javaslatot, amely enyhítette volna a nyelvtörvény egyes, a szlovákiai magyarok által kifogásolt paragrafusait, amit az MKP nem támogatott, mert Simon Zsolt állítólag nem egyeztetett velük, emellett előkészítetlennek tartották. A Híd kifogásolta, hogy az MKP kisajátítja magának a témát. A nagygyűlésen az MKP vezetésének döntése értelmében a hídas politikusok nem szólalhattak fel. Csáky Pál ezt azzal magyarázta, hogy Bugár Béla nemkívánatos személy a felszólalók között, mivel fennáll a veszély, hogy a résztvevők kifütyülik. „Azt sem lehet kizárni, hogy az emberek más módon is kinyilvánítanak véleményüket, mivel árulónak tartják, aki elárulva választóit” – mondta Csáky a TA3 hírtelevízió szerint. Csáky az áruló kifejezést a szlovák sajtóban alig szokta használni, ez volt az egyik első. Bugárék végül részt vettek a nagygyűlésen, de nem beszélhettek, a lelátón ültek.

2009. augusztus 28-án *Európát itt is!* címmel jelenik meg fizetett interjú az *Új Szó* 5. oldalán ismét rk szignóval. A beszélgetés a szeptember elsejei dunaszerdahelyi nagygyűlésre toborozza az embereket (ezen a napon lépett életbe a nyelvtörvény módosítá-

sa). De egy része a Most-Híd óriásplakátjaira is reagál. A beszélgetésben sem a kérdező, sem az alany tudatosan egyszer sem ejti ki a másik párt nevét. A kérdés a nyelvtörvényre és a plakátokra vonatkozóan a következő: „A közelmúltban megjelentek olyan óriásplakátok, amelyek tartalmukban érintik ezt a kérdést. Azt hirdetik, hogy mindegy, milyen nemzetiségű a pék vagy az orvos.” Csáky válaszában a szlogenek egyetlen kifogásolható momentumát ragadja meg, így nem beszél a pékről és a szomszédról, csak az orvorról. „Rossz szolgálatot tesznek ezek a plakátok. Nézetem szerint csak arra szolgálnak, hogy összezavarják az embereket, mert badarságokat hirdetnek. Azt mondják, mindegy, hogy milyen nemzetiségű orvos gyógyít bennünket. Ez nem igaz, hiszen a modern orvostudomány álláspontja szerint a bizalmi viszony megteremtése az orvos és a beteg között fél gyógyulással ér fel. Az igazság tehát épp ellenkezője: nagyon fontos, hogy az orvos a beteg anyanyelvén tudjon kommunikálni vele, s az orvos részéről kellő empátia nyilvánuljon meg a beteg iránt. Amit ők mondanak, nem más, mint nemzeti öntudatunk bűnös rombolása. Mi az MKP-ban épp az ellenkezőjét mondjuk: fontos, hogy minél több szlovákiai magyar fiatal végezzen egyetemet, s gyógyítsanak, iskoláinkban tanítsanak, önkormányzatainkban bölcsen vezessenek bennünket.”

2009. október 6-án ismertette az *Új Szó* a címlapján a Fórum Kisebbségkutató Intézet augusztusi, csak a szlovákiai magyarok körében, 771 főn elvégzett reprezentatív felméréseinek eredményeit *MKP-Híd 2:1* címmel, majd október tizedikén két oldalon *A szlovákiai magyarok politikai orientációja és értékrendje* címmel. Ebből kiderült, hogy az MKP továbbra is őrzi vezető szerepét a szlovákiai magyarok közt, 49:23 arányban választották volna az MKP-t azzal, hogy 22 százalék nem tudott válaszolni, 5 százalék pedig szlovák pártot választott volna. A politikusok népszerűsége teljesen más képet mutatott. Bugár Béla volt a legnépszerűbb 32,8 százalékkal, háromszor magasabb népszerűségi mutatóval, mint a második Csáky Pál, akinek népszerűsége 10,8% volt. Hasonló eredmények születtek akkor is, mikor a felmérés résztvevőinek négy olyan politikust kellett választaniuk, akit szívesen látnának a parlamentben. A legtöbben, a válaszadók csaknem fele, 48,9%-a Bugár Bélát, 32,6%-a Csáky Pált jelölte meg. Ezt az arányt érzékelték mindkét pártban. A Híd ugyanis később egész kampányát Bugár Bélára és annak arcára építette, míg az MKP úgymond elrejtette Csáky Pált, sokszor még a fizetett politikai interjúkban sem használta a pártelnök arcát. Az említett felmérésben más kérdésekre is válaszoltak a megkérdezettek. Arra a kérdésre, hogy mi a véleményük a szlovákiai magyaroknak az MKP kettészakadásáról és annak okairól, a válaszadók döntő többsége, közel 60%-a vélte úgy, hogy nincs szükség több magyar pártra Szlovákiában. A fennmaradó negyven százalék fele-fele arányban oszlott meg a több magyar pártot helyeslők és a választ adni nem tudók között. Ezt az eredményt erősítette az a tény is, hogy hasonló válaszokat adtak akkor is, mikor azt a kérdést kapták, hogy a megkérdezettek jó döntésnek tartják-e, hogy az MKP-ból egyes politikusok kiváltak. Az előző kérdéshez képest ugyan 10%-kal kevesebben voltak azok, akik szerint ez rossz döntés volt, ám ez az arány nem a helyeslők, hanem a választ adni nem tudók javára tolódott el.

Közben az MVK ügynökség október nyolcadikán másodikként hozott ki olyan közvélemény-kutatást, amely szerint mindkét párt bejutna a parlamentbe, de ezúttal a Híd volt a népszerűbb: 5,4% az MKP 5,1 százalékával szemben.

Közben folytatódott a két párt közötti üzengetés (Duray Miklós: *A hídpolitika, a hídeszme mindig megbukott*, Bastrnák Tibor: *Az egypártrendszer még sose működött*),

egymást tették felelőssé azért, hogy nem született meg a nemzetiségi törvény. Az MKP elnökének a kongresszus elsöprő többséggel szavazott bizalmat, 297 küldöttből 270 szavazott rá. Az MKP kommunikációjában amellet, hogy a távozókkal a párt megtisztult, egyre nagyobb szerepet kapott az a momentum, hogy valójában a párt megerősödött. „A kilépések nem rengették meg a pártot, többen jöttek a pártba, mint elmentek” – mondta Csáky. Sőt, megpróbálta a pártba való belépést erényként bemutatni, míg a pártból távozást erkölcstelenként. A *Szabad Újság* idézte a pártelnököt *Új programot hirdetett az MKP* című cikkében: „Közénk jött Bastrnák főorvos úr Komáromból, mondván: soha nem akart belépni egyetlen pártba sem, de most erkölcsi kötelességének tartja, hogy a vezetéknevét megtisztítsa, s egyértelművé tegye, melyik oldalon áll.” (*Szabad Újság*, 2009. október 21., 12. p.)

Ugyanebben a számban interjút készítettek Öllös László politológussal, aki az MKP kommunikációját túl negatívnak tartotta. „Tulajdonképpen az első időszakban – ami mostanáig tartott –, az MKP vezetése kemény hangot használt, épp azért, hogy minél kevesebb tag hagyja el a pártot. Az alakulóban lévő konkurens párt viszont elsősorban a nyilvánosság felé szólt, igyekezett bemutatni magát. Bugár Béláké tehát kampányszerűen viselkedtek, míg az MKP kritikus volt és sokkal inkább a másik félről beszélt, mint saját magáról. (...) Tehát ha a két párt nem önmagáról és céljairól fog beszélni, hanem arról, hogy a másik párt miért rossz, az bizony csökkentheti a választási kedvet. Pozitív üzenetek kellene.” (*Szabad Újság*, uo., 10. p.)

Megkezdődött a megyei választások előtti kampány, ezzel együtt megjelentek az első grafikus hirdetések. A *Szabad Újság*ban nem jelentek meg Híd-hirdetések, csak az MKP reklámozta magát, az *Új Szót* mindkét párt használta. A megyei választási kampányra jellemző, hogy többnyire a pártok nem központilag irányítják. Meghatározhatják a motívumokat, a színhasználatot, esetleg a szlogeneket, de a konkrét üzeneteket nem, hiszen azok főképpen helyi jellegűek, nem országosak. Előfordulhatnak kivételek. S mivel a szlovákiai magyar politikai térfelel éppen teljesen új helyzet állt elő, s ez volt az első megmérettetés a két párt között, szinte logikus volt, hogy az üzenetek sok esetben a központi politikát érintik, az MKP a pozícióját, a Híd a létjogosultságát hangsúlyozza.

A november 14-i választások előtt az első hivatalos, a megyei választáshoz köthető hirdetés a *Szabad Újság* október 28-i számának 64. oldalán jelent meg, ugyanez a hirdetés az *Új Szó* november 3-i számának 24. oldalán. A hirdetés a dunaszerdahelyi pártszervezeté, klasszikusan piros-fehér-zöld színekben játszik, rajta a párt jelöltjei, szlogene: *Szavazz az egységre, szavazz az MKP-ra*. Az egység szó a párt központi üzeneteinek egyike volt. Ugyanebben az *Új Szó*ban hídas hirdetések is megjelentek, szintén konfrontáció nélkül. A hirdetések főleg a napilap keddi számában összpontosultak, hiszen azon a napon a lap négy mutációban jelent meg (1. Közép- és Kelet-Szlovákia, 2. Nyitra megye, 3. Dunaszerdahelyi járás, 4. Pozsony, Szenc és Galántai járás), vagyis a jelöltek olcsóbban érték el a potenciális választót, hiszen a reklámok olcsóbbak voltak, mert nem az országos kiadásban jelentek meg. Emellett pontosan azokhoz tudtak szólni, akik megválaszthatják őket, hiszen a galántai jelöltre csak a galántai járásbeliek szavazhattak, így teljesen fölösleges volt például a galántai jelöltnek például az Érsekújvári járásban hirdetnie. A Híd hirdetései a 3. és a 4. mutációban jelentek meg. Egységesen a párt színét, a narancssárgát tartalmazták, szlogenük: *Tarts velünk! Pod s nami!* Az egyes járasok jelöltjeinek fotóit tartalmazták, Gál Gábor nagyobb portréját,

aki a Híd megyeielnök-jelöltje volt, és mindkét hirdetés alján ott volt Bugár Béla olvasható aláírása.

Az öt nappal a megyei választás előtt az *Új Szóban* megjelent hirdetéseiben ismét eltérő taktikát választott a két párt. Mivel a napilapban akkor nem minden oldal volt színes, az a párt jelentethette meg színes oldalon a hirdetését, amelyik korábban lefoglalta a területet. A Híd hirdetése a huszonegyedik oldalon színesben, az MKP-é az ötödik oldalon fekete-fehérben jelent meg. Míg a Híd az egyszerű, pozitív üzenetet részesítette előnyben, az MKP egyfajta lelki zsarolást alkalmazott. A Híd hirdetésén a párt színe dominált, egy gesztenyeszerű mosolygós figura, a logó, Bugár aláírása, a választások időpontja és az *Eleged van? Tarts velünk!* szlogen szerepelt. Az MKP a hirdetés központi részeként egy kérdést tett fel a potenciális választónak: „Vannak, akik azt állítják, az MKP – a szlovákiai magyarok egyetlen pártja – elvesztette támogatóit. Ön is így gondolja?” Azon felül, hogy a kérdés nem mozgósító hatású, s az egyszerű üzenet helyett gondolkodásra ösztönzi a választót, a kérdést megelőző kijelentés bonyolultsága miatt félreértelmezhető, s pontosan ellenkező üzenetet közvetíthet, mint az eredeti szándék volt: az MKP a szlovákiai magyarok egyetlen pártja. A kérdést válasz követi: „Ha nem, kérjük, vegyen részt november 14-én a megyei választáson és szavazzon az MKP jelöltséire. A MI JELÖLTJEINKRE! Köszönjük! Együtt, szülőföldünkért!” A válasz negatív állítással kezdődik, noha a szöveggörnyezetben pozitívvá változik. Emellett kizárja azokat, akik ugyan úgy gondolják, hogy az MKP meggyengült, de a pártra szavaznának.

A megyei választás eredménye egyértelmű MKP-győzelmet hozott a képviselők számában. 40 MKP-s, 2 hídas képviselő lett az eredmény. A szavazatok arányában azonban 60:40 volt az arány. Az eredményt mindkét párt elégedetten kommentálta. A Híd természetesen a szavazatok arányát emelte ki, az MKP a képviselők számát. Közvetlenül a választás után Bugár már a parlamenti választásokról beszélt. Csáky az *Új Szó* 2009. november 16-i számának második oldalán, a *Hídverő napot tartott az MKP* című cikkben a következőket nyilatkozta: „A Dunaszerdahelyi és a Komáromi járásban a választópolgárok egyértelmű választ adtak arra a kérdésre, melyik pártot tartják a közösség legitim és hiteles pártjának (...) úgy látom, hogy az ellenfelünk nem is annyira az MKP-ból kivált politikusok voltak, hanem a közöny. (...) A Most nevű párt egy dolgot bizonyított be: rombolni tud!” A Dunaszerdahelyi és a Komárom járásból ugyanis csak MKP-s képviselők jutottak a megyei önkormányzatokba. A nyilatkozat két utolsó mondatában Csáky az alacsony részvételre céloz, illetve ismét csak szlovák nevének említi a Hídat.

A választások után a pártelnökökkel készített két nagyinterjúban egy-egy érdekes momentumot fedezhetünk fel. Mindkettő az *Új Szóban* jelent meg. Csáky Pál a *Hűség, esély, biztonság* című interjúban főleg arról beszél, kinek használt a Híd megalakulása, s néven is nevezi: a Smernek. Az MKP részéről a későbbiekben is gyakran felvetődik, hogy konkurense a legnagyobb kormánypárt megrendelésére jött létre. „Szerintem a választók nem akarnak megosztottságot. Sokan úgy érzik, hogy a Híd mögött a Smer áll, illetve az az akarat, hogy a Smernek legyenek jó magyarjai (...) Nekem az a legnagyobb bajom, hogy a Híd-Most a Smer főkszervezete, nem önálló, és nem a szlovákiai magyarság érdekképviselete áll a fókuszban” – mondja Csáky. Azt viszont nem zárta ki, hogy az MKP a későbbiekben együttműködjön a Smerrel. Megismételte, hogy „behozták a szlovákiai közéletbe az árulás filozófiáját”. Noha korábban már elhangzott, de a győzelem hatására az MKP elnöke hangsúlyosan elutasította a parlamenti választások előtti

együttműködést az új párttal. „Már most kijelenthetem, hogy nem fogunk koalíciót kötni a Most-Híddal a jövő évi választásokon.” (Óvatos sikernek tartják a megyei választásokat. *Új Szó*, 2009. november 19., 3. p.)

Bugár egy napra rá ugyancsak az *Új Szónak* a választás eredményeit értékelve először nyilatkozott úgy, hogy pártja valószínűleg hibát követett el, amikor nem válaszolt az MKP árulózására. Sőt, azt is mondta, ezen változtatni kell. Pártja gyengébb eredményét az MKP ócsárló kampányában látta, és ismét perrel fenyegetett: „Bíróságon kérjük majd számon Duray Miklós szavait, aki azt mondta, hogy a szlovák titkosszolgálat áll a Híd mögött. Most már nem fogjuk tűrni a sárdobálást, mindenkinek vállalnia kell kijelentései következményét. Lehet, hogy hibáztunk, amikor nem reagáltunk határozottabban ezekre a vádakra a kampány során” – mondta. (Bugár: hiba volt, hogy nem reagáltunk az árulózásra. *Új Szó*, 2009. november 20., 3. p.)

A következő hónapoknak állandó témája volt, hogy a két párt együttműködik-e vagy sem. Az MKP politikusai ezt egyértelműen elutasították. Még Bárdos Gyula frakcióvezető is, aki a Híddal kapcsolatban általában nagyon visszafogottan nyilatkozott, elutasította a lehetséges együttműködést. Ő ezt éppen a Híd gyenge megyei választási eredményeivel indokolta. A Híd politikusai pedig rájátszottak erre az elutasításra: erőltették a lehetséges együttműködést, hangsúlyozták, hogy a parlamentben is támogatják egymás javaslatait, ezzel is kínos helyzetbe hozva az MKP-t, amely a magyarság egységét és érdekeit hangsúlyozta, de még abban az esetben sem volt hajlandó az együttműködésre, ha mindkét párt az ötszázalékos parlamenti bejutási küszöb környékére kerül. (Most áthidalhatatlan az ellentét az MKP és a Híd közt. *Új Szó*, 2009. december 12., 2. p.)

A Híd – valószínűleg amiatt, mert az MKP többször a Smer látta megalakulásának hátterében – bejelentette, nem kormányozna a Smerrel a következő választások után. Így az MKP maradt az egyedüli, parlamentbe jutásra esélyes párt, amely a korábbi jobboldali kormánypártok közül nem zárta ki az együttműködést Robert Fico pártjával. Bugárék közös ellenzéki programalternatívát javasoltak, amit azonban a többi párt langyosan fogadott. Az MKP pedig egyenesen elutasított, és ismét hangsúlyozta, a Hídat az MKP nem tekinti tárgyalópartnernek. „Szívesen tárgyalunk olyan politikai erőkkel, melyeknek feltehetően beleszólásuk lesz a jövő évi választások után a kormányalakításba, de ezek közé most nem tartozik a Híd” – mondta Berényi József elnökhelyettes. (A Híd nem kormányozna a Smerrel. *Új Szó*, 2009. december 10., 2. p.) Csáky Pál mindettől függetlenül továbbra is úgy nevezte a Hídat, mint a Smer trójai falovát, ahogy ezt korábban Mikuláš Dzurinda megfogalmazta. (A Most-Híd a Smer trójai falova. *Szabad Újság*, 2010. február 17., 5. p.)

2010 elején folytatódott a pengeváltás a két párt között. Előbb ismét Bugár vállalkozása került terítékre. Csáky ismét Vladimír Mečiar gyanús pénzügyeihez hasonlította Bugár Béla esetét, és feltette a kérdést, ha az újságírók három éven át kérdezték a HZDS elnökét arról, hogy honnan vette a pénzt az Elektra panzióra, Bugárt is megkérdezhették, honnan vette a pénzt a vállalkozására. Rámutatott, Viera Tomanová miniszteriumától 30 ezer eurót kapott a Híd elnöke. Bugár cáfolta állításait: „Azt kell mondanom, hogy Csáky Pálból nagyon gonosz ember lett” – mondta. S azt ajánlotta Csákynek, vállalkozzon ő is. (Csáky Bugár zsebébe nézne; Bugár: Csáky is vállalkozhatna. *Új Szó*, 2010. január 7., 1–2. p.)

Nem használt az MKP arculatának, hogy Galántán lemondatták a Csemadok járási szervezetének elnökét, Zsille Bélát, mert átlépett a Hídba. Eközben az MKP felhívást intézett azon volt tagjai felé, akik a Híd létrejöttékor bejelentették kilépésüket az MKP-ból, hogy térjenek vissza. „Aki úgy gondolja, hogy helyre kell állítani a szlovákiai magyarság politikai egységét, erre lehetőséget biztosítunk, jöjjenek vissza a pártba – mondta Csáky. – Természetesen minden ilyen kérést egyenként vizsgálunk meg.” Elméletben még Bugár visszatérését sem zárta ki. „Ha Bugár Béla kéri visszavételét az MKP-ba, akkor nagyon komolyan értékelni fogjuk” – jelentette ki a pártelnök. Bugár szerint azonban Csáky felhívása pusztába kiáltott szó. „Csáky Pál ezt csinálja egész januárban” – jelentette ki a Híd elnöke. (Az MKP visszavárja a tévelygőket. *Új Szó*, 2010. január 18., 2. p.)

Az év elején még terítékre került a jó magyar–rossz magyar ellentét, amely nem volt jellemző a szlovákiai magyar társadalomra. Előfordult ugyan a kilencvenes évek legelején, amikor a Független Magyar Kezdeményezés politikusait illették a rossz magyar kifejezéssel, mert szorosabban együttműködött néhány szlovák párttal, de 2009–2010-ben inkább magyarországi importnak számított, ahol a nemzeti elkötelezettségűek a jó magyarok, a liberálisabban gondolkodók a rossz magyarok. Ezúttal azonban nem az MKP osztályozta a magyarokat a sajtóban, hanem maga Bugár Béla, aki a Híd-szimpatizánsokat és Híd-tagokat osztotta a rossz magyarok kategóriájába, ezzel némi mártírszerepet szánva a hídasoknak, újabb negatív, támadó pozícióba szorítva az MKP-t, miközben Csáky Pál nem beszélt ilyen intenciókban. (Újabb Csáky–Bugár-csörte. *Új Szó*, 2010. február 15., 1. p.)

Az MKP és a Híd egymást lejárató kampánya nem csak a szlovákiai magyar térben zajlott. Miroslav Kusý politológus szerint egymás besározása csökkentheti mindkét párt népszerűségét. „Várhatóan nagyon rossz hatása lesz a választókra, hiszen a választó elhiheti mindkét fél azon vádjait, amelyeket egymás fejébe vágnak. Mindkét párt szavazatokat veszíthet, hiszen az urnához járulónak más lehetőségei is vannak.” Szerinte a két párt vezetőinek is tudniuk kell, hogy öngyilkos stratégiát választottak. Ezt Kusý március hatodikán a *Bukás lehet az árokásás eredménye* című cikkben nyilatkozta az *Új Szónak*. Három nappal korábban Peczár Károly, az MKP pártigazgatója egy vele készített interjúban a következőket nyilatkozta: „A Magyar Koalíció Pártja a felvidéki magyarság érdekeit tartja szem előtt, amelyhez a biztonság és hűség feltétlenül párosulnak. Hangsúlyozom, pozitív kampányunk lesz, amely aktív párbeszédre ösztönöz.” (Az MKP pozitív kampányra készül. *Szabad Újság*, 2010. március 3., 5. p.)

Ennek a nyilatkozatnak viszont teljesen ellentmond a Bárdos Gyula MKP-kampányfőnökkel készült mélyinterjú, amelyben Bárdos így értékelte a kampányt: „Elsősorban a párt első embere tartotta fontosnak, hogy nagyon éles kampányt kell folytatni, ami alatt azt lehet érteni, hogy a másik lejáratása, a másik ellehetetlenítése volt az egyik fő cél. A másik fő cél az volt, hogy elhitessük, hogy csak egy magyar párt van, és az esélyes a bejutásra, a másik pedig nem, és aki nem akarja, hogy kosárba kerüljön a szavazat, az ránk kell, hogy szavazzon. (...) A párt elnöke ígéretet tett az elnökség előtt, hogy március végével felhagy a negatív kampánnyal. Ez sem következett be, hanem inkább még támadóbbba ment át.” (Keszegh Béla: A választásokat megelőző kampányok. In uő szerk.: *A 2010-es parlamenti választások a szlovákiai magyarok tükrében*. Komárom, Kempelen Intézet, 2011, 57. p.)

A Focus közvélemény-kutató felmérése április 22-én azt mutatta, mindkét párt 5,1 százalékot ér el a választásokon, vagyis mindkét párt a veszélyzónában volt. Még március közepén hozta nyilvánosságra az IVO Társadalomkutató Intézet saját felmérését, amely nem a pártok népszerűségét, hanem az egyes politikusokét, illetve a pártok választóbázisát mérte. E szerint a Híd elsősorban az MKP választóit szippantja el – 58 százalékuk ennek a pártnak fordított hátat. A felmérés azt is vizsgálta, hogy egyes pártok választóihoz mely pártok állnak a legközelebb a sajátjukon kívül. Ennek alapján az MKP-választó az SaS-t, a Hídat és a KDH-t érzi „rokon” pártnak, a Híd választói ugyanúgy – az SaS-t, az MKP-t és a KDH-t tartják a legközelebbi partnernek. Az MKP választóinak körében Csáky Pál volt a legnépszerűbb politikus 59 százalékkal, őt Bugár Béla követte 25 százalékkal, majd Berényi József 21 százalékkal. A Híd választói között a legnépszerűbb Bugár Béla 81 százalékkal, Iveta Radičová 22 százalékkal, majd Csáky Pál 15 százalékkal. Ebből egyértelműen kiderül, hogy Bugár sokkal népszerűbb saját választói körében, mint Csáky a sajátjaiban, s a másik párt választóbázisában is népszerűbb Bugár, mint emebben Csáky.

Csáky Pál március elején egy szlovák hírportál vendége volt, s olvasói kérdésekre válaszolt. Arra a kérdésre, hogy mi a különbség az MKP és a Híd között, a következőt válaszolta: „Az MKP az elvek pártja, a Most pedig az üzletembereké. Az MKP betartja választópolgárainak adott ígétét. A Most viszont bármikor elárulja őket. Az MKP a törvényhozásban szolid partnere lesz a parlamentbe jutott demokrata erőknél. A Most nem jut be a parlamentbe.” A kérdésre, hogy kívánja-e Bugár Béla sikerét a választásokon, egy újabb bevett formulát alkalmazott: „Azt kívánom, hogy sikeres legyen a vállalkozásai terén.” (Vélemények Hídról, Bugárról, Durayról, Ficóról. *Szabad Újság*, 2010. március 17., 5. p.)

Az MKP kampányának következő központi üzenete az lett, hogy a Híd nem jut be a parlamentbe. Csáky Pál mindenhol ezt nyilatkozta, s erősített szóhasználatán is. Az *Új Szóban* ismét egyoldalas fizetett interjú jelent meg a pártelnökkel, hosszú szlogennel: „Az MKP az Ön pártja! Az MKP a szlovákiai magyarság igazi érdekeit képviselő egyetlen párt!” Az interjúban megjelenik egy új jelenség a Híd számlájára, mégpedig hogy lépésüket politikai öngyilkosságként értékeli: „Néhány volt kollégánk – képletesen szólva – kigyalogolt a hetedik emeleti ablakon. Okos ember nem követi őket, az okos embernek tudnia kell, hogy ez nem lehet a mi érdekünk. (...) Ilyen körülmények között ez nem pluralizmusra való játék, hanem politikai öngyilkosság.” (*Új Szó*, 2010. április 1., 5. p.)

Az egyetlen interjúnak látszó fizetett hirdetéssel a Híd április 30-án jött. Az interjú – szemben az MKP egész oldalas hirdetéseiével – csak kéthasábos volt, és rövid, közérthető üzeneteket tartalmazott. Egyértelműen válasz volt Csákyknak azokra a kijelentéseire, hogy a Híd nem jut be a parlamentbe. A cím azt állította, a párt egyenesen kormánypárt lesz. Míg az MKP részéről a negatív, támadó üzeneteket a pártelnök, Csáky Pál közvetítette, a Híd Bugár Béla elnököt megtartotta a pozitív üzenetek közvetítésére, az MKP-val folyó vitába a második vonalat küldte. A Vörös Péter képviselőjelölttel készült interjú is szignóval jelent meg. Legfőbb üzenete az volt, hogy Csáky Pál hazudik. A beszélgetés kopfja frontális támadással indít: „Azt mondja, elege van a hazugságból, a mellébeszélésből, a sárdobálásból. Úgy döntött, elmondja az igazat a Hídról, az MKP-ról és Csáky Pálról. A Híd párt elnökségi tagját, Vörös Pétert kérdeztük.” Kérdés: „Az MKP elnöke, Csáky Pál azt mondja, a Hídnak nincs esélye bejutni a parlamentbe, és a Bugár Béla pártjára

leadott szavazatok elvesznek. Mi erről a véleménye?” Válasz: „Az a véleményem, hogy Csáky Pál hazudik. A Hídnak ugyanis van esélye bejutni a parlamentbe. Éppúgy, mint az MKP-nak. Csak az a különbség, hogy ha mindkét párt bejut a törvényhozásba, a Hídnak nagyobb esélye van arra, hogy bekerüljön a kormányba is.” Noha a szöveg támadó, mégis megengedő azzal szemben, hogy az MKP is bejuthat a parlamentbe. Ez a fajta kommunikáció az MKP részéről nem volt tapasztalható. A Híd emellett nem az MKP-t mint pártot támadta, hanem Csáky Pál személyét, aki az MKP választóbázisa alig több mint felének volt szimpatikus. „Mindenkinek el kell döntenie, melyek lesznek az elveszett szavazatok. Szerintem azok, amelyeket olyan emberre adnak le, aki négy éven keresztül ott fog ülni a parlamentben, az együttérzéséről fogja biztosítani a szlovákiai magyar választót, viszont semmit sem tud majd elérni. Azért nem fog tudni megoldást kínálni, mert senki nem hajlandó vele együttműködni. Ezt az embert Csáky Pálnak hívják. Az MKP elnökének most is ugyanaz a stratégiája, amivel 2007-ben Bugár Béla ellenében megnyerte a pártelnöki választást – osztd meg, és uralkodj. Most már azonban sajnos nem csak a saját pártját osztdja meg, hanem a szlovákiai magyarságot is. A gyűlöletkeltés, a pökhendi magatartás, a hazugságok sorozata – ez az ő politikája” – mondja Vörös az interjúban. Arra a felvetésre, hogy Csáky szerint a Híd politikusi árulók, hogy tönkretették a magyar egységet, Vörös egy újszerű válasszal áll elő: „A szlovákiai magyarság egységét Csáky Pál verte szét. Azzal, hogy a Híd megalakult, nem az egységnek, hanem a szlovákiai magyar egypártrendszernek lett vége. (...) A szlovákiai magyaroknak el kell döntenük, ki az az ember, aki az érdekeiket a leghitelesebben, hazugságok és sárdobálás nélkül tudja képviselni. Meggyőződésem, hogy ez az ember nem Csáky Pál, hanem Bugár Béla.” Tehát megpróbál szembemenni azzal, amit az MKP elnöke sulykolt a szlovákiai magyarságba, vagyis hogy az MKP azonos a szlovákiai magyarokkal, s hogy nem az egységnek lett vége, hanem csak az egypártrendszernek. (Kormánypárt lehet a Híd. *Új Szó*, 2010. április 30., 24. p.)

A másik és egyben utolsó hasonló jellegű megnyilvánulás egy hétre rá jelent meg az *Új Szó*ban fizetett hirdetés formájában, de nem interjúként, hanem írásként. Ezt Solymos László, a Híd kampányfőnöke jegyezte. Ő is természetesen Csáky Pált támadta. Keményen, de humorosan is, amivel megpróbálta komolytalanná tenni Csákyt. De a kemény támadásban is akad olyan rész, amely megengedő: „Tény, hogy a társadalmi légkör a kisebbségeket illetően jelentősen romlott. Nem állítom, hogy Csáky Pál és az általa megvalósított politika az egyedüli okozója, de az bizonyos, hogy nem sokat tett ellene. Mi a magunk részéről azon dolgozunk, hogy ezt a légkört megváltoztassuk. (...) Nem kizárólagosságra törekszünk, hanem szövetségeket keresünk ehhez. Nincs más út számunkra, mint az együttműködés. Egyenrangú, partneri viszonyra van szükség, és ez csak úgy alakítható ki, ha az értelmes, jóra való szlovák embereket a magunk oldalára állítjuk. Mi hisszük, hogy ez Bugár Bélával sikerülhet. A gyűlölködő és mocskolódo kampánystratégia legnagyobb veszélye, hogy az emberek elfordulnak a politikától és nem mennek el választani. (...) Éppen ezért óriási felelőtlenségnek tartom Csáky Pál részéről, hogy ezt a veszélyt figyelmen kívül hagyja és a saját önös érdekeit előbbre valónak tartja, mint a szlovákiai magyarság minél szélesebb képviselőjét. Ne hagyják, hogy Csáky és a hozzá hasonlók elvegyék abba vetett hitüket, hogy a dolgok jobbá tehetők.” A hirdetésben két helyen használ humort: „Csáky Pál mostanában úgy viselkedik, mint Móricka a klasszikus viccben: mindenről egy dolog jut eszébe. Jelen esetben Bugár Béla és a HÍD. (...) Ami pedig Csáky Pált illeti, kérem, ha legközelebb találkoznak velem,

mosolyogjanak rá, öleljék meg. Biztos vagyok benne, ha észreveszi, hogy valaki szereti, felocsúdik és már nem fog így viselkedni. Lehetőségei szerint arra fog törekedni, hogy ha mást nem is tud tenni, legalább ne rontsa el a dolgokat. Tisztességes jutalom egy ölelésért, nem?” (A HÍD bejut a parlamentbe! *Új Szó*, 2010. május 7., 12. p.)

Az MKP sértve reagált ezekre a hirdetésekre. Szintén fizetett hirdetésben (kétszer ugyanazzal a szöveggel), amelyhez nem társult fotó. Azt az érzést keltve, hogy a párt egészében az elnök védelmére kelt. A védekezés valójában egy újabb támadás volt: „Tisztelt Olvasó! Megdöbbenve tapasztaltuk, hogy az elmúlt napokban az *Új Szó* hasábjain, fizetett hirdetésként gusztustalan támadások jelentek meg a Magyar Koalíció Pártja és annak elnöke, Csáky Pál ellen. Ezeket a hazugságokat a Magyar Koalíció Pártjának azon volt tagjai jegyzik neveikkel, akik megszegték választóiknak adott ígéretüket, s ezekben a hetekben is a szlovák nacionalisták tapsától hajtva és tisztázatlan, aránytalanul nagy források által finanszírozva a szlovákiai magyar politikai képviselő meggyöngyítésén dolgoznak.” A további részben a „hűség pártja” szlogen jelenik meg, amely a pártot jellemezte a kampányban. Erre a szöveg is ráerősít: „Az MKP a biztonságot, a kiszámíthatóságot, a szakmaiságot és a hűséget kínálja választóinak. Az MKP a magyar egység pártja! Az MKP az Ön érdekeit, a szlovákiai magyar közösség érdekeit képviseli. Köszönjük, hogy felelős módon, magyar emberhez méltóan készül szavazni. Köszönjük, hogy nem hagyja magát megtéveszteni semmilyen hamis hang által. Köszönjük, hogy közösségünk jövőjét támogatja.” (*Új Szó*, 2010. május 12., 2010. május 14., 5. p.) De akarva-akaratlanul, egy kirekesztő mondat került a szövegbe: Köszönjük, hogy felelős módon, magyar emberhez méltóan készül szavazni. Vagyis aki nem magyar emberhez méltóan szavaz, az választja a Hídat. Ez viszont már nem a konkurens párt kritikája, hanem annak potenciális választójáé is. Bárdos Gyula ezt és a hasonló megnyilatkozásokat a már említett mélyinterjúban óriási hibának tartotta: „Amikor már nem csak azokat árulózta le, akik átmentek a másik pártba, hanem már azokat is, akik választani szándékoztak őket, ez már egy kardinális hiba volt. A választót is ebbe a kategóriába sorolni sértő volt és abszolút kontraproduktív.” (Keszegh Béla: A választásokat megelőző kampányok. In uő szerk.: *A 2010-es parlamenti választások a szlovákiai magyarok tükrében*. Komárom, Kempelen Intézet, 2011, 57–58. p.)

Májustól megjelentek a Híd grafikus hirdetései az *Új Szóban*. (A *Szabad Újságban* csak MKP-s hirdetések jelentek meg.) Mindegyiken a narancssárga dominált, s mindegyiken ott szerepelt a Híd messze legnépszerűbb politikusának arca és neve. A központi jelszó: Csináljuk jobban. De mindegyiken szerepelt egy szakpolitikus vagy ismert politikus is saját szlogenével. Pl: Egyenlő esélyt minden régiónak (Simon Zsolt), Szakszerű megoldásokat (Ivan Švejna), Múltról, jövőről őszintén (Bastrnák Tibor), Találjuk meg a közös hangot (Gál Gábor), Alkotó nemzeti kisebbségek (Rudolf Chmel), Magyarul. Bátran (Solymos László), emellett Bugár szlogenjei: Hídat nemzeteink közé, Munkalehetőséget az embereknek, A siker záloga, Nincs más út, csak az együttműködés, Kultúrákban gazdag ország, Anyanyelvünk, a mi megtartó erőnk.

Az MKP újabb támadást indított a Híd ellen. Bugár Bélával készített interjú a *Hospodárske noviny*, amely 2010. május 10-én jelent meg. Bugár ebben a következő kijelentést teszi: „Az emberek majd rájönnek, hogy másként is lehet. Eddig úgy volt, hogy akár a macskára lehetett MKP-logót pingálni, az emberek azt is megválasztották. Mert a cégér volt a fontos. És így van ez most is. Akármilyen eredményt hozzanak is a válasz-

tások mind az MKP-nak, mind a Hídnak, mindkét pártnak korrekcióra lesz szüksége. Épp azért, mert a hegemonia eltűnt.” A *Szabad Újság* pontosan idézi a Bugár-nyilatkozatot. (2010. május 19., 19. p.). Ugyanezen a napon az MKP fizetett hirdetést jelentet meg az *Új Szóban* ugyanebben a témában. „A múlt hét végén újabb támadások célpontjává vált a Magyar Koalíció Pártja a Most-Híd párt részéről. Sajnálatosnak tartjuk az ilyen negatív kampányt, és visszautasítjuk a szlovákiai magyar közösség irányában megfogalmazott beképzelt, sértő és félrevezető kijelentéseket is. A szlovákiai magyarságra sértő az, amit Bugár Béla mondott a Hospodárske noviny c. napilapban, hogy ha egy macskára ráfesztenék az MKP logóját, a szlovákiai magyarok azt is megválasztanák. A szlovákiai magyar választók nevében is visszautasítjuk az ilyen arrogáns kijelentéseket. (...) Az MKP nem vádolható azzal sem, hogy miatta fordulnak el az emberek azoktól a polgármesterektől is, akik átálltak a Most-Híd oldalára. Tapasztalatunk szerint az emberek erkölcsi érzeke mondatja, hogy ez rossz döntés, nemzetárulás volt...” A szövegben már nem az áruulás, hanem az ennél sokkal súlyosabb, nem az MKP-ra és annak választóira, hanem az egész magyarságra vonatkozó nemzetárulás szót használja a párt. És még egy szűrés, ami pletykaszinten marad a hirdetésben: „Nem az MKP hozta nyilvánosságra, amit Pozsonyban már hónapok óta beszélnek, hogy a Most-Híd pártot a Smer hozta létre és pénzeli hatalmas összegekkel a szlovákiai magyar politika megosztása céljából.” (Támad az együttműködés pártja. *Új Szó*, 2010. május 19., 5. p.) A nyilatkozatban szereplő macskás hasonlatról később kiderült, először Bárdos Gyula, az MKP alelnöke használta.

Az MKP hirdetése célba talált. Másnap a Híd egész oldalas hirdetésben reagált, *Többet ésszel* címmel. Egy eddig nem használt összehasonlító hirdetéshez nyúlt. Mi történt május 19-én Szlovákiában? – teszi fel a kérdést, s mindjárt meg is válaszolja az *Új Szó* néhány, egy nappal korábbi cikkének címét idézve: Árvízveszély, keleten a helyzet borzasztó, Kettős állampolgárság, folytatódik a hisztéria, Készültségben a szlovák parlament, Mikolajt bántja, hogy magyarul gondolkodunk, Nincs pénz nyaralásra. Majd jön a kérdés, Miről beszél az MKP május 19-én? Erre válaszként az MKP *Támad az együttműködés pártja* című hirdetésének másolatát vágták be. Alatta újabb kérdések és válaszok: „Szlovákiai magyarok! Valóban ezek ma a legnagyobb problémáink? Valóban a magyar legnagyobb ellensége a magyar? Valóban ez az út vezet az egységhez? Valóban ezt akarjuk? Mire van szükségük a szlovákiai magyaroknak ma? Feszültség helyett: átgondolt megoldásokra. Félelemkeltés helyett: nyugodt életre. Asztalcsapkodás helyett: megegyezésre. Indulatok helyett: józan észre.” A hirdetés szövege védekező volt, de egyben támadó is. A hangsúlyokat tudatosan helyezve máshova, mint az MKP. Főleg itt ütközött ki, hogy az MKP termékorientált pártként viselkedik, míg a Híd eladásiorientált pártként. (*Új Szó*, 2010. május 20., 13. p.)

A Fórum Kisebbségkutató Intézet 2010 márciusában kérdőíves felmérést készített a szlovákiai magyar felnőtt korú lakosság körében a választási hajlandóságról és a pártpreferenciákról. Ebből kiderült, hogy a Hídat a stabil szlovákiai magyar választók 28 százaléka választaná, az MKP-t viszont 62 százalékuk. A szerző összegezve megállapítja, hogy az MKP választóinál nagyon hangsúlyosan az érdekképviselő, majd az eddigi tevékenység a mérvadó, a Híd választóinál pedig kiemelkedik Bugár Béla személye, továbbá az érdekképviselő, majd a meggyőző program és a jelöltek iránti szimpátia. (Választási hajlandóság és pártpreferenciák a szlovákiai magyarok körében. *Új Szó*, 2010. május 29., 12. p.)

Erre reflektált az MKP következő hirdetése, amely a választásokig többször megjelent az *Új Szóban* és a *Szabad Újságban* is. „Ne osszuk meg az erőinket! Válasszuk a biztonságot!” – hangzott a szlogen. A hirdetés grafikusán mutatja a 62:28-as arányt, hozzá a szöveg: „Az arány a szlovákiai magyar nemzetiségű biztos pártválasztók véleményét mutatja, amely visszaigazolja, hogy csupán az MKP-nak van esélye bejutni a parlamentbe.” Alul a következő szlogen: „Válasszuk az egyetlen magyar pártot!” A hirdetés számkokkal alátámasztott tényeket tartalmaz, és magabiztos, de egy dologról elfeledkezik. A szlovákiai magyarok egy része, azok is, akik az egységet preferálták, azt akarták, hogy két magyar párt jusson be a parlamentbe. Így ezek szinte természetesen arra gondolhattak, hogy a kisebbiket kell megtámogatni, hogy az is bejusson.

Az MKP fent említett hirdetésével egy időben, május 31-én jelent meg először az *Új Szóban* a 13. oldalon a Híd talán leghatásosabb hirdetése. Fekete háttér előtt Bugár Béla mosolygós arca, az üzenet pedig a legegyszerűbb: IGEN, ott leszünk – és a választások dátuma, a 2010. június 12. A pozitív igen mellett az ott leszünk kétértelmű: a párt bejut a parlamentbe, illetve azt is jelentheti, hogy a választó elmegy a választás napján a választási helyiségbe, tehát mozgósító hatású is. Június 4-én egy újabb mozgósító és a Híd növekvő esélyeit kommunikáló hirdetés jelent meg. A képeken az eddigi nagygyűléseiken megjelent tömegek – vagy legalábbis a fotókon azoknak tűnnek –, s a szlogen: Napról napra többen vagyunk, Önök is jöjjenek el június 12-én.

Június 5-én az *Új Szó* címlapján furcsa hirdetés jelent meg. Egy háromcentis narancssárga sávban egyetlen egy mondat, és akitől származik: „Aki az egységes magyar politizálás ellen lép fel, politikai hullá lesz” (Bugár Béla, 2005, OT-ülés). Mint kiderült, az MKP hirdetéséről van szó. Az MKP Bugár korábbi kijelentéseivel szállt szembe Bugárékkal. Ez a fajta negatív kampány teljesen ismeretlen volt eddig. De egyben vesélyes is. Hiszen Bugár például az utolsó időszakban többször azt hangsúlyozta, hogy az MKP egységét Csáky Pál verte szét azzal, hogy kiüzte a pártból azokat, akiknek más véleményük volt, s a választó könnyen így értelmezhetette a mondatot. Az MKP által alkalmazott taktika a megtévesztő reklámokkal még egyszer előfordult, de akkor nem valósult meg. Olyan hirdetést akart megjelentetni a *Sme* szlovák napilapban, amelyen Csáky Pál és Bugár Béla közösen szerepel, és az MKP, az „egyetlen magyar párt” megválasztására buzdít. A hirdetés közléséhez, amelynek képi megjelenése teljesen azonos volt az MKP egyéb hirdetéseivel, a *Sme* napilap nem járult hozzá. Az MKP tagadta, hogy az ő reklámja, a közvetítő Roko ügynökség azonban megerősítette, hogy az MKP a megrendelő. (Bugár Bélával hirdetett volna az MKP. *Új Szó*, 2010. június 11., 2. p.)

Június 5-én egy-egy egész oldalas interjút jelentetett meg az *Új Szó* Bugár Bélával és Csáky Pállal. Egy héttel a választások előtt sem változik a két politikus retorikája. Csáky az interjúban háromszor ismétli meg, hogy az MKP 9 százalékot szerez, sőt, kormánypárt lesz. A Hídról egyrészt azt mondja, nem kerül be a parlamentbe, máshol pedig, hogy nem lesz tagja a kormánynak. Arra a kérdésre, hogy mi lesz, ha mégis, Csáky azt mondja: „fantazmagóriákkal úriemberek nem foglalkoznak.” Válaszai arrogánsnak tűnnek, túlzott magabiztosságról tanúskodnak. Bugár ezzel szemben békülékeny hangot üt meg. Noha beszél az MKP támadó kampányáról és áruolzásáról, arra kéri az embereket, hogy menjenek el választani még akkor is, ha nem a Hídra szavaznak. Sőt, azt mondja: „Annak is örülnék, ha az MKP is bejutna.” (Csáky Pál szerint az MKP kormánypárt lesz, Bugár Béla szerint most lehet változtatni. *Új Szó*, 2010. június 5., 4–5. p.)

A kampány utolsó napjaira egyértelművé vált a két párt taktikája. A Híd továbbra is arra szólította fel a szlovákiai magyarokat, hogy mindenképpen menjenek el választani, az MKP pedig a Híd gyengének vélt pontjaira próbált rámutatni. „Néha élesebben fogalmazunk, de ez azért van, hogy a választók tudják, hogy mi történt, hogy szombaton szabadon dönthessenek” – fogalmazott Bárdos Gyula MKP-kampányfőnök. A kampányrendezvényeiken részt vevők megnyilvánulásaiból az derült ki számukra, hogy még mindig sokak előtt nem világos, hogy miért távoztak az MKP-ból a párt korábbi meghatározó személyiségei. A Híd nem tervezett hasonló válaszlépéseket. „Semmiképpen sem fogunk olyan negatív eszközökkel élni, mint ők, mivel úgy gondolom, hogy ez ártalmas, nekünk ugyanis az a célunk, hogy minden szlovákiai magyar jöjjön el választani, de ezzel a módszerrel inkább elriasztjuk őket. (...) A magunk módján választ adunk rá” – mondta Solymos László Híd-kampányfőnök. (Negatív és unalmas. *Új Szó*, 2010. június 8., 1. p.)

A választások közeledtével a két párt elárasztotta hirdetéseiével az *Új Szót*. Most már csak azokkal foglalkozunk, amelyek valami újat hoztak az eddigiekhez képest. Június 9-én az MKP két grafikus hirdetést is megjelentetett a lapban, az egyikben a kérdések domináltak válasz nélkül, a másikban egy kérdésre jött a válasz is. „Ki más akarná, hogy Dél-Szlovákiában megértsék egymást az emberek, ha nem mi? Ki más tudná, hogy mire van szüksége Dél-Szlovákiának, ha nem mi? Ki más képviselné Dél-Szlovákia érdekeit a parlamentben, ha nem mi?” A másik hirdetés: „Melyik szlovák politikai erő vállalja fel a magyarok érdekképviseletét Szlovákiában? Egyik sem! A biztonság az MKP: a hűség pártja!” Mindkét hirdetés békülékeny hangot üt meg, nem a másik párttal foglalkozik, bár az is tény, hogy nem szerencsés egy hirdetésben a túl sok kérdés, hiszen gondolkodásra készíti az olvasót.

Másnap viszont mindkét párt támadó hirdetéssel jelentkezett. Egy Bárdos Gyula MKP-frakcióvezetővel készült fizetett interjú alatt grafikai hirdetés jelent meg: „Ne engedjük, hogy meggyengítsék a szlovákiai magyar nemzeti közösség parlamenti képviseletét! Válassza az egyetlen magyar pártot, szavazzon a Magyar Koalíció Pártjára!” A Híd másodszer jelentkezett konfrontatív grafikai hirdetéssel. A Többet ésszel! szlogen alatt a június 5–10. közötti időszakot írja le, hogy mit csinált az MKP és mit csinált a Híd. Például:

	Mit csinál az MKP?	Mit csinál a Híd?
június 5.	Árulóznak.	Párkányban segélykoncert az árvízkárosultaknak. 2 000 eurót gyűjtöttünk!
június 6.	Ócsárolnak.	Segélykoncert az árvízkárosultaknak. Érsekújvárbán 1 400 eurót gyűjtöttünk! 10 000 támogató a HÍD rendezvényein.

A választások előtt még két interjú jelenik meg Csáky Pállal. Az *Új Szó*ban fizetett (2010. június 10.), a *Szabad Újság*ban (2010. június 9.) szerkesztőségi. Az MKP elnöke mindkettőben sokkal visszafogottabban nyilatkozik, mint addig. A téma egyikben sem az, hogy az MKP bekerül-e a parlamentbe, hanem hogy kormánytényezővé válik-e vagy sem; a párt hatalmas potenciáljáról beszél, és arra buzdítja az olvasót, hogy válasszon, és az egyetlen magyar pártot, az MKP-t válassza. Június tizedikén Bugár Béla is megszólítja az *Új Szó* olvasóit, s ugyanúgy visszafogottan szavazásra és a Híd választására buzdítja őket.

A választás napján, június 12-én az MKP négy hirdetést jelentetett meg az *Új Szó*-ban. Ebből kettő a Híd esélytelenségére hívja fel a figyelmet. A címlapos hirdetés szövege: „A döntés az Ön kezében van! Ne dobja el szavazatát! Ne feledje, a megyei választásokon az MKP 40, a Most 2 képviselője kapott bizalmat!” A cél egyértelmű, a számok az MKP sikerességét támasztják alá. A másik hirdetés is egy számmal dolgozik – ám az hamis –, a Híd esélytelenségét hangsúlyozva. „Jól gondolja meg, kit választ. Egyedül az MKP-nak van esélye bejutni a parlamentbe. A Most-Híd pártra a közvélemény-kutatások szerint csak a választók 2,9%-a szavazna.” A Hídat ugyanis a Median kivételével mindegyik közvélemény-kutató bejutó pártként mérte (de a Medián is ennél magasabb értékkel). A cél viszont egyértelmű: ha ennél magasabb számmal dolgozik a hirdetés, a választó úgy érezheti, mégis bejuthat a Híd a parlamentbe, s ha úgy gondolja, hogy az MKP mindenképpen bejut, szavazatával segít a Hídnak, hogy az is jusson be. A 2,9 ellenben százalék lélektanilag túl alacsony szám arra, hogy egy ember így gondolkozzon. A harmadik oldalon Bugár Béla Igen-hirdetése jelent meg.

A választások eredményei sokkolták a szlovákiai magyar közvéleményt. A Híd 8,12 százalékkal simán jutott a parlamentbe, az MKP 4,33 százalékkal kiesett. A párt vezetése másnap lemondott. Csáky Pál elnök szerint a kampány intenzív volt, de nem ezzel magyarázható a sikertelenség. Bárdos Gyula kampányfőnök később a következőket mondta az MKP kampányáról: „Olyan országos jellegű hirdetések és reklámok is megjelentek, amiről halvány lila gőzünk nem volt. Ezekről a párt elnöke döntött. Olyan is volt, hogy módosultak azok a szövegek, amit többen láttunk. A párt elnöke úgy gondolta, hogy joga van ehhez. (...) Az üzenet is rossz volt. A politikai hibák mellett óriási taktikai hibákat követtünk el. Ilyen volt a biztos 8-9 százalékos bejutások hangsúlyozása. Hiba volt a Smerrel kapcsolatos nem egyértelmű álláspont, de itt is a párt elnökének a szava volt a domináns. (...) Ha az MKP nem csinál semmit, akkor sem érhetett volna el rosszabb eredményt.” (Keszegh Béla: *A választásokat megelőző kampányok*. In *ú szerk.: A 2010-es parlamenti választások a szlovákiai magyarok tükrében*. Komárom, Kempelen Intézet, 2011, 58. p.)

Politológusok is az MKP kampányában látták a bukás okait. Öllös László a következőket nyilatkozta: „Több oka van a sikertelenségnek – a kampány hajrájában többet foglalkoztak az ellenfelükkel, a Híddal, mint saját magukkal. Az ilyen nagyon erőteljes, negatív kampány egy idő után visszaüt. (...) A Híd nem az MKP-val foglalkozott, a saját üzeneteit közvetítette. Nagyon jól felépített kampánya volt. A párt sikerének egyik fő oka, paradox módon, hogy az MKP foglalkozott vele. Tulajdonképpen az MKP segítette a Hídat a jó eredményhez, maga nem biztos, hogy el tudta volna érni.” Ravasz Ábel és Gál Zsolt politológusok is azt hangsúlyozták ugyanitt, hogy az MKP kampánya negatív és támadó volt. (*Új Szó*, 2010. június 14., 4. p.)

NORBERT MOLNÁR

COMMUNICATION BETWEEN SMK AND MOST–HÍD IN THE HUNGARIAN PRESS IN SLOVAKIA BEFORE THE ELECTIONS IN 2010

The study examines the election campaign of the two Hungarian parties participating in the recent Slovak parliamentary elections as it was performed in the Hungarian press published in Slovakia. Outlining the process of the split of the previously coherent SMK (established earlier by merge of several parties) into SMK and the new Most–Híd, we monitored in chronological order and evaluated the press message sent to the voters belonging to the Hungarian national minority in Slovakia. The seemingly irreconcilable conflict between the two political parties had been manifested on the pages of the only Hungarian-language daily of the Hungarians in Slovakia: the parties performed a campaign for their potential voters and against each other on this printed media surface. Amid the gradually intensifying infighting and skirmish, SMK argued along the strategy of “we are the only legitimate representatives of the Hungarians in Slovakia”, while Most–Híd started off with the argument “we think that the representation of the interests of the Hungarians is feasible in cooperation with the Slovaks only”. SMK accused those who left the party and founded the new that they had disarrayed the unity and that they risked the representation of the interests of the Hungarians in Slovakia, while Most–Híd reproached the mother party that it was not partner with the democratic Slovak parties. The study illustrates the election campaign of the two parties lasting more than a year (from spring 2009 until summer 2010 – until the very day of the elections) with the help of verbatim quotes from interviews, statements, declarations, responds to declarations, paid advertisements published in the press, and by presentations of the linguistic and visual image of the two parties.

SIMON ATTILA

AZ ELFELEDETT AKTIVISTÁK

Kormánypárti magyar politika
az első Csehszlovák Köztársaságban



FÓRUM Kisebbségkutató Intézet

Szlovákiai és magyarországi fiatalok szlováknyelv-használata napjainkban. Egy empirikus vizsgálat eredményei¹

MÁRIA HOMIŠINOVÁ

Knowledge of Communication Languages and Inter-Generation

Relations of the Lingual Behaviour of the Slovak Youth in Slovakia and Hungary –

Empirical Context

81`24

81`27

811.162.4`27

316.022.4(=162.4)(439)

316.022.2(=162.4)(437.6)

Keywords: Slovakia, Hungary, language behaviour of the Slovak youth, sociolinguistic approach, bilingualism.

Bevezetés

A kisebbséghez (és a többséghez) tartozó személyek nyelvi fejlődésének megismerése szempontjából alapvető jelentőségűek azok az adatok, amelyek arra utalnak, hogyan kezelik az érintettek nyelvileg a nemzetiségileg vegyes területeken a kommunikációs helyzeteket. Mindez elsősorban a családon belüli helyzetekre vonatkozik, ugyanis a család hatása megmutatkozik mind a gyermekek nevelésében, mind az egyéb családtagokra gyakorolt befolyásban. A család fontos szerepet játszik a nyelvi ismeretek és szokások átadásában, valamint a gyermekek nyelvi orientációjának (tudatának) alakulásában/alakításában is.

A főként a Dél-Magyarországon (az Alföldön) élő szlovák kisebbségi lakosság körében megfigyelhető nyelvi folyamatok vizsgálatakor tudatosítanunk kell, hogy a magyarországi szlovák kisebbség életének sajátos alakulására és etnikai jellemzőire (I. Divičanová–Krupa 1999; Homišinová 2009) való tekintettel e közösség nyelvhasználata a szlovák egynyelvűségtől a magyar nyelvű kommunikáció dominanciája jellemezte aszimmetrikus kétnyelvűség irányába tolódott el, a szlovák nyelv egyre kevésbé használatos a magán-szférában, a családi körben (Divičanová 2002, 2004; Žiláková 2002, 2004; Homišinová 2003, 2006, 2007, 2008, 2011; Uhrinová 2008, 2011).

Jelen tanulmányban a *Magyarországi és szlovákiai szlovák fiatalok nyelvi-kommunikációs viselkedése a szlovák beszélt nyelv intraetnikus használatának kontextusában* című, 2010-ben megvalósított kutatási projekt² egyes eredményeit elemzem, a két beszélőcsoport vonatkozásában elsősorban a kétnyelvűségi helyzetet (a szlovák és a magyar nyelv ismerete) és a nemzedékek közötti kommunikáció nyelvét vizsgálom.

1 A tanulmány a VEGA 2/93/2009 számú kutatási projekt keretében készült.

2 A projektről bővebben I. Mária Homišinová *Koncept výskumného projektu*. <http://www.saske.sk/cas/3/2011>.

Az alkalmazott módszer, az adatelemzés viszonyítási kerete, az adatfeldolgozás módja

A kutatási projekt célkitűzéseivel összhangban a kutatás során alkalmazott módszer kiválasztásakor a cél az volt, hogy alkalmas legyen a résztvevők nyelvismeretének a vizsgálatára (a többségi és a kisebbségi nyelv, azaz a szlovák és a magyar/magyar és szlovák nyelv ismeret szintje a két országban élő szlovák fiatalok körében), valamint annak feltárására, milyen hatással van az adatközlők nyelvismerete a generációk közötti kommunikációra, illetve milyen szinten bírják adatközlőink a kommunikáció nyelvét, s ennek milyen szerepe van a szlovákiai szlovák (SZF) és a magyarországi szlovák fiatalok (MSZF) családi nyelvhasználatában.

Jelen tanulmány viszonyítási kerete két elemzési szintet tartalmaz, ezeket a vizsgált beszélőcsoportok viszonylatában vizsgáljuk:

- a) többségi és a kisebbségi nyelv ismeret elemzése (azaz, hogyan értékeli saját nyelv ismeretét az adatközlő), a két nyelvűség helyzet elemzése;
- b) A nemzedékek közötti kommunikáció elemzése.

A nyelvtudás mutató

A nyelvtudás (nyelv ismeret) mutató esetében a vizsgálatba bevont személyek önértékelése volt a meghatározó, azaz hogyan értékelték adatközlőink saját magyar és szlovák nyelvtudásukat. A kutatás a szlovák standard nyelv változatnak, pontosabban annak beszélt változatának a használatára irányult, a nyelvtudás mutató esetében azonban – az egyes nyelv változatok egyértelműbb elkülönítése érdekében – a szlovák irodalmi nyelv és a szlovák beszélt nyelv kifejezéseket használtuk, s ezeket magyarítottuk is. A magyar nyelv esetében feltételeztük, hogy mind a két beszélő csoport – a magyar etnikummal kapcsolatban álló közösségként – valamilyen szinten beszéli a magyar nyelvet.³ Adott kontextusban a nyelvi viselkedés mutató (bizonyos fenntartásokkal) a két vizsgált beszélő csoport két nyelvűségéről is tájékoztat.

A kutatásban – az alkalmazott módszer keretében – rákérdeztünk az adatközlők nyelv ismeretének szintjére is. Az adatközlőknek meg kellett ítélniük, hogyan, milyen szinten beszélnek:

3 Ezt a Szlovák Tudományos Akadémia Kassai Társadalomtudományi Kutatóintézetében (és egyéb kutatóhelyeken) megvalósított számos újabb, a nemzetiségi kérdést vizsgáló (a kisebbségek nyelvi viselkedésére is irányuló) empirikus vizsgálat is igazolja, így például:

- A magyarországi szlovák értelmiség körében végzett vizsgálat (1998/1999); eredményeit I. Homišinová 2003.
- A magyarországi szlovák családok etnikai identitásában megfigyelhető nemzedéki változások empirikus vizsgálata (2000/2001); eredményeit I. Homišinová 2006, 2008.
- A magyarországi szlovák kisebbségi önkormányzatok alkalmazottainak/tagjainak családi és nyilvános nyelvhasználatára irányuló szociolingvisztikai vizsgálat (2006/2007); eredményeit I. Homišinová 2007.
- 1990-ben, 1992-ben, 1995-ben, 1998-ban, 2004-ben, 2007-ben megvalósult egyéb szlovákiai terepkutatások (I. a kutatóintézet kutatási jelentéseit a www.saske.sk honlapon).

- szlovák irodalmi nyelven (az a nyelváltozat, amelyet a tévében, rádióban használnak),
- szlovák beszélt nyelven (a mindennapos kommunikációban használt nyelváltozat, köznyelv),
- szlovák nyelvjárásban,
- magyar nyelven.

Az adatközlők hétfokozatú skálán (1 – *egyáltalán nem beszélek ezen a nyelven*; 7 – *na-gyon jól beszélem a nyelvet*) értékelték nyelvismeretüket, illetve nyelvtudásukat.

A nemzedékek közötti (családon belüli) kommunikáció nyelve mutató

E mutatóval célunk a családon belüli nyelvválasztás vizsgálata volt, illetve az is érdekelt bennünket, hogyan nyilatkoztak adatközlőink a (közelebről nem jellemzett beszélt) szlovák és a magyar nyelv használatáról. A kérdés így hangzott:

Nagyrészt melyik nyelven beszél most:

- a) nagypajával, b) nagyanyjával, c) apjával, d) anyjával, e) testvérével, f) rokonaival (családi körben).

Az alkalmazott ötfokozatú skála az alábbi válaszlehetőségek közötti választást tette lehetővé: 1 – *csak szlovákul*, 2 – *inkább szlovákul, mint magyarul*, 3 – *azonos mértékben szlovákul és magyarul*, 4 – *inkább magyarul, mint szlovákul*, 5 – *csak magyarul*.

A mindkét mutatónál alkalmazott többfokozatos értékelőskála az alábbi elemzések elvégzését tette lehetővé: beszélőcsoportonként khí-négyzet (χ^2) próba alkalmazásával relatív *gyakorisági eloszlás* (válaszok %-os megoszlása, N = válaszadók száma csoportonként: SZF_N; MSZF_N; 2. és 4. grafikon), bizonyos megkötésekkel *középtérték-számítás* (a teljes minta $M_{SZF-MSZF}$ valamint az egyes csoportok M_{SZF} M_{MSZF} esetében a számtani közép, ill. a középtértékek – és a módusz, azaz a leggyakoribb válasz), *Spearman-féle rangkorrelációs együttható*, az átlagok közötti különbség értékelésére *varianciaanalízis*: F teszt alkalmazásával (szignifikanciaszint $p \leq 0,05$) a két mutató közötti összefüggések-re utaló kétszemponos (two way ANOVA) szórás-elemzés (1. és a 3. grafikon).

Eredmények

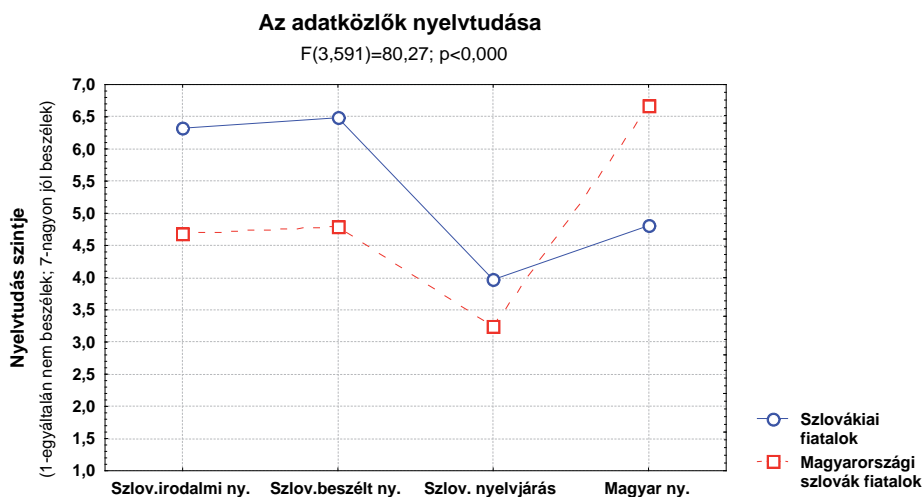
Az elemzés eredményeit az említett viszonyítási keretben interpretálok, figyelembe véve a vázolt elemzési irányokat.

A nyelvismeret szintje (a kétnyelvűség jellege)

A gyakorisági eloszlás azt mutatja, hogy az SZF csoportban a szlovák irodalmi nyelv ismeretének esetében a módusz (a leggyakrabban választott válaszlehetőség) az alkalmazott skálán a 7-es (az adatközlők 62%-a); a szlovák beszélt nyelv esetében szintén 7-es (74,8%), a szlovák nyelvjárás esetében az 1-es, a 4-es és a 7-es (mindegyiket az adatközlők 20%-a választotta), a magyar nyelv esetében pedig a 4-es válasz (25%) volt.

Az MSZF csoportban az alábbi eredményeket kaptuk: szlovák irodalmi nyelv 5 (31%), szlovák beszélt nyelvváltozat 4 (24%), szlovák nyelvjárás 3 (25%), magyar nyelv 7 (86%) válasz. Már ebből az áttekintésből is látszik, hogy az egyes csoportok között a saját nyelvtudás megítélése eltérő, a különbség statisztikailag szignifikáns. A korrelációelemzés igazolta, hogy az SZF₉₉ csoport válaszai esetében a legerősebb összefüggés a szlovák irodalmi nyelv és a beszélt nyelv ismerete között mutatható ki (0,587), s ugyanez érvényes az MSZF₉₃ csoportra is, de magasabb korrelációs együtthatóval (0,703).

1. grafikon. A nyelvtudás szintje – a szórásElemzés eredménye a hétfokozatú skálán

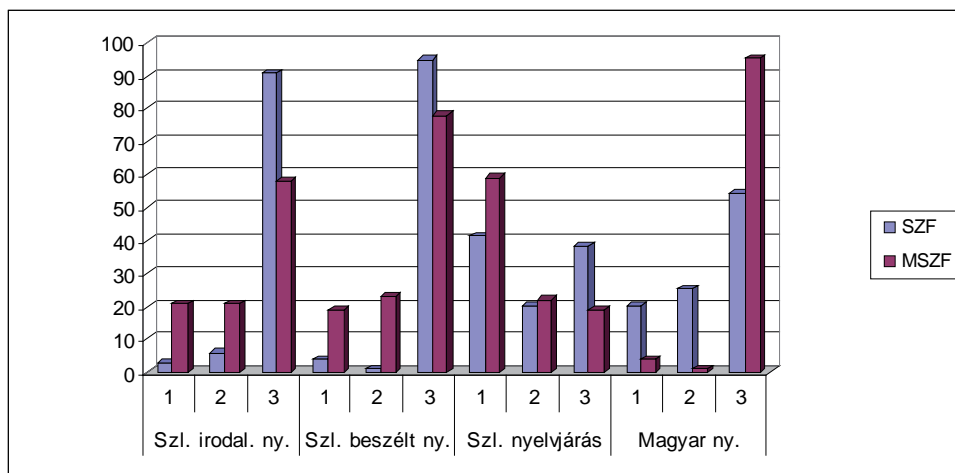


Az 1. grafikonon ábrázolt középértékekből jól látszik, hogy a szlovákiai szlovák fiatalok (SZF₉₉) saját bevallásuk szerint nagyon jól beszélik a szlovák irodalmi nyelvet (=6,32), akárcsak a szlovák beszélt nyelvváltozatot (=6,48), a nyelvjárást viszont átlagos szinten (=3,97), a magyar nyelvet pedig átlagon felüli szinten (=4,81) beszélik. A magyarországi szlovák fiatalok csoportjában (MSZF₁₀₀) igazolást nyert, hogy legjobban a magyar nyelvet beszélik (=6,72), a középérték még magasabb volt, mint ahogyan a szlovákiai szlovák fiatalok saját szlovák nyelvtudásukat (irodalmi nyelv, beszélt nyelv) értékelték. A magyarországi fiatalok csoportjában ezután következik a szlovák irodalmi és beszélt nyelv (mindkettő esetében átlagon felüli értékeket mértünk (=4,58; 4,66), az adatközlők átlagon alulnak minősítették a nyelvjárási változat ismeretét (=3,15). Az egyes csoportok között eltérések a szlovák irodalmi és beszélt nyelv, valamint a magyar nyelv viszonylatában statisztikailag szignifikánsak ($p \leq 0,000$; $F=80,27$).

A további elemzések céljára az eredetileg alkalmazott hétfokozatú skálát úgy módosítottuk, hogy a válaszok alapján három adatközlői csoportot különítettünk el: akik az adott nyelvet/nyelvváltozatot egyáltalán nem vagy csak gyengén beszélik (1+2+3 válasz =1); akik az adott nyelvet/nyelvváltozatot átlagos szinten beszélik (4=2), s végül azok, akik az adott nyelvet/nyelvváltozatot jól vagy nagyon jól beszélik (5+6+7=3). Ezzel az elemzési módszerrel az adott mutatóra vonatkozó eredmények más szempont alapján

mutathatóak be. Az érdekelt bennünket, hogy igazolást nyernek-e a két alcsoport nyelvhasználatában korábban megfigyelt trendek. Az eredményeket grafikonon mutatom be, a nyelvismeretre vonatkozó válaszok alapján kialakított három új csoport válaszait százalékos megoszlásban ábrázolom.

2. grafikon. A nyelvtudás szintje – a szóráselemzés eredménye a háromfokozatú skálán



A grafikonból egyértelműen kitűnik, hogy ezek az adatok szinte „másolják” a korábban már bemutatott adatokat, s ezek az eredmények is igazolják a két adatközlői csoport nyelvismeretét jellemző eltéréseket. A grafikonból megállapítható, hogy a szlovákiai szlovák fiatalok (SZF78) nyelvtudásukat a skála pozitív mezőjében helyezték el: a legmagasabbra a szlovák irodalmi (90,99%) és beszélt nyelvi (94,9%) tudásukat értékelték, jól vagy nagyon jól beszélik az adott szlovák nyelvjárást (38,4%), továbbá magyar nyelvtudását a skála pozitív mezőjében értékelte az adatközlőknek több mint a fele (54,5%). Ebből arra következtethetünk, hogy e csoport esetében a mindennapi kommunikációban a szlovák beszélt nyelv a domináns, de az adatközlők fele jól vagy nagyon jól beszél magyarul is. Ha e csoporthoz számítjuk azokat is, akik saját bevallásuk szerint átlagos szinten beszélik a magyar nyelvet (25,3%), megállapíthatjuk, hogy a csoporton belül a többség (mintegy 80%) meglehetősen jól beszéli a magyar nyelvet, az adatközlőkkel kapcsolatban levő szlovákiai magyarság nyelvét. Ez a tény lehetővé teszi, hogy bizonyos társadalmi helyzetekben adatközlőink e nyelvet használják.

A magyarországi szlovák fiatalok (MSZF86) helyzete a vázolttól diametrálisan eltérő. Az adatközlők a szlovák irodalmi nyelv, a szlovák beszélt nyelvváltozat és a nyelvjárás esetében kisebb mértékben választották a skála pozitív mezőjében elhelyezkedő válaszokat (irodalmi nyelv, beszélt nyelv 58%, nyelvjárás 19%), viszont magyar nyelvtudását szinte a csoport valamennyi tagja nagyon pozitívan értékelte (95%). Ebből arra következtethetünk, hogy e csoportban a mindennapi beszédhelyzetekben a magyar nyelv a domináns.

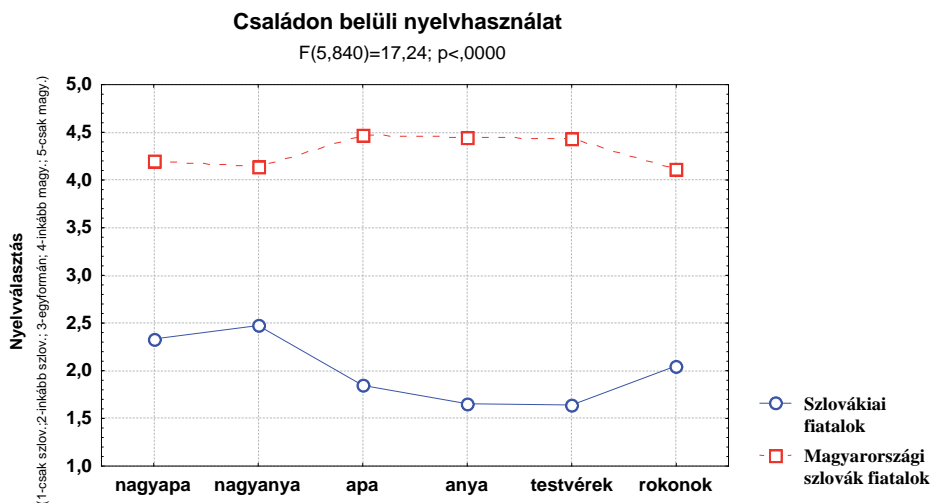
A két adatközlői csoport válaszainak gyakorisági eloszlása közötti eltérések minden esetben statisztikailag szignifikánsak voltak.

A nemzedékek közötti kommunikáció

A válaszok gyakorisági elemzése azt mutatja, hogy a szlovákiai szlovák adatközlők csoportjában minden családtag esetében a leggyakrabban választott válasz a „csak szlovákul” volt (nagyapjával 45,1%, nagyanyjával 38,8%, apjával 51,6%, anyjával 57,1%, testvéreivel 60%, egyéb rokonával 36,7% beszél csak szlovákul). Összességében megállapíthatjuk, hogy e csoportban a szlovák nyelv használata generációnként növekvő tendenciát mutat.

A magyarországi szlovák fiatalok esetében eltérő eredményeket kaptunk. Minden családtag esetében a módusz (a leggyakrabban választott válasz) a „csak magyarul” volt (nagyapjával 57,9%, nagyanyjával 51,6%, apjával 69,4%, anyjával 69,4%, testvéreivel 65%, rokonokkal 46% beszél csak magyarul). Ebből az áttekintésből is nyilvánvaló, hogy a vizsgált csoportok esetében a generációk közötti kommunikáció nyelvében minden szinten jelentős, statisztikailag szignifikáns eltérés mutatkozik ($p < 0,0000$). A Spearman-féle korrelációs vizsgálat igazolta, hogy az SZF₈₃₋₉₈ csoport válaszaiban a korrelációs együttható értéke 0,635 és 0,829 – a magyarországi MSZF₈₆₋₉₀ csoport esetében pedig 0,232 és 0,722 között mozog. Az összefüggés a nagyszülők és szülők esetében erősebb.

3. grafikon. A nyelvválasztás szintje – a családon belüli nyelvhasználat megoszlása

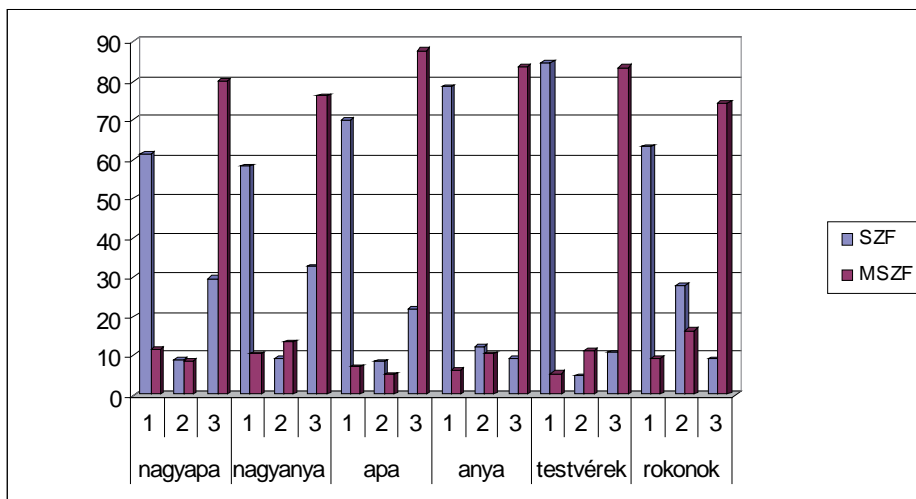


Az adatközlők válaszainak átlagértékeiből kitűnik, hogy a két csoport között jelentős eltérések mutatkoznak a nyelvválasztás tekintetében. A szlovákiai szlovák fiatalok (SZF78) a családtagokkal való kommunikációban inkább a szlovák nyelvet, a magyar-

országi szlovák fiatalok (MSZF₉₂) viszont – a beszélgetőtárs személyétől függetlenül – a magyar nyelvet preferálják. Ami a beszélgetőtárs személyét illeti, jelentősebb eltérést figyeltünk meg a szlovákiai szlovák fiatalok csoportjában, akik a nagyszülőkkel és a távolabbi rokonokkal a szlovák mellett magyarul is beszélnek (az adatközlők a nagyszülőkkel szinte azonos mértékben beszélnek szlovákul és magyarul). A kapott eredmények nem meglepőek, ha figyelembe vesszük, hogy a szlovákiai adatközlőknek a fele a nagyszülők anyanyelveként a magyart jelölte meg (a nagyapák esetében 52%, a nagyanyák esetében 57%).

A további elemzés során az eredeti ötfokozatú skálát úgy módosítottuk, hogy a kapott válaszok alapján három adatközlői alcsoportot alakítottunk ki: a „csak szlovákul”, „inkább szlovákul, mint magyarul” választ választók csoportját a nagyrészt szlovákul beszélők csoportjaként határoztuk meg – 1; az „azonos mértékben szlovákul és magyarul” változatot választókat kétnyelvűnek neveztük – 2; az „inkább magyarul, mint szlovákul”, illetve „csak magyarul” választ megjelölőket a nagyrészt magyarul beszélők csoportjaként neveztük meg – 3. Az adatközlők ilyen összefoglaló csoportosítása (egy-egy csoportban több adatközlővel) a nyelv választás tekintetében jobban tükrözi a „szlovák”, a „szimmetrikus kétnyelvű”, illetve a „magyar” irányultságot.

4. grafikon. A kommunikáció nyelvének megválasztása az SZF és az MSZF csoportban a nemzedékek közötti összevetésben



1 – az inkább szlovákul beszélők csoportja; 2 – a kétnyelvűen kommunikálók, 3 – az inkább magyarul beszélők csoportja

Az adatközlők válaszainak gyakorisági eloszlásán alkalmazott chí-négyzet próba ebben az esetben is (minden relációban) statisztikailag szignifikáns eltérésekre mutatott rá ($p \leq 0,0000$).

Az eredmények összevetésekor megállapíthatjuk: a szlovákiai adatközlők esetében egyértelmű, hogy a kommunikáció nyelvének a megválasztásakor kizárólag vagy nagy-

részt a szlovák nyelv jön számításba; egyúttal az is látható, hogy a szlovák nyelv választásának százalékos aránya nemzedékenként emelkedő tendenciát mutat (a nagyszülőkkel és az apával 70%, az anyával 78,6%, a testvérekkel 84,7%). A magyarországi szlovákok csoportjában a nemzedéki eloszlás többé-kevésbé azonos képet mutat, mint a szlovákiai csoport esetében, különbség van viszont a nyelvválasztásban, ugyanis e csoportban a magyar dominál (a nagyszülőkkel 80%, az apával 87,8%, az anyával 83,7%, a testvérekkel 83,5%), a százalékos arány különösen magas az idősebb generációk esetében.

Összefoglalás

A bemutatott eredmények nem terjeszthetők ki a két ország teljes (szlovák) fiatal népességére (a mintavétel nem volt reprezentatív), ennek ellenére jeleznek bizonyos tendenciákat, és érdeklődésre tarthatnak számot. Adataink a magyarországi és a szlovákiai szlovák tanulói ifjúság nyelvi kommunikációs viselkedésének bizonyos jellegzetességeiről tanúskodnak, amelyek között – a kétnyelvű nyelvi helyzet közötti egyfajta hasonlóság, valamint annak okán, hogy adatközlőink beszélik a szlovák és a magyar nyelvet is – releváns összefüggések létezhetnek.

Az egyes nyelvek/nyelvváltozatok ismeretére és a nemzedékek közötti kommunikáció nyelvére vonatkozó adatok alapján néhány általánosítható megállapítás fogalmazható meg.

A nyelvi mutató szerkezetéből (milyen nyelveket/nyelvváltozatokat ismer, beszél az adatközlő) kitűnt, hogy a kétnyelvűség megnyilvánulási formái a két vizsgált csoportban – a szlovákiai, illetve magyarországi szlovák fiatalok – eltérőek, ezeket az egyes beszélőcsoportok helyzete és jellemzői (diszpozíciói) határozzák meg. A nemzetiségileg vegyes területen élő szlovákiai szlovákok – saját bevallásuk szerint – jól beszélik a szlovák irodalmi és a beszélt nyelvet, átlagos szinten beszélik viszont az adott nyelvjárást és a velük együtt élő magyarság nyelvét. A magyarországi szlovák fiatalok nagyon jól beszélnek magyarul, a szlovák nyelvet (a kutatás során vizsgált nyelvváltozatokat) átlagon felüli szinten beszélik.

A nemzedékek közötti kommunikáció mutató szerkezete azt mutatja, hogy a két csoport között elsősorban a nyelvválasztás tekintetében mutatkozik különbség: a beszélgetőpartner személyétől függetlenül a szlovákiai szlovákok a családtagokkal való kommunikációban inkább a szlovák nyelvet, a magyarországi szlovákok viszont inkább a magyar nyelvet preferálják. A beszélgetőpartner személyét tekintve a szlovákiai szlovákok csoportjában figyelhető meg jelentősebb eltérés: a legidősebb nemzedék viszonylatában (az adatközlők nagyszülei) a szlovák nyelv mellett a magyar is megjelenik.

(Fordította Szabó Mihály Gizella)

Irodalom

- Divičanová, Anna 2002. *Dimenzie národnostného bytia a kultúry*. Békešská Čaba, Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku/VÚSM.
- Divičanová, Anna 2004. Ambivalentné hodnoty slovenského jazyka v Maďarsku v stredo európskom kontexte. In Uhrinová, A.–Žiláková, M. (ed.): *Slovenčina v menšinovom prostredí*. Békešská Čaba, VÚSM, 21–31. p.
- Divičanová, Anna–Krupa, Ondrej 1999. *Slováci v Maďarsku*. Budapešť, Press Publica.
- Homišínová, Mária 2003. *Slovenská inteligencia v Maďarsku v zrkadle sociologického výskumu*. (Vybrané výsledky skúmania stavu etnickej identity). Békešská Čaba, VÚSM.
- Homišínová, Mária 2006. *Etnická rodina Slovákov, Chorvátov a Bulharov žijúcich v Maďarsku v zrkadle sociologického výskumu*. (Teoretická a empirická komparatívna analýza skúmania etnických procesov slovanských minorít). Békešská Čaba, Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku.
- Homišínová, Mária 2007. Jazykovo-komunikačné správanie pracovníkov/poslancov slovenských menšinových samospráv v Maďarsku – teoreticko-metodologické otázky a empirické výsledky sociolingvistického výskumu. *Sociálne a politické analýzy*, 1. évf. 1. sz. 102–135. p. (sapa.ff.upjs.sk/)
- Homišínová, Mária 2008. *Identitás, nyelvhasználat, asszimiláció. Etnikai folyamatok a magyarországi kisebbségi családokban*. Budapest, Gondolat–MTA KI.
- Homišínová, Mária 2009. Nyelvi viselkedés szituációs kontextusban (Empirikus kutatás Magyarországon élő németek, szlovákok, horvátok és bolgárok körében) In Bárdosi V. (ed.): *Quo vadis philologia temporum nostrorum? Korunk civilizációjának nyelvi képe*. Budapest, Tinta könyvkiadó, 151–164. p.
- Homišínová, Mária 2011. Používanie slovenčiny Slovákmí v Maďarsku v konkrétnych jazykových situáciách. In Sipos Lászlóné (ed.): *Tradíció és innováció a nemzetiségi pedagógusképzésben: nemzetközi konferencia, Szarvas 2011. április 28.* Szarvas, Szent István Egyetem PK, 14–27. p.
- Uhrinová, Alžbeta 2011. *Súčasná slovenská jazyková situácia v Maďarsku*. Nadlak, Vydavateľstvo Ivan Krasko, v spolupráci s Výskumným ústavom Slovákov v Maďarsku.
- Uhrinová, Alžbeta 2008. Slovenský jazyk v Maďarsku očami používateľov. In Žiláková, M.–Uhrinová, A. (ed.): *Slovenský jazyk v Maďarsku – A szlovák nyelv Magyarországon. I-II*. Békešská Čaba, VÚSM, 353–386. p.
- Žiláková, Mária 2002. Dvojazyčnosť Slovákov v Maďarsku. In *Bilingvizmus – minulosť, prítomnosť, budúcnosť. Zborník príspevkov z medzinárodného kolokvia o bilingvizme 22. 2. 2002 FF UK v Bratislave*. Bratislava, AEP, 69–76. p.
- Žiláková, Mária 2004. *Dynamika jazyka Slovákov v Maďarsku*. Budapešť, ELTE.

MÁRIA HOMIŠINOVÁ

KNOWLEDGE OF COMMUNICATION LANGUAGES AND INTER-GENERATION RELATIONS OF THE LINGUAL BEHAVIOUR OF THE SLOVAK YOUTH IN SLOVAKIA AND HUNGARY – EMPIRICAL CONTEXT

The intention of this paper is to present results of an empirical research on the lingual communication behaviour of the Slovak youth in Slovakia and Hungary today. The research was performed in both countries in 2010. We examined expressions of the spoken form of the Slovak language in the countryside, typical for the application of the written language as a form of a social contact in school – with friends, mates and in family. The referential framework of this article consists of two analytical levels: 1. analysis of the level of command of the Slovak and Hungarian languages (in the case of the Slovak language we analysed its lingual appearances), 2. inter-generation relations of the lingual communication.

Politikai ellenállási akciók Kárpátalján az 1956-os magyar forradalom körüli időszakban, 1955–1959 között

SZERHIJ GORGYIJSUK

Actions of political resistance in Transcarpathia around the Hungarian Revolution
of 1956, in the period between 1955–1959

94(439)"1956"

94(477.87)"1956"

3316.022.4(=511.141)(477.87)"1955/1959"

Keywords: Protest actions of young Hungarian individuals and groups in Transcarpathia. Support of the ideals of the Hungarian Revolution of 1956. Anti-Soviet agitation and leaflets, desertions. Arrests, perquisitions, retaliations, imprisonments.

Az 1956-os magyarországi forradalom az első olyan jelentős esemény volt Európában a második világháború utáni időszakban, amely repedést jelzett a totalitárius rezsimen. Nem függetlenül a lengyelországi eseményektől 1956. október 23-án mintegy 200 ezer demonstráló követelte a nemzeti függetlenséget, a demokratizálást, a Rákosi-kormány által elkövetett hibák helyrehozását, a repressziók vétkeseinek felelősségre vonását. (Пронько 1997, 70. p.) Miközben Nagy Imre miniszterelnök amellet foglalt állást, hogy a szovjet csapatok vonuljanak ki az ország területéről (Король 2002, 14. p.), 1956. november 4-én a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány a szolnoki rádióadón keresztül felhívást intézett a magyar néphez, melyben egyebek között azzal a kéréssel fordult a szovjet hadsereg parancsnokságához: „segítsen népünknek a reakció sötét erőinek szétverésében és abban, hogy helyreállíthassuk a rendet és a nyugalmat hazánkban”. (Пронько 1997, 74. p.) A tragikus következmények ismertek.

A kárpátaljai állami levéltár számos olyan dokumentumot őriz, amelyek bizonyítják, hogy a kárpátaljai fiatalok a magyarországi események hatására megélénkülő rendszerellenes tevékenységet folytattak. A szovjet titkosszolgálat, a KGB listázta azokat a kárpátaljaiakat, akik nyíltan vagy burkoltan szimpatizáltak a magyarországi népfelkeléssel. Közülük sokakat ítélték el forradalmi és szovjetellenes rölapok terjesztéséért. (Dupka–Horváth 1996, 255. p.)

A propagandagépezet mindent megtett annak érdekében, hogy a valós információk ne jussanak el a vidékre, mint ahogy Magyarország területén is igyekeztek leplezni a valós eseményeket saját embereik előtt is. A Magyarokmjáról (Nagyszőlősi járás) származó Zán Péter például, aki a Magyarországon állomásozó szovjet hadseregben szolgált jászberényi állomáshellyel, így emlékezett vissza az egyik epizódra: „Balsors sújtotta a szakasparancsnokot, Cshunov főhadnagyot; vezetőnk minden alkalommal a magyar boltokból összelopott holmikkal volt felpakolva. Egyik alkalommal alig ért vissza, mert keresztüllőtték a mellkasát. Tulajdonképpen ezért nem is ért vissza, mert az utcán holtan esett össze. Velünk később egy másik verziót közöltek, a jövőbe tekintve, miszerint tárgyalásra ment a magyarokhoz, és álnokul megölték. De a valódi történetet minden közkatona ismerte.” (Зан 1998, 14. p.)

A szovjet beavatkozás ellen Kárpátalján elsősorban a magyar fiatalok léptek fel aktívan és szervezeten. Mozgó csoportokat szerveztek, amelyek a szovjet csapatok magyarországi bevonulása ellen tiltakozó röplapokat ragasztgattak ki. Négy magyar csoportról van tudomásunk, melyek Ungváron, Nagyszőlősen, valamint Gállocsban (Ungvári járás), Kaszonyban (Beregszászi járás) működtek. Vannak feljegyzések egyéni akciókról is.

A felgöngyölítés a röplapok felfedezésével és lakossági beszolgáltatásával vette kezdetét. Tasij Ágnes és Miscsenko Ljudmila, az ungvári 11. sz. középiskola 7. osztályos tanulói a Ruszka utcában találtak szovjetellenes röplapokat, melyeket átadtak az iskola igazgatójának, Horodeckij Anatolijnak. Nemsokára Tasij Ágnes ugyanilyen röplapokat talált ugyanezen utca 29-es házában, melyet szomszédjának, a megyei ügyészségen dolgozó Kovalcsuknak adott át. Jersov alezredes, a KGB főosztálya 4-es részlegének vezetője külön feljegyzést készített az 1955 áprilisa és november 20. között Ungvár lakosai által beszolgáltatott szovjetellenes röplapokról. (A УСБУ 3о 5711, Т. 2. Арк. 29.)

A röplapok szerzőségét az Ungváron élő, szlovák nemzetiségüként nyilvántartott Benyák Nándornak és a turjaremetei (Perecsenyi járás), ukrán nemzetiségű Orlovski Vincének tulajdonították. 18 röplapról állapították meg grafológiai vizsgálattal, hogy azokat Benyák Nándor készítette. (A УСБУ 3о 5711, Т. 2. Арк. 176–179.)

Az ungvári ellenállók csoportja 1955 tavaszán alakult meg. Tagja volt Benyák Nándor, Orlovski Vince és Kulcsár János Tibor. A csoportot Benyák Nándor, a város 10. sz. magyar tannyelvű középiskolájának tizedik osztályos diákja vezette. (Dupka 2006a, 15. p.) 1955. december 15-i kihallgatása alkalmával Benyák azt vallotta, a kommunisták ellen akartak harcolni az emberek boldogsága érdekében. (A УСБУ 3о 5711, Т. 1. Арк. 29.) A csoport cselekvési tervet dolgozott ki, a tagok esküt tettek, a feladatok közé tartozott az összejöveteleken való részvétel és a röplapok készítése. (A УСБУ 3о 5711, Т. 1. Арк. 32.)

Benyák és Orlovski rábeszélésére 1955 augusztusában csatlakozott a csoporthoz Kulcsár János Tibor. Kulcsár belépése fő indokának azt tartotta, hogy hitt a csoport vezetőjének azon állításában, miszerint ha az emberek megtapasztalják a példájukon, hogy a szovjethatalommal szemben igenis fel lehet venni a harcot, akkor majd többen is csatlakoznak hozzájuk. (A УСБУ 3о 5711, Т. 1. Арк. 201.) Maga is készített magyar nyelvű röplapokat, Benyák Nándort pedig versben éltette, a szovjet rezsim elleni buzgó harcoként: „Győzni fogunk, Benyák a vezetőnk... Az emberek a földeken dolgoznak, nagy kár, hogy nem saját maguk, hanem az állam javára. Nincs semmi hasznuk ebből, hiába dolgoznak, szomorú... A kommunista uralom alatt az embernek nincs joga, mert az ő államuk, az ő hatalmuk, de mi csak egyet akarunk, egyenként felhúzni őket a fára.” (A УСБУ 3о 5711, Т. 3. Арк. 43. [Mellékletek.]

A röplapokkal kapcsolatban Benyák Nándor azt vallotta, hogy nagyrészt saját kezűleg írta őket. Így az 1-es számú ügyszeriratban tárgyalta a következőt hirdette: „A béke szó nevében a kommunisták minket, istenhívőket, saját rabszolgáikká akarnak tenni! Az amerikaiak szabadságot akarnak nekünk adni! Adjátok tovább.” (A УСБУ 3о 5711, Т. 3. 1. sz. melléklet.) Benyák szerint ő és Orlovski körülbelül 15 ilyen röplapot másoltak. Az időpont 1955 áprilisára tehető. Elismerte, hogy körülbelül öt röplapra ráírta: „Halál a kommunistákra.” Ugyanezt krétával felírta 1955 szeptemberében a radvánci állomáson a vagonokra és a raktárépületek falaira. Volt olyan röplap is, amelyikre a következő

szöveg került: „Halál a kommunistákra!!! Éljen az amerikai kormány.” (А УСБУ Зо 5711, Т. 3. Арк. 13. [Mellékletek. 4. csomó.]) Mint láthatjuk, a csoport tagjai nagy reményeket fűztek az amerikai kormány támogatásához a szovjethatalom elnyomása alóli felszabadulásban.

Az ungvári csoport röplapjai a fiatalokat, a munkásokat, a gazdákat, az értelmiséget szólították meg, a kommunisták elleni harcra szólítottak fel, felhívást tartalmaztak az „új felszabadító hadsereg” soraiba való belépésre, a kolhozok (kollektív mezőgazdasági vállalatok) szabotálására. (А УСБУ Зо 5711, Т. 1. Арк. 49.) Benyák Nándor otthonának átkutatásakor közel negyven szovjetellenes röplapot találtak. (А УСБУ Зо 5711, Т. 1. Арк. 35.)

A Kárpátaljai Megyei Bíróság zárt bírósági ülésen tárgyalta az ungvári csoport ügyét. 1956. március 20-án a bíróság Benyák Nándort, Orlovski Vincét és Kulcsár János Tibort az Ukrán SZSZK Büntető Törvénykönyve I. részének 54-10. cikkelye („olyan propaganda vagy agitáció, amely a szovjethatalom megdöntésére, megrendítésére vagy meggyengítésére, vagy pedig bizonyos ellenforradalmi cselekmények végrehajtására szólít fel, valamint ennek megfelelő tartalmú írásos anyag terjesztése, előállítása vagy tárolása”; *Кримінальний кодекс...*, 27–28. p.), valamint 54-11. cikkelye („minden olyan szervezkedő tevékenység, amely az ebben a részben tárgyalt bűncselekmények előkészítésére vagy végrehajtására irányul, vagy tagság valamely, ebben a részben tárgyalt bűncselekmény előkészítésére vagy végrehajtására létrejött szervezetben, alakulatban”; *Кримінальний кодекс...*, 28. p.) alapján ítélte el.

Sajátos módon a Kárpátaljai Megyei Bíróság enyhítő körülményeket is figyelembe vett, úgymint büntetlen előélet, fiatalkorúság. Ezzel magyarázható a korban viszonylag szerény büntetés: Benyákot és Orlovskit 6-6 év, Kulcsárt pedig 4 év javító munkatáborra ítélték. (А УСБУ Зо 5711, Т. 2. Арк. 301.) Büntetésüket a Mordvin Köztársaság területén töltötték le, ahol a kor politikai foglyainak nagy része ült. A teljes büntetést egyik elítélt sem töltötte le, mert 1958-ban amnesztiát kaptak.

Ugyancsak 1955-ben alakult Nagyszőlősen a 3. sz. középiskola diákjaiból egy csoport, melynek fő célkitűzése Kárpátaljának Magyarországhoz való „visszacsatolása”, műszóval – a szeparatizmus volt. A csoport minden tagja álnevet használt. Létrehozója a tizedik osztályos Buzányi László volt (álnevén Fica), aki még ebben az évben édesanyjával együtt Magyarországra költözött. Ettől kezdve a csoportot osztálytársa, Illés József irányította. A csoport tagjai kilencedik–tizedik osztályos tanulók voltak (Varga János, Milován Sándor, Dudás István), valamint az iskolát akkorra már elvégző, munkanélküli Kovács Zoltán. (Dupka–Horváth 1993, 73. p.) Az utóbbi visszaemlékezéséből tudjuk, hogy a csoport tagjai röplapokat terjesztettek az iskolában és a városban. (Dupka–Horváth 1993, 98. p.) A röplapok a magyar lakosságot engedetlenségre és a kommunista hatalom elleni nyílt fellépésre buzdították. Külön hangsúlyt fektettek a szeparatista gondolatokra, Kárpátalja Magyarországhoz való visszacsatolására. Foglalkoztak a szovjet megszálló hadseregnek Magyarországról való kivonásával, valamint a demokratikus rend helyreállításának követelésével. (Dupka–Horváth 1993, 98. p.)

Illés Józseftől tudjuk, hogy a csoport tevékenységét felélénkítette, amikor 1956. október 23–24-én orosz tankok jelentek meg Nagyszőlősen. (Dupka–Horváth 1993, 73. p.) Milován Sándor emlékei szerint a tankok konvoját beregszászi járési fiatalok tintásüvegekkel dobálták meg. (Dupka–Horváth 1993, 98. p.) 1956 őszén csatlakozott a csoporthoz Dudás László, Milován Sándor, Kovács Zoltán. (Dupka 2006a, 14. p.) Az 1957.

július 25-i kihallgatáson a csoport vezetője, Illés József azt vallotta, hogy Kovács Zoltánnal két szovjetellenes rölapot ragasztottak ki a nagyszőlősi piacon. (A УСБҮ 3о 5723, Т. 1. Арк. 37.) Varga János kihallgatása során elmondta, hogy a rölapok elkészítését Illés József szervezte, Paládi Vilma, Paládi Ida, Seres Jolán – a 3. sz. középiskola tanulói (1957-ben érettségiztek) – csak a terjesztésükről voltak informálva. (A УСБҮ 3о 5723, Т. 1. Арк. 162–163.)

Varga János szerint a rölapok terjesztése során akkor követték el a helyrehozhatatlan hibát, amikor az egyik rölapot az iskola hirdetőtáblájára tették ki. A KGB ettől kezdve folyamatosan szemmel tartotta a tanintézetet, hogy felderítsék a terjesztőket. (Dupka–Horváth 1993, 87. p.) Az iskola igazgatója is tett erőfeszítéseket, hogy a tettek nyomára bukkanjon. Így jutott el Dudás Istvánhoz, aki beszélt neki a csoport által az iskolában folytatott tevékenységről. Az iskolaigazgató a tudomására jutott információkat titkos jelentésben osztotta meg a KGB járási szervezetének vezetőjével. 1957. május 20-án Dudás Istvánt beidézték a KGB épületébe, ahol az „ismert módszerekkel” kivallatták. (Dupka–Horváth 1993, 49. p.) Illés elmondta, hogy a rölapok szövegét annak alapján fogalmazták meg, amit az akkoriban a hatóságok által tiltott Szabad Európa Rádióban hallottak. (Dupka–Horváth 1993, 74. p.)

1957. június 20-án Dudás Istvánt, június 24-én pedig a csoport többi tagját is letartóztatták. A lányokat, akik tudtak a rölapok terjesztéséről, de nem vettek részt se a megírásukban, se a terjesztésükben, nem tartóztatták le, hanem tanúkként hallgatták ki őket. (Dupka–Horváth 1993, 88. p.) Az 1957. június 24-i letartóztatásukra mind egyformán emlékeztek, mert utolsó iskolai vizsgájukat tették le aznap. (Dupka–Horváth 1993, 49. p.)

Az Illés József és Milován Sándor letartóztatásáról szóló parancsból tudjuk, hogy a magyar iskola diákjai „a magyarországi ellenforradalmi zendülés idején” szovjetellenes magyar nacionalista rölapokat készítettek. (A УСБҮ 3о 5723, Т. 1. Арк. 12.; Т. 2. Арк. 78.) 1957. március 10–13-án Milován Sándor barátaival, Illés Józseffel, Dudás Istvánnal és Kovács Zoltánnal együtt felosztották egymás között a teendőket a rölapok megírásával, másolásával és terjesztésével kapcsolatban, melyekben felszólították a magyar lakosságot az oroszok elleni harcra, arra, hogy követeljék a magyarok autonómiáját és földet. (A УСБҮ 3о 5723, Т. 1. Арк. 12.; Т. 2. Арк. 78.)

A Kárpátaljai Megyei Bíróság 1957. augusztus 26–27-én zárt ülésen tárgyalta a zabolotnei (Ilosvai járás) Illés József, a feketeadói (Nagyszőlősi járás) Varga János, a nagyszőlősi Kovács Zoltán és Dudás István ügyét az Büntető Törvénykönyv II. részének (háborús időkre vonatkozó) 54-10. és 54-11. cikkelyei alapján. (A УСБҮ 3о 5723, Т. 4. Арк. 191.) Az 1941-es születésű Milován Sándor 9. osztályos, magyar nemzetiségű tanuló ügyét a fenti két cikkelyen túl a Büntető Törvénykönyv 196. cikkelye („robbanóanyagok vagy fegyverek, lőfegyverek engedély nélküli készítése, tárolása, adásvétele, valamint török, finn kések és más hidegfegyverek a Népi Belügyi Bizottság engedélye nélküli hordása, készítése és tárolása”; *Кримінальний кодекс...*, 84. p.) alapján is vizsgálta. Milován Sándor úgy emlékezett vissza, hogy tőr volt nála, valamint egy működésképtelen pisztoly. Ez elegendő volt a törvénytelen fegyverbirtoklás vádjához. (Dupka–Horváth 1993, 100. p.)

A Kárpátaljai Megyei Bíróság Illés Józsefet hat, Varga Jánost öt, Kovács Zoltánt négy, Dudás Istvánt három, Milován Sándort pedig négy év javító munkatáborra ítélte. (A УСБҮ

3o 5723, T. 4. Apk. 193–194.) Ezenkívül a Kárpátaljai Megyei Bíróság bűnügyekkel foglalkozó Bírósági Kollégiuma kimondta: „A 3. Sz. Nagyszőlősi Középfiskolában, ahol a diákok többsége magyar nemzetiségű, nem folyik semmiféle politikai-nevelő munka. Az iskola diákjai a kollégiumban kártyáznak, és mindenféle felügyelet és nevelés nélkül magukra hagyják őket.” (A УСБУ 3o 5723, T. 4. Apk. 193–194.) Erről tájékoztatták Ukrajna Kommunista Pártja Kárpátaljai Megyei Bizottságát is.

Varga János visszaemlékezéséből tudjuk, hogy a politikai foglyokkal került egy táborba a Mordvin Köztársaság területén található 24 fogolytábor egyikében. (Dupka–Horváth 1993, 89. p.) A teljes büntetést nekik sem kellett leülniük, mindannyian amnesztiával szabadultak. (Dupka–Horváth 1993, 49. p.) 1991-ben az Ukrán SZSZK 1991. április 17-i „A politikai repressziók áldozatainak rehabilitálásáról” szóló törvénye alapján mindannyiukat rehabilitálták. (*Реабілітовані історією...*, 142–145. p.)

A nagyszőlősi csoport leleplezése során a KGB tudomására jutott, hogy hasonló csoportosulás jött létre Kaszonyban (Beregszászi járás) is, amelynek tagjait szovjetellenes röplapok készítésével és terjesztésével vádolták. (Dupka–Horváth 1993, 52. p.) A kaszonyi csoport tagja volt Szécsi Sándor, a Papi Általános Iskola (Beregszászi járás) tanára, valamint kollégája és unokatestvére, Ormos Mária és annak testvére, az éppen munkanélküli Ormos István. (A УСБУ 3o 5737, T. 1. Apk. 189.) Szécsi a vállalatok alkalmával tagadta a csoport létrehozását, úgy vélekedett, hogy nem folytattak szovjetellenes propagandát, mindössze egy „szeparatista” eszméket hirdető röplap készült. (A УСБУ 3o 5737, T. 1. Apk. 52)

A kaszonyi csoport története 1956. november 2-án vette kezdetét, amikor Szécsi Sándor felkereste otthonában Ormos Istvánt és Máriát. A magyarországi helyzetet beszélték meg, és úgy döntöttek, hogy Kárpátaljának ki kell válnia a Szovjetunióból és csatlakoznia kell Magyarországhoz. Mindannyiuknak személyes oka is volt arra, hogy ellenségesen vélekedjenek a szovjethatalomról. Az Ormos testvérek apját, Ormos Józsefet elítélték mint kulákot a kárpátaljai kollektivizálások idején; 1949-ben 25 év szibériai Gulag táborra ítélték. (Dupka–Horváth 1993, 52. p.) Ormos István azt állította, hogy magyar állampolgárok a szovjet határon átkiabáltak Kárpátaljára, hogy a lakosság lázadjon fel a kommunisták ellen. (A УСБУ 3o 5737, T. 1. Apk. 190.) Ezt az átkiabálást mások is hallották vele együtt, a csonkapapi Tóth Béla és a kaszonyi Horti Lajos.

Szécsi Sándor az 1957. október 31-i ungvári kihallgatáson arról beszélt, hogy amikor Magyarországon „kitört az ellenforradalom”, egy csoport forradalmár, akik magukat a szabad Magyarország harcosainak nevezték, Miskolcra rádióadásokat szerveztek. Ennek hatására kezdett el röplapot írni. (A УСБУ 3o 5737, T. 1. Apk. 31–32.) A röplap a „Felhívás!!!” címet kapta: „Egész Magyarország lángba borult. A hősi magyar nemzet életét kockáztatva kivonult a harcmezőre a Szovjet Oroszország elnyomó igájának megdöntésére. Mi is ezt az ígát húzzuk... A magyar tűr, de nem felejt!... Hiszen mi is magyarok vagyunk, követeljük, hogy egyesítsenek minket a szabad Magyarországgal... Ne higgyetek a kommunistáknak.” (A УСБУ 3o 5737, T. 2. Apk. 56.)

Szécsi szerint a röplap megírásának célja az volt, hogy a magyar forradalom támogatására buzdítsák Kárpátalja magyar lakosságát. (A УСБУ 3o 5737, T. 1. Apk. 46–47.) Övintézkedéseket is tettek a lelepleződés elkerülése érdekében: Ormos Mária írás közben kesztyűt húzott a kezére (A УСБУ 3o 5737, T. 1. Apk. 53–54.) és nyomtatott betűvel írt. (A УСБУ 3o 5737, T. 1. Apk. 192.)

Nem derült ki az ügyben, hogy ki tette közszemlére a rölapot Kaszony központjában, mivel a vallatások során senki nem vállalta magára. (A УСБҮ 3о 5737, T. 1. Арк. 45., 129.) A nyomozás során kiderült, hogy még legalább három személy tudott a szovjetellenes röpiratról: István és Mária anyja, Ormos Erzsébet, testvérük, Méhész Erzsébet, valamint Szécsi Sándor testvére, Barnabás. Azonban mindhárman szerencsések voltak, mert nem vonták őket bűnvádi eljárás alá, a bizonyítékok nem elégségesek voltak rá hivatkozva. (A УСБҮ 3о 5737, T. 2. Арк. 32.) Lehetséges, hogy ebben közrejátszott a hruscsovi enyhülés is.

A Kárpátaljai Megyei Bíróság 1958. január 24-én hozott ítéletet az ügyben. Szécsi Sándort a Büntető Törvénykönyv I. rész 54-10. és 54-11. cikkelyei alapján 6 évre ítélték, amiből másfél évet ült le a Mordvin ASZSZK területén egy politikai foglyoknak fenntartott táborban. Ormos István és Mária 4-4 évet kapott. István büntetését Mordvinföldön töltötte le, Mária pedig Moszkván túl, a kelirivszkiji női táborban. (Dupka–Horváth 1993, 53. p.) Ők is amnesztiával szabadultak, István 3 év, Mária 1 év és 11 hónap után. Fellebbezést is benyújtottak az ítélet ellen, azonban a Kárpátaljai Megyei Bíróság helybenhagyta a korábbi ítéletet. 1991-ben mindnyájukat rehabilitálták.

A kaszonyi csoport csoportként valószínűleg nem is létezett, és mindössze egyetlen röpiratról volt szó, mégis ugyanolyan büntetési tételeket szabtak ki rájuk, mint a szervezeten és sokkal aktívabban tevékenykedő ungváriakra.

1957 őszén hozta létre Gállocsban (Ungvári járás) Pasztellák István, az ungvári 2. sz. esti iskola 9. osztályos tanulója iskoláskorú fiatalokból álló szovjetellenes csoportját. Céljuk az volt, hogy ha a nemzetközi helyzet egy a Szovjetunió elleni háborúhoz vezetne, akkor maguk is fegyvert ragadjanak a szovjet ellen. 1957 végén csatlakozott a csoporthoz Pasztellák osztálytársa, Perduk Tibor, akit Pasztellák helyettesévé választottak meg. Ekkoriban született meg az esküszöveg, mely szerint nem mondanak le a szovjet elleni harcról. (A УСБҮ 3о 5608, T. 3. Арк. 294.) A gálócsi csoport tagja volt még Molnár László, aki a raktárosi teendőket látta el, és Szanyi János titkár. 1958 elején Pasztellák István és Perduk Tibor bevonták a csoportba Deák Ferencet. (A УСБҮ 3о 5608, T. 1. Арк. 256.)

A gálócsi ifjak is az 1956-os magyarországi forradalom hatására kezdték meg a szervezkedést. Perduk Tibor, Molnár László és Szanyi János is azt vallották, hogy fő feladatuknak a fegyvergyűjtést és -vásárlást tekintették, és azt tervezték, hogy a szovjethatalom bármely helyrehozhatatlan magyarellenes lépése esetén azonnal felkeléssel reagálnak. (A УСБҮ 3о 5608, T. 1. Арк. 100.) 1957 őszén a gálócsi csoport tagjai fegyvereket, töltényeket és taposóaknákat keresve azokat az erdőket és mezőket járták, ahol a háború idején fegyveres összecsapások zajlottak. (A УСБҮ 3о 5608, T. 1. Арк. 93.)

A házkutatások során több fegyver is előkerült. Pasztellák Istvánnál egy törszerű bajonettet, revolvert, karabélycsövet találtak; Perduk Tibornál egy külföldi karabélyhoz való markolat nélküli bajonettet; Szanyi Jánosnál külföldi pisztolyt, hadi puskához való töltényt, törszerű bajonettet; Molnár Lászlónál hattöltényű pisztolyt, külföldi puskához való patront, TT-pisztolyhoz és külföldi pisztolyhoz való patronokat, automata fegyver ravaszát, törszerű bajonetteket; Deák Ferencnél lefűrészelt csövű puskát, külföldi puska revolverrészét, törszerű bajonettet. (A УСБҮ 3о 5608, T. 3. Арк. 142–143.) Gránátokat, puskaport stb. is koboztak el tőlük. A vizsgálat során kiderült, hogy a fegyverek nagy része használatra alkalmatlan.

Perduk Tibornál a KGB „Ez Magyarország” feliratú brosrát talált, amely a magyar kormányt dicsérte Adolf Hitler hatalmának időszakában, megköszönve Kárpát-Ukrajna „felszabadítását”. (A УСБУ 3о 5608, T. 1. Арк. 185.) Az ügy dossziéjához csatolva lettek a Pasztellák István által írt magyar nyelvű szovjetellenes röplapok, amelyek munkahe-lyén, a Szikra Kolhozban és a gálócsi üzlet ajtajára lettek kifüggesztve 1958. október 22-én. (A УСБУ 3о 5608, T. 1. Арк. 46.) A röplap Kárpátalja lakosságát arra buzdítja, hogy kezdjék meg a harcot a szovjethatalom, a kommunista párt és a szovjet kormány ellen. (Dupka 2006b, 168. p.) A szovjetellenes röplapok írására a BBC, a Szabad Európa, az Amerika Hangja rádióadások szolgáltatták az ihletet, amelyek 1958. október 23-án megemlékeztek annak az eseménynek a második évfordulójáról, amikor a magyar békevágyat elfojtották a kommunizmus erői. (Dupka 2006b, 167. p.)

Pasztellák István 1958. november 27-i vallatásakor új név bukkant fel: Gecse Endréé. A csoport vezetője azt állította, hogy gyakran látogatta Gecse Endre református lelképásztor lakását, aki neki és Szanyi Jánosnak könyveket adott olvasni. (A УСБУ 3о 5608, T. 1. Арк. 120.) Ezt megerősítette a kihallgatások alkalmával Szanyi János is, hozzátéve, hogy Gecse Endre azt mondta nekik: a szovjethatalmat megelőzően háza volt és sok földje, amit a kommunisták azonnal elvettek. (A УСБУ 3о 5608, T. 1. Арк. 319.)

Amikor visszaadták a könyveket Gecse Endrének, Magyarország történelméről beszélgettek, egyebek között arról, mi idézte elő az 1956-os eseményeket. 1956-ról Gecse Endre azt mondta Pasztellák Istvánnak, hogy jogos volt, mert a magyarok a Szovjetuniótól függetlenül, szabadon szerettek volna élni. (A УСБУ 3о 5608, T. 1. Арк. 124.) Pasztellák a lelkész lakását Gálocsban hetente 2–3-szor látogatta 1957 elejétől 1958 őszéig, amikor a tiszteletes Husztra költözött. Olyat soha nem állított a kihallgatások során, hogy a tiszteletesnek köze lett volna a csoport létrehozásához, a KGB nyomozói azonban Gecse Endrét kezdték gyanúsítani a gálócsi ifjúsági csoportosulás megszervezésével.

1958. december 2-án letartóztatták az 1907-es születésű Gecse Endre református lelkészt, aki megerősítette Pasztellák István és Szanyi János vallomását, de állította, hogy szépirodalmat adott nekik olvasni, nem pedig szovjetellenes irodalmat. (A УСБУ 3о 5608, T. 2. Арк. 86.) Gecse Endre lakásának átkutatásakor nagy mennyiségű irodalmat koboztak el (A УСБУ 3о 5608, T. 2. Арк. 89.), melyek egy részéről azt állította, hogy nem az ő tulajdonát képezik, az újságok, könyvek, brosrák egy lelkésztársától kerültek hozzá és az egyház tulajdonában vannak. Előkerült egy körlevél is, amely arra szólított fel, hogy a híveket a magyar polgári nacionalizmus szellemében és szovjet hatalom ellenében kell nevelni. (A УСБУ 3о 5608, T. 2. Арк. 113.) Gecse Endre tagadta, hogy Pasztellákkal az '56-os eseményekről beszélgetett volna. (A УСБУ 3о 5608, T. 2. Арк. 143–144.)

Gecse elismerte, hogy a nála talált iratok, nyomtatványok egy része szovjetellenes tartalommal bírt, ezeket csak történelmi értékük miatt őrizte meg. Az 1959. január 3-i vizsgálat során a hatóság bizonyítottan látta, hogy a Gecse Endre lakásán elkobzott irodalom ellenforradalmi és szovjetellenes tartalmú. (A УСБУ 3о 5608, T. 2. Арк. 251.)

A lelkész feleségének visszaemlékezése szerint Gecse Endrét 1958. december 2-án Huszton vették őrizetbe és a KGB ungvári börtönébe szállították át, ahol vallatás közben „véletlenül” halálra verték. A feleség szerint férje nem akart együttműködni a val-
latókkal, azaz nem ismerte el, hogy 1956–1958 között Gálocsban magyar nacionalista

szellemű szovjetellenes propagandát folytatott volna a fiatalok körében és fegyveres felkelésre szólította volna fel őket. (Gecse 2003, 9. p.)

Gecse Annának, a lelkész testvérének elmondása szerint: „Az ügyészségen egyetlen bizonyíték Hitler *Harcomjának* kötete volt, amelybe beleírták Bandi nevét. Pedig ő ki nem állhatta, ha valaki beleírta a nevét a könyveibe.” (Gecse 2003, 9. p.) Amerikai kapcsolatot erőltettek rá, amely abban állt, hogy Huszt lakosai megajándékozták egy palásttal, amit Amerikából kapott anyagból készítettek. (Dupka–Horváth 1993, 56. p.) Fontos megjegyezni azonban, hogy a levéltári dokumentumok szerint Hitler könyve nem került elő a házkutatások során sem a tiszteletesnél, sem a fiataloknál, és a palástról sem tudni semmit. A hivatalos verzió szerint Gecse Endre 1959. január 4-én halt meg érzelmesedés és magas vérnyomás okozta infarktus következtében az ungvári börtön falai között. (A УСБҮ 3о 5608, Т. 2. Арк. 271.) A büntetőeljárását felfüggesztették. A KGB nyomozói Gecse Endre és a gálócsi fiatalok ügyéből nem tudtak politikai ügyet kreálni. Csak Pasztellák Istvánt és Perduk Tibort ítélték el, a többiek pedig – Szanyi János, Molnár László, Deák Ferenc és mások – tanúkként szerepeltek.

1959. január 30–31-én Ungváron zárt bírósági ülésen tárgyalták Pasztellák István és Perduk Tibor ügyét. A bíróság figyelembe vette Pasztellák István beismert vallomását, aki szülei, Pasztellák Anna és István befolyására önként feladta magát és vallott szovjetellenes tevékenységéről. (A УСБҮ 3о 5608, Т. 1. Арк. 56.)

Az Ukrán SZSZK Büntető Törvénykönyve I. részének 54-10., 54-11., valamint 196. cikkelyei alapján Pasztellák Istvánt 6 évre, Perduk Tibort pedig 2 évre ifjúsági javító munkatáborba küldték. (A УСБҮ 3о 5608, Т. 3. Арк. 265.) A teljes büntetést nem töltötték le, mert 1959-ben amnesztiával szabadultak. Molnár Lászlót nem ítélték el, mert alig múlt 13 éves, viszont egy éven keresztül rendszeresen be kellett járnia a községi tanácshoz, ahol a KGB ügyeletes tisztje „beszélgetett” vele. (Dupka–Horváth 1993, 58. p.)

Nem csak csoportok működtek Kárpátalján, hanem egyéni ellenállókról is van tudomásunk. Volt, aki röplapokat készített, volt, aki csak szóban hangoztatta szovjetellenességét. Egyikük Marcsenko Petro, akit azzal vádoltak meg, hogy 1956. október 31-én az ungvári 18-as számú büfében, más állampolgárok jelenlétében fejtette ki szovjetellenes nézeteit, nyomdafestéket nem tűrő szavakkal szidta a szovjet vezetést, a Szovjetunió Kommunista Pártját. (A УСБҮ 3о 6011, Арк. 3.) A letartóztatott nem tagadta, hogy ott volt a büfében, de azt állította, hogy nem emlékszik semmire, mivel erősen ittas volt. (A УСБҮ 3о 6011, Арк. 27.) A nyomozóknak bevallotta, arról beszélt, hogy a Kommunista Párt vezetősége helytelenül döntött arról, hogy kenyérrrel és más élelmiszerekkel segítse Magyarországot. (A УСБҮ 3о 6011, Арк. 30.) Minden egyéb vádat elutasított.

Marcsenko ellen tanúskodott Zavizion Iván, a büfé egy másik vendége, aki helyeselte a szovjet fellépést a magyarok lázadók ellen. (A УСБҮ 3о 6011, Арк. 40.) A büfésnő, Zavizion Nagyija azt állította, hogy a magyarországi eseményekkel kapcsolatban Marcsenko kijelentette: a Szovjetunióban csak az él jól, aki tagja a Kommunista Pártnak. (A УСБҮ 3о 6011, Арк. 43.) Pitjakovják Joszif arra panaszkodott, hogy miután Marcsenko megtudta, hogy tagja a pártnak, erősen szidalmazni kezdte. (A УСБҮ 3о 6011, Арк. 53.) A vallomások alapján február 11-én és 13-án Ungváron zárt bírósági ülésen tárgyalták az ügyet, Marcsenkót bűnösnek találták az Ukrán SZSZK Büntető Törvénykönyve I. rész 54-10. cikkelye alapján és három év börtönre ítélték. (A УСБҮ 3о 6011, Арк. 158.) „Résszezen tett kijelentéseier” mind a három évet leülte. 1992-ben őt is rehabilitálták.

Voltak mások, is akik a szovjethatalom ellen léptek fel, mint például Bella Ilona tanár, aki 1956-ban szovjetellenes röplapokat írt és terjesztett, s ezért 3 évre ítélték. Másfél éven keresztül vallatták. A vallatások során a nyomozók kegyetlen kínzásokhoz folyamodtak – injekciókat adtak neki, a bőrén nyomták el a cigarettacsikket. (Dupka 2006a, 61. p.)

Szovjetellenes agitációért 1956-ban 4 évre ítélték Margitics Volodimir ungvári diákot. (Dupka 2006a, 63. p.) Szovjetellenes röplapok készítéséért és terjesztéséért 1956-ban Dóri János és Melnyik Jevhen 6 évet kapott. Dóri büntetését a Mordvin Köztársaság vorkutai táborában töltötte, ahol egy zendülés során lába megsérült, melyet később amputálni kellett. (Dupka 2006a, 63. p.) Későbbi sorsa ismeretlen.

Az '56-os magyarországi események során a szovjet hadsereg soraiból számos dezertálás történt amiatt, hogy magyar katonák nem akartak saját testvéreik, a magyarok ellen harcolni. A sztálinizmus idején az 1927–1930 között született magyar vagy német nemzetiségű férfiakat tilos volt a szovjet hadseregbe besorozni, mert megbízhatatlannak nyilvánították őket. A „vezér” halála után azonban a helyzet megváltozott. Nagy számban szolgáltak magyar fiatalok a szovjet hadsereg soraiban, de nem akartak részt venni a magyar forradalom elfojtásában, ezért dezertáltak. Köztük volt Lukács Mátyás közlegény, akit a szovjet hadseregből való dezertálásért 4 év Szibériában letöltendő börtönre ítélték. 1957. december 23-án amnesztiával szabadult. (Dupka 2006a, 66. p.) Bucsellá Józsefet 1956-ban dezertálásért halálra ítélték, a büntetés végrehajtásakor súlyosan megsérült, de életben maradt, büntetését a Mordvin Autonóm Köztársaság 7. sz. javító munkatáborában letöltendő 35 év szabadságvesztésre változtatták.

A vizsgált időszakban Kárpátalján mintegy 35 ezer ember ellen folyt eljárás vagy vizsgálat politikai bűncselekmény gyanújával. A kárpátaljai bíróság tárgyalásai a KGB által Magyarországon megalkotott forgatókönyv szerint zajlottak, és a legfőbb cél az volt, hogy félelmet keltsenek az emberekben, elvegyék kedvüket a proletár diktatúrával és a szovjethatalommal szembeni fellépéstől. (Dupka–Horváth 1996, 255. p.) A szovjet katonai beavatkozás Magyarországon arra kényszerítette a nagyhatalmakat, hogy módosítsanak külpolitikai stratégiai elveiken, felerősítette a „hidegháború” politikáját, jelentősen csökkentette a Szovjetunió nemzetközi tekintélyét, kiélesítette Varsói Szerződés tagállamai és a NATO közötti ellentéteket.

(Fordította Sterr Attila)

Irodalom

- A УСБУ Зо 5608 = Архів УСБУ в Закарпатській області [Ukrajnai Biztonsági Szolgálat Főigazgatóságának Kárpátaljai Megyei Levéltára] Спр. № 5608 (Пастеляк І., Пердук Т., Гече Е.) в 3-х томах.
- A УСБУ Зо 5711 = Архів УСБУ в Закарпатській області [Ukrajnai Biztonsági Szolgálat Főigazgatóságának Kárpátaljai Megyei Levéltára] Спр. № 5711 (Беняк Н., Орловський В., Кулчар І.) в 3-х томах.
- A УСБУ Зо 5723 = Архів УСБУ в Закарпатській області [Ukrajnai Biztonsági Szolgálat Főigazgatóságának Kárpátaljai Megyei Levéltára] Спр. № 5723 (Ілейш І., Варга Я.) в 4-х томах.
- A УСБУ Зо 5737 = Архів УСБУ в Закарпатській області [Ukrajnai Biztonsági Szolgálat Főigazgatóságának Kárpátaljai Megyei Levéltára] Спр. № 5737 (Сейчи Ш., Ормош М., Ормош С.) в 2-х томах.
- A УСБУ Зо 6011 = Архів УСБУ в Закарпатській області [Ukrajnai Biztonsági Szolgálat Főigazgatóságának Kárpátaljai Megyei Levéltára] Спр. № 6011 (Марченко П.).
- Dupka György 2006a. '56 Kárpátalja. Hatásvizsgálat hivatalos iratok, vallomások tükrében. Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó.
- Dupka György 2006b. A Magyar forradalom és szabadságharc hatása Kárpátalján. In Balla Bálint–Szöllősy Pál (szerk.): 50 év. 1956–2006. Basel–Budapest, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem.
- Dupka György–Horváth Sándor 1993. '56 Kárpátalján. Dokumentumgyűjtemény. Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó. 73. p.
- Dupka György–Horváth Sándor 1996. A Magyar forradalom és szabadságharc hatása Kárpátalján (Ukrajnában). In Székelyhidi Ágoston (szerk.): Magyar '56: hatások a Kárpát-medencében. 1. k. Budapest, Magyarok Világszövetségeinek 1956-os Bizottsága.
- Gecse Géza et al. 2003. Jó pásztor volt. Gecse Endre kárpátaljai mártír tiszteletes emlékezete. Emlékkönyv. Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó.
- Король І. 2002. Угорська революція 1956 року. [Az 1956-os magyar forradalom.] Ужгород, Видавництво В. Падяка.
- Кримінальний кодекс УРСР [Az Ukrán SZSZK Büntető Törvénykönyve] Офіціальний текст із змінами і доповненнями на 1 січня 1945 року з додатками і постатейними матеріалами. Київ-Харків, Українське державне видавництво.
- Пронько В. 1997. Угорщина. Трагедія 1956 р. [Magyarország. 1956 tragédiája.] Український історичний журнал, № 5.
- Реабілітовані історією [A történelem által rehabilitálva]. Закарпатська область: У 2-х кн. Книга перша. 2003. Ужгород, Закарпаття.
- Зан П. 1998. Контрреволюція чи революція. [Ellenforradalom vagy forradalom.] Новини Закарпаття, 24 жовтня.

SZERHJ GORGYJCSUK

ACTIONS OF POLITICAL RESISTANCE IN TRANSCARPATHIA AROUND THE HUNGARIAN REVOLUTION OF 1956, IN THE PERIOD BETWEEN 1955–1959

The Transcarpathian State Archives have deposited a number of documents proving that the youth of Transcarpathia, influenced by the events in Hungary, carried on an intensifying anti-regime activity: the Soviet secret service, also known as KGB, had made a list of those Transcarpathians who openly or covertly sympathized with the Hungarian uprising. Many of them were convicted for spreading revolutionary and anti-Soviet leaflets. In Transcarpathia it were first of all the young Hungarians who took active and organized action against the Soviet intervention. They organized moving groups and posted leaflets protesting against the entry of the Soviet troops to Hungary. We have learnt about four Hungarian groups operating in Uzhhorod, Vinohradiv and Haloch (Uzhhorod district), and in Koson´ (Berehove district). There are records on individual actions as well. In the examined period there were prosecutions or investigations for political crime suspects in Transcarpathia against approximately 35 thousand people. The Transcarpathian court trials were executed according to the scenario created by the KGB in Hungary, and their main objective was to generate fear in people and discourage them from taking action against the proletarian dictatorship and the Soviet power.

IRATOK A CSEHSZLOVÁKIAI MAGYARSÁG 1948-1956 KÖZÖTTI TÖRTÉNETÉHEZ II

Szerkesztette
Popély Árpád



FONTES HISTORIAE HUNGARORUM 5

Fórum Kisebbségkutató Intézet

BAUKO JÁNOS

A nevek szemiotikája

A Nyirai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Karának Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézete, valamint a Magyar Szemiotikai Társaság (Budapest) közös szervezésében 2013. szeptember 18–19-e között került sor Nyitrán *A nevek szemiotikája* című konferenciára.

A rendezvényt Bauko János nyitotta meg, majd Bárczi Zsófia dékánhelyettes üdvözölte a résztvevőket. Tóth Katalin tolmácsolásában zoborvidéki népdalok hangzottak el. Ezek után következtek a plenáris előadások. HOFFMANN ISTVÁN *Név és jelentés* címmel a tulajdonnevek gazdag jelentésrétegzettségéről értekezett. Rámutatott a névtudomány és a szemiotika interdiszciplináris jellegére, a két tudományterület szoros összefüggésére. VOIGT VILMOS, a Magyar Szemiotikai Társaság elnöke, *A népmesei nevek szemiotikája* előadásában a népmesék gazdag és színes névvilágáról beszélt. A nevek szemiotikája egyszerre könnyen és nehezen leírható jelenség. A magyar népmesei nevekről több adattár áll rendelkezésünkre. Az előadó ezek névanyagát mutatta be néhány általános jeltudományi tanulsággal.

A továbbiakban a név és hatalom viszonyának értelmezése került a tanácskozás központjába. SZIRMAI ÉVA *A név hatalma – a hatalom nevei* című előadásában „az emlékezés helyeiként” említett utcanevéről beszélt, melyeknek használata, változása az adott kor politikai rendszerével is összefügg. A meg/elnevezés olyan eszköz, amely minden korban, minden társadalomban a hatalmi reprezentáció megerősítésére szolgál. Azt tekintette át, hogy különböző korszakok névadási stratégiái miképpen tükrözik a hatalom által követendőnek ítélt ideológiát. NÉMETH ZOLTÁN *Név, álnév, hatalom* címmel a név és álnév viszonyát, identitásalakító funkcióját, a névhasználatba íródó hatalmi kérdéseket vizsgálta meg. A névhasználatot nem valamiféle természetes adottságként, hanem kulturális elnyomó stratégiák megjelenéseként mutatta be. A névbe kódolt manipuláció három szinten értelmeződik: a nemi, a nemzeti és a globalizációs érdekeltségek erőterében. TÓTH SZERGEJ a hatalmi diskurzus orosz nevekre gyakorolt hatását vizsgálta az *Ideológiák, rezsimek, diktatúrák a nevek tükrében* című előadásában. A névadási szokások átalakulásában nagy szerepet játszott az emberek hatalomhoz való alkalmazkodása. Németországban a germán eredetű nevek kerülnek túlsúlyba, Oroszországban a politikai-ideológiai tényezők az 1920-as évektől kezdve voltak nagy hatással a névválasztási szokásokra.

Egyes előadások a név és identitás kapcsolatával foglalkoztak. HAINDRICH HELGA ANNA *A keresztnév mint az identitás szimbolikus jele* címmel egy romániai magyar, sváb

eredetű településen, Csanálos községben végzett interjúkból nyert adatok alapján vizsgálta meg, hogy a keresztnév egy adott kontextusban tud-e jelként funkcionálni, illetve utal-e az elnevezett identitására. Azzal a kérdéssel is foglalkozott, hogy a névadók tudatosan választanak-e olyan nevet, amely utal az elnevezett identitására. BAUKO JÁNOS *A tulajdonnév identitásjelölő funkciójáról* című előadásában a szlovákiai magyarok által használatos személy-, hely- és intézménynevek identitásjelölő funkciójával foglalkozott. A tulajdonnév egyik fő funkciója a társadalmi meghatározottságú identifikáció, differenciáció. A neveknek etnikai identitásjelölő szerepük is van, utalhatnak az egyén, illetve beszélőközösség nyelvi hovatartozására. A névszemiotikai tájképet alkotják a hivatalos névtáblákon szereplő tulajdonnevek, melyek információt közölnek az idegenek számára a lakosság nyelvi összetételéről, a nyelvek státusáról, a névpolitikáról. SCHIRM ANITA *A nevekhez kötődő nyelvhasználói vélekedésekről* című előadásában egy 68 adatközlővel készített kérdőíves felmérés eredményein keresztül a laikus nyelvhasználók nevekre vonatkozó hiedelmeit és vélekedéseit mutatta be. A neveknek kezdettől fogva mágikus erőt tulajdonítottak, ezt bizonyítják a különféle ráolvasások és nyelvi babonák. A természeti népeknél a nevekbe vetett hit a mai napig tetten érhető, ám a névmisztika napjainkban is megjelenik még a modern társadalmakban is.

FARKAS TAMÁS *Név és névtelenség* címmel a névvel való megjelölés témakörével, a névtelenség szerepével, valamint az elnevezés és az átnevezés különféle funkcióival foglalkozott. A névadást a névtelenséghez képest vette szemügyre. Kitért a névtípusok kategóriáinak nyelvi és kulturális meghatározottságára, eltéréseire. Témáját különböző nyelvekből és forrásokból vett példákkal mutatta be. ÚJVÁRI EDIT *A Névtelen mesterek és szignatúrák a középkori művészetben* című előadásában az anonimitás és a művészsziignatúrák kérdéskörét vetette fel. Arra a kérdésre kereste a választ, vajon mikortól jelölik a nyugati alkotásokat szignatúrákkal, mit fejeznek ki az egyházi épületek szobrászati emlékein a román kortól előforduló név-jelzések. Bár általában csak a reneszánsztól válik jellemzővé a szobrászok elismerése, nevük fennmaradása, valójában már a 12. sz. elejétől ismerünk szobrászdicstsítő feliratot.

T. SOMOGYI MAGDA *A tulajdonnevek helye az írói szótárakban* címmel a készülő Mikeszótár tulajdonneveket tartalmazó szócikkeiről beszélt. Megemlítette, hogy a magyar írói szótárakba a Petőfi-szótárt kivéve nem vették fel a tulajdonneveket. Ennek okát abban látta, hogy gondot jelent a megfelelő címszó kiválasztása mind a személy-, mind a helyneveknél. Külön nehézség az azonosítás, hogy kire, mire vonatkozik az adott név. A tulajdonnév és köznévi különválasztása is problematikus.

MIKESY GÁBOR *A jelentésszerkezet változásai mikrotoponímiai nevek körében* című előadásában a bel- és külterületi földrajzi nevek etimológiájáról és jelentéséről beszélt. A helynevek jelentéssztruktúra-változásának okai között megtalálhatjuk a nyelv változásait, egyes névadási indítékok elhomályosulását, a földfelszín, a térszerkezet, a névvé válás folyamatának sajátosságait.

A cégek névválasztási szokásait a *Cégnevek etimológiája* című előadásában MASSÁNYI KINGA ÉVA vizsgálta. Rámutatott arra, hogy a jó cégnév már fél üzleti siker. Az eltalált név bizalmat ébreszt, könnyen megjegyezhető, ötletes, találó, és utal az üzleti tevékenységre. A korpuszt szakkiállításokon, valamint telefonos, személyes interjúkon és interneten gyűjtötte.

Az irodalmi névadással több előadó foglalkozott. ANGYAL LÁSZLÓ a *Nevek holdudvarában (a Krúdy-hősök „varázshegye”)* című előadásában Krúdy Gyula Boldogult úrfikoromban című regényének névvilágát kutatta, a név és referencia összefüggéseivel, a nevek jelentéstani hálózatával foglalkozott. Arra is rámutatott, hogy Krúdy megérzi az egyes nevek hangulatát, illatát, ízét, sőt színét is. BÜKY LÁSZLÓ *Nevek lírai környezetben* című előadásában a Weöres Sándor lírájában előforduló személynevek gyakoriságát, stílárius hatását vizsgálta. SLÍZ MARIANN *Az irodalmi nevek mint szignálok üzeneteinek kiválasztása* címmel Lázár Ervin mesehőseinek névvilágát vizsgálta meg óvodások, középiskolások, egyetemisták körében végzett kérdőívek és interjúk segítségével. Azt elemezte, hogy a felfogó hogyan választja ki az üzenetet, amelyet a szignálnak, azaz szándékosan produkált jelnek tulajdonít. Az irodalmi nevek ugyanis szignálok, hiszen az írók tudatosan adnak nevet hőseiknek, hogy valamiféle képzetet keltsenek velük a felfogókban. PETRES CSIZMADIA GABRIELLA *Mesés nevek a Rumini-világban* című előadásában Berg Judit Rumini-sorozatának színes névvilágát vizsgálta. Arra mutatott rá, hogyan alakítják a tulajdonnevek a meseregény-sorozat szüzséjét és miképpen determinálják alakjait. Arra a kérdésre kereste a választ, vajon mennyire szélesíti ki egy meseregény értelmezési regisztereit a humoros, illetve beszélő szereplő- és helyszínevek választása. N. TÓTH ANIKÓ *Kötelez a név?* című előadásában Grendel Lajos New Hont-trilógiájával foglalkozott. Azt vizsgálta, mi a hely- és személynevek jelentésfunkciója, sajátos jelekként hogyan épülnek be a regényszerkezetbe, illetve az egyes regények elbeszélői és/vagy szereplői milyen következtetést vonnak le a nevek jelentéséből. BENYOVSZKY KRISZTIÁN *Egy rossz hírű utca és környéke – Poe-újrírások névszemiotikai tanulságai* című előadása elmaradt. A kétnapos konferenciát élénk viták és tartalmas hozzászólások gazdagították.

Jankovits László: Nobilis ingenio. Janus Pannonius költészete. Arad, Magyar PEN Club, Concord Media Jelen, 2012, 188 p. /Irodalmi Jelen Könyvek/

„Vele jelent meg irodalmunkban a reneszánsz tematika: az egyén, a magánember testi-lelki problémáival; a családi összetartozás érzése; az édesanya iránti szeretet; a családnál szélesebb közösség: a haza, a hazai táj, az ember átlelkesítette természet és a humanista értelmiségi legnagyobb élménye és ihletforrása: a kultúra, a tudomány, a művészet és főképp a költészet kultusza” – írja Janus Pannoniusról Gerédy Rabán. Alighanem a fenti megállapítássorozatból az utolsó a leglényegesebb: a költészet kultusza. Aligha van olyan költőnk, aki tetőtől talpig ilyen mértékben átstilizálta volna saját szövegjelenlétét, mint Janus, aki az antik költők kultuszának és az antik és későbbi forrásokból ismert vergiliusi életpályamodellnek megfelelően építette fel megszövegesülő önmagát és életművét. A világok, az idők, határok közti közvetítő szerepre utaló mitológiai Janus istentől kölcsönzött név felvétele mellett a rituális költővé avatást megverselő epigrammák is tökéletesen mutatják: egy minden elemében gondosan megtervezett egőről van itt szó, egy irodalmi stratégia szerint elgondolt énről.

Janus Pannonius költészete minden tekintetben artisztikus, és latin nyelvűségének köszönhetően akár egy különleges ékkő, egy hatalmas intellektuális háttérkultúra aranyfoglatából ragyog ki. A humanista költészet elitista karakterű: egy szellemi köztársaság polgárai számára íródott, nemzetközi jellegű és

arisztokratikus. A magyar olvasók zöme csak fordításban fér hozzá az életműhöz, a fordítás pedig tudvalevőleg nem nyújthat teljes leképezésélményt, a szövegek párbeszéde, az intertextuális hálózat vagy az allúziórendszer pedig könnyen sérül vagy átrendeződik, a modulációról nem is beszélve. Minden fordítás alapvetően értelmezés is, így egy adott fordítói gondolat kényszerű egyszerűsítés révén létrehozott alkalmi és használati terméke. A kutató, mint látni fogjuk, sokszor kényszerül filológiai korrekciókra még a meglévő klasszikus magyarázatok esetében is.

A magyarországi Janus Pannonius-filológia meghatározó alakja, Jankovits László, aki még 2002-ben publikált *Accessus ad Janum* című monográfiájával új irányokat szabott a kutatásnak, újabb Janus Pannonius-monográfiával jelentkezett. A műértelmezés hagyományaira és a szövegalkotásra, a szerzői életpályamodell hagyományára és különösen az iskolai műelemzési, retorikai és szöveggenerálási mechanizmusokra figyelve tette áttekinthetővé az életművet. Az úgynevezett retorikai előgyakorlatok irányából olvasva az epigrammaköltészet karaktere mellett kirajzolódnak azok az elmozdulások is, melyek a sémarendszerhez viszonyítva kiugrasztják Janus Pannonius költői erényeit, s egyáltalán értékelhetővé teszik a legambivalensebb epigrammát is.

A *Nobilis ingenio* című olvasóbarát monográfia rendkívül szellemesen és lényegre törően mutatja be a hazai Janus-filológia eredményeit, fejleszti tovább Jankovits koncepcióját. A könyv erénye azonban nem merül ki ebben: új, reveláció erejű észrevételek itt is vannak, még akkor is, ha szerényen bújnak meg a filológiai fejtegetések, ékszerészi aprómunkálatok között. A legjelentősebb ilyen talán *A dunántúli mandulafa* címen ismert epigramma magyar értelmezésével kapcsolatos

meglátás. A kanonizált értelmezést nagymértékben befolyásolta Weöres Sándor zseniális dramaturgiai érzékről tanúskodó magyarázata (illetve a számára készített nyersfordítás szerzőjének értelmezése): eszerint az északi hűs rögökön időnap előtt kivirágzó, pusztulásra kárhóztatott mandulafa a társtalanságra és így pusztulásra ítélt értelmiségi sors allegóriája. Csakhogy a „tristior veris germina fundit hiems” filológiai pontos értelme nem „ám csodaszép rügyeit zúzmara fogja be majd”, hanem Jankovits szerint „nagy keservesen a tavasz rügyeit fakasztja a tél”. Vagyis: a vers értelme pontosan a Weöres-féle költői interpretáció ellentéte, azaz a mandulafa (a tehetség, a költészet) csodákat művel a kietlen, hideg, téli pannon földön, legyőzi a telet. Csukás István remek *Pár szó a virágzó mandulafáról* című költeménye mintha megelőlegezte volna ezt az olvasatot: „de makacsul és más célt nem ismervé / diadalmasan belevirágzik minden tavaszba, / s nem kér védelmet s nem kér biztatást, / még helyeslést se kér, csak elkiabálja / minden titkát s nem fél se fagytól, se széltől, / habár a gyanakvó világ a ruhája – / rajta, fa, biztatom, tegyél szabaddá, / titkom elmondom és védelmet se kérek, / hogy is kérhetnék, alázatban legyek az első, / s virágzásban, ameddig csak élek!”

A címmé emelt *nobilis ingenio fordulat* kiváló ötlet: a fordulat nem pusztán a *Pannónia dicséretéből* csenghet vissza ismerősen (bár ott a haza válik a tehetség révén nemesség), de az ókor is megkapja a nemességet mind művésze, mind rátermettsége folytán, s ami ennél is fontosabb, a saját lelkéhez írt elégiában maga a költői lélek válik tehetsége révén nemessé. „Olyan nemesség ez, amelyet nem a testi, vérségi származás ad: sem a hazának, sem az egyes embernek. Párban jár a mesterséggel, de nem kötődik az anyag-

hoz. A lélek hordozza magában” – írja maga a szerző. A nemesség ilyen felfogása Janus Pannonius költészetének egyik fontos motívumfonala lesz itáliai önreprezentációjának kimunkálása tekintetében is. A Janus Pannonius-életrajz is lényegében ennek a vezérmotívumnak rendelődik alá: a tizenhárom éves korában Itáliába kerülő, diplomáciai feladatok ellátására kiképzendő ifjú beilleszkedése, szembe-sülése mások és önmaga idegenségével természetszerűleg generálta a „barbár” világ tévhitéken és bizalmatlanságokon alapuló megítélésének költői megjelenítését. S hogy ez a személyes és költői átalakulás milyen sikeres lehetett, jól tanúsítja Guarino 1453-ban írt levele Francesco Barbarónak: „Ezt a Janust, bentlakó diákomat, aki nemzetségében pannóniai, de itáliai erkölcsében, tanultságában csodálatos, de még inkább döbbenetes, ajánlom számodra, fogadd be őt tied sorába.”

Jankovits László pazar körképet kínál arról az oktatási módszerről is, melyben a szinte csodagyerekként számon tartott Janus részeseült: e tekintetben a mai pedagógiai elvekhez viszonyítva talán a mnemotechnikus tudás kardinális szerepének felértékelődése a legérdekesebb. Vergílius műveinek legfontosabb részeit pl. fejből kellett tudni: ez a bázis nem pusztán a latin stilsztika és költészet magasiskolájának pragmatikus tárházát jelentette, hanem az időmértékes verselés biztonságát is. A retorikai gyakorlatok termékeny és inspiratív szerepe is itt kerül terítékre: a Quintilianusnál megismert módszerek és az antik retorikai gyakorlatok kemény iskolája képessé tette a hallgatót, hogy bármikor képes legyen a szabályoknak megfelelően megalkotni egy mesét, szentenciát, összevetést, jellemábrázolást, cáfolati vagy bizonyítási érvrendszert stb. versben vagy prózában egyaránt. A Janus Pannonius-epigrammák értelmezhető-

ségének egyik kulcsa is ebben a rendszerben van: még az úgynevezett pajzán költeményeké is, melyek természetesen mindamellett, hogy rendkívül szórakoztatóak, elsősorban a normatív rendszerekhez és az intertextuális kapcsolatrendszerekhez viszonyítva adják ki teljesebb jelentésüket és fedik fel teljesebb jelentésségüket. E verscsoportokkal és azok értelmezés-, illetve fordítástörténetével külön fejezet foglalkozik. A legitimáció itt is vergíliusi gyökerekre megy vissza: az ókori Vergílius-életrajzok és nyomukban a humanisták egy része is a nagy költő-vátesz fiatalkori bohóságaiént tartották számon a Priapus termékenységiten tiszteletére írt verseket. Ezek az előgyakorlatok jelentettek ugródeszkat a költőnek a komolyabb műfajok irányába: ez magyarázza azt, hogy a kor költészetében a priapikus költészet ilyen jelentékeny pozíciót vívhatott ki magának.

A *Búcsú Váradtól* című költemény értelmezése és műfaji megítélése szintén előtérbe kerül. A mű verstani szempontból mindenképpen különleges helyet foglal el a költő művei között, hiszen szabályosan visszatérő refrénnel tagolt hendecasyllabusokban íródott, a kiadások pedig hol az epigrammák közt, hol az elégiák közt tartják számon. A legutóbbi, Mayer Gyula-féle kritikai kiadás visszahelyezte az epigrammák közé. Jankovits szerint a költeményt a 15. századi előírások szerint is sokkal inkább elégiaként illene érzékelnünk, s ezt a szövegben megképződő narráció, illetve az ún. szüntaktikon (elváláskor mondott beszéd) retorikai természetűe is alátámasztani látszik. Érdeemes lett volna talán e fejezetben ismertetni Boda Miklós ötletét is, mely szerint e költemény lényegében szerepvers, nem Janus búcsúzik benne, hanem tulajdonképpen Vitéz János, aki esztergomi érsekké való kinevezése után a Duna partjára siet. Ez

a frappáns, filológiai érvekkel is megtámogatható ötlet a vers több referenciális utalására is koherens magyarázatot ad, és a Janus-megszólalások narratív technikáit is színesíti.

A humanista költészet, mint Jankovits írja, „hátrafelé nyitott”: épp ez a hagyomány felé történő túulás nehezíti meg olykor a mai olvasó erőfeszítéseit a megértés aktusában. Már csak ezért is kimagasló jelentőséggel bír a szövegkapcsolatok hálózatának felderítése, s e hálózatok erősségének próbája egy-egy szöveghelyhez való vélt vagy valós viszonyban. Janus három klasszikus költői műfaja (epigramma, elégia, panegyricus) közül kétségtelenül a panegyricus a legnehezebben megközelíthető: itt a kortárs történesek referencialitása mellett a történeti háló mögé vetített antik utalásrendszer kettős ismerete nyújthat némi fogódzót. Jankovits László Janus Pannonius epikus költészetét különös szigorral ítéli meg: a *De laudibus Renati Siciliae regis* (René szicíliai király magasztalásáról) című alkotás ellentmondásainak funkcióját egyelőre nem sikerült feltárni, ráadásul a költő olykor éppenséggel ambivalens vagy önmaga ellentétébe forduló megoldásokkal is él. A Marcellopanegyricus és még inkább a Guarinodicsének zsenialitása azonban pontosan e problematikus logikai konstrukciók fényében látszik töretlenebb szépségűnek.

Janus Pannonius költői önteremtéséhez azonban hozzátartozik a referenciális én és annak legendája iránti folyamatos irodalomtudományi érdeklődés is. Jankovits László érzékenyen állítja elének a politika sodrásába került költőt is, ahogy az udvari költő pozíciójának analízisét is megkapjuk. Ez utóbbi karakterrajz szempontjából kivált érdekes az a költői technika, mely Janus Pannonius Drakula vajda (azaz III. Vlad Tepes) foglyul ejtéséről írt költeményében öltött testet: a diadalének

a kétes politikai helyzetet egy többféle-képpen is megnyíló, a helyzet ingatagságát tükröző versben ragadta meg. Mátyás a kegyetlen despotát az iszlám hitre tért Szép Raduval szemben épphogy pártolta: sőt, a testvére miatt trónfosztott III. Vladot mintegy „túszként” tartotta Magyarországon. A vérontás nélküli diadal erényét ünnepelve a költő a zsarnok behódolását magasztalja. Az udvari költő szerepe különösen bonyolult: nem elég a dicsőítés erénytoposzainak klasszikus ismerete, de az antik hagyomány toposzaival való háttér munkához különösen éles intellektus szükséges, amennyiben a költő a jelen horizontján túli üzenetet is közvetíteni szándékozik.

A könyv legszebb fejezete talán az elégiákat bemutató rész, mely egységes kompozícióként, egy hipernarratíva feltérképezésének felelősségét felvállalva közelít ehhez a szövegkorpuszhoz: „A témák változása délről északra, a nyárból a télbe, a békéből a háborúba, az egészséget adó forráshoz vezető utazástól a betegség bezártságába és az onnan kivezető út felé történik.” Egy sajátos értelmezői időutazásra invitál bennünket a szerző: „nézzük meg kissé részletesebben ezt a gyűjteményt, mintha egy 15. századi művelt humanista szemével olvasnánk.” Ez a visszahelyezkedés nem pusztán kaland, hanem kihívás is, hiszen felveti a kérdést, vajon képesek vagyunk-e a ma embereként Janus Pannoniushoz viszonyítva művelt humanista olvasóként viselkedni? Zavarnak szépen eloszlatja a szövegekkel való érzékeny bánásmód, a szerző körültekintő attitűdje. Értékes korrekciók itt is bőven akadnak, ezek közül egyet emelnék ki: *A lázbeteg Janus a táborozó Balázsnak* címen ismert elégia Balázst Huszti József nyomán Magyar Balázssal szokták azonosítani, ám az újabb kutatási eredmények fényében a címzett Keszi Balázs.

Az utóélet feltérképezése önálló monográfiát is megérne: a hol filológiai kalandregényként, hol eszmetörténeti mintaként is tanulmányozható fejezet részletesen tájékoztat a szöveghagyomány rejtelméről, a Janus Pannonius-kultusz kialakulásáról és a különféle ideológiai vagy történelmi kataklizmák közt is pulzáló dinamikájáról, az értelmezések szélsőségeiről, melyek egyike vagy másika máig öröklődik még tankönyveinkben is. Az ál- vagy fiktív Janus Pannonius-versekkel kapcsolatban jegyzi meg Jankovits László az örök nagy igazságot: „A nagy költők gyakran alkotnak haláluk után is.” És pontosan ez a nagy költők igazi mércéje, elég Homérosz vagy Vergilius, netán Balassi példáját venni alapul.

Jankovits László fontos, gazdagon illusztrált könyve frappáns esszényelvet alkalmaz, a legkorszerűbb és legalaposabb összegzése a magyar és külföldi Janus-filológia eredményeinek, kiválóan alkalmas oktatási célokra is.

Csehy Zoltán

L. Juhász Ilona: A harmincnégyes kőnél... Haláljelek és halálhelyjelek az utak mentén. Somorja–Komárom, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Etnológiai Központ, 2013, 246 p.

„Szerencsés utat!” Igen sok nyelven halljuk és látjuk a jókívánságot, gyakran egyenesen az út menti táblákon is. Meg aztán „Jó megérkezést!” is kívánnak ugyancsak sokfelé. Miközben a jókívánságok jelenlétét útjaink mentén hangsúlyozzuk, gyorsan hozzá kell tenni, érteni, hogy az utazás bizony gyakran éppenhogy szerencsétlenséggel és nem a jó megérkezéssel végződik! Aki ma autóval utazik, az út mentén sok olyan emlékjelet talál, amelyek egyenesen az út mentén ott történt szeren-

csétlenségre, balesetre, halálra utalnak. Emlékeztetnek az áldozatokra, a rokonok és barátok fájdalmát tükrözik, sőt még arra is felhívják a közlekedők figyelmet, hol különösen veszélyesek az útszakaszok. A mi lakásunkhoz legközelebb, alig pár száz méterre, a Ménesi út és a Szüret utca kereszteződése előtt van ilyen emlékjel – ott, ahol úgy 10 fokos szögben eltér az út iránya. Mindannyiunk közelében láthatók ezek: a járműközpontú mai kultúra dokumentumai. A leginkább jellemzők az egyéni emlékjelek, még akkor is, ha többen is meghaltak a karambolban. Közismertek – mégsem sokszor történt meg ezek önálló vizsgálata: kultúratudományi témaként.

L. Juhász Ilona könyve mind ez ideig a legrészletesebb áttekintés az ilyen szlovákiai és magyarországi emlékekről. A szerző maga mondja, hogy két évtizede gyűjtötte anyagát, azt is tudjuk, ez idő alatt több tanulmányban foglalkozott a téma egyes részeivel. Ma biztosan nála van a leggazdagabb dokumentáció, nemcsak leírások, fényképek, hanem az eseményhez kapcsolódó emberekkel való beszélgetések szövege, újságcikkek, emlékműsorok anyaga. Tüzetesen áttekintette az ide tartozó (nem túl gazdag, ám sokféle) magyar írásokat, tud arról, hogy szlovák kutatók alig foglalkoztak a témakörrel. Ő viszont jó nemzetközi távlatokat és gazdag könyvészetet mutatott be. Főként német kutatók fedezték fel e téma különféle vonatkozásait, és elég jó történeti szempontokat meg statisztikai felméréseket egyaránt felhasználáltak. Noha a szerző utal más vidékekre, mondjuk Amerikára is, nyilván nem az volt a feladata, hogy a világ minden tájáról egybegyűjtson hasonló adatokat és ezeket ömlesztve emlegetse. Pedig nyilván más az amerikai, arab, orosz, kínai stb. „feldolgozása” az út menti szerencsétlenségeknek, hiszen a halál-

nak, a temetésnek és temetőknak, a túlvilágnak is más és más felfogását ismerik. Juhász Ilona könyve áttekintés, nem vész el a részletekben, nem idézi szöveg szerinti mindazt, amit az ilyen emlékekről feljegyzett.

Annál fontosabb, hogy szemléjében igen sok ide (is) tartozó jelenséget mutat be, könyve igen logikus, részletesen tagolt. Minthogy adatfelvétele pontos, megállapításai valóságosak – az olvasó nem is ellenkezik vele, inkább továbbgondolja azt, amiről olvasott, és a maga példáit megpróbálja elhelyezni a bemutatott fejezetekbe.

Már a könyv legelején is feltűnik a megnevezés problémája: miért volt célszerű a korábban „*haláljel*”-ként használt megnevezést „*halálhelyjel*”-lé cserélnie; mivel az út menti emlékjelek éppen a helyszínen vannak, és az ottani jelképzés a funkciójuk. (A szerző is utal arra, hogy ez a különbség azután meg is nyilvánul a jelek milyenségében.) A szó szoros értelmében vett *haláljelek* viszont legtöbbször másutt vannak, mint ahol a meghalás bekövetkezett: a temetőkben, amelyeket a legtöbb kultúrában el is különítenek a mindennapi élet színterétől. Noha a temetői haláljelek is lehetnek indexek, ikonok és szimbólumok egyaránt (hogy a szemiotika Peirce adta tipológiájára utaljak), a *halálhelyjelek* sokkal egyszerűbben és nyilvánvalóbban indexikus vagy ikonikus jellegűek: egy bukósisak, rendszám tábla ugyan elképzelhető lenne a temetői sírjeleken is – ám ott nem, az utak mentén viszont tipikusak. Az út menti emlékjelek felépítése azonban elválaszthatatlan a sírjelektől (tágabb értelemben a szakrális kisemlékektől), és Juhász Ilona be is mutatja ezt a kölcsönhatást.

A szerző tüzetes magyar tudománytörténetet ad, és azt sem tartom hibának, hogy inkább referál, mint kritizál. Ám egy olyan mondatot hiányolok, amelyben le-

szögezi: az eddigi magyar leírások éppen hogy nem értelmezték a jelenséget vagy annak részeit: gyakran csak mozaikszerrűen beszámoltak minderről. Ha pedig általánosítottak, azt elég fellengzősen tették. De hát kezdők voltak a téma felismerésekor, és csak mára érhattünk el odáig, hogy áttekintésben lássuk mindezt. Például a „szabadság” vagy a „végtelenbe távozás” csak a szerző által idézett emlékkersek és más szövegek alapján értelmezhető – és korántsem minden esetben egyértelműen.

Természetesen itt tovább is gondolkozhatunk néhány összefüggésről! Például a temetők nálunk hosszú ideig egyházi temetők voltak, elég szigorú szabályokkal. Nem összeházasodott fiatalokat nem temettek egy sírba, egy felborult szekér darabjait nem használhatták sírkő gyanánt. Az út szélén viszont ez az általános jelenség, és az is gyakori, hogy nincs vallásos jel az emléken – de az nem is megszentelt földön áll.

Ugyanakkor a szakrális szféra igazán erősen hat a halálhelyjelek kialakításának mikéntjére. Nemcsak valódi síremléket vagy emlékkeresztet állíthatnak, hanem más szakrális kisemlékek hol halálhelyjellé változnak, vagy éppen fordítva megy végbe ez a folyamat, amint Juhász Ilona konkrét esetenként leírja. A szerző röviden bemutatja a motoros közlekedés előtti hasonló jeleket is. Ezek száma nem túl nagy. Mégis, van köztük érdekes: például a szerencsés kimenetelű balesetek esetében. Az ilyesmit és az ezért való hálaadást az ex voto festett táblák ezerszámra örökítik meg Európában. Azt viszont érdemes lenne megfigyelni, az ilyen hazai vallásos festményeken van-e halálos balesetre mutató ábrázolás?

Juhász Ilona még a tátrai „szimbolikus” baleset-temetőre, a légi szerencsétlenségek hasonló emlékjelezésére is kitér.

Mint ahogy mifelénk nincs tenger, nem is feltűnő, hogy a vízi szerencsétlenségnek nem találta hasonló adatát. (Külföldön azonban van ilyen emlékjel.) Érdemes lett volna utánanézni, a lezuhant neves óceánrepülő, Endresz György halálának volt-e hasonló emlékezése.

Juhász Ilona külön is foglalkozik egyes sajátos jelenségekkel is: pl. a „halotttetetés”, a „szellembicikli”. Mindkét esetben évek múlva vissza kellene térnie a témához – mi változik aközben. A halotttetetés elég ritka jelenség Magyarországon, a baleset okozta hirtelen halál azonban alkalmat adhat ehhez. Ilyenkor még az is fontos, hogy megkezdett/megkezdetlen palack ital, vagy pakli cigaretta van-e az emléknél. A sajtóban megjelenő emlékezéseket ki rendelte meg? És az újság mely oldalán jelennek meg? Mint ahogy a horvát folklorkutató Vitez Rajkovič jóvoltából éppen a horvát és szerb párhuzamokat ismerjük a legjobban, ott az újságok egész oldalán láthatók a bőséges, családi, sőt a nemzetség körében keletkező gyászjelentések, meg aztán a halottak emléknapijain erre visszatérő újabb híradások. (A kutatók is kiemelték, hogy ez annyira megkívánt dolog, hogy például Tito – pontosabban Broz – nemzetségének tagjai is közzétettek ilyen, egyáltalán nem állami vagy hivatalos újságközleményeket.) Juhász Ilona példaértékűen mutatja be néhány tipikusnak mondható eset dokumentációján keresztül, hogy miként viszonyul az adott közösség (család, baráti kör stb.) az elhunyt emlékéhez (a helyi sajtóban periodikusan megjelenő emlékkersek, az évfordulóra történő emlékezések, internetes bejegyzések stb.). Itt is feladata lehet a továbbkutatónak, hogy az ilyen emlékiratok, emlékkersek közösségeit külön is figyelje. Itt is szinte az a legfontosabb körülmény, melyik közösség milyen mozzanatokat, értékeket említ meg az emlékező szövegekben.

Noha megszoktuk a szerző mindenre odafigyelését, mégis mindig újabb gyöngyszemeket talált – és talál az olvasója. Amikor Orbán Balázst idézi, aki szerint a tipikus székely sírversekben a „visszabeszélgetés a túlvilágról” mennyire jellemző – csakugyan megdörzsöltem a szemem. Hiszen ez közismert jelenség az antikvitásban (!): ez a *proszopopoiia*, olyan szöveg, amit élettelen tárgyak és halottak szájába adnak! (Orbán Balázs nyilván ismerte a jelenség latin nevét: *fictio personae* is.) És noha a szépirodalom máig ismeri, akár Franz Kafka is – sírfeliratainkon mégis sokkal régiebb, egyszerűbb, de cseppet sem társtalan jelenség. „A síron túlról jövő hang” különösen jól illik az út menti emlékjelekhez: hiszen itt a következő autós számára nem általában az élet véges voltáról, hanem közlekedési balesetről, szerencsétlenségről szól a halott, gyakran igazán didaktikus módon.

A könyv kitér a balesetek megelőzését célzó különféle óvintézkedésekre, megelőző rítusokra is. Például a keleti kereszténységben külön ikon az „úton járók Máriája” (a *Hodigitria*, a szó egyébként annyit tesz: „az, aki az utat mutatja”), amelyet kis fémikonként az utazók csakugyan magukkal is vittek. A modern autószenelés, amikor Szent Kristóf-matricákat vagy szentképeket osztanak, ehhez képest propagandisztikusabb, ám „olcsóbb” megoldás. (Egyébként épp e mondatok írása között látom, hogy a *Travel Channel* a barcelonai Szent Kristóf-os autószenelést mutatja, amely eszerint turistacsalogatóként szerepel a televízióban...)

Ha valaki meg akarja határozni, milyen tudományzakhoz is tartozik ez a könyv, látszólag könnyű dolga van. A szerző modern néprajzi tárgyúnak tartja művét. Én azonban jobban hangsúlyoznám, hogy a néprajzon belül folkloristaszemléletű ez a munka, és nem csupán akkor, amikor

a halálos balesetek színhelyén megjelenő szellemekről (fehér menyasszony, hideget fuvalló óriásdenevér) közöl adatokat. Ezek száma nyilván még csak növekedni fog. Azonban a munkában olvashatunk a politikus, Alexander Dubček halálos autóbalesetéről, alvilági autórobbantásos (mindmáig teljesen felderítetlen) leszámolásról is. Ha morbidnak tűnik is a következtetés: leginkább modern kultúratudományi munkának nevezhetjük a kötetet.

Az nem baj, ha egy leíró monográfia arra törekszik, hogy anyagát áttekintse, mások számára is lehetővé tegye a tájékozódást, ám az sem baj, ha a szerző maga is ír egy általánosító fejezetet – legkivált a kötet végén. Erre nyilván azért nem került most sor, mivel igen sokféle következtetést lehetne levonni.

Ilyen például a szerencsétlenül jártak „státusa” a túlvilágon. Leghatározottabban a római katolikus egyház képviseli azt, hogy a halálra fel kell készülni, és ezt a folyamatot az utolsó kenet csak befejezi és szentesíti. A hirtelen elhaltak tehát nem egyszerűen jutnak el az örökkévalóságba, a mennybe. Ezt a befejezetlenséget valahogy fel kell oldani, és erre is utalnak a halálhelyjelek. Vajon mi tükröződik ebből a szövegekben? Különösen erős-e az ilyen felfogás akkor, ha fiatalok hunytak el?

Nyilvánvaló, hogy az emlékjelel állítói nem ócsárolják a halottakat, nem nevezik megérdemelt büntetésnek a halált: az italozás, gondatlan vezetés, sebesség-őrület vagy éppen a drogozás „logikus” következményének. Nem tudom, hogyan lehetne olyan statisztikára szert tenni: összesen hány országúti halálos baleset után *nem* állítanak emlékjelet, és miért? Közismert a protestáns teológiában az a felfogás, hogy nem a halottaknak, hanem az élőknek szól a temetési prédikáció. Hány adatunk van arra, hogy a pap néven nevezzi a szerencsétlenség okát és óva inti

nemcsak a lelkiismeretlen gázolót, hanem a buli után száguldozó motorosokat is. Valószínűleg ha bíróságra kerül a haláleset, ott bátrabban fogalmaznak az ügyvédek és bírák... A halálhelyjelek önmagukban is felvetik ezt a problémát is, és ha látszólag hallgatnak róla – az is vélemény.

Nyilván lesz olyan olvasó, akit már a téma is borzongással tölt el és nem akar e szomorú és szerencsétlen világról semmit sem megtudni. Ugyanakkor a halálhelyjelek éppen arra hívják fel a figyelmet, hogy tudomásul kell venni az ilyen tényeket, érdemes megismerni őket és elgondolkozni rajtuk. A látszólag ezoterikus és természetfeletti témával foglalkozó Juhász Ilona két lábbal áll a valóság talaján. Neki is kifinomult érzéke van az új jelenségek felfedezésére, és a maga művét is modern alkotásnak tartja. Igaza van: Komáromban megint megszületett egy olyan monográfia, amit például vehetnek mind szlovák, mind magyar kollégái – nemcsak adatait, hanem szemléletét tekintve is.

És maga is érezte, kell öröm és reménysugár is. A 8. fejezet („szüléskő”) egy valódi eseményt és emlékjelét mutatja be: az autóúton, éjjel sikerrel lezajlott gyermekszülést. És magától értetődik, hogy az emlékjel megalkotásához itt a könyv egészében tárgyalt példák szolgáltak elenpontként.

Indokolatlan lenne, ha a szerző könyve végén moralizálásba, teologizálásba, prédikálásba kezdene. Ám a kívülről a legapróbb és legszemélyesebb adat olvasásakor okvetlenül is magába tekint és életről meghalálról gondolkodik. E könyvben látszólag nagyon egyértelmű, és sajnos egyáltalán nem ritka tragédiákkal találkozik: a hirtelen halállal. Minálunk ennek keresztény feldolgozása vált általánossá. Olykor csak elvárttá és megszokottá, máskor egyenesen mély értelművé is. A halálhelyjelek nemcsak a nehezen belátható kanyarokra,

a sebességkorlátozásra figyelmeztetnek, vagy a józan vezetésre biztatják az arra járókat. Azt is sugallják: mindannyian utazunk: valóban is, képletesen is. Legalább ezerkétszáz éves az az antiphona-szöveg, amely *Media vita(e) in morte sumus (...)* *sancte et misericors Salvator, amarae morti ne tradas nos* formában közismert („Életünk közben a halálban vagyunk [...] szent és irgalmas Megváltó, ne vígy bennünket a halál keserűségébe”). Luther egész énekekben írta le. És ha a temetőben ott vannak is az elfelejthetetlen halottak – ott mégis, a maguk helyén valahogy különválnak a mindennapi élettől. Ám az út mentén a valódi élet zajlik egyre tovább, és az egyik mérföldkőnél ott a jel: *media vita in morte sumus*.

Juhász Ilona nemzetközi mércével is társtalanul sokrétű és kiváló munkája remélhetőleg nemcsak őt ösztönzi a folytatásra, hanem másokat is.

Voigt Vilmos

Számunk szerzői

Bauko János (1970)
nyelvész (Konstantin Filozófus Egyetem,
Nyitra, Szlovákia)

Bendíkné Szabó Márta (1952)
helytörténész (Honti Múzeum, Ipolyság,
Szlovákia)

Csehy Zoltán (1973)
költő, műfordító, irodalomtörténész
(Comenius Egyetem, Pozsony, Szlovákia)

Szerhij Gorgyijcsuk (1986)
történész (Ungvári Nemzeti Egyetem,
Ungvár, Ukrajna)

Mária Homišinová (1956)
szociológus-szociolingvista
(Szlovák Tudományos Akadémia
Társadalomtudományi Intézete, Kassa,
Szlovákia)

L. Juhász Ilona (1960)
etnológus (Fórum Kisebbségkutató
Intézet Etnológiai Központja, Komárom,
Szlovákia)

Kerényi Éva (1981)
történész-muzeológus, doktorandusz
(Gömör-Kishonti Múzeum,
Rimaszombat, Szlovákia; Eötvös
Loránd Tudományegyetem, Budapest,
Magyarország)

Molnár Norbert (1969)
főszerkesztő (Új Szó, Pozsony, Szlovákia)

Sterr Attila (1961)
szerkesztő (Kárpátaljai RTV, Ungvár,
Ukrajna)

Szabó Mihály Gizella (1956)
nyelvész (Gramma Nyelvi Iroda,
Dunaszerdahely, Szlovákia)

Voigt Vilmos (1940)
folklorista (Eötvös Loránd
Tudományegyetem, Budapest,
Magyarország)